مەكتووبی نۆزدەهەم

ئەم پەیامە زیاتر لە سێ سەد دانە لە موعجیزەكانی پێغەمبەری ئازیز ﷺ ڕوون دەكاتەوە، كە هەموویان بەڵگەن لەسەر ڕاستیی پێغەمبەرێتی‌یەكەی. لە هەمان كاتیشدا دەری دەخات كە خۆی لە خۆی‌دا یەكێكە لە كەرامەتەكانی ئەو موعجیزانە و بەخششێكە لە بەخششەكانی ئەوان. بەم جۆرە، ئەم پەیامە شتێكی "خاریق" واتە دەراسا و لەعادەت‌بەدەرە، لە سێ ڕووەوە:

یەكەم: دانانی ئەم پەیامە، بێ هیچ گومانێك، كارێكی لەعادەت‌بەدەر بوو. چونكە سەرەڕای هێنان و ڕیوایەت‌كردنی ئەو فەرمووده زۆرانەی كە لە سەد لاپەڕە زیاتردا هەن، بە بێ گەڕانەوە بۆ هیچ سەرچاوەیەك دانراوە و، لەم كارەدا تەنها پشت بە "لەبەربوون" بەستراوە. سەرەڕای ئەوەش كە لە دەرەوەی ئاوەدانی و لەناو دۆڵ و چیا و لە دەوروبەری باخ و بێستانەكاندا و، لە نزیكەی چوار ڕۆژ و، ڕۆژی بۆ ماوەی سێ سەعات "واتە لە دوازدە سەعاتدا" دانراوە!

دووهەم: سەرەڕای دووروودرێژیی ئەم پەیامە، هەركەسێك دەینووسێتەوە، چەندەش نوسخەی زۆری لەبەر بگرێتەوە، هەر لە نووسینەوەی بێزار نابێت و.. خوێندنەوەی بەردەوامیشی تام و لەزەتەكەی لەناونابات.

هەر لەبەر ئەمەش بوو كە هیممەتی نووسەرەوە تەمبەڵەكانیشی بزواند و هانی‌دان بۆ نووسینەوەی، بە ڕادەیەك كە هەر لە دەوروبەری خۆمان و لە ماوەی تەنها یەك ساڵ و لەو كات و بارودۆخە دژوارەدا، نزیكەی حەفتا دانەیان لێ نووسی‌یەوە. ئەمەش قەناعەتی بە كەسانی ئاگاداری بارودۆخ بەخشی كە ئەم پەیامە یەكێكە لە كەرامەتەكانی ئەو موعجیزانە.

سێهەم: وشەی: "ڕەسوولی ئەكرەم"(پێغەمبەر) ﷺ لە هەموو پەیامەكەدا، لەگەڵ وشەی: "قورئانی پیرۆز" لە كەرتی پێنجەمدا، لە لای یەكێك لە نووسەرەوەكان بە یەك ئەندازە دەرچوون، بێ ئەوەی خۆی بەمەی زانیبێت. هەمان "تەوافوق" لە ژمارەی ئەم وشانەدا لە لای هەشت نووسەرەوەكەی تریش ڕووی دا، بێ ئەوەی كەسیان بە كەسی تریان گەیشتبن، تەنانەت پێش ئەوەش خۆمان بەمەمان زانیبێت. جا هەركەسێك خاوەنی كەمێك ویژدان بێت، هەرگیز ئەم دیاردەیە ناخاتە ئەستۆی ڕێكەوتەوە. بەڵكو هەموو

کەسێك لەوانەی کە ئاگاداری ئەم کارە بوون، بە یەکێك لە نهێنییەکانی "غەیب"و کەرامەتێك لە کەرامەتەکانی موعجیزەی پێغەمبەریان ﷺ لە قەڵەم دا.
ئەمە لە لایەکەوە..
لە لایەکی تریشەوە: بنچینەکانی سەرەتای ئەم پەیامە گەلێ گرنگن و.. ئەو فەرموودانەش کە لەم پەیامەدان، سەرەڕای ئەوەی هەموویان "صحیح"ن و، لە لای زانایانی "زانستی فەرموودە" باوەڕ پێ کراون، سەرەڕای ئەمە و، لە هەمان کاتیشدا، ئەم پەیامە زیاتر ئەو ڕیوایەتانەی هێناوە کە لە هەموویان چەسپاوتر و بێ گومانترن.
جا ئەگەر بمانەوێ سەرجەم سیفەتەکانی ئەم پەیامە باس بکەین، ئەوا پێویستمان بە پەیامێکی تر دەبێت! لەبەر ئەوە، داوا لەو بەڕێزانە دەکەین کە بەتاسەوەن بۆ ئەم پەیامە، دەست بە خوێندنەوەی بکەن و، گەر بۆ یەك جاریش بووە بیخوێننەوە، تاکو خۆیشیان هەست بەو سیفەتانە بکەن کە لەم پەیامەدا هەن.

سەعیدی نوورسی

ئاگادارکردنەوەیەك:

لەم پەیامەدا چەندین فەرموودەی پیرۆزی زۆرم هێناوە. لە کاتی دانانیشیدا هیچ کتێبێکی فەرموودەم لە لا نەبوو. جا ئەگەر لە وشەی هەر فەرموودەیەکدا هەڵەیەکم کردبێت، با چاك بکرێتەوە، یان بە "الرواية بالمعنى" وەربگیرێت. چونکە وتەی پەسەندکراوی زانایان لەم بارەیەوە ئەوەیە کە دروستە فەرموودە بە مەعنا ڕیوایەت بکرێت. واتە گێڕەرەوەی فەرموودە بۆی هەیە واتای فەرموودەکە بە وشەی خۆی دەرببڕێت. جا هەر هەڵەیەك لە وشەی فەرموودەکاندا هەبوو، با بەم چاوە سەیر بکرێت.

سەعیدی نوورسی

تێبینی:
ئەگەر لە داوێنی هەر پەراوێزێکی مەکتووبی نۆزدەهەمدا نەنووسرابوو: (دانەر) ئەوە یان هی وەرگێڕی چاپە عەرەبییەکەیە، یان هی ئێمەیە. یان تەخریج کردنی "فەلاح عەبدوڕڕەحمان"ە و بە پوختی هێناومانە.

(وەرگێڕ)

موعجیزاتی ئەحـمەدی

جوانترین دروود و سلاو لەسەر خاوەنەکەیان بێت

باسمه سبحانه

﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلاّ يُسَبِّحُ بِحَمْدِه﴾

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَى بِاللهِ شَهِيداً ۞ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدّآءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمآءُ بِيْنَهُمْ تَراهُمْ رُكَّعاً سُجَّداً يَبْتَغُونَ فَضْلاً مِنَ اللهِ وَرِضْواناً سِيماهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُود ذلكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَاةِ وَمَثَلُهُمْ فِي الإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْئَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَ اللهُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْراً عَظِيماً﴾ (الفتح: ٢٨-٢٩).

(لەبەر ئەوەی لە وتەی "نۆزدەهەم" و "سی و یەکەم"دا پێغەمبەرێتیی پێغەمبەرمان ﷺ بە چەندین بەڵگەی توندوتۆڵ و بەهێز چەسپاند، ئەوا با خوێنەری بەڕێز لە کێشەی چەسپاندنی پێغەمبەرێتی‌یەکەی‌دا سەیری ئەو دوو وتەیە بکات. بەڵام لێرەدا بۆ مەبەستی تەواوکردنی ئەوانەی لەوێدا باس کراون، چەند بریسکەیەك لەو ڕاستی‌یە گەورەیە ڕوون دەکەینەوە، لە نێوان "نۆزدە" ئاماژەی ڕەوان و پڕ لە واتادا).

ئاماژەی ڕەوانی یەکەم

گومان لەوەدا نی‌یە کە پەروەردگار و دەستەڵاتداری ئەم گەردوونە، هەر کارێك دەکات، بە زانایی و دانایی دەیکات. کەواتە هەموو شت و لایەنێکی ئەم گەردوونە دەبینێت و تەگبیر و پلانی بۆ دادەڕێژێت و بە زانستی خۆیشی هەموو شتێك چارەسەر و

پەروەردە دەکات. ئەمەش بۆ مەبەستی ئاشکرا کردن و دەرخستنی چەند دانایی و ئامانجێك کە لەو شتانەدا دەبینرێن.

جا لەبەر ئەوەی بەدیهێنەر زانایە، ئەوا دەبێ گۆیاش بێت، واتە بیشدوێت. دیارە گوفتار و قسەکردنیشی لەگەڵ ئەوانەدا دەبێت کە خاوەنی هەست و بیر و تێگەیشتنن. تەنانەت لەگەڵ ئەوانەدا دەدوێت کە باشترین جۆرەکانی خاوەن هەست و شعوور و تێگەیشتنن کە "مرۆڤ"ە. جا مادەم گوفتار و قسەکردنی لەگەڵ مرۆڤدایە، ئەوا لەگەڵ ئەو کەسانەدا دەدوێت کە شایستەی ئەوەن خواوەند گوفتاریان ئاراستە بکات و لە پێگەیشتووانی ئەوەی مرۆڤن و، خاوەنی توانا و لێهاتوویی و ئامادەیی‌یەکی بەرزن و، چەندین ڕەوشتی جوان و شیرینیان هەیە و، شیاوی ئەوەن کە پێشەوا و پێشڕەوی بەرەی مرۆڤ بن. کەواتە هیچ گومانێك لەوەدا نی‌یە کە ئەو خواوەندە لەگەڵ کەسێکدا دەدوێت (مەبەست حەزرەتی محەممەدە ﷺ) کە هەموو دۆست و دوژمنێکی شایەتیی بۆ دەدەن لەسەر ئەوەی خاوەنی بەرزترین توانا و لێهاتن و جوانترین ئاکار و ڕەوشتە.. ئەو کەسەی کە پێنج‌یەکی خەڵکی جیهان شوێنی کەوتوون و شوێن پێ‌یان هەڵگرتووە و، لە ژێر سایەی ئاڵا مەعنەوی‌یەکەی ئەودا نیوەی دانیشتووانی ڕووی زەوی ڕیزیان بەستووە و، بەو نوورەی کە لە لای خواوەندەوە هێنای، بە درێژایی سیازدە سەدەی ڕەبەق، ئایندەی ڕووناك کردەوە.. ئەو کەسەی کە هەرچی ڕۆژە ئیمانداران پێنج جار پەیمانی لەگەڵدا نوێ دەکەنەوە و، داوای میهرەبانی و بەختەوەری و ستایش و خۆشەویستیی لە خوای گەورە بۆ دەکەن.. ئەو کەسەی کە خواوەند خۆشی ویستووە و، هەڵی بژاردووە و، ستایشی کردووە.

بەڵێ، لەگەڵ ئەو پێغەمبەرەدا ﷺ دەدوێت، وەك لە ڕاستیدا لەگەڵی دوا.. دەیشی‌کات بە پێشەوای خەڵکی، هەروەك لە ڕاستیدا کردی بەو پێشەوایە.

ئاماژەی ڕەوانی دووهەم

پێغەمبەر ﷺ پێغەمبەرێتیی خۆی ئاشکرا کردووە و، بەڵگەشی لەسەر ئەمە پێشکەش کردووە، کە بریتی‌یە لە "قورئانی پیرۆز". نزیکەی هەزار موعجیزەشی بە ڕوونی پیشان داوە، هەروەك لە لای زانا لێکۆڵەرەکان چەسپاوە[1].

(١) بڕوانە: "فتح الباری" لابن حجر العسقلاني (٦/٥٨٢ - ٥٨٣) و "صحیح مسلم بشرح النووي" ١/٢.

ئەم موعجیزانەش بە گشتی و بە چەشنی چەسپاویی دەعوای پێغەمبەرێتی‌یەکەی، بێ گومان و چەسپاون. بەڵکو ئەوەش کە قورئانی پیرۆز لەسەر زمانی کافرەکانەوە دەیگێڕێتەوە و دەفەرموێ: ئەو کافرانە موعجیزاتی پێغەمبەریان بە "سیحر" لە قەڵەم داوە، ئاماژە بۆ ئەوە دەکات کە تەنانەت ئەو کافرانەش دانیان بە ڕوودانی موعجیزەکانی پێغەمبەردا ﷺ ناوە و نەیانتوانیوە ئینکاریی بکەن. بەڵام لەبەر خۆخلافاندن و لەخشتەبردنی شوێنکەوتووانیان، ناوی سیحریان لەو موعجیزانە ناوە!

بەڵێ، بە ئەندازەی سەد دانە "تەواتور" موعجیزەکانی پێغەمبەر ﷺ موتەواتیر و بێ گومان و چەسپاون، کەواتە هیچ ڕێگایەك نی‌یە کە بۆ ئینکاری کردنی ئەو موعجیزانە بگیرێتەبەر.

موعجیزەش - خۆی لە خۆی‌دا - تەسدیقی خواوەندی پەروەردگارە بۆ دەعوای پێغەمبەرەکەی. واتە وەك ئەوە وایە خواوەند بفەرموێ: (ئەم بەندەیەی من ڕاست دەکات، دەسا ئێوەش بەگوێی بکەن)!

نموونەیەك بۆ ڕوونکردنەوەی ئەمە:

ئەگەر لە دیوەخانی پادشا و بە ئامادەبوونی خۆی، بە کەسانی دەوروبەری خۆتت وت: "پادشا فلانە کاری بە من سپاردووە ئەنجامی بدەم"، کەسانی دەوروبەریشت داوای بەڵگەیان لەسەر ئەم قسەیە لێ کردیت و، لەو کاتەدا پادشا ئاماژەی کرد کە: بەڵێ ڕاست دەکات ئەو کارەم پێ سپاردووە، ئایا ئەم ئاماژەیەی پادشا باشترین و ڕاسترین بەڵگە نابێت بۆ دەعواکەی تۆ؟ خۆ ئەگەر پادشا لەوەش زیاتری بۆ کردیت و، لەسەر داوای خۆت یاسا ئاسایی‌یەکانی ڕۆژانەی خۆی بۆ گۆڕییت، ئایا ئەم کارەی پادشا باشترین تەسدیق و سەلماندن نابێت بۆ دەعواکەت؟ یان ئایا لەوە بەهێزتر نی‌یە کە بلێت: (بەڵێ، ڕاست دەکات)؟

دەعوای پێغەمبەریش ﷺ لە پێغەمبەرێتی‌دا هەر بەو جۆرەیە، چونکە پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: من نێرراوی پەروەردگاری هەموو جیهانیانم، بەڵگەشم لەسەر ئەم دەعوایەم ئەوەیە کە کاتێ پەنا و هانا بۆ خواوەند دەبەم و لێی دەپاڕێمەوە، ئەو خواوەندە یاسا ئاسایی‌یەکانی خۆی دەگۆڕێت. ئەوەتا سەیری "پەنجەکانم" بکەن کە بە وێنەی پێنج سەرچاوە ئاویان لێ هەڵدەقوڵێت.. سەیری "مانگ" بکەن کە چۆن خواوەند تەنها بە ئاماژەیەکی پەنجەم دوو کەرتی دەکات.. سەیری ئەو "درەخت"ە بکەن کە چۆن دێت بۆ لام و تەسدیقم دەکات و شایەتی لەسەر پێغەمبەرێتیم دەدات.. بۆ ئەو مشتە خۆراکە

بڕوانن کە تەنانەت بەشی دوو سێ کەسیش ناکات، کەچی وای لێ دێت بەشی دووسەد و سێ‌سەد کەس بکات..

بەم جۆرە، پێغەمبەر ﷺ سەدان موعجیزەی وەك ئەمانەی پیشان داوە.

ئەوەش بزانە کە بەڵگەکانی ڕاستی و پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ تەنها لەو موعجیزانەدا نی‌یە، بەڵکو زانا وردەکار و لێکۆڵەرەکان ڕایان وایە کە هەموو ڕەفتار و کاروبار و ئاکار و گوفتار و ژیان و شێوەیەکی پێغەمبەر ﷺ ئیخلاس و ڕاستگۆیی ئەو دەچەسپێنن. تەنانەت بەشێکی زۆری زانا جوولەکەکان، وەك "عەبدوڵلای کوڕی سەلام" تەنها بە چاوکەوتنیان بە پێغەمبەر ﷺ باوەڕیان پێ هێنا. ئەوەتا "عەبدوڵلای کوڕی سەلام" دەڵێت: (هەر کە چاوم بە ڕوخساری پیرۆزی ئەو کەوت، زانیم ڕوخساری مرۆڤی درۆزن نی‌یە).

هەرچەند زانا لێکۆڵەرەکان نزیکەی هەزار بەڵگەیان لەسەر پێغەمبەرێتی و موعجیزەی پێغەمبەر ﷺ هێناوەتەوە. بەڵام نەك هەزار بەڵکو هەزاران بگرە سەدان هەزار بەڵگەی لەسەر هەیە.. ئنجا سەدان هەزار کەسی وا کە لە بیرکردنەوەدا لە یەك جیاوازن، لە سەدان هەزار ڕێگاوە، ڕاستیی پێغەمبەریان ﷺ بۆ دەرکەوتووە و باوەڕیان پێ هێناوە، تەنانەت هەر قورئان خۆی هەزار دانە بەڵگە لەسەر پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ دەردەخات. جگە لەو چل ڕووی ئیعجازەش کە لە خۆی‌دا هەیە.

جا لەبەر ئەوەی "پێغەمبەرێتی" لە بەرەی مرۆڤدا شتێکی چەسپاوە و هەیە و ڕووی داوە و، لەبەر ئەوەی سەدان هەزار مرۆڤ هاتوون و پێغەمبەرێتیی خۆیان بە خەڵك ڕاگەیاندووە و چەندین موعجیزەشیان لەم پێناوەدا پیشان داوە، ئەوا گومان لەوەدا نی‌یە کە پێغەمبەرێتیی حەزرەتی محەممەد ﷺ لە هی هەموویان چەسپاوترە. چونکە چۆنێتیی هەڵسوکەوتی پێغەمبەران لەگەڵ نەتەوەکانیاندا و، ئەو شتانەی کە بەڵگەن لەسەر پێغەمبەرێتیی پێغەمبەرانی وەك حەزرەتی مووسا و عیسا - دروودی خوایان لەسەر بێت - هەموو ئەو شتانە، بە جوانترین و باشترین شێوە و چاکترین ناوەڕۆکەوە، لە پێغەمبەری ئیسلامدا ﷺ هاتوونەتەدی.

جا لەبەر ئەوەی کە هۆی پێغەمبەرێتی لەم پێغەمبەرەدا ﷺ زۆر ڕوونتر هاتووەتەدی، ئەوا بێ هیچ گومانێك پێغەمبەرێتیی ئەم لە هی ئەوان گەلێ ڕوونتر و چەسپاوتر و بێ گومانترە.

ئاماژەی ڕەوانی سێهەم

موعجیزاتی پێغەمبەر ﷺ گەلێ زۆر و جۆراوجۆرن. چونکە لەبەر ئەوەی پێغەمبەرێتی‌یەکەی گشتی‌یە و هەموو بوونەوەران دەگرێتەوە، ئەوا لەگەڵ زۆربەی جۆرەکانی بوونەوەردا موعجیزەی هەیە.

با ئەمە بە نموونە ڕوون بکەینەوە:

ئەگەر نوێنەرێکی بەڕێز لە لایەن پادشایەکی گەورەوە بۆ شارێك بچێت، کە چەندین کۆمەڵی جۆراوجۆری تێدا بێت و، چەند دیاری‌یەکی بەنرخی جیاجیای بۆ هەموو ئەو کۆمەڵانە هێنابێت، ئەوا هەموو چین و کۆمەڵێك لە کۆمەڵانی شار نوێنەرێك بە ناوی خۆیانەوە دەنێرن بۆ بەخێرهاتن و پێشوازی‌کردن لەو نوێنەرەی پادشا.

هەر بەو جۆرەش کە جیهان بە هاتنی نوێنەری پادشای ئەزەل و ئەبەد، کە پێغەمبەری سەروەرە ﷺ، شاد و بەهرەمەند بوو و، ئەم پێغەمبەرە ﷺ لە لایەن خواوەندی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانەوە بۆ لای سەرجەم خەڵکی سەر ڕووی زەوی ڕەوانە کرا و، چەندین دیاریی مەعنەوی و ڕاستیی ڕوونی ئەوتۆشی لەگەڵ خۆدا هێنا کە پەیوەندی‌یان بە هەموو بوونەوەرانەوە هەیە.. لەم کاتەدا، لە لایەنی هەموو دەستە و تاقمێك لەم جۆرانەی بوونەوەرەوە – هەر یەکەیان بە زمانی تایبەتیی خۆی – نوێنەریان بۆ پێشوازی لێکردن و بەخێرهاتنی ئەم پێغەمبەرە ﷺ هات و، هەر یەکەشیان موعجیزەی دەستە و تاقمی خۆیان لە بەردەم پێغەمبەردا ﷺ پێشکەش کرد. بەمەش تەسدیق کردن و بەخێرهاتنی پێغەمبەریان ﷺ دەربڕی. ئەوەبوو هەر لە بەرد و دار و ئاو و مرۆڤەوە، تا دەگاتە مانگ و خۆر و ئەستێرەکان، هەموو ئەم کارەیان ئەنجام دا. وەك‌بڵێی هەر یەکەیان بە زمانی‌حاڵی خۆی دەڵێت: "یاخوا بەخێربێیت"!

لە ڕاستی‌دا باسکردنی ئەو موعجیزانە پێویستی بە نووسینی چەندین بەرگ کتێب هەیە، چونکە گەلێ زۆر و جۆراوجۆرن. ئەوەتا زانا پاك و خواناسەکان چەندین بەرگی گەورەیان سەبارەت بە بەڵگەکانی پێغەمبەرێتی و موعجیزاتی پێغەمبەرەوە ﷺ بە درێژی نووسیوە.

بەلاّم ئێمە لێرەدا، لەناو جۆرە هەمەکی‌یەکانی ئەو موعجیزانەی پێغەمبەردا ﷺ بە چەند پوختە ئامـاژەیەك وازدەهێنین و، ئاماژە بۆ ئەو موعجیزانە دەکەین کە بە تەواوی و قەطعی چەسپاون و موتەواتیری مەعنەوین.

بەڵگەکانی پێغەمبەریتیی پێغەمبەر ﷺ دوو بەشن:

(یەکەم): ئەو حالّەتانەی کە بە "ئیرهاص" ناونراون و بریتین لەو ڕووداوە دەراسایانەی لە پێش پێغەمبەریتی‌دا ڕوویان داوە و پەیوەندی‌یان بە پێغەمبەریتی‌یەکەیەوە هەیە. هەروەها ئەو حالّەتانەش کە ڕووداوی لەعادەتبەدەرن و لە کاتی لەدایکبوونی‌دا ڕوویان داوە.

(دووهەم): بەڵگەکانی تری پێغەمبەریتی ئەو، ئەمانەش دوو بەشن:

یەکێکیان: ئەو ڕووداوە لەعادەتبەدەرانەیە کە پاش لەدایکبوونی و بۆ تەسدیقی پێغەمبەریتیی ئەو ڕوویان داوە.

دووهەمیان: ئەو ڕووداوە لەعادەتبەدەرانەی کە لە سەردەمی ژیانی پیرۆزی‌دا دەرکەوتوون. ئەمانەش دەکرێن بە دوو بەشەوە:

یەکەم: بەڵگەکانی پێغەمبەریتیی ئەو، کە لە خودی پێغەمبەردا ﷺ و لە ژیان و شێوە و ڕەوشت و کەمالّی عەقلّی‌دا دەرکەوتوون.

دووهەم: ئەو بەڵگانەی کە لە دەرەوەی زاتی پیرۆزی‌دا ﷺ واتە: لە دەوروبەر و گەردووندا دەرکەوتوون. ئەمانەش دیسان دوو بەشن:

بەشی یەکەم: مەعنەوی و قورئانی‌یە.

بەشی دووهەم: ماددی و گەردوونی‌یە. ئەمەش دەبێت بە دوو بەش:

بەشی یەکەم: ئەو موعجیزانەی کە لە سەردەمی بانگەوازی پێغەمبەریتی‌دا دەرکەوتوون. ئەمانەش یان لەبەر شکاندنی فیز و دەمار و سەرسەختیی کافران بووە، یان بۆ بەهێزکردنی ئیمانی ئیمانداران. وەك: لەت بوونی مانگ و.. هەڵقولاّنی ئاو لە نێوان پەنجە پیرۆزەکانی و.. تێربوونی خەڵکێکی زۆر - بە بەرەکەتی ئەو - لە خۆراکێکی کەم و.. قسەکردنی ئاژەڵ و بەرد و دار لە خزمەتی‌دا و.. چەندین موعجیزەی هاوچەشنی تری وەك ئەمانە لەو موعجیزانەی کە دەگەنە بیست جۆر و، هەر جۆرەشیان لە پلەی تەواتوری مەعنەوی‌دایە و، لە هەر یەکەشیان چەند نموونەیەك دووپات بوونەتەوە.

بەشی دووهەم: ئـەو ڕووداوانـەن کـە خواوەنـد پێغەمبـەری ﷺ لـە بارەیانـەوە ئاگـادار کردووەتـەوە و، لـە پێـش ڕوودانیـان پێغەمبـەر ﷺ هـەواڵی ڕوودانیـانی داوە و، پاشـانیش چۆنی فەرمووە هەر بەو جۆرە هاتوونەتە دی.

وا ئێمـەش ئێسـتا دەسـت بـەم بەشـەی دوایی دەکـەین، بۆ ئـەوەی بگەینـە پێڕسـتێکی گشتیی یەك لە دوای یەك[1].

ئاماژەی ڕەوانی چوارەم

ئـەو هەواڵـە غەیبی‌یانـەی کـە خـوای ئاگـاداری غـەیب پێغەمبـەری ﷺ لـە بارەیانــەوە ئاگادار کردووەتەوە و ئەویش ڕایگەیاندوون، هێندە زۆرن کە لە ژمارە نایـەن. لـە وتـەی بیست و پێنجـەمدا - کـە تایبەتـە بـە "ئیعجـازی قورئـان"ەوە - ئاماژەمـان بـۆ جۆرەکـانی کردووە و بەڵگەکانیشیمان هەر لەوێ هێناوەتەوە. لەبەر ئەوە، هەرچی هـەواڵدانی شتی پەنـهان هـەن و پـەیوەندی‌یان بـە خوایـەتیی خـوا و گـەردوون و قیامـەت و سـەردەمە ڕابوردووەکان و پێغەمبەرە پێشـووەکانەوە - دروودیـان لەسـەر بێـت - هەیـە، هەموویان لەوێ باس کراون و، هـەر کەسێك دەیەوێت لـەم بارەیـەوە ئاگـادار و شـارەزا بێـت، بـا سەیری ئەو وتەیە بکات.

بەڵام لێرەدا چـەند نموونەیـەك لـەو هەواڵدانـە غەیبی‌یـە ڕاستانە دەهێنینـەوە، کـە پێـش ڕوودانیـان، پێغەمبـەر ﷺ هەواڵی لە بارەیانەوە داوە، لەوانــەی کـە دوای خـۆی و لــە ڕۆژانی داهاتوودا دێنە ڕێی ئالی بەیت و هاوەڵان و نەتەوەکەی.

جا بۆ تێگەیشتنی تەواوەتی لـەم ڕاستی‌یە، وا لـە پێشـدا - وەك پێشـەکی‌یەك - شـەش بنچینە باس دەکەین:

● **بنچینەی یەکەم**

دەگونجێ هـەموو حاڵـەتێکی پێغەمبـەر ﷺ بکرێـت بـە بەڵگـەی ڕاسـتیی پێغەمبـەر و شایەت لەسەر پێغەمبەرێتی‌یەکەی. بەڵام ئەم قسەیە ئەوە ناگەیەنێت کـە هـەرچی ڕەفتـار و حاڵـەتی پێغەمبـەر ﷺ هەیـە هـەموویان لەعادەت‌بەدەر بن. چونکـە خـوای گـەورە کـە پێغەمبـەری ﷺ نـاردووە، وەك "مرۆڤێکـی پێغەمبـەر" ناردوویـەتی. بۆ ئـەوەی بـە کردار و

(١) بەڵام بە داخەوە نەمتوانی بەو جۆرەی مەبەستم بوو بیاننووسم، بەڵکو بە بێ ویستی خۆم چۆنم بە دڵدا هات هەروەهاش نووسیمن، بێ ئەوەی بتوانم چاودێریی ئەم دابەشکردنە بکەم. (دانەر)

ڕەفتارەکانی ببێت بە ڕابەر و پێشەنگی سەرجەمی مرۆڤایەتی لە گشت ڕەفتار و جموجوولێکیاندا، تاکو بەم پێشەوایەتی‌یەی خۆی، بەختەوەریی هەردوو دنیایان بۆ بهێنێتەدی و، لایەنە نائاسایی و لەعادەتبەدەرەکانی سنعەتی پەروەردگار و کاروباری توانستی خواوەندیشیان لە شتە ئاسایی‌یەکاندا پیشان بدات، ئەو شتە ئاسایی‌یانەی کە هەریەکەیان موعجیزەیەکە بۆ خۆی.

خۆ ئەگەر هەموو ڕەفتار و کردارێکی پێغەمبەر ﷺ لەعادەتبەدەر و لە سەرووی توانای مرۆڤەوە بووایە، ئەوا بۆی نەدەگونجا کە ببێت بە پێشەنگ و پێشڕەوێکی ئەوتۆ کە شوێن‌پێی هەڵبگیرێت و، هەڵسوکەوت و حاڵەت و کردار و ڕەفتارەکانی چاویان لێ بکرێت.. لەبەر ئەمە، پێغەمبەر ﷺ جاربەجار و بەپێی پێویست و بۆ مەبەستی چەسپاندنی پێغەمبەرێتی‌یەکەی نەبوایە لە بەردەم کافرە سەرسەختەکاندا، پەنای بۆ پیشاندانی موعجیزات نەدەبرد.

جا لەبەر ئەوەی یەکێك لە داخوازی‌یەکانی ئەو تەکلیفەی کە خواوەند لە بەندەکانی دەکات، بریتی‌یە لەوەی کە مرۆڤ ڕووبەڕووی تاقیکردنەوە(الإبتلاء) ببێتەوە و، خاوەنی ویست و ئیختیار بێت لە کردەوەکانی‌دا، ئەوا خواوەند موعجیزەی بەسەر مرۆڤدا زاڵ نەکردووە، بۆ ئەوەی تەسدیق و باوەڕ بە زۆر لە مرۆڤدا دروست نەبێت. چونکە نهێنیی تاقیکردنەوە و حیکمەتی تەکلیف داخوازی ئەوەن کە دەرگای ویست و ئیختیار لە بەردەم ژیری‌دا بخرێتە سەرپشت و ئەم ئیختیار و ویستەی لێ دانەماڵرێت. خۆ ئەگەر موعجیزە بە چەشنێکی زۆر بەدیهی دەربکەوتایە، ئەوا هیچ ئیختیار و ویستێك لە بەردەم ژیری‌دا نەدەمایەوە و، ئەو کاتە ئەبوجەهلیش وەکو ئەبووبەکر - خوای لێ ڕازی بێت - تەسدیقی دەکرد و، ئنجا هیچ سوودێك لە تەکلیف و هیچ ئامانجێکیش لە تاقیکردنەوەی مرۆڤدا نەدەما و، خەڵووزی بێ‌بایەخ و ئەڵماسی بەنرخ وەکو یەکیان لێ دەهات.

بەڵام ئەو شتەی مرۆڤ دەخاتە سەرسووڕمانەوە، ئەوەیە کە لە کاتێکدا هەزاران کەس، لەوانەی کە ڕەگەزی هەریەکەیان لەوانی تر جیایە، تەنها بە ڕێنمایی‌یەکی پێغەمبەر ﷺ، یان بە فەرموودەیەکی ئەو، یان تەنها بە تەماشاکردنێکی دیداری پیرۆز و جوانی، یان بە شتێکی تری هاوچەشنی ئەمانە، ئیمانیان پێ هێناوە.. هەروەها لە کاتێکدا کە هەزاران زانای وردەکار و ڕۆشنبیری لێکۆڵەر، بەهۆی ئەو هەواڵە ڕاست و

موتەواتیرانـەی کـە لـە بـارەی ڕاسـتیی پێغەمبـەر ﷺ و ڕەفتـارە جوانەکانیـەوە پێیـان گەیشتووە، هەموو ئیمانیان پێ هێناوە..

لـە کـاتێکدا کـە هـەموو ئەوانـە ئیمانیـان هێنـاوە، ئایـا جێـی سەرسووڕمان نییـە کـە بەدبەختانی سەردەمی خۆمان ئەم هەموو بەڵگـە ڕوون و ئاشـکرایانە دەبینـن، کـەچی وەك بلێی هێشتا پێیان کەم بێت و هانیان نەدات بۆ ئیمان پێ هێنان و تەسـدیق کردنـی، ئـەوەتا دەبینیت بەرەو هەڵدێری گومڕایی هەڵدەخلیسکێن و ئیمان ناهێنن..

بەڵێ، ئایا ئەمە جێی سەرسووڕمان نییە؟!

● **بنچینەی دووهەم**

پێغەمبـەر ﷺ "مـرۆڤ"ە، کەواتـە لـە ڕوانگـەی مرۆڤێتییەکەیـەوە مامەڵـە لەگـەڵ خەڵکیدا دەکـات.. لـە هـەمان کاتیشـدا "پێغەمبـەر"ێکی ئەمینـە و، لـە لایـەن خـوای گـەورەوە ڕەوانـە کـراوە و، بـە نـاوی خـواوە دەدوێـت و ڕاگەیەنـەرێکی ڕاسـتگۆی فەرمانەکانی خواوەندە. کەواتە پێغەمبەرێتییەکەی پشـت بـە ڕاسـتیی سـرووش(الوحی) دەبەستێت. "سرووش"یش دوو بەشە:

یەکـەم: سرووشـی ڕاشـکاو(الوحـي الصريـح). وەك قورئـانی پـیرۆز و چـەند "حەدیث"ێکی قودسی. پێغەمبـەر ﷺ لـەم جۆرە سرووشـەدا هـەر تەنـها ڕاگەیەنـەرە، بێ ئەوەی هیچ دەستکارییەکی تێدا بکات.

دووهەم: سرووشی ناوەکی(الوحي الضمني). پوختە و کورتەی ئەم بەشەیان پشت بـە ئیلـهام و سـرووش دەبەسـتێت، بەڵام درێژەپێـدان و ڕوونکردنەوەکـەی دەگەڕێتـەوە بـۆ پێغەمبەر ﷺ. واتە ڕوونکردنەوەی ئەم جۆرە سرووشە لە لایەن پێغەمبەرەوەیە ﷺ. هەندێ جار لەم ڕوونکردنەوەیەدا پشت بە ئیلهام و سرووش دەبەستێت و، هەندێ جـاری تریـش بە فیراسەتی تایبەتیی خۆی. ئەم جۆرە ڕوونکردنەوانەش کە پێغەمبـەر ﷺ بە ئیجتیـهادی تایبـەتیی خـۆی دەیانکـات، یـان ئەوەیـە بـەو هـێز و توانـا قودسـییەی کـە لـە پێغەمبەرێتییەکەیدان دەیانکات، یان وەکو مرۆڤێك و بەپێی ئـەو ئاستەی کە عـورف و داب و نەریت و بیری خەڵکیی تێدایە، ڕوونیان دەکاتەوە.

کەواتـە نـابێت لـە ڕوانگەی سرووشـی ڕووتـەوە سـەیری گشـت لایەنەکانی هـەموو فەرموودەیـەك بکرێـت و، لـەو مامەڵـە و بیرکردنەوەیـەدا کـە لەسـەر خواسـتی "مرۆڤێتـی"یەکـەی لـە پێغەمبـەرەوە ﷺ بیـنراوە و وەرگـیراوە نابـێ بـۆ ئاسـەواری "پێغەمبەرێتی"یەکەی بگەڕێین.

جا لەبەر ئەوەی هەندێ ڕووداو هەن کە "سرووش" بە شێوەیەکی پوخت و ڕەها لە بارەیانەوە دەدوێت و، پاشان پێغەمبەر ﷺ بە فیراسەتی تایبەتیی خۆی، یان بە گوێرەی ڕوانینی عورفی گشتی[1]، ڕوونیان دەکاتەوە، ئەوا هەندێ جار پێویست بە لێکدانەوەی ئەم جۆرە کێشە و موتەشابیهانە دەکات کە لەو ڕوونکردنەوەیەدا هەن. چونکە هەندێ (ڕاستی) هەن بە لێکدانەوە و نموونەهێنانەوە نەبێت ناتوانرێت خەڵکیان لێ تێ بگەیەنرێت.

نموونەی ئەمەش وەك ئەوەی کە جارێکیان ئەوانەی لە دەوروبەری پێغەمبەردا ﷺ دانیشتبوون، گوێیان لە زرمە و دەنگێکی بڵند و گەورە بوو. پێغەمبەر ﷺ ڕووداوەکەی بۆ ڕوون کردنەوە و فەرمووی:

(ئەوە دەنگی بەردێکە حەفتا ساڵە تلێر دەبێتەوە، وا ئێستا گەیشتە بنکی دۆزەخ)!

هێشتا سەعاتێك بە سەر ئەمەدا تێنەپەڕیبوو، یەکێك هاتە کۆڕەکە و وتی:

(فلانە موناقیقی بەناوبانگ، کە تەمەنی گەیشتبووە حەفتا ساڵ، مرد و بەرەو دۆزەخ کەوتە ڕێ)!

ئەمەش لێکدانەوەی ئەو تەشبیهە پڕ لە بەلاغەت و جوانەی پێغەمبەر بوو ﷺ کە زووتر لە ڕوونکردنەوەی ڕووداوەکەدا باسی کردبوو.

● **بنچینەی سێهەم**

ئەو فەرموودە و ڕووداوانەی کە دەماودەم گێڕراونەتەوە، ئەگەر "موتەواتیر"[2] بوون، ئەوا بە "قەتعی"(بێ گومانی) چەسپاون و دڵنیایی دەبەخشن.

"**موتەواتیر**"یش دوو بەشە:

یەکەم: تەواتوری صەریح(ڕاشکاو)، کە پێشی دەوترێت: تەواتوری لەفزی.

دووهەم: تەواتوری مەعنەوی. ئەمەش دوو بەشە:

(١) وەك لە ڕێکخستنی سوپا و کاروباری جەنگ و بازرگانی و کشتوکاڵ و.. هتد.

(٢) "موتەواتیر": بەو ڕیوایەتە دەڵێن کە کۆمەڵێکی زۆر لە کۆمەڵێکی زۆری ترەوە دەماودەم هێنابێتیان و بەو جۆرە لە هاوەڵانەوە تا گەیشتبێتە سەردەمی تابیعی تابیعین (کە تەدوینی سونەتی تێدا کراوە) و، هەر یەك لەو کۆمەڵانەش لەوانە بن کە هەرگیز نەگونجێ لەسەر درۆکردن و هەواڵی دەمهەڵبەست یەکیان گرتبێت. زانایانی زانستی "أصول الفقه" خەبەری موتەواتیر بە "قطعي الورود" لە قەڵەم دەدەن. واتە: هیچ گومانێك لەوەدا نییە کە لە پێغەمبەرەوە ﷺ گێڕراوەتەوە.

بەشی یەکەم: پێی دەوترێت: "سکووتی" واتە: دەربڕینی ڕەزامەندی بە بێ قسەکردن لە ئاستیدا. نموونەی ئەمە زۆرە، وەك ئەوەی کە ئەگەر یەکێك لەناو دەستە و کۆمەڵەکەی خۆیدا ڕووداوێکی گێڕایەوە کە لە بەرچاوی ئەواندا ڕووی دابوو، هیچ کەسێکیش لەو کۆمەڵە بە درۆی نەخستەوە و هەموویان لە ئاستیدا بێدەنگ بوون، ئەوا ئەم بێدەنگ بوونەیان ئەوە دەگەیەنێت کە ئەوانیش تەسدیقی دەکەن و ئەو ڕووداوە لە ڕاستیدا بووە و ڕووی داوە. بە تایبەتی ئەگەر ئەو ڕووداوە پەیوەندیی بەو کەسانەوە بێت و ئەوانیش ئامادەی ئەوە بن کە ئەگەر ڕووداوەکە بە درۆ یان بە هەڵە بگێڕێتەوە ڕەخنەی لێ بگرن و بەرپەرچی بدەنەوە و هەرگیز بە هەڵە ڕازی نەبن، تەنانەت "درۆ" بە لایانەوە شتێکی زۆر ناشیرین و ناڕەوا بێت.. جا ئەگەر لەم چەشنە کاتەدا ئەوان بێدەنگ بن، ئەوا ئەم بێدەنگ بوونەیان بەڵگەیە لەسەر ئەوەی کە ئەو ڕووداوە بە بێ گومانی ڕووی داوە.

بەشی دووهەمی تەواتوری مەعنەوی: بریتییە لەوەی کە ئەو کەسانەی ڕووداوێك دەگێڕنەوە، لە ئەندازەیەکی هاوبەشی ئەو ڕووداوەدا یەکیان گرتبێت، هەرچەندەش دانە دانەی ڕیوایەتەکانیان جۆراوجۆر بن.

نموونەی ئەمە وەك ئەوەی کە ئەگەر بوترێت: یەك "ئۆقیە"[(١)] خواردەمەنی، دووسەد کەسی تێر کردووە. ئەو کەسانەی کە ئەمە دەگێڕنەوە، بە چەند شێوە و دەستەواژەیەکی جیاجیا باسی دەکەن. دەبینیت هەندێکیان سەد کەس باس دەکات و هەندێ دووسەد و هەندێ سێسەد و، هەندێکی تر دوو "ئۆقیە" خواردەمەنی باس دەکات.. هەروەها بەم جۆرە.

دەبینیت هەموویان لە ئەندازەیەکی هاوبەشی ڕووداوەکەدا یەکیان گرتووە، کە بریتییە لە: "تێربوونی خەڵکێکی زۆر بە خۆراکێکی کەم". کەواتە ڕووداوەکە بە شێوەیەکی ڕەها ڕووی داوە و موتەواتیری مەعنەوییە و دڵنیایی دەبەخشێت، ئیتر جۆراوجۆریی شێوەکانی لە ڕیوایەتە جیاجیاکاندا هیچ زیانێك بەو دڵنیاییە ناگەیەنێت.

"خەبەری ئاحاد"یش[(٢)] کاتی وا هەیە لە ناوەندی چەند مەرجێکی تایبەتیدا وەکو موتەواتیر "قەتعییەت"(واتە: بێ گومانی) دەبەخشێت. بەڵکو هەندێ جار بە بۆنەی چەند نیشانە و بەڵگەیەکی دەرەکییەوە ئەم قەتعییەتە دەگەیەنێت.

---

(١) یەك ئۆقیە دەکاتە نزیکەی ٢١٣ر٦ گرام.

(٢) "خەبەری ئاحاد" بەو ڕیوایەتە دەڵێن کە ژمارەیەکی کەمتر لە ژمارەی تەواتور گێڕابێتیانەوە.

ئیتر بەم جۆرە، بەشی هەرە زۆری بەڵگەکانی پێغەمبەرێتی و موعجیزاتی پێغەمبەر ﷺ لە ڕێی تەواتوری صەریح، یان مەعنەوی، یان سکووتی‌یەوە (کە جۆرێکی تەواتوری مەعنەوی‌یە) بە دەستمان گەیشتوون. بەشێکی تریشیان لە ڕێگای "خەبەری ئاحاد"ەوە گەیشتووەتە دەستمان کە پێشەوایانی زانستی "جەرح و تەعدیل" لە نێوان چەند مەرجێکی تایبەتی‌دا وەریانگرتووە و پێی ڕازی بوون و، بەم بۆنەیەوە بووە بە "قەتعی" و وەك دەلالەتی فەرموودەی موتەواتیری لێ هاتووە.

جا ئەگەر چەندین زانای لێکۆڵەری "زانستی فەرموودە" وەك خاوەنانی "صیحاحی سیتە"[1] و لە پێشەکی‌یانەوە هەڵکەوتووانی وەك ئیمامی بوخاری و موسلیم کە هەریەکەیان - بە لای کەمەوە - سەد هەزار فەرموودەی لەبەر بووە، هەروەها هەزاران پێشەوا و زانای خواناس، لەوانەی کە نزیکەی پەنجا ساڵ نوێژی بەیانی‌یان بە دەستنوێژی عیشاوە ئەدا کردووە..

ئەگەر ئەمانە و زانایانی تری هاوچەشنیان "خەبەری ئاحاد"یان بەلاوە صەحیح بێت، ئەوا هیچ گومانێك لەوەدا نامێنێتەوە کە خەبەری ئاحاد قەتعی‌یە و، لەم ڕووەوە حوکمی لە هی "موتەواتیر" کەمتر نی‌یە.

بەڵێ، زانایانی "زانستی فەرموودە" و ڕەخنەگرانی ئەم بوارە، بە ڕادەیەکی وا کارامەیی و پسپۆڕی‌یان لەم هونەرەدا پەیدا کرد، کە لە ئەنجامدا توانی‌یان وتەی پێغەمبەر ﷺ و ڕەوانبێژیی گوزارش و شێوەی ڕوونکردنەوەکانی، لە وتەی غەیری ئەو جیا بکەنەوە، بە چەشنێ کە ئەگەر یەك وتەی "هەڵبەستراو"(موضوع) لە نێوان سەد فەرموودەدا ببینن، یەکسەر جیای دەکەنەوە و دەیگێڕنە دواوە و دەڵێن: (ئەمە هەڵبەستراوە) و هەرگیز ناکرێت فەرموودەی پێغەمبەر بێت ﷺ.

بەم جۆرە ئەو زانایانە وەك "صەڕڕاف"ی شارەزا و کارامەیان لێ هات و، فەرموودەی ڕاستەقینەی پێغەمبەریان ﷺ لەو خڵتانە پاك و جیا کردەوە کە تێکەڵی بووبوون.

---

(١) خاوەنانی ئەو کتێبانە ئەم شەش پێشەوایەن: "ئیمامی بوخاری و موسلیم و ئەبوداوود و تیرمیذی و نەسسائی و ئیبن ماجە". چوار کتێبەکەی ئەم چوار پێشەوایەی دوایی پێیان دەوترێ: (السنن). جگە لەمانیش چەندین زانای تری فەرموودە هەن، وەك: ئیمامی مالیك و ئیمامی ئەحمەد و دارەمی و بەیهەقی و تەبەرانی و حاکم.. هتد

بەڵام هەندێ لە زانا لێكۆڵەرەكانی چەشنی "ابن الجوزي" هێندە توندوتیژیی‌یان لە رەخنەسازیی فەرموودەكاندا نواند كە هەندێ فەرموودەی "صەحیح"یان بە "هەڵبەستراو" لە قەڵەم دا!

دەبێ ئەوەش بزانین كە ئەگەر بە هەر وتەیەك وترا: "مەوضووع" ئەوە ناگەیەنێت كە واتاكەی هەڵە و خراپە، بەڵكو ئەوە دەگەیەنێت كە وتەی پێغەمبەر ﷺ نی‌یە!

پرسیار:

ئایا چ سوودێك لە باسكردنی "سەنەد"ی [1] دوور و درێژی وەك: "عن فلان.. عن فلان"دا هەیە و، چ كەڵكێك لە ناوبردنیاندا دەست دەكەوێت؟

وەڵام:

سوودی زۆری تێدایە. چونكە باسكردنی ئەم سەنەدە درێژە جۆرە یەكدەنگی‌یەكی تایبەتی دەردەخات لە نێوان ئەو زانایانەی لە سەنەدەكەدا ناویان هاتووە، كە تابلێی راستگۆ و جێی باوەڕ و متمانەن. كەواتە باسكردنی ئەو ناوانە لە سەنەدەكەدا، بەیەك گەیشتن و پشتگیری كردنی یەكتریی زانا لێكۆڵەرەكان لەو فەرموودەیەدا دەگەیەنێت و، وەكو ئەوە وایە كە هەر زانا و ئیمامێك ناوی لە سەنەدەكەدا هەیە، مۆری خۆی لەو فەرموودەیە دابێت و، ئیمزای "صەحیح" بوونی كردبێت.

پرسیار:

بۆچی هەموو موعجیزاتی پێغەمبەر ﷺ بە وێنەی حوكمە شەرعی‌یە پێویستەكانی تر، بە گرنگی‌یەكی زۆرتر و، هەموویان بە تەواتور و لە رێگای جیاجیاوە نەگێڕراونەتەوە؟

وەڵام:

لەبەر ئەوەیە كە زۆرینەی خەڵكی، زۆربەی كاتەكان، پێویستی‌یەكی زۆریان بە حوكمە شەرعی‌یەكان هەیە، كەواتە ئەم حوكمە شەرعی‌یانە سەبارەت بەوان "فەرزی عەین"ن[2]. چونكە ئەم حوكمانە پەیوەندی‌یان بە هەموو كەسێكەوە هەیە. بەڵام مرۆڤ لە هەموو كاتێكدا پێویستیی بە موعجیزات نی‌یە. خۆ ئەگەر واش دابنێین كە پێویستیان بە بیستنی موعجیزات ببێت، ئەوا گەر یەك جار ئەو موعجیزانە ببیسترێن سەروزیادە و،

---

(١) "سەنەد": لە زانستی حەدیثدا بە ناوی ئەو زنجیرە زانایانە دەوترێت كە یەك لە دوای یەك هەر لەو هاوەڵەوە كە لە زاری پێغەمبەری ﷺ بیستووە تا دەگاتە كۆتایی زنجیرەكە، فەرموودەكەیان دەماودەم هێناوە.

(٢) "فەرزی عەین": بەو حوكمە شەرعی‌یانە دەوترێت كە لەسەر هەموو موسڵمانێكی باڵغی عاقڵ فەرزە جێ‌بەجێیان بكات.

پێویست ناکات هەموو کەسێك بیانبیستێت. واتە "فەرزی کیفایەت"ن[1]، کەواتە ئەوەندە بەسە کە هەندێ کەس ئەو موعجیزانە بزانن.

هەر لەبەر ئەمەیە کە هەندێ جار دەبینیت ڕوودانی موعجیزەیەك چەندین ئەوەندەی حوکمێکی شەرعی و بە چەشنێکی بەهێزتر و بێ گومانتر چەسپاوە، کەچی یەك کەس یان دوان ڕیوایەتیان کردووە. بەڵام ئەوانەی حوکمە شەرعی‌یەکەیان ڕیوایەت کردووە دەگەنە دە کەس، کاتی وا هەیە بیستیش.

● **بنچینەی چوارەم**

بەشێك لەو ڕووداوانەی کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵی داوە لە ئایندەدا دێنەدی، چەند ڕووداوێکی هەمەکی(کُلّي)ن و، لە چەند کاتێکی جیاجیادا دووپات دەبنەوە. واتە هیچ کام لەوانە ڕووداوێکی تاك و هەندەکی(جُزئي) نی‌یە. کەواتە جاری وا دەبێت پێغەمبەر ﷺ چەند حاڵەتێکی هەندێ لەو ڕووداوانە ڕوون دەکاتەوە، چونکە ئەم چەشنە ڕووداوە هەمەکی‌یانە، چەندین ڕووی زۆریان هەیە و، لە هەر جارێکدا پێغەمبەر ﷺ یەکێك لەو ڕووانە باس دەکات. بەڵام گەر ئەو کەسەی کە فەرموودەکە دەگێڕێتەوە لە یەك شوێندا ئەو هەموو ڕووانە کۆ بکاتەوە، ئەوا بە ڕواڵەت پێچەوانەی واقیع دەردەکەوێت.

بۆ نموونە:

گەلێ ڕیوایەتی جیاجیا سەبارەت بە "مەهدی"یەوە هەیە، بە چەشنێك کە درێژەپێدان و ڕوونکردنەوەکانیان جیا جیا و جۆراوجۆرن. پێغەمبەریش ﷺ کاتێ کە باسی "مەهدی" دەکات پشت بە سرووش دەبەستێ. ئەم باسکردنەش بۆ ئەوەیە کە هێزی مەعنەویی ئەهلی ئیمان لە هەموو سەردەمێکدا بپارێزێت و، لە بەردەم ئەو ڕووداوە سامناکانەدا - کە دێنە ڕێیان - نائومێدی سەریان تێ نەکات و، نەتەوەی ئیسلام بە پەیوەندی‌یەکی توندوتۆڵی مەعنەوی بە زنجیرەی نوورانیی ئالی بەیتەوە ببەستێتەوە (هەروەك لە وتەی بیست و چوارەمدا ئەمەمان چەسپاندووە). هەر لەبەر ئەوەشە کە خەڵکی هەموو سەردەمێك جۆرە (مەهدی)یەك، بەڵکو چەندین (مەهدی)یان، وەك ئەوەی لە ئاخر زەماندا دێت، لە ئالی بەیتدا بە خۆیانەوە دیوە، بە ڕادەیەك کە بەشێکی زۆری وەسفەکانی مەهدیی گەورەی ئاخر زەمانیان لە خەلیفە مەهدیی عەبباسی‌دا

(١) "فەرزی کیفایەت": بەو جۆرە حوکمە شەرعی‌یانە دەوترێت کە ئەگەر هەندێ کەس لە کۆمەڵدا جێ‌بەجێیان بکەن، وەك ئەوە وایە کە هەموو کۆمەڵ جێ‌بەجێیان کردبێت و لە ئەستۆیان لادەچێت.

بینیوە، کە ئەویش لە ئالی بەیت بوو.

بەم جۆرە، وەسفەکانی ئەوانەی پێش مەهدیی گەورە هاتوون و دێن و، لە سەردەمەکانی خۆیاندا نوێنەری مەهدیی گەورەن (وەك خەلیفە و ئەقتابە مەهدییەکان) لەگەڵ وەسفەکانی "مەهدیی گەورە"دا تێکەڵ بەیەکتر بوون. ئا لێرەوە ئیختیلاف لە ریوایەتەکاندا دروست بووە.

● **بنچینەی پێنجەم**

پێغەمبەر ﷺ ئەوەی خوای گەورە فێری نەکردایە هیچی لە غەیب نەدەزانی، چونکە: "لا يعلم الغيب الاّ الله". (واتە: خوا نەبێت کەس غەیب نازانێت). کەواتە خوای گەورە چی فێری پێغەمبەر ﷺ دەکات ئەویش هەر ئەوە بە خەڵکی رادەگەیەنێت.

جا لەبەر ئەوەی خوای گەورە دانا و میهرەبانە، ئەوا دانست و میهربانییە فراوانەکەی داخوازی ئەوەن کە زۆربەی شتانی غەیبی بشاررێنەوە و ئاشکرا نەکرێن، چونکە زۆربەی رووداوەکانی ئەم ژیانەی دنیا دڵخۆشکەر نین، زانینی ئەو شتانەش لە پێش روودانیاندا، ئازاری زۆر بە دڵی مرۆڤ دەگەیەنن.

هەر لەبەر ئەم حیکمەتەیە کە مردن و ئەجەل لە زانیاریی مرۆڤ شارراونەتەوە و، هەر بەڵا و گیروگرفتێکیش دێنە رێی، پەردەی غەیبیان بەسەردا دادراوەتەوە.

جا یەکێك لە داخوازییەکانی ئەم دانست و میهرەبانییەی پەروەردگار ئەوەیە کە: هەرچی موسیبەت و رووداوی ناخۆش لە دوای پێغەمبەر ﷺ بەسەر ئالی بەیت و هاوەڵانیدا دێن، خواوەند پێغەمبەرەکەی ﷺ لە یەك بە یەکیان ئاگادار نەکاتەوە، بەڵکو - لەبەر چەند حیکمەتێك - پێغەمبەرە خۆشەویستەکەی خۆی ﷺ تەنها لە چەند رووداوێکی گرنگ و دوور لە ئازاری دوارۆژی نەتەوەکەی ئاگادار کردووەتەوە، تاکو ئەو بەزەیییە گەورە و فراوانەی کە پێغەمبەر ﷺ بەرامبەر نەتەوەکەی و ئالی بەیت و هاوەڵەکانی هەیەتی، زامدار نەبێت.. هەروەك چەند مزگێنییەکی خۆشیشی پێ داوە.

خواوەند هەندێك لەم هەواڵانەی بە پوختی و هەندێکی تریشیانی بە دوور و درێژی بە پێغەمبەر ﷺ راگەیاندووە[1].

---

(١) بەڵگە لەسەر ئەوەی کە خواوەند بە (تەواوی) پێغەمبەری ﷺ ئاگادار نەکردووەتەوە لەوەی کە حەزرەتی عائیشە - خوای لێ رازی بێت - بەشداریی جەنگی "الجمل" دەکات، ئەوەیە کە بە خێزانەکانی فەرموو: (ئەی کامتان بێت کە سەگەکانی "حەوئەب" پیایدا بوەڕن"؟ واتە لەو جەنگەدا بەشداری بکات. ئەمەش بۆ

ئنجا هەر شتێك كە خوای گەورە بە پێغەمبەرەكەی خۆی ﷺ ڕاگەیاندووە، ئەویش گەیاندوویەتی بە نەتەوەكەی خۆی. پاشان زانا ڕاستگۆ و دادگەرەكانی زانستی فەرمووده، بە چەند ڕیوایەتێكی صەحیح و دەماودەم، بە ئێمەیان گەیاندووە. ئەو زانایانەی كە تابڵێی لەخواترس بون و زۆر لەوە دوورتر بوون كە بەر ئەو هەڕەشەیەی پێغەمبەر ﷺ بكەون كە دەفەرموێ: "مَن كذبَ عليّ متعمداً فليتبوأ مقعده من النار"(١)، ئەوانەی كە لە ترسی سزای ئەم ئایەتە پیرۆزە هەمیشە هەڵدەهاتن:

﴿فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللهِ﴾(٢)؟!

● **بنچینەی شەشەم**

حاڵەت و ئەوسافی پێغەمبەر ﷺ لە شێوەی مێژوودا باس كراون. زۆربەی ئەو حاڵەت و ئەوسافانەش تەنها لایەنی مرۆڤێتیی ئەویان دەرخستووە. چونكە كەسێتیی مەعنەویی زاتی پیرۆزی پێغەمبەر ﷺ و ماهییەتی بەرز و نوورانیی ئەو بە ڕادەیەكی وایە كە هەرچی لە كتێبەكانی ژیان و مێژووی ئەحواڵ و وەسفی ئەودا نووسراون، هەرگیز ناگەنە ئەو پلە بەرز و بڵندەی كە لە ڕاستیدا پێغەمبەر ﷺ هەیەتی..

ئەوەتا هەرچی ڕۆژ هەیە، بەپێی دەستووری: "السبب كالفاعل" هەر لە سەرەتای پێغەمبەرێتییەوە تا ئێستا، بە ئەندازەی پەرستشی نەتەوەكەی پاداشتی پەرستش و بەندایەتی دەخرێتە سەر لاپەڕەی كەماڵی ئەو پێغەمبەرە ﷺ.. ئنجا هەروەك سرووەی میهرەبانیی بێ كۆتایی خواوەند بە شێوە و توانایەكی بێ كۆتایی دەورەی پێغەمبەر ﷺ دەدات، هەر بەو جۆرەش هەرچی ڕۆژە، لە ملیۆنەها كەسی نەتەوە لە ژمارەبەدەرەكەیەوە نزا و دوعای لە ژمارەبەدەری پێ دەگات.

كەواتە هەرچی بەسەرهات و حاڵەتی مرۆڤێتیی پێغەمبەر ﷺ هەیە و، كتێبەكانی مێژوو باسیان كردوون، هەرگیز ناگەنە ماهییەتی تەواوەتی و ڕاستیی كەماڵاتی ئەو

ئەوەی ئەو خۆشەویستییە زۆر بەهێزەی كە پێغەمبەر ﷺ بەرامبەر بە حەزرەتی عائیشە هەیبوو، زامدار نەبێت. لەگەڵ ئەوەشدا دوایی خواوەند (بە پوختی) پێغەمبەری ﷺ لەمە ئاگادار كردەوە. چونكە بە حەزرەتی عەلیی فەرموو: "ارفق بها وبلّغها مأمنها". واتە: لەگەڵیدا نەرمونیان بە و بیگەیەنەرە شوێنی ئەمین و بێ وەیی خۆی. (دانەر)

(١) حديث صحيح. واتە: ئەوەی بە ئەنقەست درۆم بە دەمەوە هەڵبەستێت، با جێگایەك بۆ خۆی لە ئاگری دۆزەخدا ساز بكات. (واتە: بۆی سازكراوە و دەڕواتە ناوی).

(٢) (الزمر:٣٢) واتە: كێ لەوە ستەمكارترە كە درۆ بە دەم خواوە هەڵبەستێت؟

پێغەمبەرە پیرۆزەی ﷺ کە بەڕێزترین ئەنجام و پێگەیشتووترین بەروبوومی بوونەوەرانە و، ڕاگەیەنەری فەرمانەکانی بەدیهێنەری بوونەوەرە و خۆشەویستی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانە!

لە کوێ ئەم کەسێتییە پیرۆز و بەرزەی کە هەریەك لە جیبریل و میکائیل لە غەزای بەدردا هاوەڵی ئەمینی بوون، بەو حاڵەتە ئاشکرایانەی ژیانی دەردەکەوێت کە تەنها لایەنی مرۆڤێتیی ئەو دەردەخەن، وەك ئەو ڕووداوەی کە بەسەر پێغەمبەردا ﷺ هات لەگەڵ ئەو خاوەن ئەسپەی کە ئەسپەکەی بە پێغەمبەر ﷺ فرۆشت و دوایی ئینکاریی ئەوەی کرد پێی فرۆشتبێت و، داوای شایەتی لە پێغەمبەر ﷺ کرد و، لەو کاتەدا حەزرەتی خوزەیمەی هاوەڵی پێغەمبەر ﷺ هاتە پێشەوە و شایەتیی بۆ دا[1]. بەڵێ، لە کوێ ئەو کەسێتییە پیرۆزە لە چەشنی ئەم ڕووداوەدا دەردەکەوێت؟

جا بۆ ئەوەی ئەو کەسەی وەسفە مرۆڤانە و ئاساییەکانی پێغەمبەر ﷺ دەبیستێت، نەکەوێتە هەڵەوە، ئەوا دەبێ هەمیشە سەر بەرز بکاتەوە و بۆ ماهییەتی بەرزی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ بڕوانێت و، سەیری کەسێتیی مەعنەوی و نوورانی و بەرزی پێغەمبەر ﷺ بکات، کە لە چڵەپۆپەی پلەی بەرزی پێغەمبەرێتیدایە. دەنا - خوانەخواستە - یان بێئەدەبیی بەرامبەر دەنوێنێت، یان دەکەوێتە ناو وەهم و گومانەوە.

بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم مەسەلەیە، سەرنج لەم نموونەیەی خوارەوە بدە:

(وا دابنێین کە) ناوکە خورمایەك لە ژێر خاکدا نێژرا و، لە پاشاندا بوو بە دارخورمایەك کە هەردەم لە گەشەکردن و نەشونمادا بوو.. یان هێلکە تاوسێك پاش ئەوەی گەرمیی ئاراستە کرا، جووجکە تاوسێکی لێ هاتە دەرەوە، کە هەتا گەورە بوایە و نەشونمای بکردایە، بەو نەخشونیگارانەی کە قەڵەمی توانستی خواوەند تیایدا کێشابوون، جوانتر دەبوو..

چەندین سیفەت و حاڵەتی تایبەت هەن کە هی ئەو دەنکە خورما و هێلکە تاوسەن و، هەر یەك لەم دوانە چەندین ماددەی ناسك و وردیان تێدایە.. هەر بەو چەشنە، دارخورما و تاوسەکەش چەندین سیفەتی بەرز و چۆنێتی و بارودۆخی ئەوتۆیان هەیە، کە لە چاو هی ناوکە خورما و هێلکەکەدا زۆر بەرز و بڵند و جیاوازن..

---

(١) صحيح. رواه أبو داود والنسائي وابن ماجه وأحمد.

جا هەركاتێ کە وەسفی ناوکە خورما و هێلکە تاوسەکە لەگەڵ وەسفی دارخورما و تاوسەکەدا دەکرێن و بە یەکەوە دەبەسترێنەوە، دەبێ ژیریی مرۆڤ سەر لە ناوکە خورماکەوە بەرز بکاتەوە و سەیری دارخورماکە بکات و، لە هێلکە تاوسەکەشەوە سەر بەرز بکاتەوە و بۆ تاوسەکە بڕوانێت، بۆ ئەوەی مرۆڤ ئەو وەسفانەی دەیانبیستێت وەریان بگرێت و لە ژیریی‌دا جێیان بکاتەوە. دەنا ئەگەر کەسێك بڵێت: هەزار "باتمان" خورمام لە مشتێك ناوکە خورما چنی، یان بڵێت: ئەم هێلکەیە شای باڵندەکانە، ئەوا یەکسەر ژیری بە درۆی دەخاتەوە.

"مرۆڤێتی"ی پێغەمبەریش ﷺ وەك دەنکە خورما و هێلکەکەی ناو نموونەکە وایە.. ئەو ماهییەتەش کە بەهۆی "پێغەمبەریتی"یەکەوە پرشنگ دەداتەوە، وەك درەختی تووبا و باڵندەی بەهەشت هەمیشە لە گەشە کردن و بەرزبوونەوەدایە.

کەواتە ئەو کاتەی کە بیر لەو هەرایە دەکەینەوە لە بازاڕ لەگەڵ دەشتەکی‌یەکەدا ڕووی دا، دەبێ چاوی ئەندێشەمان بەرز بکەینەوە و، تەسەووری ئەو زاتە نوورانی‌یە بکەین کە سواری ڕەفرەف(بوراق) بووە و بەرەو: "قاب قوسين أو أدنى" ڕۆشتووە و، جیبریلی لە ڕێگادا بەجێ هێشتووە. دەنا "دەروونی بەدخواز" یان بێ‌ئەدەبیی لە بەرامبەرەوە دەکات و ئەوەندە دادەبەزێتە خوارەوە کە ڕێز و ئیحتیرامی کەم بکاتەوە، یان بە تەواوی پێی دەخلیسکێت و وای لێ دێت تەسدیقی نەکات.

ئاماژەی ڕەوانی پێنجەم

ئەم ئاماژەیە تایبەتە بە چەند ڕووداوێکی وەهاوە کە پەیوەندی‌یان بە چەند شتێکی غەیبی‌یەوە هەیە. وا لێرەدا چەند نموونەیەکیان لێ باس دەکەین:

نموونەی یەکەم:

* لە وتار(خوتبە)یێکدا کە کۆمەڵێك لە هاوەڵە بەڕێزەکان ئامادە و گوێبیستی بوون و، ئەم وتارەش بە جۆرێکی صەحیح و موتەواتیر پێمان گەیشتووە، پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی:

"إنّ ابني هذا سيّدٌ ولعلّ اللّٰه أن يُصلحَ به بين فئتين من المسلمين"[1] لە ڕیوایەتێکی تردا: "عظيمتين".

(١) حديث صحيح رواه البخاري والترمذي والنسائي وأحمد والطيالسي. واتە: ئەم کوڕەم – حەسەن – سەرورەرە و، لەوانەیە خواوەند بیکات بە هۆی سولحی نێوان دوو کۆمەڵی موسڵمان.

ئەوەبوو پاش تێپەڕبوونی چل ساڵ، دوو سوپای گەورەی ئیسلام لە بەرامبەر یەك ڕاوەستان. بەڵام حەزرەتی حەسەن لەگەڵ معاویەدا – خوایان لێ ڕازی بێت – ڕێککەوت و سولحی کرد. بەم سولحەش تەسدیقی موعجیزە غەیبییەکەی باپیری بەڕێزی خۆی ﷺ کرد.

نموونەی دووهەم:

❊ بە نەقڵی صەحیح پێمان گەیشتووە و بۆمان چەسپاوە، کە پێغەمبەر ﷺ بە حەزرەتی عەلیی فەرمووە: "ستقاتلُ الناكثين والقاسطين والمـارقين"(١). بەمەش هەواڵی جەنگی "جەمەل" و، "صِفّين" و، "خەواریج"ی پێ داوە.

❊ جارێکی تر پێغەمبەر ﷺ حەزرەتی عەلی و حەزرەتی زوبەیری بینی یەکتریان خۆش دەویست. بە زوبەیری فەرموو: "لتقاتلنّه وأنتَ ظالِمٌ له"(٢).

❊ هەروەها بە خێزانەکانی خۆی فەرموو: "كيف بإحداكن تنبحُ عليـها كـلابُ الحوأب" (٣). "يقتل عن يمينها وعن يسارها قتلى كثيرة"(٤).

ئەوەبوو لە پاش سی ساڵ لە جەنگی "جەمەل"دا کە لە نێوان حەزرەتی عەلی لە لایەکەوە و حەزرەتی عائیشە و تەلحە و زوبەیردا – خوایان لێ ڕازی بێت – لە لاکەی ترەوە ڕووی دا و.. لە جەنگی "صِفّين" کە لە نێوان حەزرەتی عەلی و معاویەدا ڕووی دا و.. لە جەنگی "حەروراء" و "نەهرەوان"دا کە لە نێوان حەزرەتی عەلی – خوای لێ ڕازی بێت – و خەواریجەکاندا ڕووی دا، هەموو ئەم فەرموودە صەحیحانە هاتنەدی.

❊ پێغەمبەر ﷺ هەواڵی بە حەزرەتی عەلی داوە و پێی فەرمووە: "ئەو کەسەی کە دەتکوژێت، دەکێشێت بە سەرتدا و بە خوێنی سەرت ڕیشت تەڕ دەکات"(٥). حەزرەتی

(١) رواه الحاكم والبـزار والطـبراني في الأوسـط. واتە: جەنگ لەگەڵ پەیمانشکێنان و ناحەقرەوان و دەرچووەکاندا دەکەیت.

(٢) أخرجه الحاكم ٤١٢/٣ بڕوانە: (شرح الشفا لعلـي القـاری ٦٨٦/١– ٦٨٧). واتە: لەگەڵ عەلیدا دەجەنگیت و لەمەشدا ستەمی لێ دەکەیت.

(٣) حديث صحيح رواه أحـمد وابن حبان والحاكم وأبو يعلى والبزار وابن أبي شيبة.

(٤) حديث صحيح رواه البزار. واتای هەردوو فەرموودەکە بە یەکەوە: "دەبێ حاڵی ئەو یەکەتان چۆن بێت کە سەگەلی حەوئەب (گوندێکە لەسەر ڕێی مەدینە – بەسرەدا) لێی دەوەڕن و، لە ڕاست و چەپیەوە کوشتارێکی زۆر دەکرێت"!

(٥) حديث صحيح رواه الطبراني والحاكم.

عەلیش - خوای لێ ڕازی بێت - ئەو کەسەی دەناسی کە "عەبدورڕەحمانی کوڕی موڵجیمی خاریجی" بوو.

❊ هەروەها هەواڵی "ذو الثدیة" (واتە خاوەن مەمك)ی ڕاگەیاندووە و نیشانەیەکی جیاکەرەوەی ئەویشی باس کردووە و، هەواڵی داوە کە لە کوژراوەکانی خەواریج دەبێت. لە ڕاستیشدا وابوو لە ناو کوژراوەکانیاندا بوو. ئەو نیشانەیەش کە پێغەمبەر ﷺ باسی کردبوو، ئەوە بوو کە فەرمووبووی: "پیاوێکی ڕەش پێستە و یەکێك لە قۆڵەکانی وەك مەمکی ئافرەت وایە"[1]. لە پاشان حەزرەتی عەلی ئەمەی کرد بە بەڵگە لەسەر ئەوەی کە خۆی لەسەر حەقە و، موعجیزەکەی پێغەمبەریشی ﷺ ئاشکرا کرد.

❊ هەروەها پێغەمبەر ﷺ هەواڵی داوە - وەك ئوم سەلەمە دەیگێڕێتەوە - کە حەزرەتی حسەین - خوای لێ ڕازی بێت - لە "الطف" واتە لە "کەربەلا"دا دەکوژرێت[2]. ئەوە بوو پاش پەنجا ساڵ ئەو ڕووداوە دڵتەزێنە ڕووی دا و، هەواڵە غەیبی‌یەکەی پێغەمبەریش ﷺ هاتەدی.

❊ هەروەها پێغەمبەر ﷺ چەند جارێك فەرموویەتی: "إن أهل بيتي سيلقون بعدي من أمتي قتلاً وتشريداً"[3]. هەروەهاش بوو کە هەواڵی دا.

* * *

لێرەدا پرسیارێکی گرنگ دێتەپێش کە ئەمەیە:

دەڵێن حەزرەتی عەلی - خوای لێ ڕازی بێت - لەبەر ئەوەی خزمی نزیکی پێغەمبەرە ﷺ و، خاوەنی ئازایەتی‌یەکی کەم وێنە و زانیاری‌یەکی زۆر بووە، شایانتر بوو بکرێت بە جێ‌نشینی پێغەمبەر ﷺ، ئەدی بۆچی (لە جێ‌نشینی‌دا) پێش نەخرا؟

بۆچی لە سەردەمی ئەودا حاڵی موسڵمانان شڵەژا و تێکچوو؟

وەڵام:

یەکێك لە قوتبە گەورەکانی ئالی بەیت فەرموویەتی: پێغەمبەر ﷺ ئاواتەخوازی ئەوە بوو کە حەزرەتی عەلی جێ‌نشینی بێت، بەڵام لە غەیبەوە ئاگادار کراوەتەوە، کە ویستی

(١) حديث صحيح رواه البخاري ومسلم.

(٢) حديث صحيح رواه الإمام أحمد والطبراني. وانظر كذلك: (صحيح الجامع الصغير ٢١٧).

(٣) بڕوانە: (علي القاري ٦٨٥/١) ، (الخفاجي ١٨١/٣) ، وثبت في الحديث الصحيح الذي بمعناه ما رواه الطبراني في الكبير. انظر: (صحيح الجامع الصغير وزيادته ٢٥٥٨). واتە: ئەهلی بەیتی من دوای خۆم لەسەر دەستی نەتەوەکەم کوشتار و دەربەدەری‌یان دێتەڕێ.

خوای گەورە شتێکی تری غەیری ئاواتەکەی ئەوە. ئیتر پێغەمبەر ﷺ لەبەر ویستی خوای گەورە، وازی لەو ئاواتەی خۆی هێنا.

وا (لە خوارەوەدا) یەکێك لەو حیکمەتە زۆرانەی ویستی خوای گەورە کە لەم کارەدا هەیە، باس دەکەین:

کاتێ پێغەمبەر ﷺ کۆچی دوایی کرد، هاوەڵەکانی زیاتر پێویستیان بە یەکێتی و پشتگیریی یەکتر هەبوو. ئیمامی عەلییش - خوای لێ ڕازی بێت - چەند ڕەوشتێکی هەبوو، وەك: تەقلید نەکردنی کەس و شوێنپێ هەڵنەگرتنی خەڵك و، زوهدێکی زۆر و، ئازایەتییەکی بێ وێنە و، پێویستینەبوونی بە هیچ کەسێك..

جا ئەگەر بهاتایە و ئیمامی عەلی - کە ئەم ڕەوشت و سیفەتانەی هەیە - لەو کاتەدا ببوایە بە جێنشین، ئەوا ئەم ڕەوشتانەی، دەماری مونافەسەی لای گەلێ کەس و لەناو زۆر دەستە و تیرەدا دەجووڵاند و، بەم جۆرە دووبەرەکی و ناکۆکی لەناو موسڵماناندا پەیدا دەبوو، بە وێنەی ئەو ئاشووب و ڕووداوانەی کە دوایی لە سەردەمی خەلافەتەکەیدا ڕوویان دا.

یەکێکیش لە هۆکارەکانی دواکەوتنی جێنشینیی ئیمامی عەلی - خوای لێ ڕازی بێت - ئەمەیە:

لەو کاتەدا کە ئەوی تێدا بوو بە جێنشین، نەتەوەی ئیسلام چەندین نەتەوە و کۆمەڵی جۆراوجۆر بوون و هەریەکەشیان تۆوی دووبەرەکیی لەگەڵ خۆیدا هەڵگرتبوو، وەك پێغەمبەریش ﷺ هەواڵی دابوو، دەگەیشتنە حەفتا و سێ بەشی جیاجیا[1]..

ئا لەم کاتەدا کە گەردەلوولی ئاشووب و فیتنە لە هەموو لایەکەوە بەسەر نەتەوەی ئیسلامدا هەڵی کردبوو، موسڵمانان پێویستیان بە کەسێتییەکی گەورە و بەرزی وەها بوو کە خاوەنی چەندین سیفەتی وەك: هەیبەت و، ئازایەتیی زۆر و، فیراسەتی ڕاست بێت و، خاوەنی نەسەبێکی ڕەسەن و لە ئالی بەیت و نەوەی هاشم بێت. بۆ ئەوەی بتوانێت لە بەردەم ئەو هەموو فیتنە و ئاشووبانەدا خۆی پێ ڕاگیر بکرێت..

جا ئەم جۆرە کەسێتییە تەنها لە ئیمامی عەلیدا - خوای لێ ڕازی بێت - هاتبووە دی. ئەوەبوو توانیی لە بەردەم ئەو هەموو گەردەلوولانەدا خۆی ڕابگرێت. پێشتریش پێغەمبەر ﷺ هەواڵی ئەوەی پێ دابوو کە: هەروەك خۆی (واتە پێغەمبەر ﷺ) لە پێناوی

---

(١) هەموو ئەو فەرموودانەی کە لە بارەی دابەشبوونی نەتەوەی ئیسلامەوە بۆ حەفتا و سێ دەستە و کۆمەڵ دەدوێن، هەموویان "صەحیح"ن.

نازڵ بوونی قورئاندا لەگەڵ دوژمنانیدا کەوتووەتە جەنگەوە، ئەویش (واتە ئیمامی عەلی) لە پێناوی تەئویلی قورئاندا لەگەڵ دوژمنانیدا دەکەوێتە جەنگەوە[1].

پاشان ئەگەر ئیمامی عەلی نەبوایە، ئەوا دەستەڵاتداریی دنیا، ئەمەوی‌یەکانی - بە تەواوی - لە ڕێی ڕاست دەترازاند و لە خشتەی دەبردن. بەڵام کە ئیمامی عەلی و ئالی بەیتیان لە بەرامبەری خۆیانەوە دەبینی، ئەوانیش هەولیان دەدا بگەنە ئاستیان و هاوشانی پلە و پایەیان بن، تاکو ئەو ڕێزەی لە لایەن نەتەوەی ئیسلامەوە دەستیان کەوتبوو، لە دەستی نەدەن. ئەوەبوو زۆربەی سەرۆکەکانی دەوڵەتی ئەمەوی ناچار بوون کە شوێنکەوتووانی خۆیان هەڵبنێن و هانیان بدەن بۆ پاراستنی ڕاستی‌یەکانی ئیمان و ئەحکامەکانی قورئان و ئیسلام، هەرچەندەش بۆ خۆیان هیچ کارێکیان لەم ڕووەوە ئەنجام نەدا! لەبەر ئەوە، لە ژێر سایەی دەوڵەتەکەیاندا سەدان هەزار لە زانا لێکۆڵەرەکان و موجتەهیدان و ئەولیا و پیاوچاکان و لێبڕاوان بۆ ئایینی خوا، پەیدا بوون و گەشەیان کرد. کەواتە ئەگەر چەند کەماڵات و صەلاحەت و ئاینداری‌یەك نەبوایە کە لە ئالی بەیتدا هەبوون، ئەوا ئەمەوی‌یەکان پێیان دەترازا و، بە تەواوی لە ڕێی ڕاست لایان دەدا، هەروەك لە کۆتایی حوکمڕانیی ئەوان و عەبباسی‌یەکاندا ڕووی دا.

ئەگەر پرسیار بکرێت و بوترێت:

خۆ ئالی بەیت لە هەموو کەس زیاتر شایانی جێنشینی بوون، ئەدی بۆچی ئەم جێنشینی‌یەیان تێدا نەمایەوە؟

وەڵام:

دەستەڵاتداریی دنیا مرۆڤ لە خشتە دەبات. ئەهلی بەیتیش لە ڕاستی‌دا ئەرکی پاراستنی ڕاستی‌یەکانی ئیسلام و ئەحکامەکانی قورئانیان پێ سپێرراوە. ئەو کەسەش کە کاروباری جێنشینی دەگرێتە دەست، دەبێ بە هیچ جۆرێك دنیا نەیخەڵەتێنێت. واتە یان وەك پێغەمبەر ﷺ "مەعصووم" بێت، یان وەك خەلیفە ڕاشیدەکان و عومەری کوڕی عەبدولعەزیزی ئەمەوی و مەهدیی عەبباسی، تەقوایەکی گەورە و زوهدێکی زۆری بێت، بۆ ئەوەی لە خشتە نەچێت و لە خۆی بایی نەبێت..

جا لەم ڕووەوە دەستەڵاتداریی دنیا بۆ ئالی بەیت دەست نادات، چونکە ئەرکە سەرەکی‌یەکەی خۆیان لە بیر دەباتەوە کە بریتی‌یە لە پاراستنی ئایین و خزمەتکردنی ئیسلام. خەلافەتی دەوڵەتی فاتیمی، کە لە میسردا بە ناوی ئالی بەیتەوە دامەزرا و،

---

(١) حديث صحيح رواه الإمام أحـــمد.

حكوومەتى "موەحیدەكان" لە ئەفریقیا و، دەولـەتى سەفەوى لـە ئێران، هەریەكەیان باشترین بەلگەن لەسـەر ئەوەى كـە دەستەلاتدارى و حوكمڕانـى بۆ ئالى بەیت دەست نادات. بەلام لەو لاوە دەبینین كە هەركات ئالى بەیت وازیان لە دەستەلاتدارى هێنابێت، ئەوا هەولٚ و كۆشش و تەقەلایەكى زۆریان بۆ خزمەتى ئیسلام و بەرزكردنەوەى ئالاى قورئان داوە.

ئەگەر دەتەوێت ئەمەت بە جوانى بۆ دەربكەوێت، ئەوا فەرموو سەرنج لەو قوتبانە بدە كە لە بەرەى حەزرەتى حەسەن هاتوون، بە تایبەت چوار قوتبەكان و، لەناو ئەوانیشدا بە تایبەت: شێخى گەیلانى (قُدِّسَ سِرُّهُ).. یان فەرموو سەرنج لەو پێشەوایانە بدە كە لە بەرەى حەزرەتى حسەینن، بە تایبەت "ئیمام زەینولعابدین" و "ئیمام جەعفەرى صادق" و هاوچەشنیان.. دەبینیت هەریەك لەوانە (لە كاتى خۆیاندا) وەكو "مەهدى"یەكى مەعنەوى بوون و، بە بۆنەى خەریك بوونیانەوە بە بلاوكردنەوەى نوورى قورئان و ڕاستییەكانى ئیمان، هەرچى ستەم و تاریكایى مەعنەویى دەوروبەریان بووە، ڕەواندوویانەتەوە و نەیانهێشتووە. بەمەش چەسپاندوویانە كە بە ڕاستى میراتگرى باپیرى گەورە و سەروەریانن، هەزاران دروودى لەسەر بێت.

ئەگەر بوترێت:

"حیكمەت" لەو ئاشووبە خوێناوییە سامناكەدا چییە كـە لـە سەردەمى جێنشینیى خەلیفە ڕاشیدەكاندا – كە چاكترین سەردەمى مێژووى موسلمانانە – تووشى نەتەوەى ئیسلام بوو، خۆ ئەو بەڕێزانە شایانى ئەو گرفت و بەلایە نەبوون كە بێتە ڕێیان؟.. ئایا كامەیە لایەنى "میهرەبانى"ى خواوەند لەم كارەدا؟

وەلام:

هەروەك هەورە بروسكە و بارانى زۆرى بەلێزمە و تۆفى بەهار، توانا و لێهاتنى هەموو جۆرەكانى ڕووەك دەبزوێنێت و دەرى دەخات و، بەمەش تۆوەكان دەكرێنەوە و گولەكانیان دەپشكوێن و هەریەكەیان كارى سروشتیى خۆى پێ دەسپێررێت.. هەر بەو جۆرەش ئەو فیتنەیەى كە هاتە ڕێى هاوەلان و شوێنكەوتووانیان – خوایان لێ ڕازى بێت – تۆوى توانا و لێهاتنى ئەوانى هەژاند و، هەموو دەستە و كۆمەلێكى بێدار كردەوە كە: ئایینى ئیسلام لە مەترسیدایە و خەریكە ئاگر لە موسلمانان بەردەبێت!

ئەم بێداركردنەوەیەش واى لە هەموو دەستە و تاقمێكى موسلمانان كرد كە فریاى

پاراستنی ئیمان و ئیسلام بکەون. ئەوە بوو هەریەکەیان بەپێی توانای خۆی ئەرکێکی لەو ئەرکە زۆرانەی پاراستنی ئیمان و یەکێتیی موسڵمانانی لە ئەستۆ گرت و، بەوپەڕی ئیخلاس و لێبڕانەوە ئەو ڕێیەی گرتەبەر.. دەستە و تاقمی وایان هەبوو پاراستنی فەرموودەی پیرۆزی پێغەمبەر ﷺ و، هەندێکیان پاراستنی شەریعەت و، هەندێکی تریان پاراستنی ڕاستییەکانی ئیمان و، هەندێکی تریان پاراستنی قورئانی پیرۆزیان خستە ئەستۆی خۆیان..

بەم جۆرە، هەریەکەیان ئەرکێکی لەو ئەرکانەی کە پاراستنی ئیمان و ئیسلام لەو ڕۆژەدا داخوازی بوو، ئەنجام دا و، بە تەواویش بۆ ئەم کارانەی خۆیان لێ بڕان.

کەواتە ئەو تۆوانەی کە گەردەلوولی فیتنە و ئاشووبەکانی ئەو سەردەمە بە هەموو لایەکدا وەشاندنی، چەندین گوڵی ڕەنگاوڕەنگیان لە هەموو جێیەکی جیهانی ئیسلامدا بەرهەم هێنا، بە چەشنێ کە هەموو شوێنێکی جیهانی ئیسلام وەك باخچەی لێ هات و، بە گوڵزار خەملا و ڕازایەوە..

بەڵام بە داخەوە لە ناوەندی ئەو باخچە و گوڵزارە پشکووتووانەدا دڕکوداڵی ئەهلی بیدعەتیش سەریان هەڵدا! وەك بڵێی دەستی توانستی خواوەند ئەو چەرخ و سەردەمەی بە سام و شکۆمەندیی خۆی و بە توندی ڕاتەکاند و، ئەمەش هیممەت و هەستی کەسانی خاوەن هیممەت و غیرەتی جووڵاند. چونکە ئەو بزووتنەوەیەی کە لە ناو جەرگەی وڵاتی ئیسلامەوە تیشکی هاویشت، بەشێکی زۆری لە پێشەوا و موجتەهید و زانایانی فەرموودە و ئەقتاب و ئەولیا و پیاوچاکانی بە هەموو لایەکی وڵاتی ئیسلامدا پرژاند و بڵاوی کردنەوە و ناچاری کۆچ و ڕەوی کردن، موسڵمانانیشی هان دا کە بەم لاو ئەو لادا بڕۆن و دەرگای دڵانیان بکەنەوە و، لای ئەوان لە گەنجینەکانی قورئانی پیرۆز زانیاری هەڵبگوزن.

* * *

با بڕۆینەوە سەر باسەکەی خۆمان:

ئەو ڕووداوانەی کە پێش ڕوودانیان پەنهان بوون و پێغەمبەر ﷺ هەواڵی ڕوودانیانی دا و، پاشان وەك چۆن هەواڵی دابوو وەها هاتنەدی، ئەمانە لە هەزاران ڕووداو تێپەڕ دەبن. بەڵام ئێمە تەنها ئاماژە بۆ چەند نموونەیەکیان دەکەین، لەوانەی کە خاوەنانی هەر

شەش کتێبە صەحیحەکانی فەرمووده لە بارەیانەوە یەکیان گرتووە، کە لە پێش هەموویانەوە ئیمامی بوخاری و ئیمامی موسلیمن. تەنانەت بەشێکی زۆری ئەو ڕووداوانە بە تەواتوری مەعنەوی پێمان گەیشتوون و زانایان و لێکۆڵەرانی ئەم بوارە لەسەر "صەحیحی"ی هەندێکیان یەکیان گرتووە، کە ئەمەش وەکو تەواتوری صەریح وایە.

* پێشەوایان و خاوەنانی کتێبە صەحیحەکان هەموو ئەو هەواڵانەیان گێڕاوەتەوە کە پێغەمبەر ﷺ بەڵێنی بە هاوەڵانی داوە بەسەر دوژمناندا سەردەکەون و، مەککە[1] و، بەیتولمەقدیس[2] و، یەمەن و شام و عێراق[3] و، خەیبەر[4] فەتح دەکەن، هەروەها هەواڵی پێ دابوون کە گەنجینەکانی کیسرا و قەیسەر لە نێوان خۆیاندا دابەش دەکەن[5]، کە دەوڵەتەکانی ئەم دوانەش گەورەترین دوو دەوڵەتی جیهانی ئەو سەردەمە بوون.

پاشان دەبێ بزانین کە پێغەمبەر ﷺ کاتێ ئەم هەواڵانەی داوە، هەرگیز نەیفەرمووە: "وا گومان دەبەم".. یان: "لام وایە".. یان: "لەوانەیە"، بەڵکو بەوپەڕی زانین و دڵنیاییەوە، وەك ئەوەی چاوی لێ بێت، ئەم هەواڵانەی ڕادەگەیاند و، لە دواییشدا وەها دەرچوون کە ڕایگەیاندن.

ئەوەشمان لە یاد نەچێت کە ئەو کاتەدا پێغەمبەر ﷺ ئەم هەواڵانەی ڕادەگەیاند لە لایەن خوداوەندەوە فەرمانی کۆچ کردنی بەرەو مەدینە پێ درابوو، هاوەڵەکانیشی کەم بوون و، دەوروبەری مەدینە و هەموو جیهانیش دوژمنیان بوون!

* لە ڕیوایەتێکی صەحیحدا دەرکەوتووە کە چەندین جار فەرموویەتی: "إقتدوا باللّذَيْن من بعدي أبي بكر وعمر"[6]. واتە هەواڵی ئەوەی داوە کە ئەم دوانە دوای خۆی

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم..

(٢) صحيح، رواه البخاري.

(٣) صحيح، رواه البخاري ومسلم ومالك.

(٤) صحيح، رواه البخاري ومسلم.

(٥) صحيح، رواه مسلم.

(٦) صحيح، رواه الترمذي وابن ماجه والحاكم وأحمد والبيهقي. واتە: "لە پاش خۆم شوێن ئەو دوانە بکەون کە لە دوای من دێن، کە ئەبووبەکر و عومەرن".

دەمێنن و دەبن بە جێنشینی و، بە چەشنێ کە خوا پێی ڕازی بێت، ئەرکی جێنشینی ئەنجام دەدەن و، ئەبووبەکر ماوەیەکی کەم جێنشین دەبێت، بەڵام عومەر ماوەیەکی زیاتر.. چەندین فتوحاتی زۆریش دەکات.

* هەروەها فەرموویەتی: "إنّ الله زَوى لي الأرضَ فرأيت مشارقها ومغاربـها، وإنّ أمتي سيبلغ ملكَها ما زُوِيَ لي منها"[(١)]. هەر بەو جۆرەش کە فەرمووی، هاتەدی.

* ڕیوایەتێکی صەحیح[(٢)] دەڵێت: پێش دەست پێکردنی جەنگی بەدر، پێغەمبەر ﷺ شوێنی کوشتنی کافران و سەرکردەکانیانی لە بەدردا دەستنیشان کرد و فەرمووی: "ئەبوو جەهل لێرەدا دەکوژرێت.. عوتبە لێرەدا دەکوژرێت.. ئومەییە لێرەدا دەکوژرێت و.. فلان لێرەدا و فیساریش لەویادا.. هتد. پاشان فەرمووی: "بێشزانە کە ئوبەیی کوڕی خەلەف دەکوژرێت"[(٣)].. کوشتنی هەموویان هەر بەو جۆرە هاتەدی کە لە پێشدا فەرمووی.

* هەروەها لە فەرموودەی صەحیحدا چەسپاوە کە لەو کاتەدا هاوەڵەکانی پێغەمبەر ﷺ لە غەزای "موئتە"دا بوون، کە جێگایەکە لەسەر سنووری وڵاتی شام و مانگەڕێیەك لە مەدینەوە دوورە، پێغەمبەر ﷺ وەك چاوی لێ بێت، هەواڵی ئەوانی بە خەڵکی مەدینە ڕاگەیاند و فەرمووی: "أخذ الراية زيدٌ فأصيب، ثم أخذ جعفرٌ فأصيب، ثم أخذ ابـن رواحة فأصيب، وعيناه تذرفان.. حتى أخذ الراية سيف من سيوف الله حتى فتـح الله عليهم"[(٤)]. لە پاش چەند حەفتەیەك "یەعلای کوڕی مونەببیھ"ی هاوەڵی لە گۆڕەپانی جەنگەوە هاتەوە و ڕۆشتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ. پێش ئەوەی ئەو هیچ شتێك بگێڕێتەوە،

(١) صحيح، رواه مسلم والترمذي وأبو داود وابـن ماجـه وأحـمد. واتە: "خوای گەورە زەویی بۆ هێنامەوەیەك بە چەشنێ خۆرهەڵات و خۆرئاوایم دی و، نەتەوەکەشم بە موڵك و دەستەڵاتداریی ئەو جێگایانە دەگەن کە هێنرانە پێش چاوم".

(٢) صحيح، رواه مسلم وأحـمد والحاكم.

(٣) رواه البيهقي. بڕوانە: الشفا ٣٤٣/١.

(٤) صحيح، رواه البخاري وأحـمد والنسـائي. واتە: "زەیدی کوڕی حاریسە ئاڵاکەی هەڵگرت، ئنجا پێکرا.. پاش ئەو جەعفەر ئاڵاکەی هەڵگرت، ئەویش پێکرا.. ئنجا عەبدوڵڵای کوڕی ڕەواحە ئاڵاکەی هەڵگرت، ئەویش پێکرا" تا لەم کاتەدا فرمێسك بە چاوەکانیدا دەهاتە خوارەوە. پاشان فەرمووی: "شمشێرێك لە شمشێرەکانی خوا ئاڵاکەی هەڵگرت و سەرکەوتنیان بەدەست هێنا".

هەرچی لە جەنگەکەدا ڕووی دابوو پێغەمبەر ﷺ لەبەر چاوی یەعلادا هەمووی گێڕایەوە. یەعلاش سوێندی خوارد و وتی: "بەو کەسەی تۆی بە حەق کردووە بە پێغەمبەر، یەك حەرفت لە قسەکانی ئەوان نەپەڕاند"[١].

* هەروەها لە ڕیوایەتێکی صەحیحدا پێغەمبەر ﷺ هەواڵی داوە کە خەلافەت لە دوای خۆی سی ساڵ بەردەوام دەبێت، پاشان دەبێت بە پاشایەتییەکی گەزندە[٢]، دەفەرموێ: "وإنّ هذا الأمر بدأ نبوّة ورحمة، ثم يكون رحمة وخلافة، ثم يكون ملكاً عضوضاً، ثم يكون عتواً وجبروتاً وفساداً في الأمة"[٣]. بەمەش ماوەی جێنشینیی ڕاشیدانەی بە سی ساڵ دەستنیشان کرد، کە بە شەش مانگەکەی خەلافەتی حەزرەتی حەسەن - خوای لێ ڕازی بێت - هەر سی ساڵەکە پڕ دەبێتەوە، ئنجا پادشایەتی و ستەمکاری و فەساد لەناو نەتەوەی ئیسلامدا یەك لە دوای یەك دێن و پەیدا دەبن. هەر بەو جۆرەش هاتەدی کە ئەو فەرمووی.

* بە ڕیوایەتی صەحیح چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵی داوە حەزرەتی عوسمان - خوای لێ ڕازی بێت - لە کاتێکدا دەکوژرێت کە قورئان دەخوێنێت[٤]. هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "إن الله عسى أن يلبسه قميصاً وأنهم يريدون خلعه"[٥]. وتە: "نزیکە خواوەند کراسێك بکاتە بەر عوسمان، بەڵام ئەوان دەیانەوێت لەبەری دەربێنن". هەر بەو جۆرەش کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووبووی، هاتەدی.

* بە ڕیوایەتێکی صەحیحی تر، دەگێڕنەوە کە لەو کاتەدا پێغەمبەر ﷺ کەڵەشاخ(الحجامة)ی دەگرت، عەبدوڵلای کوڕی زوبەیر لە خوێنی پێغەمبەری ﷺ بۆ پیرۆزی خواردەوە و ڕۆی نەکردەوە، پێغەمبەر ﷺ پێی فەرمووە: "ويل للناس منك، وويل لك من الناس"[٦]. بەمەش ئەوەی ڕاگەیاند کە: عەبدوڵلا بە ئازایەتییەکی بێ وێنە کاروباری خەڵکی دەخاتە ئەستۆی خۆیەوە و هێرشێکی سەختی دەکرێتەسەر و، بەهۆی

---

(١) بڕوانە: زاد المعاد بتحقيق الأرناؤوط (٣/٣٨٥).
(٢) صحيح، رواه أحمد والترمذي والدارمي وأبو يعلى وابن حبان.
(٣) صحيح، رواه أحمد والبزار والطبراني في الأوسط.
(٤) صحيح، بڕوانە: "فضائل الصحابة" للإمام أحمد ١/٥٠١ الحديث رقم ٨١٧.
(٥) صحيح، رواه الترمذي وابن ماجه.
(٦) حديث حسن، رواه الطبراني وأبو يعلى والبزار والحاكم.

ئەووەوە بەلاّ و موسیبەت تووشی خەلّکی دیّت.. لە پاشەڕۆژدا، بەو جۆرەی پێغەمبەر ﷺ هەواڵی دابوو، هاتەدی. ئەوە بوو لە سەردەمی ئەمەوی‌یەکاندا، عەبدوللاّی کوڕی زوبەیر لە شاری مەککەدا جێ‌نشینیی خۆی ڕاگەیاند و، حەججاجی کوڕی یووسفی ستەمکاریش بە سوپایەکی زۆر گەورەوە ئابلۆقەی شاری مەککەی دا، لە پاش چەند شەڕێکی سەخت و چەند جەنگێکی خوێناوی و پاش دەرخستنی ئازایەتی‌یەکی بێ‌وێنە، عەبدوللاّ شەهید کرا.

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ هەواڵی پەیدابوونی دەوڵەتی ئەمەوی و سەرکارچوونی معاویەی ڕاگەیاندووە و، وەسیەتیشی بۆ کردووە و فەرموویەتی[1]: "ئەگەر حوکمڕانیت گرتە دەست، نەرمونیان و لێبوردە بە و، ئامۆژگاریی باش بکە"..

هەروەها هەواڵی ئەوەشی داوە کە ئەمەوی‌یەکان ماڵی خوا لەناو خۆیاندا دەستاودەست پێ دەکەن[2] و، پادشا و سەرکردەکانیان ستەمکار دەبن و، چەند کەسێکی وەك "یەزید" و "وەلید"یان تێدا پەیدا دەبێت[3].

* هەروەها هەواڵی ئەوەشی داوە کە "عەبباسی‌یەکان بە ئالاّی ڕەشەوە پەیدا دەبن و، موڵکیان چەندین ئەوەندەی ئەوانەی پێش خۆیان زیاد دەکات"[4]. بەمەش ڕایگەیاند کە عەبباسی‌یەکان دوای ئەمەوی‌یەکان پەیدا دەبن و لە ئەمەویی‌یەکانیش زیاتر لە حوکمدا دەمێننەوە. هەر بەو جۆرەش هاتەدی کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵی دابوو.

* بە فەرموودەی صەحیح چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "ویل للعرب من شرّ قد اقترب"[5]. ئەمەش هەواڵدانی ئاشووبەکانی جەنگیزخان و هۆلاکۆ بوو، کە دەوڵەتی عەبباسیی عەرەب لەناودەبەن. چۆنیشی فەرموو، هەر بەو جۆرە هاتەدی.

(١) رواه أحمد مرسلاً ورجاله رجال الصحيح، ورواه أبو يعلى موصلاً ورجاله رجال الصحيح.
(٢) رواه الترمذي والحاكم والبيهقي. لە واتای ئەم فەرموودەیەدا بڕوانە: (صحيح الجامع الصغير ٤١٢).
(٣) حديث حسن، رواه أبو يعلى. بڕوانە: (صحيح الجامع الصغير ٢٧٥٩)، (المطالب العالية لابن حجر ٤٥٢٨-٤٥٢٩).
(٤) رواه أحمد والطبراني والحاكم. وصحح إسناده العلامة أحمد شاكر في المسند.
(٥) صحيح، رواه البخاري ومسلم. واتە: بەدبەختی بۆ عەرەب، لەبەر ئەو شەڕ و ئاشووبەی لێیان نزیك بووەتەوە.

* ریوایەتێکی صەحیح دەڵێت: لە کاتێکدا سەعدی کوڕی ئەبوو وەققاص لە نەخۆشی‌یەکی سەختدا بووە، پێغەمبەر ﷺ پێی فەرمووە: "لعلّك تُخلّفُ حتى ينتفع بك أقوام ويستضرّ بك آخرون"[١]. ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر ﷺ رایدەگەیەنێت کە: سەعد دەبێت بە پێشەوایەکی گەورە و، خواوەند لەسەر دەستی ئەودا چەندین وڵات فەتح دەکات و، چەندین تیرە و دەستە و کۆمەڵیش بەهۆی ئەوەوە دێنە ریزی ئایینی ئیسلامەوە و بەمەش سوودێکی زۆریان دەست دەکەوێت، هەروەها چەند تاقمێکی تریش بەهۆی سەعدەوە زیانیان پێ دەگات و دەوڵەتەکەیان تیادەچێت.

لە راستی‌دا هەر بەو جۆرە رووی دا کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵی دابوو. ئەوەبوو سەعد بوو بە پێشەوای سوپای ئیسلام و، دەوڵەتی فارسەکانی لەناوبرد و، بوو بەهۆی ئەوەی کە چەندین تیرە و نەتەوەی زۆر موسڵمان بین.

* هەروەها چەسپاوە کە لەو رۆژەدا نەجاشیی پادشای حەبەشە لە ساڵی حەوتەمی کۆچی‌دا، کۆچی دوایی کرد، هەر لەو رۆژەدا پێغەمبەر ﷺ هەواڵی مردنی ئەوی بە خەڵك راگەیاند[٢] و، نوێژی مردووشی، لە دوورەوە، لەسەر کرد.. پاش تێپەڕبوونی حەفتەیەك لەو هەواڵدانەی پێغەمبەر ﷺ، دەنگوباس گەیشتە مەدینە، کە نەجاشی لەو رۆژەدا پێغەمبەر ﷺ فەرمووبووی کۆچی دوایی کردووە!

* هەروەها لەو کاتەدا کە پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ چەند هاوەڵێکی هەڵبژاردەی خۆی‌دا، لەسەر چیای ئوحود راوەستابوون (یان لەسەر ئەشکەوتی حیراء، وەك لە هەندێ ریوایەتدا هەیە) چیاکە کەوتە جموجووڵ. پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: "أثبت، فإنما عليك نبيٌّ وصدّيق وشهيد"[٣]. بەمەش ئەوەی راگەیاند کە حەزرەتی عومەر و عوسمان و عەلی، شەهید دەکرێن. کۆتایی ژیانی ئەو سیانە بەو جۆرە بوو کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی.

ئەی ئەو مرۆڤە لاوازەی کە دڵی مردووە! ئەی سەر لێ شێواو!

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم. واتە: "لەوانەیە بمێنیتەوە تاکو چەند قەومێك سوودت لێ وەردەگرن و چەند قەومێکی تریش لە تۆوە تووشی زیان دەبن".

(٢) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأبو داود ومالك والشافعي وأحمد والبيهقي.

(٣) صحيح، رواه البخاري وأبو داود والترمذي وأحمد وأبو يعلى وابن حبان. واتە: "ئەی چیای ئوحود! جێگیربە و مەجووڵێ، چونکە ئێستا ئەوانەی لە سەرت راوەستاون، پێغەمبەر و صیددیق و شەهیدن".

لەوانەیە بلێیت: محەممەد ﷺ مرۆڤێکی بلیمەت(عبقري) بووە و بەو هۆیەوە ئەم شتە غەیبییانەی زانیوە. لەوانەیە ئەمە بلێیت و ئیتر لە ئاستی ڕاستیی "پێغەمبەریێتی"ی ئەودا - کە وەك خۆر دەدرەوشێتەوە - چاوت بنووقێنیت!

ئەی داماوی هەژار!

باش بزانە ئەوەی کە بیستت، تەنها بەشێکە لە پازدە جۆر لە جۆرە گشتییەکانی موعجیزاتی ئەو پێغەمبەرە ﷺ. خۆ بە باشی زانیت کە بە چەندین ڕیوایەتی صەحیح و بە تەواتوری مەعنەوی هەموویان چەسپاون. کەواتە هێشتا بەشێکی کەم نەبێت لەو موعجیزانەی کە پەیوەندییان بە شتە غەیبییەکانەوە هەیە، هیچی تر نەبیستووە.. جا ئایا ئیتر دوای ئەوەی کە مرۆڤ ئەم موعجیزانە دەبیستێت، هەر بە خاوەنی ئەو موعجیزانە دەڵێت: (ئەمە مرۆڤێکی بلیمەت بووە و بەو بۆنەیەوە توانیویەتی ئایندەی بۆ دەربکەوێت و ڕووداوەکانی بزانێت)؟!

گریمان ئێمەش وەك تۆ وتمان: بەڵێ بلیمەتە. بەڵام ئایا کەسێك خاوەنی زیرەکییەکی ئاوا پیرۆز و بلیمەتییەکی بەرزی سەدان جارەی کەسانی تر بێت، وەکو ئەو پێغەمبەرە ﷺ، هەرگیز سەری لێ تێکدەچێت و ئەو شتانەی دەیانبینێت لێی دەئاڵۆزێن؟ یان ئایا لەو ئاستە بەرزەی خۆی دادەبەزێتە خوارەوە کە چەندین هەواڵی وا ڕابگەیەنێت لە ڕاستییەوە دوور بن؟

ئایا ئەوپەڕی شێتی و گەلحۆیی نییە کە ئێمە پشت لەو هەواڵانە هەڵبکەین، کە ئەم مرۆڤە (بلیمەتە) سەبارەت بە بەختەوەریی هەردوو دنیا پێمان ڕادەگەیەنێت؟!

ئاماژەی ڕەوانی شەشەم

❊ چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ بە فاتیمەی کچی ڕاگەیاندووە کە ئەو: "أول أهله لحوقاً به"[1]. واتە: کە حەزرەتی فاتیمە یەکەم کەس دەبێت لە ئالی بەیت لە دوای پێغەمبەر ﷺ کۆچی دوایی دەکات.

پاش تێپەڕبوونی شەش مانگ بەسەر کۆچی دوایی پێغەمبەردا ﷺ حەزرەتی فاتیمە وەفاتی کرد.

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحـــمد والترمذي.

* هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵی بە "ئەبووذەڕ" داوە، کە ڕۆژێك دێت ئەبووذەڕ لە مەدینە نەفی دەکرێت و بە تەنیایی دەژی و لە تەنیاییشدا دەمرێت[١].. پاش بیست ساڵ فەرموودەکەی پێغەمبەر ﷺ وەك چۆنی فەرمووبوو، وەها هاتەدی.

* هەروەها چەسپاوە کە جارێکیان پێغەمبەر ﷺ لە ماڵی "ئوم حەرامی" پووری ئەنەسی کوڕی مالیکدا نوستبوو، بە زەردەخەنەوە هەڵسا و فەرمووی: "ناسٌ من أمتي عُرِضوا عَلَيَّ غُزاةً في سبيلِ اللهِ يركبون ثَبَجَ هذا البحر ملوكاً على الأسرة"[٢]. واتە: "چەند کەسێکیان لە نەتەوەکەم پیشان دام کە لە پێناوی خوادا غەزایان دەکرد و سواری پشتی(کەشتیی) ئەم دەریایە دەبوون و پادشای سەر تەخت بوون". ئوم حەرام وتی: "ادع يا رسولَ اللهِ أنْ أكون معهم. فدعا لها"[٣].. چل ساڵ پاش ئەم ڕووداوە، ئوم حەرام لەگەڵ "عوبادەی کوڕی صامیتی" مێردیدا ڕۆشتن بۆ فەتحی دوورگەی "قوبرص" و لەوێ کۆچی دوایی کرد. تا ئێستاش گۆڕەکەی لەوێ ئاشکرایە و خەڵکی زیارەتی دەکەن.

* هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "إنَّ في ثقيفَ كذاباً ومُبيراً"[٤]. ئەمەش هەواڵدان بوو بۆ پەیدا بوونی "موختاری ثەقەفی" کە لافی پێغەمبەرێتیی لێدەدا و، "حەججاجی خوێنڕێژی ستەمکاریش" کە سەد هەزار کەسی کوشت.

* هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "لَتُفْتَحَنَّ الْقُسْطنطينية، فَلَنِعْمَ الأميرُ أميرُها ولَنِعْمَ الْجَيْشُ ذلك الجيش"[٥].

بەم هەواڵدانە ئەوەی ڕاگەیاند کە شاری ئەستەمبووڵ موسڵمانان فەتحی دەکەن و، "محەممەدی فاتیح"یش پلەیەکی بەرزی دەبێت: "نعم الأمير". هەروەهاش دەرچوو کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی.

---

(١) حسن، رواه أحمد والبيهقي وغيرهما.

(٢) صحيح، رواه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي وأبو داود وابن ماجه وأحمد ومالك والدارمي.

(٣) تەواوکەری فەرموودەکەیە کە لە پەراوێزی پێشوودا تەخریج کرا. واتە: ئەی پێغەمبەری خوا! لە خوا داوا بکە منیش یەکێك بم لەوانە. پێغەمبەریش ﷺ دوعای بۆ کرد.

(٤) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحمد واللفظ لمسلم. واتە: هۆزی سەقیف درۆزنێك و پیاوکوژێکی تێدا هەیە.

(٥) صحيح. رواه أحمد والحاكم وقال صحيح الإسناد والبخاري في التاريخ الصغير. واتە: شاری قوستەنتینیە (ئەستەمبوڵی ئێستا) فەتح دەکرێت و، چاکترین میر و سوپا ئەو میر و سوپایەن کە فەتحی دەکەن.

* هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "إن الدِّينَ لو كان منوطاً بالثريـا لتناولَه رجالٌ من أبناءِ فارس"(١). ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئەو زانا و ئەولیا و پیاوچاکانەی هاوچەشنی "ئیمامی ئەبووحەنیفە: نوعمانی کوڕی ثابت"، کە خەڵکی وڵاتی "فارس"ە.

* هەروەها فەرموویەتی: "عالِمُ قُرَيْشٍ يَمْلأُ طباقَ الأرضِ عِلْماً"(٢).. ئەمەش ئاماژەیە بۆ ئیمامی شافیعی.

* هەروەها هەواڵی داوە کە:

"إن الأُمة ستفترق إلى ثلاث وسبعين فرقة وإن الناجية منها أهل السنة والجماعة"(٣).

* هەروەها فەرموویەتی: "القَدَرية مجوسُ هذه الأمة"(٤).

ئەمەش ئاماژەیە بۆ کۆمەڵی "قەدەرییە" کە ئینکاریی قەدەری خوایان دەکرد و لەناو خۆیاندا چەند تاقم و کۆمەڵێك بوون.

* هەروەها هەواڵی پەیدابوونی چەند کۆمەڵ و تاقمێکی زۆری داوە، چونکە چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ لە فەرموودەیەکیدا (کە ئەمە واتاکەیەتی) بە حەزرەتی عەلیی فەرمووە:

"تۆ وەك حەزرەتی عیسا وایت، دەبیت بەهۆی تیاچوونی دوو کۆمەڵ، یەکێکیان لە زیادە خۆشەویستیدا و ئەوی تریان لە زیادە دوژمنایەتیدا. چونکە گاورەکان ئەوەندە لە خۆشەویستیی حەزرەتی عیسادا لە سنوور دەرچووبوون، دەیانوت: "عیسا کوڕی خوایە"! جوولەکەکانیش ئەوەندە دوژمنایەتییان کرد کە ئینکاریی پێغەمبەرێتیی و پلەی بەرزی ئەویان کرد.. هەروەها کۆمەڵێکیش ئەوەندە لە خۆشەویستیی تۆدا ڕۆدەچن کە سنوور دەشکێنن و تیادەچن. چونکە پێغەمبەر ﷺ لە بارەی ئەمانەوە فەرمووی: "لهم نبزٌ

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم والترمذي وأحمد. واتە: ئەگەر ئایینی ئیسلام تەنانەت بە ئەستێرەی کۆ(ثریا)یشەوە هەڵبواسرایێت، چەند پیاوێکی خەڵکی وڵاتی فارس دەستی خۆیانی دەخەن.

(٢) ضعيف، لكن الترمذي حسنه. وقال البيهقي وابن حجر: طرق هذا الحديث إذا ضُمت بعضها إلى بعض أفادت قوة وعُلم أنَّ للحديث أصلاً. واتە: زاناکەی تیرەی قورەیش سەر زەوی لە زانیاری پڕ دەکات.

(٣) هەموو ئەو فەرموودانەی کە لە بارەی دابەشبوونی نەتەوەی ئیسلامەوە بۆ حەفتا و سێ بەش دەدوێن، هەموویان صەحیحن، وەك پێشتر باسمان کرد. واتە: نەتەوەی ئیسلام دەبن بە حەفتا و سێ بەشەوە، تەنها ئەوەیان لە سزای خوای گەورە ڕزگاری دەبێت، کە شوێن پێی سوننەتی پێغەمبەر ﷺ هەڵدەگرن و لە کۆمەڵی موسڵمانان لا نادەن.

(٤) حسن، رواه أبو داود والحاكم.واتە: دەستە و پێڕی "قەدەرییە" مەجووسی ئەم نەتەوەیەن.

يقال لهم الرافضة"[١].. کۆمەڵێکی تریش لە ڕادەبەدەر دوژمنایەتیت دەکەن، کە بریتین لە "خەواریج" و هەندێ لەو کەسانەی لە ڕادەبەدەر پشتگیریی ئەمەوی‌یەکانیان دەکرد کە پێیان دەوترێت: "الناصبة".

ئەگەر بوترێت:

قورئانی پیرۆز فەرمانی بە خۆشویستنی ئالی بەیت داوە و پێغەمبەریش ﷺ خەڵکیی بۆ ئەم کارە هان داوە، لەوانەیە ئەمە ببێت بە بەهانەیەك بۆ هەندێ کەس و بڵێن: ئەم خۆشەویستی‌یە خوا فەرمانی پێ‌داوە و، ئەهلی خۆشەویستیش وەك مەست وان و ئاگایان لە واقیع نی‌یە. کەواتە بۆچی ئەو کەسانە سوود لەم خۆشەویستی‌یە وەرناگرن و لە سزای خوا ڕزگاریان ناکات؟ بەڵکو بە پێچەوانەوە، وەك فەرموودەکە ئاماژەی بۆ کردووە، ئەم خۆشەویستی‌یە لەڕادەبەدەرە زیانیان پێ دەگەیەنێت و تووشی ئازاریان دەکات؟!

وەڵام:

خۆشەویستی دوو جۆرە:

یەکێکیان: خۆشەویستی‌یەکە بە (مەعنای حەرفی). کە ئەمەش بریتی‌یە لەوەی ئەو کەسە حەزرەتی عەلی و حەسەن و حسەین و ئالی بەیتی تەنها لەبەر خوا و پێغەمبەر و لە پێناوی ڕەزامەندیی خوا و پێغەمبەردا ﷺ خۆش بوێت. ئەم جۆرە خۆشەویستی‌یە، لە خۆشەویستیی پێغەمبەر ﷺ زیاد دەکات و دەبێتە هۆی خۆشەویستیی خوای گەورە. کەواتە ئەم خۆشەویستی‌یە شتێکی ڕەوایە و هیچ زیانێك لە زۆربوونی‌دا نی‌یە، چونکە لە سنووری خۆی تێپەڕ نابێت و داخوازی زەمکردن و دوژمنایەتیی غەیری خۆشەویستەکە نابێت.

دووهەمیان: خۆشەویستی‌یەکە بە (مەعنای ئیسمی). واتە ئەو کەسە هەموو ئەو زاتانەی لەبەر خودی خۆیان خۆش بوێت! وەك ئەوەی حەزرەتی عەلیی لەبەر ئازایەتی و کەماڵی خۆش بوێت. یان حەزرەتی حەسەن و حسەینی تەنها لەبەر ڕەوشتە بەرزەکانیان خۆش بوێت، بە بێ یادکرنەوەی پێغەمبەر ﷺ، تەنانەت هی وا هەیە خوا و پێغەمبەریش ﷺ نەناسێت، کەچی ئەوانی خۆش دەوێت! دیارە ئەم جۆرە خۆشەویستی‌یە نابێتە مایەی

---

[١] جزء من حديث رواه الطبراني واسناده حسن. واتە: ئەوانە نازناوێکیان هەیە و پێیان دەوترێت ڕافزی‌یەکان.

خۆشەویستیی خوا و پێغەمبەر ﷺ. جا ئەگەر لەم خۆشەویستییەدا زیادەڕەوی بکرێت، ئەوا دەبێتە هۆی زەمکردن و دوژمنایەتیی غەیری خۆشەویستەکە.

بەم جۆرە – وەك لە فەرموودەکەدا باس کرا – دەرکەوت کە:

هەندێ لەوانەی زیادەڕەوییان لە خۆشەویستیی حەزرەتی عەلیدا نواند و خۆیان لە حەزرەتی ئەبووبەکر و عومەر بەری کرد، گرفتاری زەرەرمەندییەکی یەکجار گەورە بوون و، ئەم خۆشەویستییە سەلبییە – نائیجابییە – بوو بەهۆی زەرەرمەندییان.

* هەروەها بە چەشنێکی ڕاست و بێ گومان پێمان گەیشتووە، کە پێغەمبەر ﷺ نەتەوەی ئیسلامی بێدار کردووەتەوە کە: "إذا مشوا المطيطاء، وخدمتهم بنات فارس والروم، ردَّ اللهُ بأسَهم بينهم وسلّط شرارَهم على خيارهم"[١]. لە پاش سێ ساڵ چۆنی فەرموو، وەها هاتەدی.

* هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ هاوەڵەکانی خۆی ئاگادار کردووەتەوە کە "قەڵای خەیبەر لەسەر دەستی حەزرەتی عەلیدا – خوای لێ ڕازی بێت – فەتح دەکرێت"[٢]. یەك ڕۆژ دوای ئەو فەرموودەیە، موعجیزەکەی پێغەمبەر ﷺ زیاتر لەوەی چاوەڕوان دەکرا، هاتەدی. ئەوەبوو حەزرەتی عەلی – خوای لێ ڕازی بێت – دەرگای قەڵاکەی بە دەستەوە گرت و کردی بە قەڵغانی خۆی هەتا فەتحی خەیبەر تەواو بوو، پاشان فڕێی دا. هێندەش ئەو دەرگایە گەورە بوو کە لە دواییدا هەشت کەس، لە ڕیوایەتێکی تردا: چل کەس، نەیانتوانی بەرزی بکەنەوە[٣].

* هەروەها پێغەمبەرﷺ فەرموویەتی: "لاتقوم الساعةُ حتى تقتتلَ فئتـان دعواهما واحدة"[٤]. بەمە هەواڵی ئەو جەنگەی ڕاگەیاند کە لە (صِفّـين) لە نێوان حەزرەتی عەلی و معاویەدا ڕووی دا، خوایان لێ ڕازی بێت.

---

(١) صحيح، رواه الترمذي. بڕوانە: (صحيح الجامع الصغير ٨١٣). واتە: هەر کات موسڵمانان وایان لێ هات کە بە فیز و دەمارەوە بە ڕێگادا بڕۆن و کچانی فارس و ڕۆم خزمەتیان بکەن، ئەوا خوا دەیانکات بە دوژمنی یەکتر و خراپکارانیان بەسەر چاکەکارانیاندا زاڵ دەکات.

(٢) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحـمد.

(٣) ضعيف، بڕوانە: (كشف الخفاء ١١٦٨).

(٤) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأبو داود والترمذي وأحـمد. واتە: تاکو دوو کۆمەڵ کە بانگەشە بۆ یەك شت دەکەن، لەگەڵ یەکتردا نەجەنگن، قیامەت بەرپا نابێت.

❊ هەروەها یەکێکی تر لەو شتانەی کە پێغەمبەر ﷺ پێش ڕوودانی هەواڵی داوە، ئەوەیە کە فەرموویەتی: "إن عماراً تقتله الفئة الباغيـــــة"[١]. ئەوەبوو پاشان لە جەنگی (صِفّین)دا کوژرا و حەزرەتی عەلیش فەرموودەکەی پێغەمبەر ﷺ و کوشتنی عەمماری لەم جەنگەدا کرد بە بەڵگە لەسەر ئەوەی کە شوێنکەوتووانی معاویە پێرە یاخیبووەکەن. معاویەش حەدیثەکەی تەئویل کرد و، عەمری کوڕی عاصیش وتی: یاخیبووەکان تەنها ئەوانەن کە عەمماریان کوشتووە و هەموومان ناگرێتەوە.

❊ هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "إن الفتن لا تظهر مادام عمر حياً"[٢]. هەر بەو جۆرەش بوو کە فەرمووی.

❊ هەروەها لە ڕۆژی غەزای "بەدر"دا کە سوهەیلی کوڕی عەمر دیل کرا و هێشتا موسڵمان نەبووبوو، حەزرەتی عومەر - خوای لێ ڕازی بێت - عەرزی پێغەمبەری ﷺ کرد: "ئەمە پیاوێکی قسەزان و زۆربلێیە، ڕوخسەتم بدە با هەردوو کەڵبەی خوارەوەی هەڵبکێشم، تاکو لەمڕۆ بە دواوە نەتوانێت قسەت پێ بلێت"! پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "وعسى أن يقوم مقاماً يسرّك يا عمر"[٣]. ئەوەبوو فەرموودەکەی پێغەمبەر ﷺ هاتەدی، چونکە کاتێ کارەساتی گەورە و دڵتەزێنی کۆچی دوایی پێغەمبەر ﷺ ڕووی دا، صەبر و ئارام لە لای موسڵمانان نەما. حەزرەتی ئەبووبەکر - خوای لێ ڕازی بێت - لە شاری مەدینە موسڵمانانی کۆکردەوە و وتارێکی ڕەوان و جوانی بۆ خوێندنەوە و تیایدا سەرەخۆشیی لێ کردن و هەوڵی دا دڵی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ بهێنێتەوە جێی خۆی و ئارامی بە دڵانیان بدات. لە هەمان کاتدا "سوهەیلی کوڕی عەمر" لە شاری مەککەدا هەمان ڕۆڵی حەزرەتی ئەبووبەکری بینی و، وتارێکی هاوچەشنی وتارەکەی ئەوی بۆ خوێندنەوە، تەنانەت تا ڕادەیەکیش وشەکانی هەردوو وتارەکە یەك مەبەست و واتایان ڕادەگەیاند!

---

(١) صحيح، رواه مسلم وأحـــمد ورواه البخاري بغير الألفاظ السابقة. واتە: "عەممار کۆمەڵی یاخیبووان دەیکوژن".

(٢)صحيح، رواه البخاري ومسلم والترمذي وغيرهم. واتە: "هەتا عومەر لە ژیاندا مابێت، فیتنە و ئاشووب هەڵ ناگیرسێت و سەرهەڵنادات.

(٣) رواه البيهقي وشيخه الحاكم عن الحسن بن محمد مُرسلاً. واتە: "ئەی عومەر! بەشکو ڕۆژێك بێت هەر ئەم پیاوە هەڵوێستێکی وای بێت کە دڵی تۆی پێ شاد بێت".

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ بە "سوراقە"ی فەرموو: "كيف بك إذا أُلبسْتَ سِوارَي كسرى"[١]! ئەوەبوو لە سەردەمی حەزرەتی عومەردا - خوای لێ ڕازی بێت - دەوڵەتی كیسرا تەفروتوونا كرا و، بەرگ و پۆشاك و گەنجینە و بازنەكانی كیسرایان بۆ لای حەزرەتی عومەر هێنا. ئەویش كردنیە دەستی "سوراقە" و فەرمووی: "الحمد لله الذي سلبهما كسرى وألبسهما سراقة"[٢]. ئەمەی وت بۆ ئەوەی تەسدیقی هەواڵەكەی پێغەمبەر ﷺ بكات كە زووتر فەرموبووی.

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "إذا هَلَكَ كِسْرى فلا كسرى بعده"[٣]. لە ڕاستیشدا هەروەها بوو كە فەرمووی.

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ بە نێرراوەكەی كیسرای وت: "خواوەند شێرۆیەی كوڕی كیسرای بەسەر كیسرادا زاڵ كرد و لە فڵان كاتدا كوشتی"[٤]. پاشان كە ئەم نێرراوە لە كاتی كوشتنی كیسرای كۆڵیەوە، بۆی دەركەوت: لەو كاتەدا كوژراوە كە پێغەمبەر ﷺ فەرموو بووی! ئیتر بەهۆی ئەمەوە موسڵمان بوو. هەندێ ڕیوایەت دەڵێن ئەم نێرراوە ناوی: "فەیرووز" بووە.

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ هەواڵی ئەو نامەیەی بە هاوەڵەكانی گەیاند كە "حاتەبی كوڕی ئەبوو بەلتەعە" بە نهێنییەوە بۆ كافرانی قورەیشی ناردبوو. ئنجا حەزرەتی عەلی و میقدادی نارد و پێی وتن: لە فڵان شوێندا ئافرەتێكی لێیە و نامەیەكی پێیە، نامەكەی لێ بسێنن و بۆم بهێنن. كە هاتنەوە نامەكەیان لەو جێگایەوە هێنا كە پێغەمبەر ﷺ فەرموو بووی و، ئنجا دایانە دەستی. پێغەمبەریش ﷺ ناردی بە دوای حاتەبدا و لێی پرسی: بۆ وات كردووە؟ ئەویش عوزر و بەهانەی هێنایەوە و، پێغەمبەر ﷺ عوزرەكەی لێ قبووڵ كرد[٥]. ئەمەش ڕیوایەتێكی صەحیح و چەسپاوە.

---

(١) رواه البيهقي. واتە: "دەبێ حاڵت چۆن بێت كاتێ كە بازنەكانی كیسرا دەكرێنە دەستت؟"!

(٢) واتە: سوپاس بۆ ئەو خوایەی كە ئەمانەی لە كیسرا سەندەوە و كردنیە دەستی سوراقە. بڕوانە: (الشفا ١/٣٤٤).

(٣) صحيح، رواه البخاري ومسلم والترمذي. واتە: "كە ئەم كیسرایە لەناوچوو، ئیتر كیسرای تری بە دوادا نایەت".

(٤) صحيح، رواه البيهقي.

(٥) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأبو داود والترمذي وأحمد.

* هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ لە بارەی عوتبەی کوڕی ئەبولەهەبەوە فەرموویەتی: "يأكلـه كلـبُ الله"(١). بەمەش هەواڵی دواڕۆژێکی دژواری بۆ عوتبە ڕاگەیاند. پاش ماوەیەك "عوتبە" ڕۆشت بۆ یەمەن و، لە ڕێگادا دڕندەیەك(شێرێك) هەڵمەتی بۆ برد و خواردی و، بەمەش تەسدیقی هەواڵ و دوعاکەی پێغەمبەری ﷺ لە بارەی عوتبەوە کرد.

* هەروەها بە جۆرێکی صەحیح پێمان گەیشتووە کە لەوکاتەدا پێغەمبەر ﷺ فەتحی مەککەی کرد، فەرمانی بە بیلال دا - خوای لێ ڕازی بێت - بچێتە سەربانی کەعبە و بانگ بدات. لەو کاتەشدا "ئەبووسوفیانی کوڕی حەرب" و "عەتتابی کوڕی ئوسەید و حاریسی کوڕی هیشام" - کە لە سەرکردە و پیاوماقووڵانی قورەیش بوون - لە نزیکی کەعبە و دەوروبەری‌دا دانیشتبوون. عەتتاب وتی: "خوا بەزەیی بە ئوسەید(واتە باوکی)دا هاتەوە، کە ئەم ڕۆژەی نەدی"! حاریسیش وتی: "محەممەد کەسی نەدۆزی‌یەوە جگە لەم قەلە ڕەشە"؟! ئەبوو سوفیانیش وتی: "من هیچ نالێم، چونکە ئەگەر هەرچی‌یەك بڵێم ئەم بەردە وردانە بۆ محەممەدی دەگێڕنەوە"! کتوپڕ پێغەمبەر ﷺ بەرەو ڕوویان هات و، فەرمووی: دەزانم چیتان وت، ئاوا و ئاواتان وت، چی‌یان وتبوو هەمووی بۆ گێڕانەوە! حاریس و عەتتاب کە ئەمەیان بیست، یەکسەر وتیان: شایەتی دەدەین کە تۆ پێغەمبەری خوایت. چونکە هیچ کەسێکی ترمان لەگەڵدا نەبووە تاکو بڵێین ئەو بۆی گێڕاویتەوە(٢).

* * *

دەسا ئەی ئەو موحیدەی کە باوەڕ بەم پێغەمبەرە ﷺ ناکات!

سەرنج لەم دوو سەرۆکە سەرسەختانەی قورەیش بدە کە چۆن تەنها بە یەك هەواڵی غەیبیی پێغەمبەر ﷺ لەو سەرسەختی‌یە دابەزینە خوارەوە و ئیمانیان هێنا. دەبێ دڵی تۆ چەندە لە کەڵك کەوتبێت کە هەزاران موعجیزەی هاوچەشنی ئەمە دەبیستیت، کە هەموویان لە ڕێگای تەواتوری مەعنەوی‌یەوە چەسپاون، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا دڵت لەسەر ئیمان دانامەزرێت و سەقامگیر نابێت..

با بگەڕێینەوە سەر باسەکەمان:

(١) رواه الحاكم والبيهقي وغيرهما من طرق صحيحة. واتە: "یەکێك لە سەگەکانی خوا دەیخوات"!

(٢) بڕوانە: زاد المعاد (المحقق): (٣/٤٠٩-٤١٠)، ابن هشام: (٢/٤١٣).

* هەروەها چەسپاوە کە دوای ئەوەی عەبباسی مامی پێغەمبەر ﷺ ئینکاریی ئەوەی کرد هیچ پارە و پوولێك شك ببات، پێغەمبەر ﷺ هەواڵی ئەو پارەیەی پێ دا کە مامی بە نهێنی لای (أم الفضل)ی خێزانی دانابوو[1]! ئەوەبوو عەبباسی مامی (کە هێشتا موسڵمان نەبووبوو) لە غەزای بەدردا دیل کرا و، پێغەمبەر ﷺ داوای لێ کرد بە پارە خۆی لە دیلی رزگار بکات. ئەویش وتی: پارە شك نابەم. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "ئەی ئەو ماڵ و سامانەی لای دایکی فەزڵ دات نا، چیی لێ هات"؟ عەبباس وتی: جگە لە من و ئەو کەسی تر بەو پارەیەی نەزانیوە! ئەمەش بوو بەهۆی ئەوەی عەبباس موسڵمان ببێت[2].

* هەروەها چەسپاوە کە جوولەکەیەکی سیحربازی چەپەڵ کە ناوی: "لوبەیدی یەهوودی" بووە، بۆ ئەوەی ئازاری پێغەمبەر ﷺ بدات، سیحری لە پێغەمبەر ﷺ کرد و، تاڵە مووی بە شانەیەکەوە بەستبوو و خستبوویە ناو بیرێکەوە. پێغەمبەری خۆشەویستیش ﷺ فەرمانی بە حەزرەتی عەلی و هاوەڵەکانی دا کە برۆن بۆ فلانە بیر و ئەو ئامێرانەی سیحرەکەیان پێ کراوە بیانهێنن. ئەوانیش رۆشتن هێنایانن. جا هەر کە گرێیەکیان لێ دەکردەوە، کەمێك لە ئازارەکەی پێغەمبەر ﷺ کەم دەبوو.. تا هەموویان کردەوە[3].

* هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ بە کۆمەڵێکی فەرموو، کە ئەبوو هورەیرە و حوزەیفەشیان تێدا بوو: "ضرسُ أحدِكُم في النارِ مثـــلُ أُحُـــدٍ"[4]. بەمە، پێغەمبەر ﷺ هەواڵی پاشگەزبوونەوەی یەکێکی لەوانە راگەیاند و، پاشەرۆژی سامناکی ئەوی دەرخست. ئەبوو هورەیرە دەفەرموێ: "ئەو کۆمەڵە هەموویان مردن و من و پیاوێك ماینەوە، ئەویش لە جەنگی یەمامەدا بە مورتەددی کوژرا"[5]. بەم جۆرە، هەواڵدانەکەی پێغەمبەر ﷺ دەرکەوت و هاتەدی.

---

(١) رواه أحـــمد والحاكم وصححه، والبيهقي بسند صحيح.

(٢) بڕوانە: (الشفا للقاضی عیاض ١/٣٤٣). مەرج نییە بەکسەر موسڵمان بووبێت، بەڵکو مەبەست ئەوەیە کە ڕووداوە کە هۆکارێکی سەرەکی بووە لە موسڵمان بوونی حەزرەتی عەبباسدا.

(٣) صحيح، رواه البخاري ومسلم وابن ماجه وأحـــمد.

(٤) رواه الطبراني بسند صحيح. واتە: خرێی یەکێکتان لە دۆزەخدا هێندەی چیای ئوحود دەبێت.

(٥) بڕوانە: (الشـــفا) ١/٣٤٢. کاتێ ئەبوو هورەیرە دەفەرموێت: "من و پیاوێك ماینەوە" واتە جگە لە حوزەیفەش. لەبەر ئەوەی حوزەیفە لە کاتی جەنگی یەمامەدا مابوو، چونکە لە ساڵی سی و شەشی کۆچیدا وەفاتی کردووە.

* هەروەها بەسەرهاتەکەی نێوان (عومەیری کوڕی وەهب) و (صەفوانی کوڕی ئومەییە)ش چەسپاوە، کە دەگێڕنەوە صەفوان بە دزی‌یەوە مەرجی لەگەڵ عومەیردا کرد لەسەر ئەوەی کە ئەگەر عومەیر پێغەمبەر ﷺ بکوژێت، ئەم ئەندازەیەکی زۆری لە ماڵ و سامانی خۆی بداتێ. کاتێ لەسەر ئەمە رێك دەکەون، عومەیر دێت (بۆ مەدینە) بۆ کوشتنی پێغەمبەر ﷺ. پێغەمبەریش ﷺ هەموو بەسەرهاتەکەی نێوانی صەفوان و عومەیر، بۆ عومەیر دەگێڕێتەوە و دەستی پیرۆزی بەسەر سنگی عومەیردا دەهێنێت و، ئەویش موسڵمان دەبێت[1]!

سەرەڕای ئەمانە، چەندین ڕووداوی تری هاوچەشنی ئەم هەواڵدانە غەیبی‌یە ڕاستانە، ڕوویان داوە و، شەش کتێبە صەحیحە بەناوبانگەکان - بە سەنەدەوە - باسیان کردوون. زۆربەی ئەوانەی لەم پەیامەدا هێنراون، لە حوکمی تەواتوری مەعنەویدان و بە قەتعی و دڵنیایی چەسپاون و، صەحیحی ئیمامی بوخاری و موسلیم، کە بەپێی باوەڕی زانایان و لێکۆڵەران، ڕاسترین کتێبن لە دوای قورئانی پیرۆز، گێڕاویاننەتەوە. ئەمە جگە لەوەی کە لە کتێبە صەحیحەکانی تردا، کە پێیان دەوترێت: (السُنن) باس کراون. وەك سونەنی تیرمذی و نەسسائی و ئەبوداوود و موستەدرەکی حاکم و موسنەدی ئیمامی ئەحمەدی کوڕی حەنبەل و دەلائیلی بەیهەقی، کە هەر هەموویان بە سەنەدەوە باسیان دەکەن.

کەواتە ئەی مولحیدی بێ‌ئاگا!

هەروا بە گۆترە قسە فڕێ مەدە و مەڵێ:

محەممەد پیاوێکی ژیر و زیرەك بووە! ئەمە بڵێیت و ئیتر هەر وا بڕۆیت..

نەخێر.. چونکە ئەم هەواڵدانە غەیبی‌یە ڕاستانە لە دوو شت بەدەر نین:

یان ئەوەیە دەڵێیت: ئەم پیاوە خاوەنی بلیمەتی‌یەکی فراوان و وردبین بووە. واتە: چاوێکی ئەوتۆی هەیە کە دەتوانێت ڕابوردوو و ئایندە و هەموو دنیا بە یەکەوە ببینێت و، هەموو شت و هەموو ڕووداوێك دەزانێت و، هەموو لایەنێکی زەوی و جیهانی - بە خۆرهەڵات و خۆرئاوایەوە - لە بەرچاودایە و، ئەوەندە وریایە کە دەتوانێت هەرچی شت و کاروباری ئایندە و ڕابوردوو هەیە دەریان بخات..

---

(١) رواه الطبراني ورجاله رجال الصحيح. وللحديث شواهد أخرى من حديث محمد بن جعفر بن الزبير رواه الطبراني مرسلاً وإسناده جيد، وروي عن عروة بن الزبير بإسناد حسن مرسل.

ئەگەر وا دەڵێیت، ئەوا بزانە ئەم چەشنە حاڵەتە - وەك لە بەرچاودایە - هەرگیز لە توانای هیچ مرۆڤێكدا نییە. خۆ ئەگەر لە هەر تاكێكی مرۆڤدا ببێت و ڕوو بدات، ئەوا دیارە شتێكی لەعادەتبەدەرە و بەهرەیەكی بەرزە خواوەند پێی بەخشیوە. كە ئەمەش لە خۆیدا موعجیزەیەكی گەورەیە..

یان ئەوەیە دەبێ باوەڕ بهێنیت كە ئەم مرۆڤە: قوتابی و كار پێسپێرراوێكە؛ ڕێنمایی و ئامۆژگاریی لە لایەن كەسێكەوە پێ دەگات كە چاوی لە هەموو شتێكە و، توانای بەسەر هەموو شوێنێكی گەردوون و سەرجەم كاتەكاندا هەیە و، هەر شتێك لە لەوحی پارێزراوی ئەودا تۆمار كرابێت، لە هەر كاتێكدا و بە هەر ئەندازەیەك بیەوێت، بە قوتابییە خۆشەویستەكەی دەڵێت و فێری دەكات.

كەواتە بۆمان چەسپا كە: حەزرەتی محەممەد ﷺ وانەكانی لە لای مامۆستا ئەزەلییەكەی خۆی دەخوێنێت و لەو مامۆستایەوە بە خەڵكیان ڕادەگەیەنێت.

❊ هەروەها چەسپاوە كە كاتێ پێغەمبەر ﷺ خالیدی كوڕی وەلیدی نارد بۆ جەنگ كردن لەگەڵ "ئوكەیدەر"ی سەرۆكی "دومة الجندل"دا، پێی فەرموو: "إنـك ستجده يصيد البقر"[1]. هەروەها هەواڵی پێ دا كە بە بێ هیچ بەرگری كردنێك دیلی دەكات و دەیهێنێت، كە خالید ڕۆشت و گەیشتە ئەوێ، بینیی وەك پێغەمبەر ﷺ هەواڵی دا، خەریكی ڕاو بوو. یەكسەر دیلی كرد و هێنای بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ!

❊ هەروەها پێغەمبەر ﷺ قورەیشییەكانی ئاگادار كردەوە كە ئەو لاپەڕەیەی دەنگدابڕینی خۆیانیان لەگەڵ بەنی هاشمدا تێدا تۆمار كرد و لە كەعبەدا هەڵیانواسیبوو، هەواڵی پێ دان كە "مۆرانە" هەمووی خواردووە جگە لەو جێگایانەی كە ناوی خوای گەورەی تێدایە! كە ڕۆشتن بۆ سەیر كردنی، بینییان بەو جۆرە بوو كە پێغەمبەر ﷺ فەرمووبووی[2]!

❊ هەروەها چەسپاوە كە پێغەمبەر ﷺ هەواڵیداوە: كاتێ "بەیتولمەقدیس" فەتح دەكرێت، تاعوون پەیدا دەبێت. ئەوە بوو لە سەردەمی حەزرەتی عومەردا - خوای لێ

(١) رواه ابو اسحاق والبيهقي. بڕوانە: (الشفا ١/٣٤٤)، (زاد المعـاد المحقق ٥/٥٦٨-٦٣٩). واتە: كە دەگەیتە لای، دەبینیت خەریكی ڕاوی گاكێوییە.

(٢) رواه البيهقي. بڕوانە: الشفا ١/٣٤٥، البداية والنهاية: ٣/٩٦-٩٧.

ڕازی بێت - لە کاتی فەتحی "بەیتولمەقدیس"دا تاعوون بە شێوەیەکی سامناك بڵاو بووبووەوە. بە ڕادەیەکی ئەوتۆ کە بەهۆی ئەو نەخۆشی‌یەوە حەفتا هەزار کەس لە ماوەی سێ ڕۆژدا مردن.

❋ هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵی پەیدابوونی شاری "بەصره"[١] و "بەغدا"ی[٢] داوە، پێش ئەوەی دروست بکرێن. هەروەها هەواڵی ئەوەشی داوە کە گەنجینەی سەرزەوی بۆ شاری بەغدا دەبرێت.

❋ هەروەها پێغەمبەر ﷺ هەواڵی بە هاوەڵەکانی داوە کە لەگەڵ "تورك"[٣] و نەتەوەکانی دەوروبەری دەریای "قەزوێن"دا دەجەنگن و، پاشان زۆربەی ئەو نەتەوانە موسڵمان دەبن و حوکمی عەرەب دەکەن، فەرموویەتی: "يوشِكُ أن يكثرَ فيكم العجمُ، يأكلون فيئَكُم ويضربون رقابَكم"[٤].

❋ هەروەها پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "هلاكُ أمتي على يدي أُغَيلمةٍ من قريش"[٥]. بەم چەشنە هەواڵی (یەزید) و (وەلید) و هاوچەشنی ئەوانی لە سەرۆکە خراپکار و زیانبەخشە ئەمەوی‌یەکان داوە.

❋ هەروەها هەواڵی داوە کە پاشگەزبوونەوە لە ئیسلام لە چەند جێگایەکی وەك یەمامەدا ڕوودەدات[٦].

❋ هەروەها لە غەزای "خەندەق"دا لە بارەی قورەیش و ئەحزابەوە فەرمووی: "الآن نغزوهم ولايغزوننا، نحن نسير إليهم"[٧].

هەروەهایش بوو کە هەواڵی دا.

---

(١) صحيح، رواه أبو داود واللفظ له، وابن حبان.

(٢) الشفا ١/٣٤٤ رواه أبو نعيم وضعفه ابن كثير.

(٣) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأبو داود والترمذي وابن ماجه.

(٤) صحيح، رواه أحمد والبزار والطبراني بسند صحيح. واتە: نزیکە عەجەمتان تێدا زۆر ببێت، باجتان لێ دەسێنن و لە گەردنتان دەدەن.

(٥) صحيح، رواه البخاري وأحمد. واتە: نەتەوەکەم لەسەر دەستی چەند هەرزەیەکی قورەیشدا تیادەچن (تووشی ئەشکەنجە دەبن).

(٦) صحيح، رواه البخاري ومسلم.

(٧) صحيح، رواه البخاري وأحمد. واتە: "ئیتر لەمەولا قورەیش و ئەو تیرانەی لەگەڵی‌دان، نایەنە سەرمان و غەزامان ناکەن. بەڵکو ئێمە غەزای ئەوان دەکەین".

* هەروەها چەسپاوە کە دوو مانگ پێش وەفاتی، هەوالی کۆچی دوایی خۆی ڕاگەیاندووە و فەرموویەتی:

"إن عبداً خُيِّرَ فاختارَ ما عند اللهِ"(١).

* هەروەها لە بارەی "زەیدی کوڕی صووحانەوە" فەرموویەتی:

"يسبقه عضوٌ إلى الجنة"(٢). ئەوەبوو لە جەنگی نەهاوەندا دەستی قرتا و شەهید بوو. بەم جۆرە دەستی پێش خۆی ڕۆشت بۆ بەهەشت.

* * *

تا ئێستا هەرچییەکمان لە بارەی هەواڵدانە غەیبییەکانەوە باس کردووە، تەنها جۆرێکە لە نێوان "دە" جۆری موعجیزەکانی پێغەمبەردا ﷺ. کەواتە ئێمە هێشتا یەك لە دەی ئەم جۆرەمان نەزانیوە. لە وتەی بیست و پێنجەمدا، کە تایبەتە بە ئیعجازی قورئانەوە، بە کورتی چوار جۆرمان لە هەواڵدانە غەیبییەکان باس کردووە.

جا تۆیش ئێستا سەرنج لەم جۆرە بدە و بیخەرە سەر ئەو چوار جۆرەی کە پێغەمبەر ﷺ بە زمانی قورئانەوە ڕایگەیاندوون. ئیتر سەیر بکە و بزانە چۆن دەبێتە بەڵگەیەکی بێ گومان و پرشنگدار لەسەر پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ بە چەشنێ کە هەر کەسێك ژیری و دڵی تێك نەچووبێت، سەری بۆ دادەنەوێنێت و، تەسدیقی ئەوە دەکات کە ئەم پێغەمبەرە بەڕێزە ﷺ ڕەوانەکراوی خوایە و، لە لای زانای پەنهان و بەدیهێنەری هەموو شتێکەوە، ئەم هەواڵانە ڕادەگەیەنێت.

ئاماژەی ڕەوانی حەوتەم

ئاماژە بۆ چەند نموونەیەك دەکەین کە بە چەند ڕیوایەتێکی صەحیح و بە جۆرێکی قەتعی و بە "تەواتوری مەعنەوی" چەسپاون و، لەو موعجیزانەی پێغەمبەر ﷺ دەدوێن کە لە بارەی بەرەکەت پەیدابوون لە خواردندا ڕوویان داوە. جا وا بە باش دەزانین کە لە پێشدا پێشەکییەك لەو بارەوە باس بکەین:

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم والترمذي. واته: "بەندەیەکی خوا سەرپشك کراوە، ئەویش لای خوای هەڵبژاردووە".

(٢) الشفا ١/٣٤٣ واتە: ئەندامێکی پێش خۆی دەچێتە بەهەشت.

پێشەکی

هەریەك لەو نموونانەی کە لە بارەی موعجیزەی زۆربوون و بەرەکەت تێکەوتنی خواردنەوە باسیان دەکەین، بە چەند ڕێگایەکی جیا جیا چەسپاون. تەنانەت هەندێکیان لە شازدە ڕێگاوە ڕیوایەت کراون. کەواتە زۆربەی ئەو نموونانەی باسیان دەکەین لە بەردەم کۆمەڵێکی زۆر لە هاوەڵە بەڕێزەکاندا ڕوویان داوە و لە دەمی ئەوانەوە بیستراونەتەوە، کە ئەوانیش خاوەنی پلەیەکی تابلێی بەرز بوون و، لە ڕاستی و ئەمانەتدا ناوازە بوون.

نموونەیەك بۆ ڕوونکردنەوە:

یەکێك لەوانە دەگێڕێتەوە و دەفەرموێ: "حەفتا کەس لە یەك "صاع"[1] خواردەمەنی تێریان خواردووە".

ئەو حەفتا کەسەش کە ئەم موعجیزەیەیان دیوە، کاتێ دەبیستنەوە یەکێکیان ئەمەی گێڕاوەتەوە، هیچ کامیان گێڕانەوەکەی ئەو کەسە بە درۆ ناخاتەوە. واتە ئەوان بەم بێدەنگ بوونەیان تەسدیقی گێڕانەوەکەی ئەو دەکەن.

دەبێ ئەوەش بزانین کە ئەو هاوەڵە بەڕێزانەی پێغەمبەر ﷺ لە چلەپۆپەی حەق و ڕاستیدا بوون و، لە چاکترین سەدە و سەردەمدا ژیاون و هەرگیز چاوپۆشی‌یان لە شتی نارەوا نەکردووە، بە چەشنێ کە ئەگەر - خوانەخواستە - هەرکامێکیان هەستیان بە درۆیەك بکردایە، با بچووکیش بوایە، بێدەنگ دانەدەنیشت و بە بێ هیچ گومانێك بەرپەرچی دەدایەوە.

جا ئەو ڕیوایەتانەی کە لەمەولا باسیان دەکەین، سەرەڕای ئەوەی لە چەندین ڕێگای جیاجیاوە پێمان گەیشتوون، چەندین ڕێگای تریش لێیان بێدەنگ بوون، کە ئەمەش تەسدیقی ئەو ڕێگایانە دەگەیەنێت و دەری دەخات ئەوان بەم بێدەنگی‌یەیان ڕیوایەتیان کردووە! کەواتە وەکو تەواتوری مەعنەوی - بە قەتعی - چەسپاون.

مێژووی ئیسلام، بە تایبەت مێژووی بەسەرهات و ژیانی پێغەمبەر ﷺ شایەتە لەسەر ئەوەی کە هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ دوای پاراستنی قورئانی پیرۆز، خۆیان بۆ پاراستنی سوننەت و فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ تەرخان کردووە. واتە هەموو حاڵەت و کردار و

(١) صاع: پێودرێکە چوار مشت دەگرێت.

گوفتارێکی پێغەمبەر ﷺ. ئیتر ئەو سوننەتانە پەیوەندییان بە ئەحکامە شەرعییەکانەوە بووبێت، یان بە موعجیزاتەوە، ئەوان، بێ جیاوازی، پاراستوویانن. هاوەڵان لەم کارەیاندا - خوا پاداشتیان بداتەوە - هیچ ڕەفتارێکی پیرۆزی پێغەمبەریان ﷺ - با بچووکیش بووبێت - پشتگوێ نەخستووە. بەڵکو بایەخیان پێ داوە و گێڕاویانەتەوە و لە لای خۆیشیان نووسیویانەتەوە. بە تایبەت حەوت "عەبدوڵڵا" ناوەکان کە بە: (العبادلة السبعة) بەناوبانگن و، لەناو ئەوانیشدا بە تایبەت "عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس" و "عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی عاص" چونکە لای خۆیان ئەو فەرموودە پیرۆزانەیان نووسیوەتەوە.

بەم جۆرە لە سەردەمی هاوەڵە بەڕێزەکاندا فەرموودەکان پارێزران. ئنجا سی چل ساڵ دوای ئەوان هەزاران کەس لە زانا لێکۆڵەرەکانی "تابعین" هاتن و لەوانیان وەرگرتن و ئەم کارەیان بەوپەڕی ئیخلاس و ئەمانەتەوە گرتەئەستۆ و فەرموودەکانیان پاراست و نووسییانەوە. پاش ئەوانیش پێشەوا موجتەهیدەکان و هەزاران زانای لێکۆڵەر و زانایانی "فەرموودە" لەوانیان وەرگرتن و، لە ڕێی نووسینەوە و تۆمارکرنەوە ئەو فەرموودانەیان پاراست. ئنجا پاش تێپەڕبوونی دوو سەد ساڵ بەسەر کۆچی پێغەمبەردا ﷺ لە مەککەوە بۆ مەدینە، خاوەنانی هەر شەش کتێبە صەحیح و سوننە بەناوبانگەکانی فەرموودە کە لە پێش هەموویانەوە ئیمامی "بوخاری" و "موسلیم"ن، ئەو فەرموودە و موعجیزانەیان لەوانی پێش خۆیان وەرگرت و ئەرکی پاراستنی سوننەتیان خستە ئەستۆی خۆیانەوە.

پاش ئەمان دەوری زانایانی ڕەخنەسازی و (جەرح و تەعدیل) هاتە پێشەوە، کە ئەوانیش زانای توندوتیژی وەك "ئیبنولجەوزی"یان تێدا هەڵکەوت و، توانییان ئەو گوفتارانەی هەڵبەستراو(مەوضوع)ن و چەند مولحید و نەزانێك تێکەڵی فەرموودە پیرۆزە "صەحیحەکان"یان کردوون، جیا بکەنەوە و فەرموودەیان لێ پاڵفتە بکەن. پاش ئەمانیش چەند زانایەکی لەخواترس و خاوەن وەرع و هەڵکەوتوو هاتن، وەك "جەلالەددینی سیووتی" کە - وەك پیاوچاکەکانی ئەهلی کەشف دەڵێن - هەر لە حاڵەتی بێداریدا، حەفتا جار بە بینینی پێغەمبەر ﷺ شادبووە. ئەم زاتە و چەندین زانای تری وەك ئەم، هاتن و گەوهەر و مروارییی "فەرموودە صەحیحەکان"یان لە هەموو وتەیەکی

درۆ و دەست هەڵبەست کە بە دەمی پێغەمبەرەوە ﷺ کرابێت، یـان هـەر قسـەیەك درابێتـە پاڵ ئەو، جیا کردەوە.

بـەم جـۆرە، دەبینیـت ئـەو فـەرموودە و موعجیزانـەی باسـیان دەکـەین، هـەموویان لـە ڕێگای چەندین دەستی خاوێن و ئەمینی لەژمارەبەدەرەوە، بە پاکی و ڕاستی، بە دەستمان گەیشتوون. کەواتە هەزاران سوپاس بۆ خوا لەسەر ئەم نیعمەتە و، پڕ بە دەم دەڵێین: "هذا من فضل ربـــي".

ئەمەش تێمان دەگەیەنێت کە ئیتر نابێ مرۆڤ ئەوەی بە دڵدا بێت و بڵێـت: ئایـا چـۆن دەزانین ئەم ڕووداوانەی کە لـە سـەردەمێکی زۆر کۆنـدا ڕوویـان داوە، بـە سـەلامەتی بـە دەستمان گەیشتوون و دەسـتکاری نـەکراون؟ بـەڵێ، نابـێ وا بڵێـت، چونکـە بۆمـان دەرکەوت کە چۆن بە دەستمان گەیشتوون.

چەند نموونەیەك لـە بارەی موعجیزاتی بەرەکەتی خواردەمەنییەوە

○ نموونەی یەکەم:

هەر شەش کتێبە صەحیحەکانی فەرموودە، لـە پێـش هەموویانـەوە کتێبـەکانی ئیمـامی بوخاری و موسلیم، لە ئەنەسی کوڕی مالیکەوە دەگێڕنەوە کە دەفەرموێ:

"پێغەمبەر ﷺ ژنی هێنا و، دایکم(أم سليم) خواردنێکی بەم بۆنەیەوە دروست کرد کە پێی دەڵێن: "حەیس" (خواردنێکە لە خورمـا و ڕۆن و کەشـك دروسـت دەکرێـت) ئنجا خستیە ناو دەفرێکەوە و، وتی: برۆ ئەمە ببە بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و عەرزی بکە: دایکم سەلامی لـێ دەکردیت و ئەمەی بۆ ناردیت و، عەرزیشی بکە: ئەمەی کـە ئێمـە هێناومانـە زۆر کەمە.

ئەنەس دەفـەرموێ:

بـردم بـۆ پێغەمبـەر ﷺ ئەویش فـەرمووی: بـڕۆ فـلان و فـلان و فـلان و هـەر کەسـێکی تریشت لە ڕێگادا پێ گەیشـت بانگیـان بکـە. منیـش ڕۆ شـتم ئەوانـەی پێغەمبـەر ﷺ نـاوی بردن و هەرکەسێکی ترم بینی، بانگم کردن. کاتێ گەڕامەوە بینیم ماڵەکە پڕبووە.

لەم کاتەدا یەکێك لە ئەنەسـی پرسـی ژمارەیـان چـەند بـوو؟ وتـی: نزیکـەی سـێ سـەد کەس دەبوون. پاشان وتی: چاوم لـێ بوو پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی لەسەر خواردنەکە دانـا و چـی خـوا حـەز بکـات خوێنـدی بەسـەریدا و ، پاشـان دە کـەس دە کـەس بـانگی دەکـردن بـۆ خـواردن و، پێـی دەفـەرموون: نـاوی خـوا بـهێنن و هـەر کـەس لـە بـەردەمی

خۆیەوە بخوات. ئەوانیش ئەوەندەیان خوارد هەتا تێر بوون. بەم جۆرە دەستەیەك دەهات و دەستەیەك دەڕۆشت تا هەموویان تێر بوون. ئنجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "ئەنەس! وەرە هەڵی بگرە".

ئەنەس دەفەرموێ: نازانم كە یەكەم جار دامنا زیاتر بوو یان كە هەڵمگرت[1]!

❍ **نموونەی دووهەم:**

كاتێ پێغەمبەر ﷺ كۆچی بۆ مەدینە كرد، میوانی ئەبوو ئەییووبی ئەنصاری بوو، خوای لێ ڕازی بێت. ڕۆژێكیان ئەبوو ئەییووب خواردنێكی بۆ پێغەمبەر ﷺ و حەزرەتی ئەبووبەكر دروست كرد، ئەوەندەی بەشیان بكات. پێغەمبەر ﷺ بە ئەبوو ئەییووبی فەرموو: "أدعُ ثلاثين من أشراف الأنصار". واتە: سی كەسم لە پیاوماقوولانی یاریدەدەران بۆ بانگ بكە. ئەویش بانگی كردن و هاتن و تێریان خوارد و لێیان مایەوە. ئنجا فەرمووی: "ادعُ ستين". واتە: شەست كەسی ترم بۆ بانگ بكە. ئەوانیش تێریان خوارد و لێیان مایەوە. پاشان فەرمووی: "ادعُ سبعين". واتە حەفتا كەس بانگ بكە. ئەوانیش بە هەمان جۆر تێریان خوارد و لێشیان مایەوە.. هەموو ئەوانەی كە هاتن و لەو خواردنەیان خوارد، موسڵمان بوون و بەیعەتیان لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ كرد. جا ئەبوو ئەییووب - خوای لێ ڕازی بێت - دەفەرموێ: "سەد و هەشتا كەس لەو خواردنەی منیان خوارد"[2].

❍ **نموونەی سێهەم:**

ئەو ڕووداوەیە كە سەلەمەی كوڕی ئەكوەع و ئەبوو هورەیرە و عومەری كوڕی خەتتاب - خوایان لێ ڕازی بێت - دەیگێڕنەوە. ئەوەتا دەفەرموون:

لە یەكێك لە غەزاكانی پێغەمبەردا ﷺ برسێتی ڕووی كردە ئەو خەڵكەی كە لە خزمەتیدا بوون. پێغەمبەر ﷺ داوای لێ كردن هەرچی خواردنیان پێ ماوە بیهێنن. جا هی وا بوو مشتێك یان زیاتری پێ مابوو، دەیهێنا. ئەوەی كە زۆری پێ مابوو صاعێك خورمای پێ مابوو دەیهێنا.. بەم جۆرە تا هەمووی هێنرا و ئامادە كرا. ئنجا لەسەر پارچەیەك كۆی كردنەوە..

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم وغيرهما.

(٢) رواه الطبراني والبيهقي. بڕوانە: (الشفا) ١/٢٩٢.

"سەلەمە" دەفەرموێ: قەبارەی بزنێك بەچۆکدا هاتبێت چەندە جێ دەگرێت، ئەو خورما و خواردەمەنی‌یەش هێندە جێیان گرتبوو. ئنجا پێغەمبەر ﷺ داوای لە سوپاکەی کرد دەفرەکانیانی لێ پڕ بکەن، بە ڕادەیەك کە هیچ توورەکە و دەفرێك لە سوپاکەدا نەما پڕ نەکرێت. سەرەڕای ئەمەش، بە ئەندازەی ئەوەی یەکەم جار کۆ کرایەوە یان زیاتری لێ مابووەوە. خۆ ئەگەر هەموو خەڵکی سەر زەویش بهاتنایە، بەشی دەکردن[1]!

❍ نموونەی چوارەم:

لە کتێبە صەحیحەکانی فەرموودەدا، لە پێش هەموویانەوە صەحیحی بوخاری و موسلیم، ئەم ڕووداوە چەسپاوە کە عەبدوڕڕەحمانی کوڕی حەزرەتی ئەبووبەکر دەیگێڕێتەوە. دەڵێت:

لە سەفەرێکدا سەد و سی کەس لەگەڵ پێغەمبەردا بووین ﷺ. پاشان دەڵێت: چوار مشت ئاردیان شێلا و مەڕێکیشیان سەربڕی و جگەرەکەیان برژاند.. سوێند بە خوا هەر یەکە لەو سەد و سی کەسە بەشی خۆی بە چەقۆ لەو جگەرە کردەوە و خواردی. پاشان خواردنەکە لە دوو قاپی گەورەدا دانرا و هەموومان لێمان خوارد و لێشمان مایەوە و، ئەو زیادەیەشم لە حوشترەکەم بار کرد[2].

❍ نموونەی پێنجەم:

ئەو ڕووداوەیە کە جابیر - خوای لێ ڕازی بێت - دەیگێڕێتەوە: کە لە ڕۆژی غەزای خەندەقدا پێغەمبەر ﷺ هەزار کەسی لە یەك صاع ئاردی جۆ و گۆشتی کارژەلەیەك تێر کرد. جابیر دەفەرموێ: بە خوا ئەو هەزار کەسە تێریان لێ خوارد و لێشیان مایەوە و هێشتا مەنجەڵەکەمان هەر وەکو خۆی بە پڕی مابوو، هەویرەکەشمان هەر نانی لێ دەکرا[3]! هۆکەیشی ئەوەبوو کە پێغەمبەر ﷺ هەندێك لە ئاوی پیرۆزی دەمی خۆی کردبووە ناو قازان و هەویرەکەوە و دوعای بەرەکەتی بەسەردا خوێندبوون.

جا کاتێ جابیر لە بەردەم هەزار کەس لەو هاوەڵانەدا سوێند دەخوات و دەری دەخات کە ئەم موعجیزەیە پەیوەندیی بە هەموویانەوە بووە، ئەوا ئەم ڕیوایەتە شتێکی بێ گومانە و وەك ئەوە وایە کە ئەو هەزار کەسە هەموویان ڕیوایەتیان کردبێت.

(١) صحيح. رواه البخاري ومسلم.
(٢) صحيح. رواه البخاري ومسلم وأحمد.
(٣) صحيح. رواه البخاري ومسلم.

○ نموونەی شەشەم:

هەروەها لە کتێبە صەحیحەکانی فەرموودەدا چەسپاوە کە ئەبوو تەلحەی مامی ئەنەسی خزمەتگوزاری پێغەمبەر ﷺ دەگێڕێتەوە و دەفەرموێ:

ئەو نەختە نانەی کە لە ئاردی جۆ دروست کرابوو، ئەنەس لە بن‌باڵی خۆیدا هەڵی گرت و هێنای بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ، پێغەمبەریش ﷺ هەشتا کەسی لێ تێر کرد. لە پێشدا فەرمانی دا ئەو نانە لەت لەت بکرێت و ئنجا دوعای بەرەکەتی بە سەردا خوێند. پاشان ئەوەندە خەڵکی لێ کۆبوونەوە کە لە خانووەکەدا جێیان نەدەبووەوە، ناچار دە کەس دە کەس لێیان دەخوارد، بەم جۆرە دەهاتنە ژوورەوە هەتا هەموویان بە تێری دەگەڕانەوە[1].

○ نموونەی حەوتەم:

لە صەحیحی موسلیم و کتێبی (الشفا) و غەیری ئەمانەشدا چەسپاوە کە جابیری ئەنصاری دەگێڕێتەوە کە: جارێکیان پیاوێك هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و داوای خواردنی لێ کرد. ئەویش نیو بار جۆی پێ دا. ئەم پیاوە خۆی و ژن و میوانی ماوەیەکی زۆر لێیان دەخوارد. هەتا جارێك بۆ ئەوەی بزانن چەندەی کەم کردووە پێوایان. پاش پێوانەکە، دەرکەوت بەرەکەتەکەی نەما و وردە وردە کەم بووەوە. ئنجا هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و بۆی گێڕایەوە. ئەویش فەرمووی: "لو لم تكله لأكلتم منه ولقام بكم"[2].

○ نموونەی هەشتەم:

کتێبە صەحیحەکانی فەرموودە، وەك: تیرمیذی و، نەسسائی و، بەیهەقی و، کتێبی (الشفا)، لە "سەمورەی کوڕی جوندوب"ەوە دەگێڕنەوە، کە: "جارێکیان قاپێك خواردنیان بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ هێنا کە هەندێ گۆشتی تێدابوو، ئنجا هەر لە بەیانییەوە تا شەو دەستە بە دەستە خەڵك دەهاتن لێیان دەخوارد و دەڕۆشتن"[3].

جا هەروەك لە پێشەکییەکەدا باسمان کرد، ئەم ڕووداوەی کە لە بارەی بەرەکەتەوە دەیگێڕنەوە، بە تەنها ڕیوایەتی سەمورە نییە. بەڵکو سەمورە وەك نوێنەرێکی ئەو کۆمەڵە زۆرانە وایە کە لەو خواردنەیان خواردووە و، ئەم لە بریی هەموو ئەوانە دەیگێڕێتەوە و ڕایدەگەیەنێت.

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحمد.

(٢) صحيح، رواه مسلم. واتە: ئەگەر نەتپێوایە هەر لێتان دەخوارد و بەشیشی دەکردن.

(٣) صحيح، رواه الترمذي.

○ **نموونەی نۆهەم:**

چەند پیاوێكی بڕوا پێ كراوی وەك: خاوەنی كتێبی (الشفا) و "ئیبن ئەبی شەیبە" و "تەبەرانی" و چەند زانایەكی لێكۆڵەری تر، بە سەنەدێكی باشەوە دەگێڕنەوە كە ئەبوو هورەیرە دەفەرموێ: "پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێ دام هەموو ئەهلی (صوففە)ی بۆ بانگ بكەم. ئەهلی صوففەش هەزارە كۆچ كردووەكان بوون كە لە سەد كەس زیاتر دەبوون و لە صوففەدا - كە سەكۆیەكی مزگەوت بوو - نیشتەجێ بووبوون. ئەبوو هورەیرە دەفەرموێ: یەكە یەكە بە شوێنیاندا گەڕام تا هەموویانم كۆ كردەوە و هێنامن. ئنجا قاپێك خواردنمان لە بەردەمدا دانرا. ئێمەش هەتا توانیمان لێمان خوارد، كە لێ بووینەوە، وەك چۆن یەكەم جار دانرابوو، هەر وەهابوو، ئەوەندە نەبێت كە جێگا پەنجەكانی تێدا دیار بوون"[1]!

كە ئەبوو هورەیرە - خوای لێ ڕازی بێت - ئەم هەواڵە دەگێڕێتەوە، ئەوا بە ناوی هەموو ئەهلی صوففەوە دەیگێڕێتەوە و پشت بە تەسدیقی ئەوان دەبەستێت. وەك بڵێی هەموو ئەهلی صوففە گێڕابێتیانەوە. جا ئایا دەگونجێ ئەم هەواڵە پێچەوانەی حەق و ڕاستی بێت و، ئەو مرۆڤە كامڵ و ڕاستگۆیانەش لە ئاستیدا بێدەنگ بن و بەرپەرچی نەدەنەوە؟

○ **نموونەی دەهەم:**

بە ڕیوایەتی صەحیح چەسپاوە كە ئیمامی عەلی فەرموویەتی:

"پێغەمبەر ﷺ هۆزی "بەنی عەبدولموتەلیب"ی كۆ كردەوە، كە چل كەس دەبوون و، ئەمانەش هەندێ كەسانی وایان تێدا بوو كە بەچكە حوشترێكی نۆبەرەیان دەخوارد و چوار ئۆقییەش شیریان دەخواردەوە. ئنجا یەك مشت خواردنی بۆ دروست كردن. ئەو نیش تا تێربوون لێیان خوارد و، پاشان وەكو خۆی مایەوە. ئنجا داوای كرد لە قاپێكی وەهادا كە بەشی سێ چوار كەس بكات، شیری بۆ بهێنن. كە هێنایان هەموویان تێر تێ خواردەوە و، ئەوەشی مایەوە، وەك بڵێی هیچی لێ نەخورابێتەوە وابوو"[2].

---

(١) رواه الطبراني باسناد حسن.

(٢) (المصنف) ٢٩٣٠١ (فضائل الصحابة) ١٢٢٠.

ئەمە تەنها یەك نموونەیە لە موعجیزەی بەرەكەتی خواردن و، بە ئەندازەی ئازایەتی و ڕاستگۆیی ئیمامی عەلی - خوای لێ ڕازی بێت - قەتعی و بێ گومانە.

○ **نموونەی یازدەهەم:**

بە ریوایەتێكی صەحیح چەسپاوە كە: كاتێ پێغەمبەر ﷺ فاتیمەی كچی لە ئیمامی عەلی مارە كرد، فەرمانی بە بیلال دا بچێت چوار پێنج مشت خۆراك لە قاپێكدا ئامادە بكات و، یەك سەر حوشتریش بهێنێت تا سەری ببڕێت بۆ ئاهەنگ و زەماوەندەكەیان. بیلال دەفەرموێ: هێنامن و، پێغەمبەر ﷺ حوشترەكەی سەربڕی و، پاشان فەرمانی دا میوانەكانی دەستە دەستە بێنە ژوورەوە. ئەوانیش هاتن و، لەو خواردنەیان خوارد هەتا تێربوون. ئنجا بەشێكیشی لێ زیاد بوو، پێغەمبەر ﷺ دوعای بەرەكەتی بەسەردا خوێند و، فەرمانی دا ببرێت بۆ خێزانەكانی و پێی فەرموون: "خۆتان و ئەوانەش دێن بۆ لاتان لێی بخۆن"[1].

بەڵێ، ئەم ژنهێنانە بەفەڕ و پیرۆزە، بە ڕاستی شایانی ئەم موعجیزە پڕ پیت و بەرەكەتەیە!

○ **نموونەی دوازدەهەم:**

ئیمام جەعفەری صادق، لە ئیمام محەممەد باقری باوكیەوە، ئەویش لە ئیمام زەینولعابیدینی باوكیەوە، ئەویش لە ئیمامی عەلیەوە - خوا لە هەموویان ڕازی بێت - دەگێڕێتەوە كە:

"حەزرەتی فاتیمە - خوای لێ ڕازی بێت - قازانێك خواردنی بۆ خۆی و حەزرەتی عەلی لێنابوو. پاشان داوای لە ئیمامی عەلی كرد بچێت بە دوای پێغەمبەردا ﷺ تاكو ئەویش بەشداریی ئەو خواردنەیان بكات. كاتێ كە پێغەمبەر ﷺ تەشریفی هێنا، فەرمانی بە فاتیمە دا بۆ هەریەكە لە خێزانەكانی قاپێك تێ بكات. ئنجا بۆ خۆی و حەزرەتی عەلی و بۆ فاتیمە خۆیشی. پاشان كە خواردنەكە هەڵگیرا، قازانەكە هەر لێوان بوو. فاتیمە - خوای لێ ڕازی بێت - دەفەرموێ: تا خوا حەز بكات لێمان خوارد"[2].

(١) (الشفا) ١/٢٩٧.
(٢) (الشفا) ١/٢٩٤.

جا ئەی ئادەمیزاد!

تۆ مرۆڤێکی گەلێ سەیریت! دەنا بۆچی باوەڕ بەم موعجیزەیە ناکەیت، کە موعجیزەیەکە وەك بە چاو ببینرێت ئاشکرا و ڕوونە. بەتایبەت دوای ئەوەی کە زنجیرەی پاك و خاوێنی ڕیوایەتەکەت بیست؟ تەنانەت خودی شەیتانیش هیچ ڕێگایەکی بۆ ئینکاریی ئەم موعجیزەیە لە بەردەمدا نییە!

○ نموونەی سیازدەهەم:

پێشەوایانی وەك: ئەبوو داوود و ئەحمەدی کوڕی حەنبەل و بەیهەقی، لە "دوکەینی ئەحمەسیی کوڕی سەعیدی موزەین"ەوە و، لە نوعمانی کوڕی موقەڕڕینی ئەحمەسیی موزەینەوە – کە خۆی و هەر شەش براکەی بە هاوەڵێتیی پێغەمبەر ﷺ شەرەفمەند بوون – هەروەها لە ڕیوایەتی جورەیر و چەند ڕێیەکی ترەوە دەگێڕنەوە کە:

"پێغەمبەر ﷺ فەرمانی بە حەزرەتی عومەری کوڕی خەتتاب دا تێشوو بە چوارسەد سوارەی تیرەی ئەحمەس بدات. حەزرەتی عومەر عەرزی کرد: ئەی پێغەمبەری خوا! هەرچییەك هەیە تەنها چەند صاعێکە. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بڕۆ بیاندەرێ. حەزرەتی عومەر ڕۆشت و لەو خورمایەی کە بە ئەندازەی جێی بەچکە حوشترێك (یخ بوو بێت) جێی گرتبوو، بەشی هەموویانی دا و، پاشان وەك خۆیشی مایەوە"[1]!

ڕوودانی ئەم بەرەکەتە، بەم جۆرە ڕووی داوە کە پەیوەندیی بە چوار سەد کەسەوە هەیە، بە تایبەت حەزرەتی عومەر، خوای لێ ڕازی بێت. ئەو چوار سەد کەسە هەموویان بە گێڕەرەوەی ڕوودانی ئەم بەرەکەتە دەژمێررێن. چونکە بێدەنگ بوونیان لە بەرامبەر گێڕانەوەی ئەم ڕووداوە، تەسدیقە بۆ ڕوودانی.

هەرگیز مەڵێ: چەند کەسێکی کەم ڕیوایەتیان کردووە و "خەبەری ئاحاد"ە و، پشان بڕۆیت و ئاوڕ نەدەیتەوە.. نەخێر، ئەم ڕووداوە و ڕووداوەکانی هاوچەشنی، هەرچەند خەبەری ئاحادیش بن، هەر دڵنیایی بە دڵی مرۆڤ دەبەخشن. چونکە لە جێی تەو توری مەعنەوی"دان.

(١) رو: أحمد والطبراني، ورجاله رجال الصحيح.

❍ نموونەی چواردەهەم:

لە کتێبە صەحیحەکانی فەرموودەدا و لە پێش هەموویانەوە لـە صـەحیحی بوخـاری و موسـلیمدا، ئـەو حـەدیثـەی جابیر - خـوای لـێ ڕازی بێـت - لـە بـارەی قەرزەکـەی باوکیەوە، ڕیوایەت کراوە کە:

"پـاش مردنـی بـاوکی جابیر، هـەرچی موڵـك و مـاڵێك کـە بـاوکی بـەجێی هێشـتبوو هەموویانی دا بە خاوەن قەرزەکانی باوکی، بەڵام ئەوان قبووڵیان نەکرد. خۆ بـەروبوومی دوو ساڵی باخەکەش قەرزەکەی ئەوانی پڕ نەدەکردەوە. پێغەمبەریش ﷺ تەشریفی بۆ لای جابیر هێنا و فەرمانی پێ دا کە بەروبوومەکە ببڕێت و لە جێی خۆیدا بیکات بە خەرمان. ئنجا پێغەمبەر ﷺ بە ناو خەرمانەکەدا هاتوچۆی کـرد و دوعـای بەسـەردا خوێنـد. پاشـان جابیر قەرزی هەموو خاوەن قەرزەکانی بـاوکی لـێ دایـەوە و هێشـتا بـە ئـەندازەی بـەری هەموو ساڵێکیشی لـێ مایەوە. لە ڕیوایەتێکدا دەڵێت: بە ئەندازەی ئەوەی لـێ مایەوە کە دایەوە بە خاوەن قەرزەکان.

جابـیر دەفـەرموێ: خـاوەن قـەرزەکان جوولەکـە بـوون، زۆر سـەریان لــەوە سوورمابوو"[(١)]!

بەم چەشـنە، ئـەم موعجیزە ڕوونـەی کـە لـە بـارەی "بەرەکـەتی خـواردن"ەوە لەسـەر دەستی پێغەمبـەردا ﷺ ڕووی داوە، تەنـها یـەك ڕیوایـەت نی‌یـە کـە تەنـها جابـیر و چـەند کەسێکی کەم بیگێڕنەوە، بەڵکو لە واتا و ناوەڕۆکدا ڕووداوێکی موتەواتیرە و وەك ئەوە وایە کە هەموو ڕاوی‌یەکان گێڕابێتیانەوە و، جابیر لەم گێڕانەوەیەدا نوێنەری هـەموو ئـەو کەسانەیە کە ئەم ڕیوایەتە پەیوەندیی پێیانەوە هەیە.

❍ نموونەی پازدەهەم:

زانـا لێکۆڵـەرەکان، لـە پێـش هەموویانـەوە ئیمـامی تـیرمیذی و ئیمـامی بەیهـەقی بـە ڕیوایـەتێکی "صـەحیح" لـە ئـەبوو هورەیرەوە - خـوای لـێ ڕازی بێـت - دەگێڕنـەوە کـە فەرموویەتی:

"لە غەزایەکدا - لـە ڕیوایـەتێکدا: لـە غـەزای تـەبووکدا - برسـێتی زۆری بـۆ خـەڵك هێنابوو. پێغەمبەر ﷺ لێی پرسیم: "هل من شيء"؟ واتە: هیچ شتێکت لە لا هەیە؟ عـەرزم

(١) صحيح، رواه البخاري وأحـــمد.

کرد: بەڵێ، نەختێك خورما - لە ڕیوایەتێکدا پازدە دەنك خورما - لە توێشەبەرەکەدا هەیە. فەرمووی: بۆم بهێنە. منیش بۆم هێنا و، ئەویش دەستی پیادا کرد و مشتێکی لێ دەرهێنا و بڵاوی کردەوە و دوعای بەرەکەتی بەسەردا خوێند. ئنجا فەرمووی: دە کەسم بۆ بانگ بکە. منیش بانگم کردن، ئەوانیش هاتن و تێریان لێ خوارد. پاشان دە کەسی تر.. بەم چەشنە تا هەموو سوپاکە تێریان لێ خوارد. پاشان پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "خُذْ ما جئتَ به، وأدخِلْ يدكَ واقبض منه ولا تكبه"[١].

ئەبوو هورەیرە دەفەرموێ: کە لێم وەرگرت زیاتر بوو لەو ئەندازەیەی هێنابووم و، لە ژیانی پێغەمبەر ﷺ و ئەبووبەکر و عومەریشدا هەر لێم دەخوارد و تەواو نەدەبوو. تا ئەو کاتەی عوسمان کوژرا ئەو تێشووەم لێ دزرا و برا. لە ڕیوایەتێکدا دەفەرموێ: ئەوەندە و ئەوەندە (وەسق)م[٢] لەو خورمایە لە ڕێی خوادا کرد بە خێر"[٣].

بەم جۆرە، ئەم موعجیزەی بەرەکەتە کە ئەبوو هورەیرە دەیگێڕێتەوە، ئەو ئەبوو هورەیرەیەی کە قوتابیی سەردار و مامۆستای گەردوون: حەزرەتی محەممەد ﷺ بووە و، بەوپەڕی چوست و چالاکی و لێبڕانەوە لە قوتابخانەی صوففەدا دەوامی کردووە و، بە بۆنەی دوعای پێغەمبەرەوە ﷺ بۆ لەبەرکردن(الحفظ) پێش هاوەڵانی کەوتبووەوە.. ئەم هاوەڵە گەورە و بەڕێزەی پێغەمبەر ﷺ ئەم ڕیوایەتە لەناو کۆمەڵێکی زۆری خەڵکدا - وەك جەنگاوەرانی غەزای تەبووك - دەگێڕێتەوە. کەواتە دەبێ ئەم ڕیوایەتە لە ناوەڕۆکدا موتەواتیر بێت و، بە ئەندازەی هێزی هەموو سوپاکە خاوەنی هێز بێت. واتە وەکو ئەوە وایە کە هەموو یەکێکی ناو ئەو سوپایە گێڕابێتیانەوە.

○ نموونەی شازدەهەم:

لە صەحیحی بوخاری و صەحیحەکانی تردا چەسپاوە کە: "جارێکیان برسێتی زۆر بۆ ئەبوو هورەیرە دەهێنێت، پێغەمبەریش ﷺ دەیخاتە شوێن خۆی تا لەماڵەوە دەبینێت پەرداخێك شیری بە دیاری پێشکەش کراوە. ئنجا پێغەمبەر ﷺ داوای لێ دەکات کە هەموو ئەهلی صوففە بانگ بکات. ئەبوو هورەیرە دەفەرموێ: لە بەرخۆمەوە وتم: ئەم نەختە شیرە چی بۆ ئەوان دەکات؟ باش وابوو من قومێکم لێ بخواردایەتەوە تا نەختێ

---

(١) واتە: ئەوەی هێنات بیبەرەوە و، کاتێ کە لێت خوارد دەستی پێدا بکە و لێی دەربهێنە و مەیڕێژەرە دەرەوە.
(٢) وەسق: شەست صاعە کە باری حوشترێکە.
(٣) (الشفا) ١/٢٩٥.

هێزم دەهاتەوەبەر! پاشان بانگم کردن، کە ئەوانیش لە سەد کەس زیاتر بوون، ئنجا پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێ دام بەسەریاندا بیگێڕم، منیش یەك بە یەك پەرداخەکەم دەدانێ و هەر کەسەش پەرداخەکەم دەدایە دەست تا تێر دەبوو لێی دەخواردەوە. پاشان یەکێکی تر وەری دەگرت.. بەم جۆرە تا هەموویان تێریان لێ خواردەوە. ئنجا پێغەمبەر ﷺ پەرداخەکەی وەرگرت و فەرمووی: بەس من و تۆ ماوین، دانیشە بخۆرەوە. منیش خواردمەوە. پاشان فەرمووی: بخۆرەوە، دیسان خواردمەوە. ئەو هەر دەیفەرموو: بخۆرەوە، منیش دەمخواردەوە تا تێرم لێ خواردەوە و وتم: بەو کەسەی کە تۆی بە حەق کردووە بە پێغەمبەر تێرم خواردووەتەوە و جێ نەماوە تێی بکەم! ئنجا پەرداخەکەی لێ وەرگرتم و، سوپاسی خوای کرد و، ناوی خوای هێنا و، پاشماوەکەی خواردەوە"(١).

سەد هەزار جار نۆشی گیانت بێت ئەی پێغەمبەری خوا ﷺ!

ئەم موعجیزەیەی کە لە هەموو گومانێکەوە دوورە و وەکو شیر خاوێنە، کتێبە صەحیحەکان ڕیوایەتیان کردووە، بە تایبەت صەحیحی ئیمامی بوخاری کە پێنج سەد هەزار فەرموودەی لەبەر بووە. کەواتە ڕیوایەتێکی ڕاست و چەسپاوە و هیچ جۆرە گومانێکی تێدا نی یە و وەك بە چاو ببینرێت وایە. هەروەك قوتابیی قوتابخانەی پیرۆزی ئەحمەدی، قوتابخانەی "صوففە"، حەزرەتی ئەبوو هورەیرەی باوەڕپێکراو(ثقـــة) و (حافظ)، بە ناوی کۆمەڵی "صوففە"وە، گێڕاویەتەوە و ئەوانی کردووە بە شایەت لەسەری.

جا ئەو کەسەی کە ئەم هەواڵە دەبیستێ، وەك بە چاو ببینێت ئاوا باوەڕی پێ نەکات، دەبێ یان دڵی تێکچووبێت و مردبێت، یان ژیریی لەدەست دابێت.

ئاخۆ دەگونجێ هاوەڵێکی گەورە و بەڕێز و ڕاستگۆی وەك ئەبوو هورەیرە - خوای لێ ڕازی بێت - کە هەموو تەمەنی خۆی لە پێناوی پاراستنی فەرموودەی پێغەمبەردا ﷺ بردووەتە سەر، لە ڕیزی فەرموودەکانی پێغەمبەر ﷺ کەم بکاتەوە و شتێك بهێنێت جێی گومان بێت و، بە پێچەوانەی حەق و واقیعەوە قسە بکات؟ ئەو ئەبوو هورەیرەیەی کە هەرخۆی لە پێغەمبەری ﷺ بیستووە کە دەفەرموێ: "من كَذَبَ عَلَيَّ مُتَعَمِّـــداً فَلْيَتَبَــوَّأْ مقعَدَهُ مِن النار"؟(٢) نەخێر.. هەرگیز شتی وا ڕوو نادات.

---

(١) صحيح، رواه البخاري والترمذي.

(٢) واتای ئەم فەرموودەیە لە پەراوێزی لاپەڕە (١٦٤)دا ڕابورد.

دەسا ئەی پەروەردگار! لەبەر خاتری بەرەکەتی ئەم پێغەمبەرە بەڕێزە ﷺ بەرەکەت بخەرە ناو ئەو ڕۆزی‌یە ماددی و مەعنەوی‌یانەی کە خۆت پێت بەخشیوین.

سەرنجێکی گرنگ:

شتێکی ڕوون و بەڵگەنەویستە کە هەرکات چەند شتێکی لاواز کۆ بنەوە، ئەوا بەهێز دەبن و، هەرکات چەند تاڵێك دەزوو بە یەکەوە ببەسترێن و یەکبگرن، ئەوا دەبن بە پەت و، ئەگەر چەند پەتێکیش یەکبگرن، ئەوا هیچ کەسێك ناتوانێت بیپچڕێنێت.

ئێمەش لێرەدا شازدە نموونەمان بۆ بەشێك لە پازدە بەشی (یەکێك) لە جۆرەکانی بەرەکەت باس کرد، کە ئەویش یەکێکە لە (پازدە) جۆری موعجیزاتی پێغەمبەر ﷺ. هەریەك لەو نموونانەش لە خۆیدا تابلێی بەهێزە و سەروزیادە بۆ چەسپاندنی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ. خۆ ئەگەر بە فەرزی "مەحاڵ"یش وا دابنرێت کە هەندێکیان لە خۆیاندا لاواز بن، ئەوا ناتوانرێت بوترێت: ئەو نموونەیە نابێت بە بەڵگەی موعجیزەکە. چونکە بە بۆنەی یەکگرتنیەوە لەگەڵ نموونە بەهێزەکاندا، ئەمیش هێز بەدەست دەهێنێت.

پاشان کۆبوونەوەی ئەم شازدە نموونەیەی کە لە پلەی "تەواتوری مەعنەوی"دان، بەڵگەی موعجیزەیەکی گەورەی مەحکەم و بەهێزە. خۆ ئەگەر ئەم موعجیزە بەهێزە لەگەڵ چواردە بەشەکەی تری موعجیزەی بەرەکەتدا - کە لێرەدا باس نەکراون - تێکەڵ بکرێن، ئەوا دەبێتە موعجیزەیەکی گەورەی وەك ئەوەی کە چەند پەتێك وەها یەکیان گرتبێت کەس نەتوانێت بیپچڕێنێت..

ئنجا گەر ئەم موعجیزە گەورە و بەهێزە لەگەڵ (چواردە) جۆرەکانی تری موعجیزاتدا ڕیز بکرێن، دەبێت بە بەڵگەیەکی گەلێ ڕوون و بەهێز و توندوتۆڵ لەسەر پێغەمبەرێتی و ڕاستیی پێغەمبەر ﷺ، کە هەرگیز لە جێی خۆیدا نابزوێت.

بەم جۆرە دەرکەوت کە سنووری پێغەمبەرێتیی پێغەمبەری سەروەرمان ﷺ وەك چیایەکی بڵندی گەورە وایە، کە لەم هەموو موعجیزانە پێکهاتووە.

خوێنەری بەڕێز!

بێ گومان ئێستا ڕادەی گەوجی و گەلحۆیی ئەو کەسەت بۆ دەرکەوت کە ئەم کۆشکە بەرز و ئاوەدانەی پێغەمبەرێتی دەبینێت، کەچی پێی وایە بە چەند گومانێکی لاواز کە لە چەند نموونەیەکی جوزئی‌یەوە بە زەینیدا دێت، ئەم کۆشکە دەڕووخێت و نامێنێت!

بەڵێ، ئەو موعجیزانەی کە تایبەتن بە بەرەکەتی "خواردن"ەوە، بەڵگەیەکی گومان لێ نەکراون لەسەر پێغەمبەرێتیی حەزرەتی محەممەد ﷺ هەروەك بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ کار بێ سپێرراوێکی خۆشەویستە لە لایەن خواوەندی میهرەبان و بەخشندەوە. ئەو خوایەی کە ڕۆزی دروست دەکات و دەیبەخشێت.. ئەم پێغەمبەرە ﷺ ئەوەندە بەندەیەکی بەڕێزە لە لای کە - بە پێچەوانەی عادەتەوە - لە "نەبوون"ەوە و لە گەنجینە بێ کۆتاییەکانی غەیبەوە، چەندین سفرە و خوانی میوانداری بۆ خۆشەویستەکەی دەنێرێت.

ئاشکرایە کە نیوەدوورگەی عەرەب شوێنێکی بێ کشتوکاڵ و کەم ئاوە، بە چەشنێ کە دانیشتووانی، بە تایبەت لە سەرەتای ئیسلامدا، لە ژیانێکی کولەمەرگی و بێ ئاوی و تینوویی و برسێتیدا دەژیان. جا لەسەر بناغەی ئەم حیکمەتە، گرنگترین موعجیزە ڕوون و ئاشکراکانی پێغەمبەر ﷺ لە بواری "خواردن" و "ئاو"دا دەرکەوتوون.

ئەم موعجیزانە وەك ڕێزلێنانێکی پەروەردگاری و بەخششێکی خوایی و میوانداریەکی میهرەبانیی خوای گەورە وان بۆ پێغەمبەر ﷺ کە لە کاتی پێویستیدا بەو موعجیزانە ڕێزی لێ دەگرێت. کەواتە ئەم موعجیزانە زیاتر ڕێزلێنانن تا ئەوەی بەڵگەی پێغەمبەرێتیی ئەو بن. چونکە ئەوانەی کە ئەو موعجیزانەیان بینیوە، تابڵێی ئیمانیان بە پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ بەهێز و دامەزراو بووە. دیارە موعجیزەش هەتا زیاد بکات ئیمانیش پتر زیاد دەبێت. بەم جۆرە، ئەو موعجیزانە نوور و ڕووناکیی زیاتریان بەو ئیماندارانە بەخشیوە.

ئاماژەی هەشتەم

(ئەم ئاماژەیە، بەشێك لەو موعجیزانە ڕوون دەکاتەوە کە پەیوەندییان بە "ئاو"ەوە هەیە)

پێشەکی:

ئەگەر ئەو ڕووداوانەی کە لە بەرچاوی خەڵکی و لە ناویاندا ڕوودەدەن، لە ڕێی "ئاحاد" واتە: یەکە یەکەوە، بە دەستمان بگەن و کەسیش بە درۆیان نەخستبنەوە، ئەوا ئەم بەدرۆنەخستنەوەیە بەڵگەیە لەسەر ڕاستیی ڕوودانیان. چونکە سروشتی مرۆڤ وایە کە ئەگەر درۆ ببیستێت ئاشکرای دەکات و دەری دەخات. بە تایبەت ئەوانەی کە

هەرگیز لە ئاستی درۆدا بێدەنگ نابن کە هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەری سەروەرن ﷺ بە تایبەتیش کە ڕووداوەکان پەیوەندییان بە خودی پێغەمبەرەوە ﷺ بێت. هەروەها بە تایبەتی ئەگەر گێڕەرەوەی ڕووداوەکان لە هاوەڵە بەناوبانگەکان بن. لە کاتێکی وادا گێڕەرەوەی ڕووداوەکە وەك نوێنەری هەموو ئەوانە وایە کە بە چاوی خۆیان بینیویانە.

دەبێ ئەوەش بزانین کە هەریەك لە نموونەکانی ئەو موعجیزانەی پەیوەندییان بە "ئاو"ەوە هەیە و لەمەولا باسیان دەکەین، لە چەند ڕێیەکی جیاجیا و لە زۆر هاوەڵی پێغەمبەرەوە ﷺ ڕیوایەت کراون. ئنجا ئیمام و زانایانی "تابعین" وەریانگرتوون و پاراستوونیان و، هەموو یەکێك لە ڕیوایەتەکانی ئەو ڕووداوانەیان بەوپەڕی ئەمانەتەوە تەسلیمی کەسانی تری سەردەمی دوای خۆیان کردووە. پاشان چەرخ و سەردەمەکەی دوای ئەوان، بەوپەڕی ئەمانەت و لێبڕانەوە وەریانگرتوون و، ئنجا ئەوانیش تەسلیمی زانایانی سەردەمی دوای خۆیان کردوون.. بەم جۆرە، هەزاران زانا، لە هەموو سەردەم و چینێکی زانایان، یەك لە دوای یەك، ئەو ڕیوایەتانەیان هێناوە تا سەردەمی ئێستامان.

ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە چەندین کتێبی "صەحیح" هەر لە سەردەمی پێغەمبەرەوە ﷺ نووسراونەتەوە و، دەستاودەست هاتوون تا کەوتوونەتە دەستی زانایان و پێشەوایانی فەرموودە، وەك ئیمامی بوخاری و موسلیم. ئەوانیش بە تەواوی لێیان تێ گەیشتوون و، پاشان هەموو ئەو ڕیوایەتانەیان بە گوێرەی پلەکانیان لە یەکتر جیا کردووەتەوە و، هەرکامێکیان "صەحیح" بووە و هیچ جۆرە گومانێکی تێدا نەبووە، لە کتێبە صەحیحەکانیاندا تۆماریان کردوون. بەم کارەشیان ئێمەیان بۆ فەرموودە و ڕووداوە ڕاستەکان ڕێنمایی کردووە، خوا پاداشتی چاکەیان بداتەوە.

نموونەیەك بۆ ئەمە: وەك هەڵقوڵانی ئاو لە نێوان پەنجەکانی پێغەمبەرەوە ﷺ و خواردنەوەی زۆر کەس لەو ئاوە. ئەمە ڕووداوێکی موتەواتیرە، کۆمەڵێکی زۆر لەوانەی کە هەرگیز ناگونجێ لەسەر درۆکردن یەکیان گرتبێت، بەڵکو هەر مەحاڵە درۆ بکەن، گێڕاویانەتەوە. کەواتە ئەم موعجیزەیە بێ گومان و چەسپاوە. سەرەڕای ئەوەی کە سێ جار لە بەردەم سێ کۆمەڵی زۆر گەورەدا دووپات بووەتەوە.

ئەم ڕووداوە، کۆمەڵێك لە هاوەڵە بەناوبانگەکان، کە لە پێش هەموویانەوە "ئەنەس"ی خزمەتگوزاری پێغەمبەر ﷺ و "جابیر" و "ئیبن مەسعوود"ن، بە ڕیوایەتێکی

صەحیح گێڕاویانەتەوە. پاشان لە چەند زنجیرە ڕێگایەکەوە پێشەوایانی فەرمووده وەك: ئیمامی بوخاری و موسلیم و ئیمامی مالیك و ئیبن شوعەیب و قەتادە – خوایان لێ ڕازی بێت – گێڕاویانەتەوە.

وا تەنها (نۆ) نموونە باس دەکەین، لەو موعجیزانەی کە پەیوەندییان بە "ئاو"ەوە هەیە:

❖ **نموونەی یەکەم:**

لە صەحیحی بوخاری و موسلیم و غەیری ئەوانیشدا چەسپاوە کە: ئەنەسی کوڕی مالیك دەفەرموێ:

"جارێك لە کاتی نوێژی عەسردا خەڵك بۆ ئاوی دەستنوێژ دەگەڕان و دەستیان نەدەکەوت. چاوم لە پێغەمبەر بوو ﷺ ئاویان بۆ هێنا کە دەستنوێژی پێ‌بگرێت. لەو کاتەشدا لە بازاڕ لە لای "زەوراء"دا بوو. پێغەمبەر ﷺ دەستی خستە ناو ئاوەکە و فەرمانی بە خەڵکەکە دا بێن دەستنوێژی لێ بگرن. ئەنەس دەفەرموێ: ئاو لە نێوان پەنجەکانی پێغەمبەرەوە ﷺ هەڵدەقوڵا و ئەو هەموو خەڵکە دەستنوێژیان لەو ئاوە گرت.

قەتادە دەڵێت: لە ئەنەسم پرسی چەند کەس بوون؟ وتی: "سێ‌سەد یان لەو نزیکەدا بووین"[(١)].

دەبینیت ئەنەس – خوای لێ ڕازی بێت – کە ئەم ڕووداوە دەگێڕێتەوە، وەك نوێنەری ئەو سێ‌سەد کەسە وایە. چونکە ئایا دەگونجێ، لە ناوەڕۆکدا، ئەم سێ‌سەد کەسە بەشداریی گێڕانەوەی ئەم هەواڵە نەبن لەگەڵ ئەنەسدا؟ یان ئایا دەگونجێ، گەر ئەمە ڕووی نەدابێت، بە درۆی نەخەنەوە؟

❖ **نموونەی دووهەم:**

لە صەحیحی بوخاری و موسلیمدا چەسپاوە کە: "سالیمی کوڕی ئەبولجوعد لە جابیری کوڕی عەبدوڵلاوە دەگێڕێتەوە دەفەرموێ:

لە ڕۆژی حودەیبییەدا خەڵك زۆریان تینوو بوو، پێغەمبەریش ﷺ کوندەیەك ئاوی لە بەردەستدا بوو دەستنوێژی لێ گرت، ئنجا خەڵکە کە هەموو بەرەو ڕووی پێغەمبەر ﷺ

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم والنسائي والترمذي وأحمد.

ڕۆشتن. ئەویش فەرمووی: چی ڕووی داوە؟ وتیان: ئاومان لە لا نییە چ بۆ دەستنوێژ چ بۆ خواردنەوە مەگەر ئەوەی بەردەستت! پێغەمبەریش ﷺ دەستی خستە ناو کوندەکەوە، یەکسەر ئاو لە نێوان پەنجەکانیەوە وەك کانی هەڵقولا. ئێمەش تێرمان لێ خواردەوە و دەستنوێژمان لێ گرت.

سالم دەڵێت لە جابیرم پرسی: چەند کەس بوون؟ لە وەڵامدا وتی: ئەگەر سەد هەزار کەسیش بووینایە بەشی دەکردین، هەزار و پێنجسەد کەس بووین"[١].

وا بۆت دەرکەوت کە ئەوانەی ئەم موعجیزەیان -لە مەعنادا- گێڕاوەتەوە، دەگەنە هەزار و پێنجسەد کەس. چونکە سروشتی مرۆڤ وایە کە درۆ دەردەخات و دەڵێت: "ئەمە درۆیە". نەخوازەڵا ئەو هاوەڵە بەڕێزانەی کە گیان و سامان و باوك و کوڕ و خزم و هۆزی خۆیان لە پێناوی حەق و ڕاستیدا بەخت کرد. چ جای ئەوەی کە لە ئاستی درۆدا بێدەنگ بن، بە تایبەت دوای ئەو هەڕەشە ترسناکەی لە پێغەمبەریان ﷺ بیستووە کە فەرموویەتی: "هەرکەسێ بە ئەنقەست درۆم بە دەمەوە بکات، با جێیەك بۆ خۆی لە ئاگری دۆزەخدا ساز بکات"!

جا مادەم ئەوان بەم هەواڵدانەی جابیر ڕازی بوون و بە درۆیان نەخستەوە، ئەوا هەموویان لە ناوەڕۆکدا بەشداری ئەم ڕیوایەتەن و تەسدیقیان کردووە.

❖ **نموونەی سێهەم:**

صەحیحی بوخاری و موسلیم و صەحیحەکانی تر لە باسی غەزای "بُـــواط"دا دەگێڕنەوە کە: جابیر وتوویەتی: "پێغەمبەر ﷺ بە منی فەرموو: "ناد بِوَضُوءٍ" واتە: داوای ئاوی دەستنوێژ لە خەڵك بکە. عەرزم کرد: ئاو دەست ناکەوێ. پێغەمبەریش ﷺ داوای ئاوێکی زۆر کەمی کرد. بۆیان هێنا و دەستی خستە ناوی و شتێکی لەبەر خۆیەوە فەرموو نازانم چی بوو. پاشان فەرمووی: "نـــاد بجفنـــة الركـــب". واتە: داوا بکە جەفنە (تەشت)ێك[٢] بهێنن. منیش هێنام و لە بەردەستیدا دامنا. جابیر دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ دەستی خستە ناو تەشتەکەوە و پەنجەکانی تێدا بڵاو کردەوە و، ئنجا جابیر ئاوەکەی کرد بەسەر دەستی پێغەمبەردا ﷺ و پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: "بسم اللّٰه".

(١) صحيح: رواه البخاري ومسلم.
(٢) جەفنە: قاپێکی گەورەیە، خواردنی دە کەس دەگرێت.

جابیر دەفەرموێ: دەمبینی ئاو لە نێوان پەنجە پیرۆزەکانیەوە هەڵدەقوڵا هەتا تەشتەکەی پڕ کرد. ئنجا فەرمانی دا کە خەڵکەکە بێن ئاو بەن. ئەوانیش تا تێراوبوون لێیان خواردەوە، منیش وتم: ئایا کەس نەماوە پێویستیی بە ئاو بێت؟ ئنجا پێغەمبەر ﷺ دەستی لە تەشتەکە هەڵگرت، هێشتا هەر پڕبوو"[1].

جا ئەم موعجیزە ئاشکرایە: موتەواتیری مەعنەوییە. چونکە لەبەر ئەوەی جابیر لە پێشەنگی بینەرانی ئەم موعجیزەیەوە بووە، مافی خۆیەتی کە بە ناوی بینەرانەوە و لە بریی ئەوان بیگێڕێتەوە و رایبگەیەنێت. چونکە لەو کاتەدا ئەو خزمەتی پێغەمبەری ﷺ دەکرد.

لە ریوایەتەکەی (ئیبن مەسعوود)دا[2] – کە لە صەحیحی بوخاریدایە – دەفەرموێ: "بە چاوی خۆم دەمبینی کە ئاو لە نێوان پەنجەکانی پێغەمبەرەوە ﷺ هەڵدەقوڵا".

ئایا ئەگەر چەند هاوەڵێکی بەرێز و باوەڕپێکراوی وەك "جابیر" و "ئەنەس" و "ئیبن مەسعوود" بڵێن: "بە چاوی خۆمان بینیمان" ئایا دەگونجێ کە بە چاوی خۆیان نەیانبینیبێت؟

پاشان ئەم نموونانە بە یەکەوە ببەستە و یەکیان بخە، با بۆت دەربکەوێت کە ئەم موعجیزە گەورە و ئاشکرایە چەندە بەهێز و توندوتۆڵە. چونکە ئەگەر هەر سێ ڕێگاکە یەك بگرن، ئەوا ریوایەتەکە دەبێت بە "تەواتوری مەعنەوی" و بە بێ گومانی دەچەسپێت کە: ئاو لە نێوان پەنجەکانی پێغەمبەرەوە ﷺ هەڵدەقوڵا.

جا ئەم موعجیزەیە گەلێ لە موعجیزەکەی حەزرەتی مووسا – درووودی لەسەر بێت – گەورەتر و بەرزترە، کە دوازدە کانیی لەناو بەردا هەڵقوڵاند، چونکە تەقینی کانیاو لەناو بەردا شتێکی مومکینە و بە گوێرەی عادەت هاوچەشنی هەیە. بەڵام هەڵقوڵانی ئاو، بە وێنەی کەوسەر و سەلسەبیل، لەناو گۆشت و ئێسکدا، شتێکە هاوچەشنی نییە.

❖ **نموونەی چوارەم:**

ئیمامی مالیك لە کتێبە بەنرخەکەیدا: "الموطأ"[3] لە هاوەڵی بەرێزی وەك "موعاذی کوڕی جەبەل"ەوە، دەگێڕێتەوە کە: "لە غەزای تەبووکدا ڕۆشتنە سەر کانییەك ئاوێکی یەکجار کەمی تێدا بوو کە بە ئەندازەی بنی پێڵاو جێی گرتبوو. پێغەمبەر ﷺ فەرمانی دا هەندێك لە ئاوەکەی کۆ بکەنەوە. ئەوانیش بە دەست نەختێکیان لە شتێکدا کۆکردەوە.

---

(١) صحيح، رواه مسلم في حديث طويل.

(٢) صحيح، رواه البخاري والترمذي والنسائي.

(٣) صحيح، رواه مسلم وأحمد أيضا.

ئنجا پێغەمبەر ﷺ دەست و دەموچاوی لەو ئاوەدا شۆرد و پاشان ڕۆی کردە ناو کانی‌یەکە. ئیتر ئەو کانی‌یە ئاوەکەی تەقی‌یەوە و زۆر بوو، خەڵکەکەش لە ئاوەکەیان بەکارهێنا.

تەنانەت لە ڕیوایەتەکەی "ئیبن ئیسحاق"دا دەڵێت: ئاوەکە ئەوەندە بە هوروژم بوو کە دەنگێکی وەك دەنگی هەورە بروسکەی لێ بەرز بووەوە.

پاشان پێغەمبەر ﷺ بە موعاذی فەرموو:

"یوشك یا معاذ إن طالت بك حیاة أن تری ما هاهنا قد مُلئ جناناً"[١].

هەر وەهایش بوو کە ئەو فەرمووی.

❖ **نموونەی پێنجەم:**

ئیمامی بوخاری لە "بەڕڕاء" و "سەلەمەی کوڕی ئەکوەع"ەوە و، کتێبە صەحیحەکانی تریش لە چەند ڕێیەکی ترەوە، دەگێڕنەوە کە ئەو هاوەڵانە دەفەرموون: "لە ڕۆژی حودەیبییەدا هەزار و چوارسەد کەس دەبووین. حودەیبییەش بیرێکە هەڵمان گۆزی و دڵۆپێك ئاومان تێدا نەهێشت. ئنجا پێغەمبەر ﷺ لەسەر لێواری بیرەکە دانیشت و داوای ئاوی کرد، بۆیان هێنا. پاشان دەمی پیرۆزی بە ئاوەکە تەڕ کرد و، ئنجا کردیەوە ناو بیرەکە. ئێمەش زۆرمان پێ نەچوو ئاومان لێ هەڵگۆزی، بە جۆرێ کە خۆمان و ولاخەکانمان تێراو بووین"[٢].

"بەڕڕاء" دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمانی دا دۆڵچەیەك ئاوی بۆ بهێنن. ئێمەش بۆمان هێنا. ئەویش ئاوی دەمی پیرۆزی خۆی تێکرد و دوعای بەسەردا خوێند. پاشان دۆڵچە ئاوەکەی کردە ناو بیرەکەوە. ئیتر بیرەکە تەقی‌یەوە و تا لێواری پڕ بوو لە ئاو. خەڵکەکەش تێریان لێ خواردەوە و ولاخەکانیشیان لێ ئاودا.

❖ **نموونەی شەشەم:**

پێشەوایانی فەرموودە، وەك ئیمامی موسلیم و ئیبن جەریری تەبەری و غەیری ئەوانیش، لە ئەبوو قەتادەوە دەگێڕنەوە کە دەفەرموێ:

"پاش ئەوەی هەواڵی کوشتنی میرەکانی سوپای موسڵمانان لە غەزای "موئتە"دا بە پێغەمبەر ﷺ گەیشت، پێغەمبەر ﷺ ئێمەی بۆ یارمەتیدانی ئەو سوپایە برد کە لە "موئتە"دا

---

(١) واتە: ئەی موعاذ! ئەگەر تەمەنت درێژ بێت، نزیکە ئەم دەوروبەرە ببینیت پڕبوو بێت لە باخ و بێستان.

(٢) رواه البخاري ومسلم وأحمد.

بوو. منیش "مەیضەئە"یەکم[١] پێ‌بوو. پێغەمبەرﷺ فەرمووی: "إحفظ علینا میضـــأتك فسیکون لها نبـأ"[٢] پاش ئـەوە تینوێتی تـەنگی پێ هـەڵچنیین، ژمارەشـمان حـەفتا و دوو کـەس - لـە ڕیوایەتەکەی تەبەری‌دا: نزیکـەی سێ‌سـەد کـەس - دەبوویـن، پێغەمبـەر ﷺ فـەرمووی: "مەیضەئەکـەت بهێنـە". کـە هێنـام پێغەمبـەر ﷺ دەمی پـیرۆزی نـا بـە دەمـی دەفرەکەوە، ئیتر نازانم فووی پێدا کـرد یـان نـا؟ پاش ئـەوە حـەفتا و دوو پیـاو هـاتن لێیـان خواردەوە و دەفرەکانیشیان لـێ پڕ کـرد. ئنجا مەیضەئەکەم هەڵگرتەوە وەکو یەکەم جـار پڕ بوو"[٣]. دەسا تۆیش سەرنج لەم موعجیزەیە بدە و بڵێ: "اللهم صلّ وسلم علیه وعلـی آله بعدد قطرات الماء".

❖ نموونەی حەوتەم:

ئیمامی بوخـاری و موسـلیم، لـە باسـی گێڕانـەوەی ئـەو تینوێتی‌یـەی کـە لـە هـەندێ سـەفەردا تووشـی پێغەمبەر ﷺ و هـاوەڵانی بووە، لـە "عیمرانی کـوڕی حوصەین"ەوە - خوا لێی ڕازی بێـت و لە ئێمەش خۆش ببێت - دەگێڕنەوە کە دەفەرموێ:

لـە سـەفەرێکدا لـەگـەڵ پێغەمبـەردا بوویـن ﷺ خەڵکەکـەش هانـای تینوێتی‌یـان بـردە خزمـەتی پێغەمبـەر ﷺ. ئـەویش دابەزی‌یـە خـوارەوە. پاشـان مـن و عـەلیی بـانگ کـرد و فەرمووی بـڕۆن لـە فلانـە شـوێندا ئافرەتێك دوو کونـدە ئـاوی لـە ئاژەڵێك بـار کـردووە بیهێنن بۆ ئێرە. کە ڕۆشتین لەو شوێنەدا ئافرەتێکمان بینـی دوو کونـدەی پڕ لـە ئـاوی پێ بوو، هێنـــامان بـۆ خزمـەتی پێغەمبـەر ﷺ. پێغەمبـەریش ﷺ داوای کـرد شـتێك بـهێنن ئاوەکەی تێ بکەن. کە هێنایان دەمی هەردوو کوندەکەی کرایە سەر و دوعـای بەسـەردا خوێند و ئنجا بانگ لە خەڵکەکە کرا کە بێن بخۆنەوە و پڕ بکەن. دوای ئەوە لامان وابوو ئەو دوو کوندەیە لە یەکەم جاریان پڕتر بوون. ئنجا پێغەمبەر ﷺ فـەرمووی: خـواردنی بـۆ کۆ بکەنەوە. ئەوانیش خواردنیان بۆ کۆ کردەوە و خستیانە نـاو پارچەیەکەوە و، لەسـەر حوشترەکەی خۆی بۆیان بارکرد. ئنجا پێغەمبەر ﷺ بە ئافرەتەکەی فەرموو: "تعلمـــــین مارَزِئْنا من مائك شیئاً ولكن الله هو الذي أسقانا"[٤]. تا کۆتایی فەرموودەکە.

---

(١) مەیضەئە: جۆرە دەفرێکە بۆ دەستنوێژ گرتن ئاوی تێ‌دەکرێت.

(٢) واتە مەیضەئەکەمان بۆ هەڵبگرە، چونکە دوایی بەسەرهاتێکی دەبێت.

(٣) صحیح، رواه مسلم وأبو داود.

(٤) صحیح، رواه البخاري ومسلم وأحمد. واتـە: دەزانیـت هیچمـان لـە ئاوەکـەی تـۆ کـەم نـەکردەوە، بـەڵکو خواوەند خۆی تێراوی کردین.

❖ **نموونەی هەشتەم:**

"ئیبن خوزەیمە" حەدیثەكەی ئیمامی عومەر - خوای لێ ڕازی بێت - لە بارەی (جیش العُسرة)وە، دەگێڕێتەوە و باسی ئەوە دەكات كە ئەوەندە تینوێتی تەنگی پێ هەڵچنیبوون پیاوی وا هەبوو لە ناچاریدا حوشترەكەی سەردەبڕی و ئاوەكەی ناو گەدەی دەخواردەوە. لەو كاتەدا حەزرەتی ئەبووبەكر - خوای لێ ڕازی بێت - داوای لە پێغەمبەر ﷺ كرد دوعا بكات. پێغەمبەریش ﷺ دەستەكانی بەرز كردەوە و داینەنان تا هەور ڕووی ئاسمانی گرت و ئەوەندە باری تا دەفرەكانیان لێ پڕ كرد.. لە سەر سوپاكەش بەولاوە نەباری[1]!

ئەمە موعجیزەیەكی تایبەتیی ئەحمەدییە و هەرگیز "ڕێكەوت" پەیوەندیی پێوە نەبووە.

❖ **نموونەی نۆهەم:**

عەمری كوڕی شوعەیب، كە كوڕەزای عەبدوڵلای كوڕی عەمری كوڕی عاصە و هەر چوار پێشەوایانی خاوەن "سونەنەكان" لە گێڕانەوەی فەرموودەدا بە "باوەڕپێكراو" دایاننا وە، دەگێڕێتەوە كە:

"جارێكیان پێغەمبەر ﷺ لە (ذي مجاز)دا[2] لە پشت ئەبوو تالیبی مامیەوە سوار بووبوو. ئەبوو تالیب وتی: تینوومە و ئاویشم لەلا نییە. پێغەمبەر ﷺ دابەزی و پێی بە زەویدا دا و ئاو هاتە دەرەوە، ئنجا بە ئەبوو تالیبی فەرموو: "بخۆرەوە""[3].

یەكێك لە زانا لێكۆڵەرەكان دەڵێت:

ئەم ڕووداوە هی پێش پێغەمبەرێتییە. كەواتە بە (ئیرهاص)[4] دادەنرێت.

هەڵقوڵانی ئاوی عەرەفە بە بەردەوامی تاكو دوای هەزار ساڵ، یەكێكە لەو ڕێزلێنانەی كە خوای گەورە لە پێغەمبەری ناوە ﷺ.

---

(١) حديث صحيح أو حسن. رواه البزار والطبراني وابن خزيمه وابن حبان والحاكم والبيهقي.

(٢) ذي مجاز: بازارێك بووە لە عەرەفەی شاری مەككە.

(٣) رواه ابن سعد. بڕوانە: الشفا ١/٢٩٠.

(٤) ئیرهاص: بەو ڕووداوە لە عادەتبەدەرانەی ژیانی پێغەمبەر ﷺ دەوترێت كە لە پێش پێغەمبەرێتییدا ڕوویان داوە، بەڵام موعجیزە هی كاتی پێغەمبەرێتییەتی.

ئەو موعجیزانەی کە پەیوەندی‌یان بە ئـاوەوە هەیـە، ئەگـەر نەشـگەنە (نـەوەد) نموونـە، خۆ بە (نەوەد) ڕێگای جۆرا و جۆر ڕیوایەت کراون.

حەوت نموونـەکانی یەکـەم، گەلـێ بـەهێزن و وەك "تـەواتوری مەعنـەوی" وان. دوو نموونەکـەی دواییـش، هەرچـەندە ڕێگاکانیـان بـەهێز و زۆر نـین و ئەوانـەش کـە گێڕاویانەتەوە کەمن، بەڵام پێشەوایانی فـەرموودە، چەشـنی: ئیمـامی بەیهـەقی و حـاکم، موعجیزەیەکی تریان لە بارەی هەورەوە لە ئیمامی عومـەرەوە گێڕاوەتـەوە کـە پشـتی ئـەو موعجیزەیەی نموونەی هەشتەم دەگرێت، کە ئەویش هەر لە حەزرەتی عومەرەوە ڕیوایەت کرابوو.

ڕیوایـەتی ئـەو موعـجیزەیـەی تـر کـە هـەر لـە حـەزرەتی عومــەرەوە دەیگێڕنـەوە، بـەم جۆرەیە:

"لـە غەزایەکی پێغەمبەردا ﷺ خەڵکەکە تینوویـان بـوو، ئیمـامی عومـەریش داوای لـە پێغەمبـەر ﷺ کـرد دوعـا بکات، ئەویش دوعای کرد. ئنجا پەڵە هەورێك هـات و تێراوی کردن و پێویستیی نەهێشتن، پاشان لە باران‌بارین کەوت"[(١)].

وەك‌بڵێی هەورەکە فەرمانی پێ درابوو تەنها سوپاکە تێراو بکات.

جـا هـەروەك ئـەم ڕووداوە پشتی نموونـەی هەشـتەم دەگرێـت و بـەهێزی دەکـات و دەیکـات بـە ڕیوایـەتێکی قـەتعی و چەسپاو، هـەروەها (ئیبنوجـەوزی)ش کـە تـابڵێی لـە بەرامبـەر وەرگرتنی فـەرموودەوە توندوتیژیی نوانـدووە، تەنانـەت هــەندێ فـەرموودەی صەحیحیشی وەرنەگرتووە و بە "مەوضووع"ی لە قەڵەم داوە.. دەڵێت: ئـەو ڕووداوە لـە غەزای بەدردا بووە و، ئەم ئایەتەش لە بارەی ئەم ڕووداوەوە نازڵ بووە کە دەفەرموێ:

﴿وَيُنَـــزِّلُ عليكم مِنَ السَّماءِ ماءً لِيُطَهِّرَكُمْ بِهِ﴾ (الأنفال:١١).

جا مادەم ئەم ئایەتە لە بارەی ئەو موعجیزەیەوە نازڵ بوو‌بێت، ئەوا هیـچ گومـانێك لـە ڕوودانی‌دا نامێنێت.

زۆر جـار ڕووی داوە کـە بـە بۆنـەی پاڕانـەوەی پێغەمبـەرەوە ﷺ و پێـش ئـەوەی دەستەکانی لە پاڕانەوە داگرتبێت، باران باریوە. ئەمەش خۆی لە خۆی‌دا موعجیزەیەکی

---

(١) رواه البيهقي والحاكم وصححه.

سەربەخۆیە. جاری وا بووە كە پێغەمبەر ﷺ لەسەر مینبەر بۆ باران لە خوای گەورە پاڕاوەتەوە، پێش ئەوەی دەستەكانی دابگرێت، باران باریوە. ئەمەش لە ڕێگایەكی موتەواتیرەوە چەسپاوە.

ئاماژەی نۆهەم

یەكێك لە جۆرەكانی موعجیزاتی پێغەمبەر ﷺ بریتی‌یە لە گوێڕایەڵیی درەخت - بە وێنەی مرۆڤ - بۆ فەرمانی پێغەمبەر ﷺ و جوولانیان لە جێی خۆیان و هاتنیان بۆ خزمەتی.

ئەم موعجیزەیەش كە پەیوەندیی بە درەختەوە هەیە، وەك موعجیزەی هەڵقولانی ئاو لە نێوان پەنجە پیرۆزەكانیەوە، بە "تەواتوری مەعنەوی" لە قەڵەم دەدرێت و، بە چەند شێوەیەك ڕووی داوە و، لە چەند ڕێیەكی جیاجیاوە ڕیوایەت كراوە.

بەڵێ، دەتوانرێت بوترێ: هەواڵی هەڵكەندن و دەرچوونی درەخت لە جێی خۆیدا و هاتنی بۆ خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و گوێڕایەڵیی بۆ فەرمانەكانی ئەو، "موتەواتیری صەریح"ە، چونكە لە ڕێی چەند هاوەڵێكی بەڕێز و ڕاستگۆ و ناسراوەوە ڕیوایەت كراون. وەك: "ئیمامی عەلی و ئیبن عەبباس و ئیبن مەسعوود و ئیبن عومەر و یەعلای كوڕی موڕڕە و جابیر و ئەنەسی كوڕی مالیك و بورەیدە و ئوسامەی كوڕی زەید و غەیلانی كوڕی سەلەمە" و هاوەڵانی جگە لەمانیش..

جا هەریەك لەم هاوەڵانەی پێغەمبەر ﷺ بە چەشنێكی بێ گومان و چەسپاو هەواڵی ئەم موعجیزەیەی ڕاگەیاندووە كە پەیوەندیی بە درەختەوە هەیە. سەدان كەسیش لە پێشەوایانی "تابعین" بە چەند ڕێیەكی جیا جیا لەوانیان وەرگرتووە و، لە سەرەتای هەر ڕێگایەكیشدا ناوی یەكێك لە هاوەڵە گەورە و بەڕێزەكانی تێدایە. واتە: وەك ئەوە وایە بە تەواتوری چەندجارەكی پێمان گەیشتبێت. كەواتە هیچ شوبهە و گومانێك ئاوێتەی ئەم موعجیزەیە نابێت. چونكە لە حوكمی موتەواتیری مەعنەویی بێ گوماندایە.

جا هەرچەندە ئەم موعجیزەیە گەلێ جار دووپات بووەتەوە، بەڵام ئێمە چەند دانەیەك لە وێنە زۆر و صەحیحەكانی لە نێوان چەند نموونەیەكدا باس دەكەین:

○ نموونەی یەکەم:

ئیبن ماجە و دارەمی و بەیهەقی لە ئەنەسی کوڕی مالیك و ئیمامی عەلی‌یەوە و، بەززار و بەیهەقیش لە ئیمامی عومەرەوە - خوا لە هەموویان ڕازی بێت - دەگێڕنەوە کە: سێ کەس لە هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەر ﷺ فەرموویانە:

پێغەمبەر ﷺ لەوەی کە کافران بەدرۆیان خستبووەوە زۆر خەفەتبار و دڵگران بوو. لەبەر ئەوە، لە خوا پاڕایەوە و فەرمووی: "اللهمّ أرني آية لا أبالي من كذّبني بعدها"[1].

لە ڕیوایەتەکەی ئەنەسدا دەڵێت: حەزرەتی جیبریل - دروودی لەسەر بێت - کە پێغەمبەری ﷺ بە خەفەتباری بینی، وتی: حەز دەکەیت نیشانەیەکت پیشان بدەم؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: بەڵێ.. ئنجا پێغەمبەر ﷺ بۆ درەختێکی ڕوانی کە لە پشتی شیوەکەوە بوو، حەزرەتی جیبریل فەرمووی: ئەو درەختە بانگ بکە. کە بانگی کرد، درەختەکە کەوتەڕێ و هاتە بەردەمی پێغەمبەر ﷺ. جیبریل فەرمووی: فەرمان بدە بچێتەوە شوێنی خۆی، کە پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێ دا، گەڕایەوە بۆ جێی خۆی[2].

○ نموونەی دووهەم:

"قازی عەیاز"ی زانای هەرەگەورەی مەغریب، لە کتێبی (الشفا)دا بە سەنەدێکی بڵند و صەحیحەوە، لە عەبدوڵڵای کوڕی عومەرەوە - خوایان لێ ڕازی بێت - دەگێڕێتەوە کە:

"لە سەفەرێکدا لە خزمەتی پێغەمبەردا بووین ﷺ. پیاوێکی دەشتەکی لێی نزیك بووەوە. پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: "أين تريد"؟ واتە: بۆ کوێ دەڕۆیت؟ پیاوەکە وتی: بۆ لای خێزان و منالّم. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "هـل لـك إلى خير"؟ واتە: حەز دەکەی خێرێکت دەست بکەوێت؟ ئەویش وتی: کام خێر؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "تشهد أن لا إله إلاّ الله وحده لاشريك له وأن محمداً عبده ورسوله". واتە: شایەتمان بهێنیت کە تەنها خوای گەورە خوایە و هاوبەشی نی‌یە و، محەممەدیش بەندە و نێرراوی ئەوە. پیاوەکە وتی: جا ئایا کێ شایەتە لەسەر ئەوەی کە تۆ دەیلێیت؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "هذه الشجرة

---

(١) واتە: خوایە! نیشانەیەکی وەهام پیشان بدە کە ئیتر گوێ بە هیچ کەسێك نەدەم بە درۆم بخاتەوە.

(٢) حديث حسن، رواه البزار وأبو يعلى والبيهقي.

السمرة". واتە: ئەو درەختی سەمورەیە[١]. درەختەکەش لە لێواری شیوەکەدا بوو. ئنجا درەختەکە ڕێگای بڕی و هاتە بەردەستی پێغەمبەر ﷺ. پێغەمبەر ﷺ سێ جار داوای لێ کرد شایەتی بدات، درەختەکەش بەو جۆرەی کە پێغەمبەر ﷺ فەرمووی، شایەتیی دا، ئنجا ڕۆشتەوە بۆ جێی خۆی[٢].

لە ڕێی: "ئیبن صاحیبی ئەسەلەمی"یشەوە بە نەقلێکی صەحیح لە "بورەیدە"وە دەگێڕنەوە کە دەڵێت: دەشتەکی‌یەك داوای نیشانەی لە پێغەمبەر ﷺ کرد. پێغەمبەر ﷺ پێی فەرموو: "قل لتلك الشجرة رسولُ الله ﷺ یدعوك". واتە: "بەو درەختە بڵێ: پێغەمبەری خوا بانگت دەکات". کە پێی وت، درەختەکە بە لای ڕاست و چەپ و بەردەم و پشتەوەی خۆیدا تەکانی دا و ڕەگەکانی قرتا و کەوتەڕێ و ڕەگەکانی بە دوای خۆیدا کێش کرد تا هاتە بەردەمی پێغەمبەر ﷺ ڕاوەستا و وتی: "السلام علیك یا رسول الله". پیاوە دەشتەکی‌یەکە وتی: فەرمانی پێ بدە بگەڕێتەوە شوێنی خۆی. کە فەرمانی پێ دا، گەڕایەوە و، ڕەگەکانی شۆڕ کردنەوە بۆ ناو زەوی و، لە جێی خۆیدا ڕاوەستا و جێگیر بووەوە. ئنجا پیاوە دەشتەکی‌یەکە بە پێغەمبەری ﷺ وت: ڕوخسەتم بدە سوژدەت بۆ ببەم. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەگەر فەرمانم بە سوژدەبردنی کەسێك بۆ کەسێکی تر بدایە، فەرمانم بە ژن دەدا سوژدە بۆ مێردەکەی ببات. دەشتەکی‌یەکە وتی: کەواتە ڕێم بدە هەردوو دەست و هەردوو قاچت ماچ بکەم. ئەویش ڕێی پێ دا[٣].

○ نموونەی سێهەم:

ئیمامی موسلیم و خاوەنی صەحیحەکانی تر لە جابیرەوە - خوای لێ ڕازی بێت - دەگێڕنەوە کە دەفەرموێ: لە سەفەرێکدا لە خزمەتی پێغەمبەردا بووین. پێغەمبەر ﷺ ڕۆشت دەست بە ئاو بگەیەنێت، هیچی دەست نەکەوت تاکو خۆی پێ پەنا بدات و دەرنەکەوێت. لە لێواری شیوەکەشدا دوو درەخت هەبوون. پێغەمبەر ﷺ ڕۆشت بۆ لای یەکێکیان و پەلێك لە پەلەکانی گرت و فەرمووی: "انقادي عليّ باذن الله". واتە: "بە

---

(١) سەمورە: درەختێکی دڕکاویی گەورەیە.

(٢) صحیح، رواه ابو یعلی بسند صحیح والبزار والطبراني وابن حبان في صحیحه.

(٣) أورده الهیثمي في المجمع (٩/١٠) ولیس فیه ذكر السجود. وقال الخفاجي: رواه البزار مُسنداً. بڕوانە: نسیم الریاض في شرح الشفا للقاضي عیاض" ٣/٤٩.

ئیزن و فەرمانی خـوا جڵـەوت بـدەرە دەسـتم و شـوێنم بکـەوە". درەختەکـەش وەکـو ئـەو حوشـترە لـەغاوکراوەی کـە شـوێن جڵەوبەدەستەکەی دەکـەوێت ئـاوا شـوێنی کـەوت. جابیر دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ وای لـە درەختەکـەی تریـش کـرد تـا هـەردووکیانی لـە ناوەڕاستی ماوەی نێوانیاندا ڕاگرت، ئنجا پێی فەرموون: "التئما عليّ باذن الله". واتە: "بە ئیزن و فەرمانی خوا یەکبگرن بۆم". ئەوانیش یەکیان گرت[1] و پێغەمبەر ﷺ لە پشتیانەوە دانیشت. ئنجا کە هەڵسا، فەرمانی پێ دان هەریەکەیان بڕواتەوە بۆ جێی خۆی.

لە ڕیوایەتێکی تردا دەڵێت: "پێغەمبەر ﷺ بە جابیری فەرموو: "یاجـــابر! قـــل لهـــذه الشجرة: يقول لك رسول الله إلحقي بصاحبتك حتى أجلس خلفكمـــا". واتـە: "جابـیر! بـەو درەختـە بڵـێ: پێغەمبـەری خـوا پێـت دەڵێـت بـڕۆ بـۆ لای هاوەڵەکـەت تـا لــە پشـتتانەوە دابنیشم". کە جابیر ئەمەی پێ وت، درەختەکـە ڕۆشـتە تەنیشـتی ئـەوی تـرەوە و پێغەمبـەر ﷺ لە پشتیانەوە دانیشت. جابیر دەفەرموێ: ئیتر مـن بـە ڕاکـردن گەڕامـەوە و دانیشـتم و لەبەر خۆمەوە بۆ خۆم دەدوام، کە ئـاوڕم دایـەوە پێغەمبـەر ﷺ بـەرەو ڕووم دەگەڕایـەوە و دوو درەختـەکـەش لــە یـەك جیـا بوونـەوە و لەسـەر پێ ڕاوەسـتان، ئنجـا پێغەمبـەر ﷺ ڕاوەستا و بەسەر ئاماژەی بۆ لای ڕاست و چەپ بۆ کردن"[2].

○ **نموونەی چوارەم:**

ئوسـامەی کـوڕی زەیـد – خـوای لـێ ڕازی بێـت – کـە خزمـەتگوزارێکی ئـەمینی پێغەمبەرە ﷺ و یەکێکە لە فەرماندە سوپاییەکانی، دەگێڕێتەوە و دەفەرموێ:

"لـە سـەفەرێك لەگـەڵ پێغەمبـەردا بوویـن ﷺ، جێگایـەکی وا چۆڵیـش نـەبوو کـە لــە کەسەوە دیار نەبێت و بۆ ئەوە دەست بدات بکرێت بـە شـوێنی دەسـت بـە ئـاو گـەیاندن. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "هل ترى من نخل أو حجارة"؟ واتـە: "هیـچ دارخورمـا و بـەردێك دەبینیت"؟ وتم: بەڵێ چەند دارخورمایەك دەبینم لە یەکەوە نزیکن. فەرمووی: "انطلـــق وقل لهن: إن رسول الله ﷺ يأمركن أن تأتين لمخرج رسول الله وقل للحجارة مثل ذلـــك". واتە: "بڕۆ پێیان بڵێ: پێغەمبەری خوا ﷺ فەرمانتان پێ دەدات کە بڕۆن بۆ ئـەو جێگایـەی

(١) صحيح، رواه مسلم في حديث طويل.
(٢) الشفا ١/٢٩٩، نسيم الرياض ٣/٥١.

دەستی تێدا بە ئاو دەگەیەنێت، بە بەردەكانیش هەروەها بڵێ". منیش ئەوەم پێ وتن. بەو خوایەی پێغەمبەری ﷺ بە حەق ڕەوانە كردووە، بە چاوی خۆم بینیم كە دارخورماكان لە یەكتر نزیك بوونەوە هەتا كۆبوونەوە و، بەردەكانیش یەك لەسەر یەك كەڵەكە بوون لە پشتی دارخورماكانەوە. كاتێ پێغەمبەر ﷺ گەڕایەوە، فەرمووی: "قل لهن يفترقن". واتە: "پێیان بڵێ: لە یەك جیا ببنەوە". بەو خوایەی گیانی منی بە دەستە، بە چاوی خۆم دەمبینی درەخت و بەردەكان بڵاوەیان كرد و هەریەكەیان ڕۆشتەوە بۆ جێی خۆی"[١].

ئەم دوو ڕووداوەی كە جابیر و ئوسامە گێڕایانەوە، یەعلای كوڕی موڕڕە و غەیلانی كوڕی سەلەمەی سەقەفی و ئیبن مەسعوودیش لە باسی غەزای حونەیندا گێڕاویانەتەوە.

○ **نموونەی پێنجەم:**

ئیمامی ئیبن فەورەك(ابن فورك) كە زانای هەرە گەورەی چەرخی خۆی بووە و، لەبەر ئەوەی كە خاوەنی فەزڵی زۆر و ئیجتیهادی تەواو بووە بە "شافیعیی دووهەم" ناویان بردووە[٢]. ئەم ئیمامە مەزنە دەگێڕێتەوە و دەفەرموێ:

"لە شەوێك لە شەوەكانی غەزای تائیفدا، پێغەمبەر ﷺ بە وەنەوزەوە بە ڕێگادا دەڕۆشت، درەختێك هاتە ڕێی. یەكسەر درەختەكە دوو كەرت بوو، پێغەمبەریش ﷺ لە نێوانیانەوە تێپەڕی و، تا ئێستاش ئەم درەختە هەر بە دوولەتی ماوەتەوە"[٣].

○ **نموونەی شەشەم:**

یەعلای كوڕی سەییابە دەگێڕێتەوە كە: "جارێكیان، یان درەختی "تەلح" یان "سەمورە" بوو، هات و یەك جار بە دەوری پێغەمبەردا ﷺ گەڕا و پاشان ڕۆشتەوە بۆ جێگاكەی خۆی. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "إنـها استأذنت أن تُسلّم علـيّ". واتە: ئەم درەختە ڕوخسەتی وەرگرت بێت سڵاوم لێ بكات"[٤].

---

(١) حديث حسن، رواه أحـمد باسنادين والطبراني بنحوه. وأحد إسنادي أحمد رجاله رجال الصحيح.

(٢) "ابن فـورك": ناوی ئەبووبەكر محەممەدی كوڕی حەسەنی كوڕی فەوره‌كی ئەنصارییە و، لە ساڵی (٤٠٦ك) لە نیسابوور كۆچی دوایی كردووە. یەكێكە لە گەورە زانایانی زانستەكانی ئوصوول و كەلام و فیقهی شافیعی. لە بەصرە خوێندوویەتی و لە نیسابووریش قوتابخانەی دامەزراندووە و وانەكانی تێدا وتووەتەوە. "ئیبن عەساكر" لە بارەیەوە دەڵێت: ئەم زانایە نزیكی سەد كتێبی لە واتاكانی قورئان و ئوصوولی دین و ئوصوولی فیقهدا داناوە. بڕوانە: الأعلام للزركلي ٦/٨٣.

(٣) الشفا ١/٣٠١، نسيم الرياض ٣/٥٧.

(٤) صحيح رواه أحـمد والبيهقي والطبراني.

❍ نموونەی حەوتەم:

ئیمامی بوخاری و موسلیم لە ئیبن مەسعوودەوە دەگێڕنەوە، دەفەرموێ: "ئەو شەوەی کە جنۆکەکان هاتن گوێیان لە پێغەمبەر ﷺ ڕاگرت، درەختێك هەواڵی بە پێغەمبەر ﷺ دا کە جنۆکەکان دەیانەوێت بێنە خزمەتت. ئەمەش لەو شەوەدا بوو کە جنۆکەکانی "نوصەیبین" لە "بطن النخل"دا[1] هاتنە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ تاکو موسڵمان ببن. جا درەختێك بوو هات هەواڵی هاتنی ئەو جنۆکانەی بە پێغەمبەر ﷺ ڕاگەیاند. موجاهید لە ئیبن مەسعوودەوە، لە بارەی ئەم فەرموودەیەوە دەگێڕێتەوە و دەڵێت: جنۆکەکان عەرزی پێغەمبەریان ﷺ کرد: کێ شایەتیت بۆ دەدات؟ (واتە لەسەر پێغەمبەرێتی) پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "ئەم درەختە". ئنجا بە درەختەکەی فەرموو: "درەختەکە وەرە"! ئەویش ڕەگەکانی لەگەڵ خۆیدا کێش کرد و، دەنگە دەنگێکی وەك دەنگی "چەك"ی لێ دەهات و، هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ"[2].

بەم جۆرە (بۆمان دەرکەوت کە) تەنها یەك موعجیزە سەروزیادی کۆمەڵی "جینی" بوو تاکو ئیمان بە پێغەمبەر ﷺ بهێنن. جا ئایا ئەو کەسەی کە هەزار موعجیزەی وەك ئەمانە دەبیستێ و پاشان هەر لە دۆخی ملنەدان و سەرسەختیدا دەمێنێتەوە و سەرپێچی دەکات و ئیمان ناهێنێت، ئایا لەو شەیتانە سەر لێ شێواوتر نییە کە قورئان لەسەر زمانی جنۆکەکانەوە لە بارەیەوە دەفەرموێ:

﴿يَقُولُ سَفِيهُنَا عَلَى اللهِ شَطَطاً﴾؟ (الجن:٤)[3].

❍ نموونەی هەشتەم:

ئیمامی تیرمیذی لە "ئیبن عەبباس"ەوە - خوای لێ ڕازی بێت - دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: "پێغەمبەر ﷺ بە پیاوێکی دەشتەکیی وت: "أرأيتَ إن دعوتُ هذا العذق من هذه النخلة أتشهد أني رسول الله"؟ واتە: "ئەگەر بەو هێشووە خورمایە بڵێم: وەرە و

---

(١) ناوی جێگایە کە ڕۆژە ڕێیەك لە مەککەوە دوورە.

(٢) صحيح، رواه البخاري ومسلم.

(٣) واتە: (هەرزەی ئێمە درۆی ناڵەباری لە بارەی خواوە هەڵدەبەست). بڕوانە تەفسیری خاڵ جزمی بیست و نۆهەم - ل ١٦٨.

ئەویش بێت، ئایا شایەتمان دەهێنیت کە من پێغەمبەری خوام"؟ وتی: بەڵێ. پێغەمبەر ﷺ بانگی کرد. هێشووەکەش بە تەکاندان هاتە خزمەتی. ئنجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "بگەڕێرەوە". ئەویش گەڕایەوە جێی خۆی"[1].

* * *

بەم جۆرە، بۆمان دەرکەوت کە چەندین نموونەی زۆر هەن، وەك ئەوانەی باسمان کردن، هەموویان لە چەند ڕێیەکی جیاجیاوە ڕیوایەت کراون. دەشزانین کە ئەگەر چەند تاڵە دەزوویەکی باریك یەك بگرن، پەتێکی ئەستوور پێکدەهێنن. جا ئەم موعجیزەیە و هاوچەشنی کە پەیوەندییان بە درەختەوە هەیە و، لە چەند ڕێیەکی جیاجیا و، لە هاوەڵە بەناوبانگە بەڕێزەکانەوە ڕیوایەت کراون، دەبێ لە هێزی تەواتوری مەعنەویدا بن. بەڵکو لە ڕاستیدا موتەواتیری ڕاستەقینەن. چونکە بێ گومان کاتێ گەیشتوونەتە دەستی "تابیعین" بوون بە "موتەواتیر" بە تایبەت ئەو ڕێگایانەی کە خاوەنی صەحیحەکانی وەك: "بوخاری و موسلیم و ئیبن حیببان و تیرمیذی" و غەیری ئەمانیش بۆ وەرگرتنی فەرموودە گرتوویانەتەبەر، چەند ڕێگایەکی صەحیحن و هیچ گومانێکیان تێدا نییە. تەنانەت بینینی هەر فەرموودەیەك لە بوخاریدا، وەك ئەوە وایە کە ڕاستەوخۆ لە هاوەڵەکانی پێغەمبەرەوە ﷺ ببیسترێت.

لە کاتێکدا کە درەختەکان - وەك نموونەکانی پێشوو بۆیان دەرخستین - پێغەمبەر ﷺ بناسن و، بە غەیری خۆیانی بناسێنن و، پێغەمبەرێتییەکەی بسەلمێنن و، سڵاوی لێ بکەن و، بێن بۆ زیارەت و خزمەتی و، گوێڕایەڵی فەرمانەکانی بن..

لە کاتێکدا درەختەکان ئاوا بن، ئیتر چۆن ئەو بێ گیانەی کە خۆی ناوناوە "مرۆڤ"، نایناسێت و باوەڕی پێ ناهێنێت؟

ئایا ئەو کەسە لە "دڵ" و "ژیری" بێ بەش نییە؟ ئایا لەو درەختە وشك و تەختە ڕەقانەی کە تەنها شایستەی سووتاندنن، بێ بایەختر نییە؟!

---

(١) صحيح: رواه الترمذي وغيره.

ئاماژەی دەهەم

ئەو شتەی کە پشتی ئەم موعجیزانەی لەمەڕ درەخت دەگرێت، موعجیزەی "حنين الجذع" واتە: "تاسە و بێتاقەتیی بنەدارەکە"یە، کە بە چەشنێکی "موتەواتیر" پێمان گەیشتووە.

بەڵێ، بێتاقەتیی ئەو بنەدارە وشکەی کە لە مزگەوتەکەی پێغەمبەردا بوو ﷺ لەتاو ئەو جیابوونەوە کاتییەی لە پێغەمبەر ﷺ.. هەروەها نالە و گریانی لە بەردەم کۆمەڵێکی زۆری هاوەڵە بەڕێزەکاندا، پشتی ئەو موعجیزانە دەگرێت کە سەبارەت بە درەخت باسمان کردن. چونکە ئەو بنەدارە لە ڕەگەزی درەختە و ڕەگەزیان یەکێکە. ئەوەندە هەیە کە خودی ئەم موعجیزەیە بە "تەواتور" چەسپاوە، بەڵام بەشەکانی تر جۆرە تەواتورێکیان تێدایە کە ناگەنە تەواتوری تەواو، چونکە زۆربەی جوزئییات و نموونەکانی ناگەنە ئاستی تەواتوری صەریح.

(موعجیزەکەش بەم جۆرەیە):

مزگەوتەکەی پێغەمبەر ﷺ لە مەدینەدا لەسەر چەند بنەدارێکی وشکی دارخورما سەری گیرابوو. جا هەرکات پێغەمبەر ﷺ بیویستایە وتاریان بۆ بدات، پاڵی بە یەکێك لەو بنەدارانەوە دەدا. بەڵام کاتێ کە دوانگە(منبر)یان بۆ دروست کرد و وتاری لەسەر خوێندەوە، دەنگێکی وەك دەنگی حوشتری ئاوس لەو بنەدارە بیسترا کە دەیناڵاند و دەگریا! لەم گریانەشیدا بەردەوام بوو هەتا پێغەمبەر ﷺ تەشریفی هات و دەستی خستە سەری و قسەی لەگەڵ کرد و دڵی دایەوە، ئنجا بنەدارەکە بێدەنگ بوو.

ئەم موعجیزەیە، لە چەند ڕێیەکی جیاجیای گەلێ زۆر و بە "تەواتور" پێمان گەیشتووە و بۆمان نەقڵ کراوە.

بەڵێ، موعجیزەی تاسە و بێتاقەتیی ئەم بنەدارە مەشهوور و بڵاوە، هەواڵێکە بە "تەواتوری صەریح"[1] پێمان گەیشتووە. چونکە سەدان کەس لە پێشەوایانی "تابیعین" لە پازدە ڕێگاوە، لە هاوەڵە بەڕێزەکانەوە گێڕاویانەتەوە و، پاشان ئەوانیش بە بەرەی دوای خۆیان گەیاندووە. هەندێ لەو هاوەڵانەی گێڕاویانەتەوە ئەمانەن:

(ئەنەسی کوڕی مالیك - کە خزمەتگوزاری پێغەمبەر ﷺ بووە - جابیری کوڕی عەبدوڵڵای ئەنصاری، عەبدوڵڵای کوڕی عومەر، عەبدوڵڵای کوڕی عەبباس، سەهلی

(١) بروانە: النظم المتناثر في الحديث المتواتر، الإدريسي الكتاني ص ١٣٤- ١٣٥.

کوڕی سەعد، ئەبوو سەعیدی خودری، ئوبەیی کوڕی کەعب، بورەیدە، ئوم سەلەمەی دایکی ئیمانداران، خوایان لێ ڕازی بێت). هەر یەك لەم هاوەڵە بەڕێزانە لە سەرەتای یەکێك لەو ڕیوایەتانەی ئەم فەرموودەیەوە ناویان هاتووە.

ئیمامی بوخاری و موسلیم و غەیری ئەوانیش لە خاوەنی کتێبە صەحیحەکانی فەرموودە، ئەم موعجیزە گەورە موتەواتیرەیان ڕیوایەت کردووە.

جابیر – خوای لێ ڕازی بێت – دەفەرموێ: "کاتێ پێغەمبەر ﷺ وتاری بخوێندایەتەوە پاڵی بە یەکێك لەو بنەدارانەوە دەدا کە بنمیچی مزگەوتەکەیان لەسەر دانرابوو. کاتێ کە دوانگەکەیان بۆ دروست کرد و پێغەمبەر ﷺ بۆ وتار خوێندنەوە ڕۆشتە سەری، دەنگێکی وەك دەنگی حوشتری ئاوسمان لەو بنەدارە بیست، هەتا پێغەمبەر ﷺ تەشریفی هات و دەستی لەسەر دانا، ئنجا بێدەنگ بوو"(١). نەیتوانی لە پێغەمبەر ﷺ جیا ببێتەوە.

ئەنەس دەفەرموێ: "بە ڕادەیەکی وابوو کە مزگەوتەکە لەبەر ناڵەناڵی ئەو بنەدارە، کەوتە لەرینەوە"(٢).

سەهلی کوڕی سەعدیش دەفەرموێ: "خەڵکەکەش کە ئەم گریان و بێتاقەتییەی بنەدارەکەیان دی و بیست، زۆر گریان"(٣).

ئوبەیی کوڕی کەعبیش دەفەرموێ: "ئەوەندە گریا تا لەت و پەت بوو"(٤).

یەکێکی تری غەیری ئەمان شتێکی زیاتر دەگێڕێتەوە، دەڵێت: "پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "إن هذا بكى لما فقد من الذكر"(٥).

یەکێکی تر لەمەش زیاتر دەگێڕێتەوە، دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "والذي نفسي بيده لو لم ألتزمه لم يزل هكذا الى يوم القيامة"(٦). واتە لە خەفەتی پێغەمبەردا ﷺ.

حەدیثەکەی بورەیدە، دەڵێت: کاتێ بنەدارەکە گریا، پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی لەسەر دانا و فەرمووی: "إن شئتِ أردُّك إلى الحائط الذي كنتِ فيه، ينبت لك عروقك ويكمل خلقك ويجدد لك خوص وثمرة. وإن شئت أغرسك في الجنة فيأكل اولياء الله من

(١) صحيح، رواه البخاري والترمذي وابن ماجه وأحمد والدارمي.

(٢) أخرجه الضياء في المختارة ٤/٣٥٧ ورواه أحمد والدارمي.

(٣) أخرجه ابن سعد في الطبقات الكبرى: (١/٢٥٠). وقد عزا الخفاجي (٣/٦٢) روايته إلى الشيخين.

(٤) صحيح، رواه ابن ماجه والضياء في المختارة ٣/٣٩٣ والشافعي وأحمد والدارمي.

(٥) صحيح، رواه البخاري وأحمد وابن أبي شيبة. واتە: ئەمە لەبەر ئەو زیکرە گریا کە لە دەستی چوو.

(٦) رواه الدارمي عن أنس بن مالك، وفي رواية ابن عباس: (فأتاه فاحتضنه فسكن، قال: ولو لم أحتضنه لحن إلى يوم القيامة). قال العلامة أحمد شاكر في تحقيق المسند: إسناده صحيح. واتە: بەو کەسەی کە گیانی منی بەدەستە ئەگەر باوەشم پێدا نەکردایە و دڵم نەدایەتەوە تا ڕۆژی قیامەت ئاوا دەگریا.

ثمرك"[١]. ئنجا پێغەمبەر ﷺ گوێی بۆ ڕاگرت تاكو بزانێ چی دەڵێت. ئەویش لە وەڵامدا وتی: "بل تغرسني في الجنة فيأكل مني أولياء الله وأكون في مكان لا أُبلى فيـــــه"[٢]. هەموو ئەوانەی كە لێی نزیك بوون گوێیان لەم وەڵامە بوو. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "قـــد فعلت"[٣]. پاشان فەرمووی: "إختار دار البقاء على دار الفناء"[٤].

ئیمام ئەبوو ئیسحاقی ئیسفرایینی، كە یەكێكە لە پێشەوایانی "زانستی كەلام"، فەرموویەتی:

پێغەمبەر ﷺ خۆی نەڕۆشتووە بۆ لای بنەدارەكە، بەڵكو بانگی كرد. ئەویش ڕێگای بڕی و هاتە خزمەتی و، پێغەمبەر ﷺ باوەشی پێدا كرد. ئنجا فەرمانی پێ دا بگەڕێتەوە بۆ جێگای خۆی، ئەویش گەڕایەوە[٥].

ئوبەیی كوڕی كەعب دەفەرموێ: "دوای دەركەوتنی ئەم موعجیزەیە، پێغەمبەر ﷺ فەرمانی دا لە ژێر دوانگە(منبر)كەدا ناشتیان". جا هەركات پێغەمبەر ﷺ نوێژی بكردایە، ئەو جێگایەی بنەدارەكەی تێدا نێژرابوو، دەكەوتە بەردەمیەوە. كاتێك مزگەوتەكەیان ڕووخاند بۆ ئەوەی تازەی بكەنەوە، ئوبەی ئەو بنەدارەی بردە لای خۆی و تا زەوی خواردی و هەڵپرتووكا، لای ئەو مایەوە[٦].

لەو كاتەدا كە "حەسەنی بەصری" - ڕەحمەتی خوای لێ بێت - ئەمەی بۆ قوتابییەكانی دەگێڕایەوە، دەگریا و دەیفەرموو: "ئەی بەندەكانی خوا! تەختەدار لە تاسەی پێغەمبەردا ﷺ تاقەتی دەچێت و بۆی دەگری.. بەڵام خۆ ئێوە زیاتر شیاوی ئەوەن تامەزرۆی دیدار و بەخزمەت گەیشتنی بن"[٧]!

---

(١) واتە: ئەگەر دەتەوێ دەتنێڕمەوە بۆ ئەو باخەی تیایدا بوویت، بە چەشنێ كە ڕەگەكانت بڕوێنەوە و بە تەواوی دروست بكرێنەوە و لق و پەل و بەرەكەشت نوێ بێنەوە. ئەگەر دەشتەوێ لە بەهەشتدا دەتنێژم، تاكو ئەولیاكانی خوا لە بەروبوومت بخۆن.

(٢) واتە: بەڵكو دەمەوێ لە بەهەشتدا بمنێژیت، تاكو ئەولیاكانی خوا لە بەروبوومم بخۆن و لە جێگایەكدا بم هەرگیز دانەرزێم.

(٣) واتە: وا جێبەجێم كرد.

(٤) رواه ابن ماجه والشافعي وأحـــمد والدارمي. بڕوانە: الفتح الرباني، أحـــمد عبدالرحمن البنـــا ٤٩/٢٢ واتە: خانەی هەمیشەیی بەسەر خانەی فانیی دنیادا هەڵبژارد.

(٥) الشفا ٣٠٤/١.

(٦) الشفا ٣٠٤/١ رواه عبدالله بن الإمام أحـــمد في زوائده.

(٧) رواه ابن حبان٤٦٧/١٤ برقم (٦٥٠٧) تحقيق شعيب الأرناؤوط. هەروەها بڕوانە: الشفا ٣٠٥/١.

ئێمەش دەڵێین: بەڵێ! تاقەت چوون بۆ پێغەمبەر ﷺ و خۆشویستنی، تەنها بە شوێنکەوتنی سوننەتی بەرز و شەریعەتی پیرۆزی ئەو دەبێت.

سەرنجێکی گرنگ:

ئەگەر پرسیار بکرێت و بوترێ: ئایا بۆچی ئەو موعجیزانەی کە پەیوەندی‌یان بە بەرەکەتی خواردنەوە هەیە، وەك ئەوەی کە لە غەزای خەندەقدا هەزار کەس لە چوار مشت خواردەمەنی تێریان خوارد.. هەروەها ئەو موعجیزانەش پەیوەندی‌یان بەو ئاوەوە هەیە کە لە نێوان پەنجە پیرۆزەکانی پێغەمبەرەوە ﷺ هەڵقولاّ و هەزار کەسی لێ تێراو بوون.. ئەگەر بوترێ: بۆچی ئەم موعجیزانە وەك موعجیزەی "بێ‌تاقەتیی بنەدارەکە" لە چەند ڕێیەکی زۆرەوە نەقڵ نەکراون، لە کاتێکدا کۆمەڵی ئەو هاوەڵانەی کە ئەو موعجیزانە لە بەرچاویاندا ڕووی داوە، زۆر زیاتر بوون لەو کۆمەڵەی کە موعجیزەی بنەدارەکەیان دیوە؟

لە وەڵامدا دەڵێین:

ئەو موعجیزانەی کە لە سەر دەستی پێغەمبەردا ﷺ دەرکەوتوون، دوو بەشن:

بەشێکیان ئەوەیە کە بۆ "تەسدیقی دەعوای پێغەمبەرێتی" لەسەر دەستی پێغەمبەردا ﷺ دەردەکەون و دەبن بە بەڵگەی پێغەمبەرێتی. ئەم بەشەیان دەبێت بەهۆی زیادبوونی باوەڕی باوەڕداران و، پاڵ بە ئەهلی نیفاقیشەوە دەنێت کە بەرەو ئیمان و ئیخلاس بڕۆن و، داوا لە کافرانیش دەکات باوەڕ بهێنن. جا موعجیزەی بنەدارەکە لەم بەشەیانە، هەر لەبەر ئەوەشە کە چ عەوام و چ تایبەتمەندان دیویانە و، لە موعجیزەکانی تر زیاتر بایەخ بە بلاّوکردنەوەی دراوە.

بەلاّم موعجیزاتی "بەرەکەتی خواردن و ئاو" زیاتر ڕێزلێنان(کەرامەت)ن تا ئەوەی موعجیزە بن. بەڵکو زیاتر ڕێزلێنانێکی خوایین تا ئەوەی کەرامەت و ڕێزی ئاسایی بن. تەنانەت ئەم موعجیزەیە لەوەش زیاترە، چونکە میوانداری‌یەکی میهرەبانیی خواوەندە و بەپێی پێویست ڕووی داوە.

جا هەرچەند ئەم دوو موعجیزەیە (واتە بەرەکەتی خواردن و ئاو) دەبن بە موعجیزە و بەڵگەی پێغەمبەرێتی، بەلاّم مەبەستی سەرەکی تیایاندا بریتی‌یە لەوەی کە ئەو سوپایەی نزیکەی هەزار کەس دەبوون، زۆر پێویستیان بە خواردن و خواردنەوە دەبوو، خواوەندیش لە گەنجینەی غەیبەوە یارمەتیی بۆ دەناردن و، هەروەك لە یەك دەنکە خورما هەزار "ڕەتڵ"[1] خورما دروست دەکات، هەر بەو جۆرە لە یەك "صاع" خواردەمەنی

(١) ڕەتڵ وریتل: بریتی‌یە لە ٢٥٦٤ گم.

هەزار کەسی تێر کرد. هەر بەو جۆرەش نزیکەی هەزار کەسی لەوانەی کە لە پێناوی خوادا جیهادیان کردووە، بە ئاوێکی پیرۆزی وەك کەوسەر تێراو کردووە کە لە نێوان پەنجەکانی پێشەوا هەرەمەزنەکەیانەوە هەڵیقوڵاند. لەبەر ئەمە، پلەی نموونەکانی موعجیزەی "خواردەمەنی و ئاوەکان" نەگەیشتوونەتە ئاستی پلەی موعجیزەی "بنەدارەکە". بەڵام ئەگەر بە شێوەیەکی هەمەکی سەیری ئەو دوو موعجیزەیە بکەین، ئەوا ڕەگەزی ئەوانیش - وەك ئەم - موتەواتیر دەردەچن.

لە لایەکی تریشەوە: هەموو کەسێك بەرەکەتی خواردن و تەقینەوەی کانیاو لە نێوان پەنجەکانی پێغەمبەرەوە ﷺ بە چاو نابینێت، بەڵکو تەنها ئاسەوارەکانی ئەو موعجیزانە دەبینێت. بەڵام هەموو ئەوانەی کە لە مزگەوتەکەی پێغەمبەردا بوون ﷺ، گوێیان لە گریانی ئەو بنەدارەوە بوو. بۆیە ئەم موعجیزەیە زیاتر بڵاو بووەتەوە.

ئەگەر بوترێ:

هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەر ﷺ گەلێ بایەخیان بە ڕەچاوکردنی هەموو هەڵسوکەوت و حاڵەتێکی پێغەمبەر ﷺ داوە، پاشان بەوپەڕی گوێ پێدان و ئەمانەتەوە نەقڵیان کردوون و بە ئێمەیان گەیاندوون.. جا ئایا بۆچی ئەم موعجیزە گەورەیە و هاوچەشنی ئەمە، تەنها لە بیست ڕێگاوە ڕیوایەت کراون و بە لای کەمەوە لە سەد ڕێگاوە نەقڵ و ڕیوایەت نەکراون؟ پاشان بۆچی زۆربەی ڕیوایەتەکان لە ڕێی: جابیر و ئەنەس و ئەبوو هورەیرەوەن و، لە ڕێی ئەبووبەکر و عومەرەوە نین، چەند ڕیوایەتێکی کەم نەبێت؟

وەڵام:

وەڵامی بەشی یەکەمی پرسیارەکەت، لە بنچینەی سێهەمی ئاماژەی چوارەمدا، ڕابورد. سەر لەوێ بدە بۆ وەڵامەکەی.

وەڵامی بەشی دووهەمیش بریتییە لەوەی کە:

هەروەك مرۆڤ کاتێ پێویستی بە دەرمان دەبێت دەچێت بۆ لای "پزیشك" و.. هەرکاتیش پێویستی بە خانووکردنەوە بوو، دەڕوات بۆ لای "ئەندازیار" و.. هەر کاتێکیش پێویستی بە فێربوونی لایەنێکی شەریعەت بوو، ئەوا بۆ پرسیارکردن سەردانی "موفتی" دەکات..

هەر بەم جۆرەش، ئەرکی سەرشانی هەندێ لە زانایانی ناو هاوەڵەکان لەوەدا بووە

کە فەرموودەکان هەڵبگرن و بیانگەیەنن بە سەردەمەکانی دوای خۆیان. جا ئەو هاوەڵانە بەوپەڕی ئەو هێزەی کە خوای گەورە پێی بەخشیبوون، بۆ ئەم مەبەستە تێدەکۆشان..

زانایەکی وەك ئەبوو هورەیرە - خوای لێ ڕازی بێت - هەموو ژیانی خۆی بۆ پاراستنی فەرمودەی پێغەمبەر ﷺ تەرخان کردبوو. لەو کاتەدا کە ئیمامی عومەر - خوای لێ ڕازی بێت - سەرگەرمی هەڵگرتنی ئەرکی جێنشینی و سیاسەتی دەوڵەت بوو. لەبەر ئەوە، یەکێکی وەك ئیمامی عومەر لە ڕاگەیاندن و نەقڵ کردنی فەرموودەکانی پێغەمبەردا ﷺ پشتی بەو هاوەڵانەی وەك ئەنەس و جابیر و ئەبوو هورەیرە دەبەست، بۆیە ڕیوایەتی کەمی هەیە. ئەمە لە لایەکەوە.. لە لایەکی تریشەوە: ئەگەر کەسێك خۆی لە خۆیدا ڕاستگۆ بێت و شتێك بگێڕێتەوە کە ڕاستگۆیانی تر تەسدیقی بکەن، ئەوا تەنها ڕیوایەتەکەی ئەو سەروزیادە و پێویست ناکات هاوەڵانی تریش ڕیوایەتی بکەن. هەر لەبەر ئەوەشە کە هەندێ ڕووداوی گرنگ هەن تەنها لە دوو ڕێگا یان سیانەوە ڕیوایەت کراون.

ئاماژەی یازدەهەم

هەروەك ئاماژەی دەهەم پەنجەی بۆ موعجیزەی پێغەمبەر ﷺ سەبارەت بە "درەخت" ڕاکێشا، ئەم ئاماژەیەش موعجیزەی پێغەمبەر ﷺ سەبارەت بە بێ گیانەکانی وەك: "بەرد" و "چیاکان" دەردەخات. جا لە نێوان نموونە زۆرەکانی ئەم موعجیزەیەدا، هەشت نموونە باس دەکەین.

نموونەی یەکەم:

* ئیمامی بوخاری و قازی عەیازی کەڵەزانای مەغریب لە "ئیبن مەسعوود"ی خزمەتگوزاری پێغەمبەرەوە ﷺ دەگێڕنەوە کە فەرموویەتی: "ئێمە گوێمان لە تەسبیحات کردنی خواردن دەبوو لە کاتێکدا کە دەخورا"[1]. واتە: کاتێ کە لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ بۆ خواردن دادەنیشتین.

نموونەی دووهەم:

* هەروەها لە ئەنەس و ئەبووزەڕەوە چەسپاوە، کە ئەنەس - خوای لێ ڕازی بێت - دەفەرموێ: "پێغەمبەر ﷺ دەستی لە بەردە وردە پڕ کرد و ئەم بەردانەش لەناو دەستیدا تەسبیحاتیان دەکرد بە جۆرێ کە ئێمە گوێمان لەو تەسبیحاتانە بوو. پاشان کردنیە

(١) صحيح، رواه البخاري والترمذي.

دەستی ئەبووبەکرەوە – خوای لێ ڕازی بێت – لە دەستی ئەویشدا تەسبیحاتیان کرد.. پاشان کردنیە دەستی ئێمەوە، نەیان کرد"[١].

* ئەبووذەڕیش – خوای لێ ڕازی بێت – هەر بەو جۆرە دەگێڕێتەوە و، ئەوەش دەفەرموێ: پاشان (واتە پاش ئەبووبەکر) کردنیە دەستی عومەرەوە – خوای لێ ڕازی بێت – لە دەستی ئەویشدا تەسبیحاتیان کرد. ئنجا لەسەر زەوی دایانان، بێدەنگ بوون. پاشان کردنیە دەستی عوسمانەوە لە دەستی ئەویشدا تەسبیحاتیان کرد. پاشان کردنیە دەستی ئێمەوە، بێدەنگ بوون[٢].

نموونەی سێهەم:

* بە گێڕانەوەی "صەحیح" چەسپاوە، کە ئیمامی عەلی و جابیر و عائیشە فەرموویانە: پێغەمبەر ﷺ بە لای هەر چیا و بەردێکدا تەشریفی بڕۆشتایە، یەکسەر ئەو چیایە یان ئەو بەردە دەیوت: "السلام علیك یارسول الله"! لە ڕیوایەتەکەی ئیمامی عەلیدا – خوای لێ ڕازی بێت – دەفەرموێ: "لە مەککە لەگەڵ پێغەمبەردا بووین ﷺ، تەشریفی برد بۆ هەندێ شوێنی دەوروبەری مەککە، هەرچی چیا و درەخت لەو ناوەدا بوون هەموویان وتیان: "السلام علیك یارسول الله"[٣].

* ڕیوایەتەکەی جابیریش دەفەرموێ: "پێغەمبەر ﷺ بە لای هەر بەرد و درەختێکدا تەشریفی بڕۆشتایە، ئەو بەردە، یان ئەو درەختە، سوژدەی بۆ دەبرد"[٤]. واتە: هەریەکەیان ملکەچ دەبوو بۆی و دەیوت: "السلام علیك یارسول الله".

* لە ڕیوایەتێکی تردا کە لە جابیری کوڕی سەمورەوە – خوای لێ ڕازی بێت – دەیگێڕنەوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "إني لأعرف حجراً بمكة كان يسلّم عليّ"[٥]. ئەمەش لە پێش پێغەمبەرێتیدا. دەڵێن: ئەمە ئاماژەیە بۆ "الحجر الأسود".

* حەزرەتی عائیشەش – خوای لێ ڕازی بێت – دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر ﷺ

---

(١) رواه الطبراني والبزار عن أنس. وذكر العراقي أنه ضعيف. بڕوانە: الشفا ١/٣٠٦.

(٢) الشفا ١/٣٠٦. حەدیثی تەسبیحات کردنی بەرد لە زۆر ڕێگاوە ڕیوایەت کراوە و پشتی یەکتری دەگرن و ئیسنادی هەندێکیان "صەحیح"ە.

(٣) رواه الترمذي والدارمي والطبراني والحاكم والبيهقي.

(٤) رواه البيهقي. بڕوانە: الشفا ١/٣٠٧.

(٥) صحيح، رواه مسلم والترمذي وأحمد. واتە: بەردێك لە مەککەدا دەناسمەوە کە لە پێش پێغەمبەرێتیدا سەلامی لێ دەکردم.

فەرموویەتی: "لما استقبلني جبريل بالرسالة، جعلتُ لا أمرُّ بحجر ولا شجر إلاّ قال: السلام عليك يارسول الله"(١).

نموونەی چوارەم:

❊ لە حەدیثی "عەبباس"دا دەگێڕنەوە كە پێغەمبەر ﷺ حەزرەتی عەبباسی مامی و هەر چوار كوڕەكەی: (عەبدوڵلا و عوبەیدیللا و فەضل و قەثم)ی كۆكردەوە و بە "چارۆكە"یەك لەگەڵ خۆیدا داپۆشین و، دوعای بۆ كردن كە خوا لە ئاگری دۆزەخ بیانپارێزێت و فەرمووی: "يارِبّ هذا عمي صنو أبي وهؤلاء بنوه فاسترهم من النار كستري إياهم بملاءتي"(٢). كە ئەم دوعایەی بۆ كردن، هەموو دیوارەكان و چوارچێوە و لاشیپانی دەرگاكەش وتیان: "ئامین.. ئامین". بەم جۆرە ئەوانیش لەو دوعایەدا بەشداریان كرد.

نموونەی پێنجەم:

❊ كتێبە صەحیحەكانی فەرموودە، لە پێش هەموویانەوە: بوخاری و ئیبن حیببان و ئەبوداوود و تیرمیذی، هەموویان لە ئەنەس(٣) و ئەبوو هورەیرە(٤) و ئیمامی عوسمان(٥) و سەعیدی كوڕی زەیدەوە(٦) (كە یەكێكە لەو دە كەسەی مژدەی بەهەشتیان دراوەتێ) دەگێڕنەوە كە: جارێكیان پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ حەزرەتی ئەبووبەكر و عومەر و عوسماندا پێكەوە بۆ سەر چیای ئوحود سەركەوتن. ئوحودیش - چ لە سامی ئەواندا و چ لە خۆشیدا - كەوتە لەرینەوە. پێغەمبەر ﷺ بە ئوحودی فەرموو: "اثبت أُحد، فانما عليك نبيٌّ وصدّيقٌ وشهيدان"(٧). پێغەمبەر ﷺ بەم فەرموودەیەی خۆی هەواڵێكی غەیبیی سەبارەت بە شەهیدبوونی حەزرەتی "عومەر و عوسمان" ڕادەگەیەنێت.

---

(١) حديث صحيح رواه البزار. بڕوانە: الشفا ١/٣٠٧ واتە: دوای ئەوەی جیبریل پێغەمبەرێتیی بۆ هێنام، بە لای هەر بەرد و درەختێكدا تێدەپەڕیم، دەیانوت: "السلام عليك يارسول الله". واتە: ئەی پێغەمبەری خوا! سڵاوت لێ بێت.

(٢) رواه الطبراني وإسناده حسن. واتە: ئەی پەروەردگارم! ئەمە ماممە، برای باوكمە.. ئەوانەش كوڕەكانیەتی. خوایە! چۆن من بەم چارۆكەیە دامپۆشین، تۆیش ئاوا لە ئاگری دۆزەخ بیانپارێزە و بیانپۆشە.

(٣) صحيح، رواه البخاري وأبو داود، والترمذي.

(٤) صحيح، رواه مسلم والترمذي.

(٥) صحيح، رواه الترمذي والنسائي والدارقطني وذكره البخاري في صحيحه تعليقاً.

(٦) حسن، رواه الترمذي وأحمد وأبو داود والنسائي وابن ماجه والحاكم وابن حبان وصححه. والحديث صحيح بشواهده.

(٧) واتە: ئوحود! مەجووڵێ! چونكە پێغەمبەرێك و صیددیقێك و دوو شەهیدت لەسەر ڕاوەستاون. تەخریجی ئەم فەرموودەیە ڕابورد. بڕوانە: پەراوێزی (٣)ی ل (١٧٧).

* بۆ تەواو كردنی ئەم نموونەیە، دەگێڕنەوە كە: كاتێ پێغەمبەر ﷺ لە مەككەوە كۆچی كرد و كافرەكانی قورەیش بە دوایدا دەگەڕان، بەسەر چیای "ثوبەیر"دا[1] سەركەوت. "ثوبەیر" عەرزی پێغەمبەری ﷺ كرد: "ئەی پێغەمبەری خوا! دابەزە! دەترسم لەسەر پشتی مندا بتكوژن و پاشان خوا سزام بدات. لەم كاتەدا "حەراء" وتی: "إليّ يارسول الله ﷺ" واتە: "ئەی پێغەمبەری خوا! ﷺ وەرە بۆ لای من".

ئا لەمەوەیە كە پیاوچاكان و "ئەهلی دڵ" لەسەر چیای ثوبەیردا هەست بە ترسویم دەكەن، بەڵام لە حەرائدا هەست بە هێمنی و ئارامی دەكەن.

لە كۆی هەموو ئەم نموونانەوە تێدەگەین كە: چیا گەورەكان، وەك هەر تاكێكی مرۆڤ، كار پێسپێرراو و بەندە و بەدیهێنراوی خوای گەورەن و، تەسبیحاتی خوای خۆیان دەكەن و، هەریەكەیان فەرمانبەرییەكی تایبەتیی خۆی هەیە و، پێغەمبەر ﷺ دەناسێت و خۆشی دەوێت. كەواتە بە هەرەمەكی و ناڕەوا دروست نەكراوە.

نموونەی شەشەم:

* عەبدوڵڵای كوڕی ئیمامی عومەر - خوایان لێ ڕازی بێت - دەگێڕێتەوە كە: "پێغەمبەر ﷺ لەسەر مینبەر ئایەتی: ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾ی[2] خوێندەوە. پاشان فەرمووی: "يمجّد الجبار نفسه، يقول: أنا الجبار.. أنا الجبار.. أنا الكبير المتعال"[3]. كە ئەمەی فەرموو، یەكسەر مینبەرەكە كەوتە لەرینەوە و تەكاندان، بە ڕادەیەك كە وتمان هەر ئێستا پێغەمبەر ﷺ لەسەر مینبەرەكە دەكەوێتە خوارەوە"[4]!

نموونەی حەوتەم:

* كەڵەزانای ئوممەتی ئیسلام و ڕوونكەرەوەی قورئان كە جەزرەتی عەبدوڵڵای كوڕی عەبباسە.. هەروەها ئیبن مەسعوود[5] كە یەكێكە لە زانایانی هاوەڵانی پێغەمبەر

---

(١) ثوبەیر: ناوی چیایەكی موزدەلیفەیە و، دەكەوێتە دەستە ڕاستی ئەو ڕێبوارەی كە بۆ "مینا" دەڕوات. ئەم ڕووداوە پێش ئەوە بوو كە پێغەمبەر ﷺ تەشریفی ڕووە و ئەشكەوتی ثەور - لە كاتی كۆچدا - بڕوات، تاكو خۆی تێدا بشارێتەوە.

(٢) (الأنعام: ٩١) واتە: وەك پێویست خوایان نەناسی.

(٣) صحيح، رواه مسلم والنسائي وأحمد. واتە: خواوەند تەمجیدی خۆی دەكات و دەفەرموێت: منم خواوەندی خاوەن زەبر و دەستەڵاتی زۆر.. منم خواوەندی خاوەن زەبر و دەستەڵاتی زۆر.. منم گەورەی لە هەموو شتێك گەورە و بەرزتر.

(٤) صحيح، رواه مسلم والنسائي وأحمد واللفظ له.

(٥) حديث ابن مسعود صحيح رواه البخاري ومسلم والترمذي وابن حبان.

ﷺ دەگێڕنەوە كە: "لە دەوروبەری كەعبەدا سێ‌سەد و شەست بت هەبوون قاچیان بە قوڕقوشم لەناو بەرددا قایم كرابوو. كاتێ لە ساڵی فەتحی مەككەدا پێغەمبەر ﷺ ڕۆشتە ناو مزگەوتەكەوە، بە دارێك - كە بە دەستیەوە بوو، بێ ئەوەش دەست لە بتەكان بدات - ئاماژەی بۆ ئەو بتانە دەكرد و دەیفەرموو: "جاءَ الحق وزهق البـاطل، إن البـاطِل كان زهوقاً"(١). ئاماژەی بۆ ڕووی هەر بتێك دەكرد یەكسەر بە پشتدا دەكەوت و، بۆ پشتی هەركامێكیشیانی دەكرد بە ڕوودا دەكەوت، تا هیچ بتێك لە كەعبەدا نەما(٢).

نموونەی هەشتەم:

* ئەم نموونەیە بریتی‌یە لە چیرۆكی بەناوبانگی "بوحەیرای ڕەبەن"(٣) كە بەم جۆرەیە: "پێغەمبەر ﷺ لە پێش پێغەمبەرێتی‌دا لەگەڵ ئەبوتالیبی مامی و كۆمەڵێكی قورەیشدا ڕۆشتن بۆ ناوچەكانی شام. كە گەیشتنە تەنیشتی كلیسای ئەو ڕەبەنە، دانیشتن.

ئەم ڕەبەنەش نەدەهاتە دەرەوە بۆ لای كەس، بەڵام ئەم جارە هاتە دەرەوە و بە ناویاندا گەڕا و یەكە یەكە سەیری دەكردن، تا دەستی پێغەمبەری ﷺ گرت و وتی: "ئەمە گەورەی هەموو جیهانە و خوای گەورە دەیكات بە ڕەحمەت بۆ هەموو جیهانەكان". چەند ڕیش‌سپی‌یەكی قورەیش پێیان وت: بە چی‌دا دەزانیت؟ وتی: "دار و بەرد نەما سوژدەی بۆ نەبەن، خۆ بۆ پێغەمبەر نەبێت سوژدە بۆ هیچ كەسێكی تر نابەن".

پاشان ڕاوی‌یەكە دەڵێت:

"پێغەمبەر ﷺ تەشریفی هات و پەڵە هەورێكی بەسەرەوە بوو سێبەری بۆ دەكرد. كە نزیكی خەڵكەكە بووەوە، سەیری كرد ئەوان پێش ئەم لە ژێر سێبەری درەختەكەدا دانیشتوون. هەر كە ئەم دانیشت سێبەرەكە هات بۆ لای"(٤).

* * *

هەشتا نموونەی وەك ئەم هەشت نموونەیە هەن.

جا ئەگەر ئەم هەشت نموونەیە پێكەوە یەكبگرن، هێندە هێز بەدەست دەهێنن كە هیچ گومانێك نەتوانێت كاریان تێ بكات.

---

(١) (الاسراء: ٨١) واتە: حەق هات و ناحەق بەتاڵ بووەوە و هەر دەشبێت بەتاڵ ببێتەوە. ئەم فەرموودەیە تا نێرە بوخاری و موسلیم و ترمیذی ڕیوایەتیان كردووە، لەمە بەولاوەش غەیری ئەوان.

(٢) حديث ابن عباس رواه الطبراني ورجاله ثقات. والبزار باختصار.

(٣) حديث الراهب صحيح رواه الترمذي.

(٤) شفا ١/٣٠٨.

ئەم جۆرە موعجیزانە (واتە: قسەکردنی بێ گیانەکان) دەبێتە بەڵگەیەکی بەهێز و توندوتۆڵ بۆ چەسپاندنی دەعوای پێغەمبەرێتی و، لە حوکمی تەواتوری مەعنەویدایە و، هەر نموونەیەکی - جگە لە هێزی خۆی - هێزێکی تر لە هێزی هەموانەوە وەردەگرێت کە لە هێزە تایبەتی‌یەکەی خۆی زیاتر بێت.

ئەم نموونەیە، لەمەدا، وەك ئەو پیاوە لاوازە وایە کە دەچێتە ریزی سوپاوە و لەم رێگایەوە هێز پەیدا دەکات. بە رادەیەك کە دەتوانێت سنگ لە هەزار پیاو دەربپەرێنێت.. یان وەك ستوونێکی لاواز وایە، کە لەگەڵ چەند ستوونێکی تردا یەكبگرێت، بەهێز دەبێت. ئەی ئەگەر هەموو ریوایەتەکان صەحیح و توندوتۆڵ بن؟!

ئاماژەی دوازدەهەم

سێ نموونەی گرنگ کە پەیوەندی‌یان بە ئاماژەی یازدەهەمەوە هەیە:

نموونەی یەکەم:

✽ بەپێی دەقی روون و ئاشکرای ئایەتی پیرۆزی: ﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِـــنَّ اللَّهَ رَمَى﴾(الانفال:١٧)[(١)].. هەروەها بەپێی لێکۆڵینەوەی هەموو تەفسیرنووسان و پێشەوایانی فەرموودە، چەسپاوە کە:

لە غەزای بەدردا پێغەمبەر ﷺ مشتێك گڵ و بەردە وردەی هەڵگرت و بە دەموچاوی سوپای کافراندا وەشاندی و فەرمووی: "شـــاهت الوجـــوه"[(٢)]. جا هەروەك وشەی: "شاهت الوجوه" رۆشتە گوێی هەموو یەکێك لەو کافرانەوە، لەو مشتە گڵەش رۆشتە چاوی هەموویانەوە و دەستیان بە پاککردنەوەی چاویان کرد و ناچار بوون هەڵبێن، کە لە پێش ئەمەدا ئەوان لە هێرشدا بوون بۆ سەر موسڵمانان!

✽ ئیمامی موسلیمیش - خوای لێ رازی بێت - دەگێرێتەوە کە: ئەو کاتەی کافران لە غەزای "حونەین"دا هێرشیان بۆ سەر موسڵمانان دەبرد، پێغەمبەر ﷺ مشتێك خاکی هەڵگرت و بە سەروچاوی بتپەرستاندا وەشاندی و فەرمووی: "شاهت الوجوه". ئیتر بە

(١) واتە: ئەوەی کە تۆ هاویشتت، لە راستی‌دا تۆ نەتهاویشت، بەڵکو خوای گەورە هاویشتی.

(٢) حسن، رواه الطبراني. قال الهيثمي: ورجاله رجال الصحيـــح. واتە: ئەو دەموچاوانە تێکبچن و ناشیرین بن.

فەرمانی خوا، هەموو یەكێكی ئەو سوپایە لەو مشتە خاكە ڕۆشتە چاویەوە و، ئەو وشەیەشی بە گوێدا چوو. ئنجا هەموویان هەڵهاتن[١].

جا ئەم ڕووداوە لەعادەتبەدەرەی كە لە "بەدر" و لە "حونەین"دا ڕووی داوە، زۆر لە سەرووی توانای مرۆڤەوەیە. هەروەك ناشتوانرێت بدرێتە پاڵ هۆكارە ماددییەكان. هەر لەبەر ئەوەشە كە خواوەند دەفەرموێ:

﴿وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى﴾.

كەواتە ڕووداوێكە تەنها لە توانستی خوای گەورەوە سەرچاوەی گرتووە.

نموونەی دووهەم:

❋ كتێبەكانی پێشەوایانی فەرموودە، لە پێش هەموویانەوە هی ئیمامی بوخاری و موسلیم، دەگێڕنەوە كە:

"ئافرەتێكی جوولەكە - كە ناوی زەینەبی كچی حەرث بوو - مەڕێكی برژاوی ژەهراویی لە خەیبەردا پێشكەش بە پێغەمبەر ﷺ كرد. پێغەمبەر ﷺ و ئەوانەی لە خزمەتیدا بوون لێیان خوارد. پاشان پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "ارفعوا أيديكم، فإنها أخبرتني أنها مسمومة"[٢]. خەڵكەكەش دەستیان لێ هەڵگرت، بەڵام "بیشری كوڕی بەڕراء" بە كاریگەریی ژەهرەكە مرد. پێغەمبەر ﷺ ژنە جوولەكەكەی بانگ كرد و پێی فەرموو: "چی هانی دایت ئەم كارە ئەنجام بدەیت"؟ ئەویش وتی: "ئەگەر پێغەمبەر بیت، ئەوا ئەم كارەی من هیچ زیانێكت پێ ناگەیەنێت. خۆ ئەگەر پادشایش بیت، بەم كارەم خەڵكی لە دەستت ڕزگار دەكەم". ئنجا پێغەمبەر ﷺ فەرمانی دا بیكوژن"[٣].

هەندێ ڕیوایەت دەڵێت: فەرمانی بە كوشتنی نەدا. زانا لێكۆڵەرەكان دەڵێن: فەرمانی بە كوشتنی نەدا، بەڵكو تەسلیمی خزم و كەسانی بیشری كوڕی بەڕرائیان كرد، ئەوانیش كوشتیانەوە[٤].

ئێستاش گوێ لەم سێ خاڵە ڕابگرە، با لایەنی موعجیزەت لەم ڕووداوەدا بۆ دەربكەوێت:

---

(١) صحيح، رواه مسلم.

(٢) واتە: دەستتان هەڵگرن. ئەم مەڕە هەواڵی پێ دام كە ژەهراوییە!

(٣) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأبو داود وأحمد والدارمي.

(٤) حسن، أخرجه الحاكم والبيهقي. واتە: لە پێشدا پێغەمبەر ﷺ فەرمانی بە كوشتنی نەدا، بەڵام كە "بیشر" مرد، فەرمانی دا بیكوژنەوە.

● خاڵی یەکەم:

لە هەندێ ڕیوایەتدا دەڵێت: هەندێ لە هاوەڵان گوێیان لەو مەڕە بووە کە هەواڵی ژەهراویبوونی خۆی بە پێغەمبەر ﷺ داوە[1].

● خاڵی دووهەم:

لە ڕیوایەتێکی تردا دەڵێت: دوای ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ هەواڵەکەی پێ ڕاگەیاندن، فەرمووی: بڵێن: "بسم الله" و بخۆن، کە ناوی خواتان هێنا ژەهرەکە زیانی نابێت.

ئەم ڕیوایەتە هەرچەند "ئیبن حەجەری عەسقەلانی" وەری نەگرتووە، بەڵام چەند زانایەکی تر قبووڵیان کردووە.

● خاڵی سێهەم:

هەموو یەکێك لەو کەسانەی ئەو هەواڵەیان لە پێغەمبەر ﷺ بیست کە: ئەو مەڕە ژەهراوییە، یەکسەر دڵنیایی پەیداکرد و وەك ئەوەی خۆی ئەو هەواڵەی لێ بیستبێت ئاوا باوەڕی پێ کرد. چونکە هیچ وتەیەکی پێچەوانەی واقیعی لێ نەبیستراوە، کە ئەمەش یەکێکە لەوانە. جا لەو کاتەدا کە جوولەکەکان پیلانیان بۆ لەناوبردنی پێغەمبەر ﷺ و هاوەڵانی ساز دەکرد، لە هەمان کاتدا و بەهۆی هەواڵێك لە غەیبەوە پیلانەکەیان ئاشکرا بوو، هەروەك فڕوفێڵە چەپەڵەکەشیان بەتاڵ بووەوە، هەواڵەکەی پێغەمبەریش ﷺ چۆنی ڕاگەیاند وەها دەرچوو!

نموونەی سێهەم

ئەم نموونەیەش موعجیزەیەکی تری پێغەمبەرە ﷺ لە سێ ڕووداودا، کە لە موعجیزەی "دەستی سپی"(الید البیضاء) و "عەسا"کەی حەزرەتی مووسا دەچێت:

(ڕووداوی یەکەم):

٭ ئیمامی ئەحمەد ئەم فەرموودە صەحیحەی لە "ئەبوو سەعیدی خودری"یەوە" - خوای لێ ڕازی بێت - گێڕاوەتەوە کە:

"لە شەوێکی بارانی تاریکدا قەتادەی کوڕی نوعمان نوێژی خەوتنانی لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ ئەدا کرد. پاشان پێغەمبەر ﷺ دارعەسایەکی کورتی بە نوعمان دا و فەرمووی: بڕۆ ئەم دارعەسایە دە گەز لە پێش خۆتەوە و دە گەزیش لە پشتتەوە ڕووناك دەکاتەوە. کاتێکیش گەیشتیتەماڵەوە شتێکی ڕەش دەبینیت، ئەوە شەیتانە و هەر بەم دارە لێی بدە تا دەڕواتە دەرەوە. قەتادەش ڕۆشت و تا گەیشتە ماڵەوە شتە ڕەشەکەی بینی و،

(١) ورد في تكلم الذراع حديث صحيح، رواه أبو داود والدارمي عن جابر.

بە دارەکەی دەستی لێی دا تاکو ڕۆشتە دەرەوە"[١].

(ڕووداوی دووهەم):

❊ لە غەزای گەورەی بەدردا - کە سەرچاوەی چەندین شتی سەیر و سەرسووڕهێنەرە - شمشێرەکەی (عەکاشەی کوڕی مەحصەنی ئەسەدی) شکا. پێغەمبەر ﷺ دارێکی ئەستووری دایە دەستی و فەرمووی: شەڕی پێ بکە. ئەم دارە لە دەستی عەکاشەدا بوو بە شمشێرێکی تیژی درێژی سپی و ئەستوور و، جەنگی پێ کرد. ئیتر لە هەموو غەزایەکدا ئەم شمشێرەی لا بوو بەکاری دەهێنا، تا لە جەنگی "یەمامە" - کە لەگەڵ پاشگەزبوواندا کرا - شەهید بوو[٢].

ئەم ڕووداوە ڕووداوێکە بە قەتعی چەسپاوە و، عەکاشە بە درێژایی تەمەنی شانازیی بەم شمشێرەوە دەکرد و، بە شمشێری "العون" واتە: "یارمەتی" ناوبانگی دەرکردبوو. جا ناوبانگ دەرکردنی ئەم شمشێرە و، شانازی کردنی عەکاشە پێیەوە، دوو بەڵگەی ترن کە ڕووداوەکە دەچەسپێنن.

(ڕووداوی سێهەم):

❊ "ابن عبدالبرّ" کە یەکێکە لە زانا لێکۆڵەر و هەڵکەوتووەکانی چەرخی خۆی، لە "عەبدوڵڵای کوڕی جەحش"ەوە کە کوڕی پووری پێغەمبەرە ﷺ دەگێڕێتەوە کە[٣]: (عەبدوڵڵا لە غەزای "ئوحود" و لەو کاتەدا کە خەریکی جەنگ بوو شمشێرەکەی لە دەست چوو، پێغەمبەر ﷺ پەلە دارخورمایەکی دایە دەستی و لە دەستی "عەبدوڵڵا"دا بوو بە شمشێر). "ابن سید الناس" لە کتێبەکەیدا دەڵێت: ماوەیەکی زۆر ئەم شمشێرە لای عەبدوڵڵا مایەوە، تا لە دواییدا بە دووسەد دینار فرۆشرا بە یەکێك کە ناوی "بغاء التركي" بوو[٤].

جا ئەم دوو شمشێرە، دوو موعجیزەن وەك موعجیزەی "عەسای مووسا" وان. ئەوەندە هەیە دوای وەفاتی حەزرەتی مووسا - درוودی لەسەر بێت - ئەو موعجیزەیە لە عەساکەیدا نەما، کەچی ئەم دوو شمشێرە دوای وەفاتی پێغەمبەریش ﷺ هەر مانەوە.

---

(١) رواه أحمد وابن خزيمة والحاكم، وقال: صحيح الإسناد على شرط الشيخين و لم يخرجاه ووافقه الذهبي.

(٢) رواه البيهقي مسنداً. بروانە: نسيم الرياض ١٥٦/٣.

(٣) رواه البيهقي في حديث مُسند، بروانە: الإستيعاب لابن عبد البر، القسم الثالث ٨٧٩. هەروەها: الشفا: ٣٣٣/١.

(٤) عيون الأثر لابن سيد الناس: ٢٠/٢ ، الإصابة لابن حجر: برقم: (٤٥٨٣).

ئاماژەی سیازدەهەم

جۆرێك لە جۆرەکانی موعجیزاتی پێغەمبەر ﷺ بریتییە لە شیفای نەخۆش و زامداران بەهۆی ئاوی دەم و فووی پیرۆزی پێغەمبەرەوە ﷺ.

ئەم جۆرە موعجیزاتە، ئەگەر وەکو "جۆر"ێك تەماشایان بکەین، ئەوا "موتەواتیری مەعنەوی"ن. کەچی دانە دانە و تاك تاکەکانی هەندێکیان لە حوکمی تەواتوری مەعنەویدان و، هەندێکی تریشیان "خەبەری ئاحاد"ن. بەڵام لەبەر ئەوەی زانایان و پێشەوایانی فەرموودە باوەڕیان پێ کردوون و بە صەحیحیان لە قەڵەم داون، ئەوا قەناعەتی زانستییانە و دڵنیایی بە مرۆڤ دەبەخشن.

وا لە نێوان نموونە زۆرەکانی ئەم جۆرە موعجیزەیەدا، تەنها چەند نموونەیەك باس دەکەین:

نموونەی یەکەم:

✽ قازی عەیاز لە "سەعدی کوڕی ئەبوو وەققاص"ەوە دەگێڕێتەوە[1]، کە یەکێك بووە لەو دە کەسەی مژدەی بەهەشتیان دراوەتێ و، خزمەتی پێغەمبەری ﷺ کردووە و، یەکێك بووە لە پێشەوایانی سوپاکانی و، لە سەردەمی ئیمامی عومەردا سەرکردەی سوپای ئیسلام بووە، ئەم سەعدە دەگێڕێتەوە و دەفەرموێ: "لە غەزای ئوحوددا پێغەمبەر ﷺ تیری بێنووکی دەدامێ و دەیفەرموو: "تێیان بگرە". هەر ئەو ڕۆژە پێغەمبەر ﷺ بە کەوانەکەی خۆی ئەوەندە تیری تێ گرتن تا کەوانەکەی شکا". ئەو تیرانەش کە نووکیان نەبوو، وەك ئەوەی باڵیان گرتبێت لە کەوان دەردەچوون و، لە جەستەی کافراندا جێگیر دەبوون.

✽ هەروەها قازی عەیاز دەفەرموێ[2]:

لەو ڕۆژەدا چاوی " قەتادەی کوڕی نوعمان " برینـدار کرا و بەسەر گۆنایدا شۆڕ بووەوە. پێغەمبەر ﷺ بە دەستی پیرۆزی شیفابەخشی خۆی، چاوی قەتادەی خستەوە جێگاکەی بە جۆرێك کە لە چاوەکەی تری جوانتر بوو.

ئەم ڕووداوەش ئەوەندە ناوبانگی دەرکرد کە یەکێك لە نەوەکانی ئەم قەتادەیە کاتێ هات بۆ لای عومەری کوڕی عبد العزیز بەم شیعرانەی خوارەوە خۆی پێ ناساند:

---

(١) الشفا ١/٣٢٢.

(٢) رواه أبو يعلى والطبراني وابن أبي شيبة. بڕوانە: الشفا ١/٣٢٢، زاد المعاد بتحقيق الأرنـــاؤوط ٣/١٨٦-١٨٧.

أنا ابن الذي سالَتْ على الخدّ عينُه فرُدَّتْ بكفِّ المصطفى أحسنَ الردِّ
فعـــادتْ كما كانت لأول أمرِها فياحسن ما عينٍ وياحسن ما ردّ[1]

❊ هەروەها چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ ئاوی دەمی خۆی خستە سەر ئەو برینەی کە تیرێك لـە جەنگی "ذی قەرەد"دا[2] لـە دەموچاوی قەتادەدا دروستی کردبوو. قـەتادە دەفەرموێ: "لـە دوای ئەوە، برینەکەم نە ئازاری دام، نە کیمیشی کـرد"[3]، چونکـە پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی بەسەردا هێنابوو.

نموونەی دووهەم:

❊ بوخاری و موسلیم و غـەیری ئـەوانیش دەگێڕنـەوە کـە: "لـە ڕۆژی خەیبـەردا پێغەمبەر ﷺ ئاڵاکەی دا بە "عەلی"، ئەویش لەو کاتـەدا گرفتاری چاوئێشـە بـوو. هەرکـە پێغەمبەرﷺ تفی بۆ تێکرد، یەکسەر - بە ئیزنی خـوا - بـوو بـە شـیفا بۆی و چـاوی چـاك بووەوە"[4].

بۆ بەیانی حەزرەتی عەلی دەرگـای قەڵاکـەی - کـە لـە ئاسـن دروسـت کرابوو - وەك قەڵغان بە دەستەوە گرت و قەڵاکەی فەتح کرد.

❊ هەر لە غەزای خەیبەردا فـووی بـە ڕانـی "سـەلەمەی کـوڕی ئـەکوەع"دا کـرد کـە بریندار بوو، یەکسەر چاك بووەوە[5].

نموونەی سێهەم:

❊ ئیمـامی نەسسـائی لـە "عوسمـانی کـوڕی حونـەیف"ەوە دەگێڕێتـەوە دەفـەرموێ: "کوێرێك عەرزی پێغەمبەری ﷺ کرد: ئەی پێغەمبەری خوا! لە خوا داوا بکە چاوم چـاك بکاتەوە و دەری بخات. پێغەمبەرﷺ فـەرمووی: ئـاوا؟ یـان وازت لـێ بـهێنم؟ وتـی: ئـەی پێغەمبەری خوا! ئەم کوێرییەم زۆر بێزاری کردووم. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "انطلـــق فتوضأ ثم صلّ ركعتين، ثم قل: اللهم إني أسألك وأتوجه إليـــك بنبيـــي محمـــدٍ نـــبي الرحـــمة، يا محمد إني أتوجه إلى ربك بك، أن يكشف لي عن بصري، اللّهم شفعّه فيّ،

---

(١) واتە: من کوڕی ئەو کەسەم کە چاوی بەسەر گۆنایدا هاتەخوارەوە، بەڵام بە دەستی پێغەمبەر ﷺ زۆر بـە جوانی خرایەوە جێگای خۆی و وەکو یەکەم جاری لێهاتەوە. ئای چ چاوێکی جوان بوو! چ گێڕانەوەیـەکی جوان بوو! (وەرگێڕ)

(٢) "ذیقەرەد": غەزایەکە دوای ڕێکەوتنەکەی حودەیبییە لە جێیەکی نزیکی مەدینە ڕووی داوە.

(٣) صحيح، رواه الترمذي والحاكم والبيهقي.

(٤) صحيح، رواه البخاري ومسلم.

(٥) صحيح، رواه البخاري وأبو داود وأحـــمد.

وشفّعني في نفسي. فرجع وقد كشف الله عن بصره"[١].

واتە: برۆ دەستنوێژ بگرە و، دوو ڕکات نوێژ بکە و، پاشان بڵێ: خوایە! داوات لێ دەکەم و ڕووت تێدەکەم، بەهۆی پێغەمبەرەکەمەوە کە محەممەدە و پێغەمبەری میهرەبانییە.. ئەی محەممەد ﷺ! من بەهۆی تۆوە ڕوو لە خوا دەکەم کە پەردە لەسەر چاوم لابدات.. خوایە! شەفاعەتی ئەوم لێ وەربگرە و هی خۆیشم.

عوسمان دەفەرموێ: کە گەڕایەوە، خوا چاوی چاك كردبووەوە.

نموونەی چوارەم:

* لە غەزای بەدردا ئەبوو جەهل دەستی "موعەووەذی کوڕی عەفراء"ی بڕی، کە یەکێکە لەو چواردە کەسەی لە بەدردا شەهید بوون. موعەووەذ دەستە قرتاوەکەی هێنایە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ ئەویش تفی بەسەردا کرد و لکاندیەوە بە جێگاکەی خۆیەوە و، جێی خۆی گرتەوە و لکایەوە، پاشان گەڕایەوە بۆ جەنگ، تا شەهید کرا هەر شەڕی کرد.

ئەم ڕووداوە پێشەوای پایەبەرز "ئیبن وەهب" کە یەکێکە لە پێشەوایانی فەرموودە، ڕیوایەتی کردووە[٢].

* هەر بە ڕیوایەتی ئەم ئیمامە "خوبەیبی کوڕی یەساف" لە غەزای بەدر لەگەڵ پێغەمبەردا بوو ﷺ. شمشێر دابووی لە سەرشانی بە ڕادەیەك کە ئەو لایەی لار بووبووەوە. پێغەمبەر ﷺ خستیەوە جێی خۆی و فووی پێدا کرد هەتا چاك بووەوە[٣].

هەرچەند ئەم دوو ڕووداوە "خەبەری ئاحاد"ن، بەڵام لەبەر ئەوەی ئیمامی پایەبەرز: "ئیبن وەهب" بە صەحیحی داناون و، لەبەر ئەوەی کە لە کانگای موعجیزات(بەدر)دا ڕوویان داوە و، لەبەر ئەوەش چەندین ڕووداوی تری وەك ئەمانە هەن و، دەبن بە شایەت بۆیان..

هەموو ئەمانە، وا دەکەن کە هیچ کەسێك گومانی لە ڕوودانیاندا نەبێت.

بەم جۆرە، هەزار و یەك نموونە هەن و هەموویان بە حەدیثی صەحیح چەسپاون کە دەستی پیرۆزی پێغەمبەر ﷺ بووە بە شیفابەخش و دەرمانی زامدار و بیمار و دەردەداران.

---

(١) صحيح، رواه النسائي واللفظ له، والترمذي وقال: حسن صحيح غريب، وابن ماجه وابن خزيمة والحاكم وقال: صحيح الإسناد على شرط الشيخين و لم يخرجاه، والإمام أحمد والطبراني وابن السني.

(٢) بڕوانە: الشفا ١/٣٢٤، الإصابة ٦/١٩٣.

(٣) رواه ابن وهب والأصبهاني في دلائل النبوة والبيهقي وأحمد. بڕوانە: الشفا ١/٣٢٤.

ئەم پارچەیە شایانی ئەوەیە بە ئاوی زێڕ
بنووسرێت و بە ئەڵماسیش بڕازێنرێتەوە

لە ڕاستی‌دا وەك باسمان كرد:

تەسبیحات كردن و خشوعی بەردە وردە لەناو دەستی پێغەمبەردا ﷺ و، گۆڕانی خاك و بەردە وردە لەو دەستەدا بە شتێكی وەك بۆمبا و گوللە لە ڕووی دوژمناندا، بە چەشنێ كە هەموویان بە بۆنەی نهێنیی ئایەتی: ﴿وما رَمَيْتَ اذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ الله رَمَى﴾ هەڵهاتن..

لەت بوونی مانگ و بوونی بە دوو كەرتەوە بە تەنها یەك پەنجەی هەمان دەست، وەك قورئانی پیرۆز دەفەرموێ: ﴿وَانْشَقَّ الْقَمَر﴾..

هەڵقوڵانی ئاو وەك كانی لە نێوان پەنجەكانیەوە و تێراوبوونی سوپا لەو ئاوە..

شیفا بەخشینی ئەو دەستە بە زامدار و بیمار و دەردەداران..

ئەمانە بە جوانی: ڕادەی بەرەكەتی ئەو دەستە پیرۆزە و.. ڕادەی ئەوەی كە چ موعجیزەیەكی گەورەی خواوەندە، دەردەخەن.

وەك بڵێی ناولەپی ئەو دەستە: گۆشەیەكی بچووكی زیكر بێت لە نێوان هاوەڵان و خۆشەویستانی‌دا، بە چەشنێ كە ئەگەر بەردیشی تێ بڕوات، ئەوا ئەویش دەست بە زیكر و تەسبیحات دەكات..

وەك سەنگەرێكی بچووكی پەروەردگاری‌یانە وایە لە بەرامبەر دوژمنانەوە، بە ڕادەیەكی وا كە ئەگەر خاكیش بڕواتە ناوی، ئەوا وەك گوللە و بۆمبا بەم لاو ئەو لادا دەتەقێتەوە و بڵاو دەبێتەوە.

دەشبێتەوە بە دەرمانخانەیەكی بچووكی میهرەبانی بۆ زامداران و بیماران و، ئەگەر بەر هەر دەردێك بكەوێت شیفای پێ دەبەخشێت.

خۆ ئەگەر هەر كاتێ ئەم دەستە تەكانێك بدات، ئەوا بەوپەڕی شكۆمەندی‌یەوە ڕادەپەڕێت و، بە تەنها یەك پەنجەی "مانگ" دوولەت دەكات.

هەر كاتیش ئاوڕی جوانی بداتەوە، ئەوا سەرچاوەیەكی وا دەتەقێنێتەوە كە لە دە كانیاوەوە وەكو ئاوی ڕەوانی كەوسەر، "میهرەبانی" هەڵدەقوڵێت.

جا لە كاتێكدا كە دەستی ئەم پێغەمبەرە بەڕێزە ﷺ تا ئەم ڕادەیە جێی پیشاندانی موعجیزاتی ڕوون و ئاشكرا بێت، ئایا ئیتر بە ڕوونی دەرناكەوێت كە ئەم پێغەمبەرە ﷺ :

تا چەندە لە بانگەوازەكەی‌دا ڕاستە و..

تا چەندەش لە لای پەروەردگاری بەڕێزە و..

چ ڕێز و بەختەوەری‌یەكی گەورەش دەستی ئەو كەسانە دەكەوێت كە بەیعەت بەو دەستە پیرۆزە دەكەن؟

پرسیارێك:

تۆ لە بارەی زۆربەی ڕیوایەتەکانەوە دەڵێیت: "ئەمە موتەواتیرە". کەچی ئێستا نەبێت ئێمە نەمانبیستووە، ئایا "تەواتور" تا ئەم ڕادەیە شتێکی نەزانراو دەبێت؟

وەڵام:

گەلێ ڕیوایەت هەن لای زانایانی شەرع موتەواتیرن، بەڵام لای غەیری ئەوان نەزانراون. ئەوەتا زانایانی فەرموودە ئەوەندە حەدیثی موتەواتیریان لە لایە مەگەر خوا بزانێت، بەڵام لای غەیری خۆیان بە "ئاحاد" دانراون.

بەم جۆرە بۆمان دەردەکەوێت کە ئەو شتانەی لە هەر زانستێکدا بە بەدیهی و نەزەری دادەنرێن، ئەوا بەپێی دەستوور و ڕێبازی پسپۆڕانی ئەو زانستە ڕوون دەکرێنەوە و باس دەکرێن، بەڵام ئەو کەسانەی کە پسپۆڕی ئەو بابەتانە نین، لەم بارەیەوە پشت بە زانایانی ئەو بابەت و زانستە دەبەستن. جا یان ئەوەیە بە وتەی ئەو زانایانە قایل دەبن، یان دەچن خۆیان دەست بە لێکۆڵینەوەی ئەو زانستانە دەکەن تاکو ئەوانیش بە هەمان ئەنجام بگەن کە ئەو زانایانە زووتر پێی گەیشتبوون.

هەموو ئەو ڕیوایەتانەش کە ئێمە لە بارەیانەوە وتوومانە: موتەواتیری حەقیقی یان مەعنەوین، یان لە حوکمی موتەواتیرە مەعنەوییەکاندان، هەموو ئەمانە، زانایانی فەرموودە و، شەریعەت و، ئوصوول و، زۆربەی زانایانی تریش، حوکمەکانیان ڕوون کردوونەتەوە. جا ئەگەر عەوامە بێئاگاکان یان ئەو نەزانانەی کە چاویان لە ئاستی زانستدا نوقاندووە، نەیانزانن، ئەوا تەنها خۆیان لۆمە و سەرزەنشت دەکرێن.

نموونەی پێنجەم:

❊ ئیمامی بەغەوی دەگێڕێتەوە کە: (لە غەزای خەندەقدا پێی "عەلیی کوڕی حەکەم" پێکرا و شکا. پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی بەسەر شوێنی شکانەکەیدا هێنا و یەکسەر چاك بووەوە، بێ ئەوەی لە ئەسپەکەشی دابەزێت)(١).

نموونەی شەشەم:

❊ ئیمامی بەیهەقی و غەیری ئەویش دەگێڕنەوە کە: "جارێکیان حەزرەتی عەلیی کوڕی ئەبوو تالیب ئازارێکی هەبوو، دەستی بە پاڕانەوە کرد، پێغەمبەریش ﷺ فەرمووی: "اللّهم اشفه" یان "عافه" (٢). پاشان پێغەمبەر ﷺ بەپێی خۆی لێی دا، ئیتر لە دوای ئەوە ئەو ئێش و ئازارەی نەما"(٣).

---

(١) أخرجه البغوي والطبراني. بروانە: الإصابة ٥٦٢/٤، الشفا ٣٢٣/١، نسيم الرياض ١١٨/٣.

(٢) واتە: خوایە! شیفای بدەیت و چاکی بکەیتەوە.

(٣) رواه الترمذي وقال: حسن صحيح، والنسائي في الكبرى، ورواه الإمام أحمد والحاكم وابن حبان.

نموونەی حەوتەم:

* "لوو"یەك لە ناولەپی "شورەحبیلی جوعفی"دا هەبوو، بەو هۆیەوە نەیدەتوانی دەسکی شمشێر و جڵەوی وڵاخەکەی بە دەستەوە بگرێت. ناچار سکاڵای دەستی بردە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ. ئەویش بەردەوام دەستی پیرۆزی خۆی پیادا دەهێنا، تا ئەو لووەی هەڵگرت و هیچ شوێنەوارێکی نەما"[1].

نموونەی هەشتەم:

ئەم نموونەیە بریتییە لە شەش منداڵ، کە هەریەکەیان بە جیا جیا موعجیزەیەکی پێغەمبەریان ﷺ تێدا دەرکەوتووە:

(یەکەم):

"ئیبن ئەبی شەیبە" کە یەکێکە لە پێشەوایانی زانیاریی فەرموودە، دەگێڕێتەوە کە: "جارێکیان ئافرەتێك لە تیرەی (خَثْعَم) هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و منداڵێکیشی پێ بوو کە تووشی بەڵایەکی وەها ببووبوو نەیدەتوانی قسە بکات. پێغەمبەر ﷺ ئاوی لە دەمی ڕادا و دەستی شۆرد و پاشان ئەو ئاوەی دا بە ئافرەتەکە و، فەرمانی پێدا کە دەرخواردی منداڵەکەی بدات و پێی بهەنوێت. ئیتر منداڵەکە چاك بووەوە و لە پاشاندا مرۆڤێکی هێندە ژیر دەرچوو کە لە خەڵکی ژیرتر بوو"[2].

(دووهەم):

"ئیبن عەباس" دەفەرموێ: "ژنێك کوڕێکی شێتی خۆی هێنایە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ. ئەویش دەستی پیرۆزی بەسەر سنگی منداڵەکەدا هێنا و منداڵەکەش یەکسەر ڕشایەوە و شتێکی ڕەشی بە ئەندازەی خەیارێکی بچووکی لە سك هاتە دەرەوە"[3]. ئیتر منداڵەکە بەمە چاك بووەوە.

(سێهەم):

ئیمامی بەیهەقی و نەسسائی دەگێڕنەوە، دەڵێن: "محەممەدی کوڕی حاتەب منداڵ بوو، جارێکیان مەنجەڵێك ئاوی گەرم بەسەر دەستیدا ڕژا. پێغەمبەر ﷺ دەستی بەسەردا هێنا و دوعای بۆ کرد"[4] و فوویەکی تەڕی بە برینەکەیدا کرد کە ئاوی پیرۆزی دەمی پێوە بوو، یەکسەر چاك بووەوە.

---

(١) رواه الطبراني والبخاري في التأريخ الكبير واللفظ له. بروانە: الشفا ١/٣٢٤، الإصابة ٣/٣٣١.

(٢) أخرجه ابن أبي شيبة ومن طريقه ابن ماجه ورواه الطبراني. بروانە: الشفا ١/٣٢٤.

(٣) ضعيف. بروانە: الشفا ١/٣٢٤ بەڵام فەرموودەیەکی "صەحیح" لە بارەی چاکبوونەوەی منالی شێت لە موسنەدی ئیمامی ئەحمەددا هەیە. بروانە: المسند للإمام أحمد ٤/١٧٥.

(٤) رواه النسائي وابن حبان وابن أبي شيبة والطبراني. بروانە: الشفا ١/٣٢٤.

(چوارەم):

"منالێکیان هێنایە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ کە گەورە بووبوو بەڵام هێشتا زمانی نەگرتبوو. پێغەمبەر ﷺ بە منداڵەکەی فەرموو: مـن کێم؟ یەکسەر وتی: "رسـول اللّٰه" واتە: تۆ پێغەمبەری خوایت!"[1] بەم جۆرە خوای گەورە زمانی بەردا.

(پێنجەم):

جەلالەددینی سیووتی، کە ئیمامی چەرخی خۆی بووە و هەر لە حاڵەتی بێداری‌دا چەندین جار بە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ شەرەفمەند بووە، دەگێڕێتەوە کە: "پیاوێکی خەڵکی (یەمامە) منالێکی خۆی - هەر ئەو ڕۆژەی کە تیای‌دا لە دایك بووبوو - هێنایە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ. پێغەمبەر ﷺ بە منالەکەی فەرموو: "منالّ! من کێم"؟ یەکسەر منالەکە هاتە زمان و وتی: "أنت رسولُ اللّٰه". فەرمووی: "صدقت بـارك اللّٰه فيـك". پاشان ئەم منالە نەهاتەوە زمان تا گەورەبوو. خەڵکی پێیان دەوت: "مبـارَكُ اليمامـة" چونکە پێغەمبەر ﷺ دوعای بەرەکەتی بۆ کردبوو"[2].

(شەشەم):

جارێکیان منالێکی لاسار نوێژی بە پێغەمبەر ﷺ بڕیبوو. پێغەمبەر ﷺ دوعای لێ کرد کە خوا شوێنەواری ببڕێت. ئیتر منالەکە ئیفلیج بوو[3] و، سزای لاساری‌یەکەی وەرگرت.

(حەوتەم):

لە کاتێکدا پێغەمبەر ﷺ خەریکی خواردن بوو، کچێك داوای خواردنی لێ کرد. پێغەمبەریش ﷺ ئەوەی داپێ کە لە بەردەستی‌دا بوو. ئەم کچەش کەم شەرم بوو، وتی: ئەوەم دەوێت کە لەناو دەمتدایە! خۆ پێغەمبەریش ﷺ هەر شتێکی لێ داوا بکرایە دەیبەخشی.. لەبەر ئەوە، هەرچێکی لە دەمدا بوو دای بەو کچە. هەر هێندەی پاروو‌ەکە لە گەدەی ئەو کچەدا جێگیر بوو، ئەوەندە شەرمن و بە حەیا دەرچوو کە لە شاری مەدینەدا هیچ ئافرەتێکی تر نەبوو هێندەی ئەو بەشەرم و حەیا بێت[4].

* * *

(١) رواه البيهقي في الخصائص الكبرى. بڕوانە: نسيم الرياض ٣/١٠٥.

(٢) بڕوانە: الشفا ١/٣١٩، الإصابة ٦/١٨، ابن عساكر ٤/٣٧٨. ئیمامی سیووتی لە بارەی ئەم فەرموودە پیرۆزەوە فەرموویەتی: "حديث حسن".

(٣) رواه أبو داود وأحمد والبيهقي وابن حبان. بڕوانە: نسيم الرياض ٣/١٣٧.

(٤) رواه الطبراني. بڕوانە: الشفا ١/٣٢٥.

بەم جۆرەی کە لە پێشەوە باسمان کرد و وەك ئەم نموونانەی هێنامانەوە، ئەوەندە نموونە هەن کە لە هەشتا بەڵکو لە هەشت سەدیش تێدەپەڕن. کتێبەکانی فەرموودە و مێژووی ژیانی پێغەمبەر ﷺ زۆربەیان باس کردوون.

بەڵێ، لەبەر ئەوەی دەستی پیرۆزی ئەو ﷺ وەکو دەرمانخانەکەی لوقمانی حەکیم و، ئاوی دەمیشی بە وێنەی ئاوی کانیاوی "ژیان"ی حەزرەتی خضر دروودی لەسەر بێت و، فووەکەشی لە شیفا بەخشیندا وەك فووی حەزرەتی عیسا وایە، دروودی خوای لەسەر بێت..

مادەم ئادەمیزادیش – لە لایەکی ترەوە – گرفتاری چەندین جۆری بەلا و موسیبەت دێن..

ئەوا گومان لەوەدا نابێت کە چەندین نەخۆش و منداڵ و شێتی لە ژمارەبەدەر، دێنە خزمەتی. گومانیش لەوەدا نی‌یە کە هەر هەموویان لە نەخۆشی و ناتەواویی خۆیان چاك دەبنەوە و ڕزگاریان دەبێت.

تەنانەت "تاوسی یەمانی" کە یەکێکە لە پێشەوایانی تابیعین و بە "زوهد" و "تەقوا" ناوبانگی دەرکردووە، چونکە چل جار حەجی کردووە و چل ساڵی ڕەبەقیش بە دەستنوێژی نوێژی خەوتنان نوێژی بەیانیی کردووە و، بە خزمەتی چەندین هاوەڵی بەڕێزی پێغەمبەر ﷺ گەیشتووە.. ئەم زانا گەورەیە، هەواڵێکی بێ گومانمان دەداتێ و دەفەرموێ: هەر شێتێك هاتبێتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و ئەویش دەستی پیرۆزی لەسەر سنگی ئەو شێتە دانابێت، ئەوا لەو نەخۆشی‌یەی چاك بووەتەوە.

جا لە کاتێکدا ئیمامێکی وەك "تاوسی یەمانی" کە بە خزمەتی هاوەڵە بەڕێزەکان گەیشتووە، هەواڵێکی ئاوا بێ گومانمان بداتێ، ئەوا هیچ گومانێك لەوەدا نابێت کە ژمارەیەکی زۆری دەردەداران، کە لەوانەیە بگەنە هەزار، هاتوونەتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و هەمووشیان لەو دەرد و نەخۆشی‌یانەیان چاك بوونەتەوە.

ئاماژەی چواردەهەم

جۆرێکی گەورە و گرنگی موعجیزاتی پێغەمبەر ﷺ بریتی‌یە لەو شتە لەعادەت‌بەدەرانەی کە بە بۆنەی دوعاکانیەوە هاتوونەتەدی.

جا ئەم جۆرە موعجیزانە هیچ گومانێکیان تێدا نی‌یە و موتەواتیری ڕاستەقینەن. نموونە و یەکە یەکەی ڕووداوەکانیشی ئەوەندە زۆرن کە لە ژمارە نایەن. زۆر لەو

نموونانە گەیشتوونەتە پلەی موتەواتیر، بەڵکو ئەو نموونانە ئەوەندە بەناوبانگن کە لە تەواتورەوە نزیکن. هەندێکی تریشیان چەند پێشەوایەکی گەورە نەقڵیان کردوون، بەمەش وایان لێ هاتووە کە وەك موتەواتیری بەناوبانگ بێ گومان بن.

ئێمەش لێرەدا و لە نێوان نموونە زۆرەکانی ئەم جۆرەدا چەند دانەیەك بۆ نموونە باس دەکەین کە لە "تەواتور"ەوە نزیکن، یان لە پلەی "مەشهوور"دان. هەروەها لە هەر نموونەیەکیش چەند شتێکی جوزئی باس دەکەین.

نموونەی یەکەم:

❊ پێشەوایانی فەرموودە، لە پێشەکیيانەوە ئیمامی بوخاری و موسلیم، دەگێڕنەوە کە: دوعای پێغەمبەر ﷺ بۆ باران بارین یەکسەر گیرا بووە. ئەمەش گەلێ جار ڕووی داوە، بە ڕادەیەك کە کاتی وا دەبوو لەسەر مینبەر دەستی بەرز دەکردەوە و دوعای بۆ باران دەکرد، پێش ئەوەی دەستی دابگرێت دوعاکەی گیرا دەبوو. ئەو ڕیوایەتانەش کە ئەمە دەگێڕنەوە، هەموو چەسپاون و گەیشتوونەتە ڕادەی تەواتور. پێشتر باسی ئەوەمان کرد کە: لە سەفەرێکدا ئەو هۆردووەی لەگەڵیدا بوون زۆریان تینوو بوو، (هەموو جارێ بە بۆنەی دوعای پێغەمبەرەوە ﷺ) هەورەکە پەڵەی دەکرد و دەباری، ئەوانیش تێراو دەبوون، ئنجا لە بارین دەکەوت و دەڕۆشت.

❊ تەنانەت لە پێش پێغەمبەرێتیشیدا، دوعای پێغەمبەر ﷺ هەر گیرابووە(١). ئەوەبوو لەو کاتەدا کە منداڵ بوو هەرکات بێبارانی ببوایە، "عەبدولموتەللیب"ی باپیری لە خوا دەپاڕایەوە کە لەبەر خاتری ڕووی محەممەد ﷺ باران ببارێنێت! ئیتر باران دەباری. ئەم ڕووداوەش ئەوەندە بەناوبانگە، کە "عەبدولموتەللیب"لە هەندێ شیعری خۆیدا باسی کردووە(٢).

❊ ئیمامی عومەری کوڕی خەتتاب - خوای لێ ڕازی بێت - لە دوای کۆچی دوایی پێغەمبەر ﷺ بەهۆی عەبباسی مامی پێغەمبەرەوە ﷺ لە خوا دەپاڕایەوە بۆ باران و دەیوت: "خوایە! تاکو پێغەمبەر ﷺ مابوو، ئێمە بەهۆی خۆیەوە داوای بارانمان لێ دەکردیت و تۆش بۆت دەباراندین، وا ئێستا بەهۆی مامی پێغەمبەرەکەمانەوە ﷺ داوای بارانت لێ دەکەین"(٣). بەمە بارانیان بۆ دەباری.

---

(١) رواه الطبراني واللفظ له، وابن عساكر.

(٢) ئەبووتالیبی مامیشی لە شیعرێکی خۆیدا باسی ئەمەی کردووە.

(٣) صحيح، رواه البخاري.

* ئیمامی بوخاری و موسلیم - خوایان لێ ڕازی بێت - دەگێڕنەوە کە: داوا لە پێغەمبەر ﷺ کرا دوعای بارانیان بۆ بکات و خواوەند بە هانایانەوە بێت، ئەویش لە نوێژەبارانیدا داوای بارانی لە خوا کرد، یەکسەر بارانیان بۆ باری. ئەوەندەش باری کە ناچار هاتنەوە لای و سکالایان لە دەست باران کرد. ئەویش دوعای کرد، بارانەکە ڕاوەستا[1].

نموونەی دووهەم:

* بە ڕیوایەتێکی مەشهووری نزیك لە تەواتورەوە، دەگێڕنەوە کە: لەو کاتەدا ئیمانداران کەم بوون و باوەڕ و پەرستشەکانیان ئاشکرا نەدەکرد، پێغەمبەر ﷺ لە خوا پاڕایەوە کە یان بەهۆی موسڵمان بوونی "عومەری کوڕی خەتتاب"ەوە، یان بەهۆی موسڵمانبوونی ئەبووجەهلەوە، ئایینی ئیسلام سەربەرز بکات. ئەوەبوو دوعاکەی لە بارەی عومەرەوە گیرا بوو. دوعاکەش ئەوە بوو کە فەرمووی: "اللّهم أعز الإسلام بأبي جهل بن هشام أو بعمر بن الخطاب". کە ڕۆژ بووەوە، عومەری کوڕی خەتتاب هاتە خزمەتی و موسڵمان بوو[2]، ئەم موسڵمان بوونەشی بوو بەهۆی سەربەرزیی ئایینی ئیسلام. هەر لەبەر ئەمەش بە "الفاروق" ناو دەبرا.

نموونەی سێهەم:

* پێغەمبەر ﷺ بۆ هەندێ مەبەست دوعای بۆ هەندێ لە هاوەڵانی خۆی کردووە. ئەم دوعایانەش بە جۆرێکی لەعادەتبەدەر گیرا بوون، بە ڕادەیەك کە گەیشتوونەتە پلەی ئیعجاز.

یەکێك لەوانە ئەوەیە کە ئیمامی بوخاری و موسلیم و غەیری ئەوانیش، دەگێڕنەوە: پێغەمبەر ﷺ دوعای بۆ عەبدوڵڵای کوڕی عەبباسی مامی کرد و فەرمووی: "اللّهم فقهه في الدين وعلّمه التأويل"[3]. ئەوەبوو لە دوای ئەم دوعایە پێی دەوترا: "حبر الأمّة" و "ترجمان القرآن". واتە: زانای نەتەوەی ئیسلام و ڕوونکەرەوەی قورئان.. ئنجا لە زانایی‌دا گەیشتە پلەیەك کە هەرچەندەش هێشتا منداڵ بوو، کەچی ئیمامی عومەری کوڕی خەتتاب - خوای لێ ڕازی بێت - ڕوخسەتی دا لە کۆڕی زانا گەورەکانی هاوەڵانی پێغەمبەردا دابنیشێت.

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم.

(٢) صحيح، رواه الترمذي وأحمد والحاكم.

(٣) صحيح، رواه أحمد بهذا السياق وابن حبان وأورده الحاكم في المستدرك وقال: صحيح الإسناد ولم يخرجاه (أي بهذا اللفظ). ورواه الشيخان والأئمة الآخرون بألفاظ متقاربة. واتە: خوایە! لە ئایین و تەفسیری قورئاندا شارەزای بکە.

❊ بوخاری و غەیری بوخاری لە ئەنەسەوە دەگێڕنەوە کە دەفەرموێ: دایکم عەرزی پێغەمبەری ﷺ کرد: ئەی پێغەمبەری خوا! دوعا بۆ ئەنەسی خزمەتکارت بکە. ئەویش فەرمووی: "اللّهم أكْثِرْ مالَهُ وولدَه وبارك له فيما آتيتَه" [١]. لە ڕیوایەتەکەی عیکریمەدا ئەنەس دەفەرموێ: بە خوا سامانم تابڵێی زۆرە و، منداڵ و نەوەکانیشم نزیکی سەد کەس دەبن. لە ڕیوایەتێکی تردا دەفەرموێ: کەس شك نابەم بە ئەندازەی من خۆش گوزەرانیی دەست کەوتبێت. بەم دوو دەستەی خۆم سەد کەسم لە منداڵەکانی خۆم ئەسپەردەی خاك کردووە. ناڵێم منداڵی منداڵم، یان ئەوەی لەبارچووە و بە مردوویی لە دایك بووە [٢]. هەموو ئەمانەش بەهۆی بەرەکەتی دوعای پێغەمبەرەوە بووە ﷺ.

❊ هەروەها ئیمامی بەیهەقی و غەیری ئەویش لە پێشەوایانی فەرموودە، دەگێڕنەوە کە: پێغەمبەر ﷺ دوعای بەرەکەتی بۆ "عەبدوڕڕەحمانی کوڕی عەوف" کرد [٣] - کە یەکێکە لەو دە کەسەی مژدەی بەهەشتیان پێ درا - بە بەرەکەتی ئەو دوعایە ماڵ و سامانێکی زۆری دەست کەوت. بە ڕادەیەکی وا کە جارێکیان کاروانێکی حەوت سەد حوشتریی، بە خۆیان و سوارە و بارەکانیانەوە، لە ڕێگای خوادا بەخشی [٤]! جا فەرموون سەیری بەرەکەتی دوعای پێغەمبەر ﷺ بکەن و "ماشاء الله" بڵێن.

❊ بوخاری و غەیری ئەویش دەگێڕنەوە کە: پێغەمبەر ﷺ دوعای بەرەکەتی بۆ "عوروەی کوڕی ئەبولجوعد" کرد. جا عوروە دەفەرموێ: (لە بازاڕی "الكناسة"ی کووفەدا ڕادەوەستام، تا دەگەڕامەوە بۆ ماڵەوە چل هەزارم قازانج دەکرد). ئیمامی بوخاری دەفەرموێ: ئەگەر گڵێشی بکڕیایە، کە دەیفرۆشتەوە قازانجی لێ دەکرد [٥].

❊ هەروەها دوعای بۆ "عەبدوڵڵای کوڕی جەعفەر" کرد کە بەرەکەت بکەوێتە کەسابەتەکەیەوە. ئەوەبوو وای لێ هات هەرچییەکی دەکڕی قازانجی لێ دەکرد [٦]، بە چەشنێك کە لە سەردەمی خۆیدا، هەروەك بە سەخاوەتمەند و دەستڕەنگینی بەناوبانگ بوو، هەروەها بە خاوەن سەروەت و سامانیش ناوبانگی دەرکردبوو.

ئەم جۆرە موعجیزانە، گەلێ نموونەی زۆریان هەیە و، ئەم چوارەمان تەنها بۆ نموونە هێنایەوە.

---

(١) واتە: خوایە! ماڵ و منداڵی زۆر بکە و، پیت و بەرەکەت بخەرە ئەوەی پێت بەخشیوە.

(٢) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحمد.

(٣) صحيح، رواه البخاري ومسلم والترمذي والنسائي وابن ماجه وأحمد.

(٤) الشفا ١/٣٢٦.

(٥) صحيح، رواه البخاري وأحمد والبيهقي.

(٦) صحيح، رواه أحمد والنسائي وأبو داود وأبو يعلى والطبراني مختصراً.

* ئیمامی تیرمیذی دەگێڕێتەوە كە: پێغەمبەر ﷺ دوعـای بۆ "سەعدی كوڕی ئەبوو وەققاص" كرد و فەرمووی: "اللّهم استجب لسعدٍ إذا دعاك"(١). بەم بۆنەیەوە دوعای سەعد هەمیشە گیرابووە، بەم دوعا گیرابوونەش هێندە بەناوبانگ بووە كە خەڵكی دەترسان سەعد دوعایان لێ بكات!

* هەروەها پێغەمبەر ﷺ بە "ئەبوو قەتادە"ی فەرموو: "أفلحَ وجهُك، اللّهم باركْ له في شَعْرِه وبَشَرِهِ"(٢). كە لە تەمەنی حەفتا ساڵیدا مرد، دەتوت تەمەنی پازدە ساڵ بووە(٣)!

* كاتێك شاعیری بەناوبانگ: "النابغة الجعدي" لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ ئەم شیعرەی وت:

بلغنا السّما في مجدنا وسنائنا   وإنا نريدُ فوق ذلك مظهرا(٤)

پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "إلى أين يا أبا ليلى"؟ واتە: بۆ كوێ ئەبوو لەیلا؟ ئەویش وتی: "إلى الجنة يا رسول الله". واتە: ئەی پێغەمبەری خوا! بۆ بەهەشت.

پاشان پارچە شیعرێكی خوێندەوە كە پڕ بوو لە واتای گەورە و بەرز و بڵند. ئنجا پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "لا فَضَّ اللهُ فاك". واتە: خوا دەمت هەڵنەوەشێنێت. ئەوەبوو دەمودانی لە هی هەموو كەسێك جوانتر بوو، دانیشی دانەدەكەوت، خۆ ئەگەر داشبكەوتایە لە جێگایدا یەكێكی تر دەردەهات. سەد و بیست ساڵیش ژیا. هەندێك دەڵێن: زیاتریش ژیاوە(٥).

* ڕیوایەتێكی صەحیح دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ دوعای بۆ ئیمامی عەلی كرد و فەرمووی: "اللّهم اكفه الحرّ والقرّ". واتە: "خوایە گیان! سەرما و گەرمای لە كۆڵ بكەرەوە". ئەوەبوو هەرگیز نە سەرمای دەبوو، نە گەرما. لە زستاندا بەرگی هاوینە و، لە هاوینیشدا بەرگی زستانەی دەپۆشی(٦).

---

(١) صحيح، رواه الترمذي واللفظ له، وابن حبان والحاكم وقال: صحيح الإسناد ولم يخرجاه. واتە: خوایە! هەركات سەعد لێت پاڕایەوە، دوعای گیرا بكە.

(٢) صحيح، رواه الحاكم. واتە: دەموچاوت سەرفراز بێت. خوایە! بەرەكەت بخەرە پێست و موویەوە.

(٣) رواه البيهقي. بڕوانە: نسيم الرياض ٣/١٢٨.

(٤) واتە: لە سەربەرزیدا گەیشتووینەتە ئاسمان، چاوەڕوانی لەوەش بەرزتر دەكەین پێی بگەین!

(٥) بڕوانە: شرح الشفا لعلي القاري ١/٦٦.

(٦) رواه ابن ماجه واللفظ له، والطبراني في الأوسط واسناده جيد، وابن أبي شيبة، ورواه الإمام أحمد، ضعفه محقق فضائل الصحابة، وحسنه محقق المسند للإمام أحمد ٢/١٢٠.

❋ (دوعای بۆ حەزرەتی "فاتیمە"ی کچی کرد کە: هەرگیز خوا برسێتیی بەسەردا نەهێنێت. حەزرەتی "فاتیمە" دەفەرموێ: پاش ئەوە هەرگیز برسیم نەبووە)[1].

❋ (توفەیلی کوڕی عەمر داوای لە پێغەمبەر ﷺ کرد نیشانە و بەڵگەیەکی بداتێ، تاکو هۆزەکەی باوەڕی پێ بکەن. پێغەمبەر ﷺ دوعای بۆ کرد و فەرمووی: "اللّهمَ نَــوِّرْ لَهُ". پاش ئەم دوعایە نوورێك لە نێوان هەردوو چاوی‌دا دەرکەوت و درەوشایەوە. پاشان وتی: خوایە! دەترسم خەڵکی بڵێن: نەنگی‌یە! ئنجا ئەو نوورە ڕۆشتە سەر نووکی دارەکەی دەستی، لە شەوی تاریکدا دەدرەوشایەوە. لەبەر ئەوە، پێیان دەوت: "ذو النور". واتە: خاوەن ڕووناکی)[2].

ئەم ڕووداوانە هەرگیز گومان لە ڕیوایەتەکانیاندا نی‌یە.

❋ ئەبو هورەیرە دەفەرموێ: عەرزی پێغەمبەرم ﷺ کرد: فەرموودەی زۆرت لێ دەبیستم کەچی لە بیرم دەچنەوە. فەرمووی بەرگەکەت ڕابخە. کە ڕامخست، دەستی پیرۆزی پیادا هێنا و پاشان فەرمووی: هەڵی بگرەوە، منیش هەڵمگرتەوە. ئیتر پاش ئەمە هیچ شتێکم لە بیر نەچووەتەوە[3].

ئەم ڕووداوانە، هەموویان حەدیثی "مەشهوور"ن.

نموونەی چوارەم:

چەند نموونەیەك لە بارەی گیرابوونی چەند دوعایەکەوە باس دەکەین کە پێغەمبەر ﷺ لە چەند کەسێکی کردوون:

❋ یەکەم: هەواڵ بۆ پێغەمبەر ﷺ هات، کە: "پەروێز"ی پادشای فارس نامەکەی پێغەمبەری ﷺ لەتوپەت کردووە. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "اللّهم مَزِّقْــهُ". واتە: خوایە لەتوپەتی بکە. ئەوەبوو لەتوپەت کرا. چونکە خواوەند "شێرۆیە"ی کوڕی پادشای بەسەر باوکی‌دا زاڵ کرد و بە خەنجەر کوشتی. ئنجا سەعدی کوڕی ئەبوو وەققاصیش موڵك و دەستەڵاتداری‌یەکەی لەتوپەت کرد و، بەم جۆرە هیچ شوێنەوارێکی ئەو پادشایە و سەرۆکایەتیی فارس لە دنیادا نەما[4]. بەڵام قەیسەر و پادشاکانی تر موڵك و پادشایەتی‌یان مایەوە، چونکە ڕێزی نامەکانی پێغەمبەریان ﷺ گرت.

---

(١) رواه الطبراني والبيهقي. بروانە: الشفا ١/٣٢٨.

(٢)بروانە: الشفا ١/٣٢٨، الإستيعاب ٢/٧٥٩.

(٣) صحيح، رواه البخاري والترمذي. ورواه غيرهما بسياقات أخرى.

(٤) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحمد والبيهقي.

* دووهەم: بە حەدیثی "مەشهوور"ی نزیك لە "موتەواتیرەوە" و بەوەش كە ئایەت هێمای بۆ دەكات، چەسپاوە كە: جارێكیان سەركردەكانی قورەیش لە "المسجد الحرام"دا كۆبوونەوە و رەفتاری ناشیرینیان بەرامبەر پێغەمبەر ﷺ نواند. ئەویش دوعای لێ كردن و لە دوعاكەشیدا ناوی هێنان. "ئیبن مەسعوود" دەفەرموێ: "بە چاوی خۆم لە غەزای بەدردا بینیم هەموویان كوژران"[1].

* سێهەم: دوعای لە "مُضَــر" كرد - كە هۆزێكی گەورە بوون - چونكە پێغەمبەریان ﷺ بە درۆ خستبووەوە. ئەوە بوو گرانی و بێبارانی تەنگیان پێ هەڵچنین، ناچار قورەیشەكان لە پێغەمبەر ﷺ پاڕانەوە دوعای ڕزگاربوونیان بۆ بكات، كە دوعای بۆ كردن، خوا بارانی بۆ ناردن[2].

ئەم ڕیوایەتە لە تەواتورەوە نزیكە.

نموونەی پێنجەم:

ئەم نموونەیە بریتییە لە گیرابوونی دوعای پێغەمبەر ﷺ كە لە چەند پیاوێكی دیاری كراوی كردوون. وا لە نێوان نموونە زۆرەكانیدا سیانیان باس دەكەین:

* یەكەم: دوعای لە "عوتبەی كوڕی ئەبولەهەب" كرد و فەرمووی: "اللّهم سَلّطْ علیه كلباً مِن كلابــك"[3]. لە پاش ئەم دوعایە عوتبە سەفەرێكی كرد، لەم سەفەرەدا شێرێك هات بە دوایدا دەگەڕا تا لەناو كاروانەكەدا هەڵی گرت و خواردی.

ئەم ڕووداوە بەناوبانگە و، زانایانی فەرموودە گێڕاویانەتەوە و، بە صەحیح لە قەڵەمیان داوە.

* دووهەم: پێغەمبەر ﷺ "سریە"یەكی بە سەركردایەتیی "عامیری كوڕی ئەزبەت" بۆ جێیەك نارد و، "موحەللیمی كوڕی جەثامە"شی لەگەڵدا بوو. لە ڕێگادا موحەللیم بە غەدر عامیری كوشت. كە هەواڵ گەیشتەوە پێغەمبەر ﷺ، تووڕە بوو و فەرمووی: "اللّهم لا تغفِرْ لمحلّم". واتە: "خوایە! لە موحەللیم خۆش مەبە". پاش حەوت ڕۆژ موحەللیم مرد[4] و ناشتیان، كەچی زەوی (واتە: گۆڕەكەی) فڕێی دایە دەرەوە، پاشان ناشتیانەوە، دیسان چەند جارێكی تر فڕێی دایە دەرەوە. تا لە ئەنجامدا خستیانە ناو شیوێكەوە و، بە بەرد شیوەكەیان لەسەر پڕ كردەوە[5]!

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحــمد.

(٢) صحيح، رواه البخاري ومسلم.

(٣) رواه الحاكم والبيهقي وغيرهما من طرق صحيحة.

(٤) رواه أبو داود وابن ماجه وأحمد والبيهقي.

(٥) رواه أبو القاسم الأصفهاني في دلائل النبوة.

* سێهەم: جارێکیان پێغەمبەر ﷺ پیاوێکی بینی بە دەستی چەپ پارووی دەخستە دەمیەوە. پێی فەرموو: "کُل بیمینك". واتە: "بە دەستی ڕاستت بخۆ". پیاوەکە وتی: "لا أستطیع". واتە: ناتوانم. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "لا استطعت". واتە: "دەسا یاخوا هەر نەتوانیت". دوای ئەمە دەستی ڕاستی بۆ دەمی بەرز نەکردەوە[1].

نموونەی شەشەم:

وا چەند ڕووداوێکی لەعادەتبەدەری بێ گومان و چەسپاو باس دەکەین، کە بەهۆی دوعای پێغەمبەرەوە ﷺ ڕوویان داوە.

* یەکەم: پێغەمبەر ﷺ چەند تاڵێکی مووی سەری خۆی بە خالیدی کوڕی وەلیدی "شمشێری خوا" دا و، دوعای سەرکەوتنی بۆ کرد. خالیدیش ئەو تاڵە مووانەی لەناو سەروپێچەکەیدا دانا. پاش ئەوە لە هەر جەنگێکدا لەگەڵ خۆی هەڵی بگرتایە، سەرکەوتنی پێدەبەخشرا[2].

* دووهەم: "سەلمانی فارسی" کۆیلەی جوولەکەکان بوو. ئاغاکانی پەیمانیان بۆ نووسی لە کۆیلەیی ئازادی بکەن، بە مەرجێ سێسەد شەتڵ خورمایان بۆ بڕوێنێت و سەوز ببن و بەریان دەربکەوێت و بخورێت و، ئنجا چل "ئۆقیە"ش[3] ئاڵتوونیان بداتێ.. پێغەمبەر ﷺ هەڵسا و هەموو ئەو شەتڵانەی بە دەستی پیرۆزی خۆی بۆ ناشت، یەکێکیان نەبێت - کە یەکێکی تر ناشتی - هەموویان سەوز بوون ئەو یەکە نەبێت. پێغەمبەر ﷺ هەڵی کێشا و لە جێی خۆیدا سەرلەنوێ ناشتیەوە، ئنجا ئەویش سەوز بوو. "بەززار" لە کتێبەکەیدا دەگێڕێتەوە کە هەر ئەو ساڵە دارخورماکان بەرەکەیان دەرکەوت، یەکێکیان نەبێت، ئەویش پێغەمبەر ﷺ هەڵی کێشا و ناشتیەوە، هەر لەو ساڵەدا ئەویش بەرەکەی دەرکەوت.. ئنجا بە ئەندازەی هێلکەیەك ئاڵتوونی بە سەلمان دا، دوای ئەوەی کە هێنای بەسەر زمانی خۆیدا، تاکو بیبات بۆ ئاغاکانی. کە بۆی بردن، چل ئۆقیەی لەو ئاڵتوونە بۆ کێشان و، هێشتا بە ئەندازەی ئەوەی دای بەوان لەو ئاڵتوونە مایەوە![4]

ئەم ڕووداوە، یەکێکە لەو ڕووداوە لەعادەتبەدەر و هەرە گرنگانەی کە بەسەر ژیانی حەزرەتی سەلمانی فارسیدا - خوای لێ ڕازی بێت - هاتووە و، پێشەوایانی باوەڕپێکراوی فەرموودە ڕیوایەتیان کردووە.

(١) صحیح، رواه مسلم واللفظ له، وابن حبان والدارمي.
(٢) صحیح، رواه الحاکم واللفظ له، والطبراني وأبو یعلی.
(٣) یەك ئۆقیە یەکسانە بە نزیکەی: "٢١٣/٦ گم".
(٤) حدیث حسن، رواه أحمد واللفظ له، والبزار والطبراني والبیهقي.

* سێهەم: "ئوم مالیك" کە یەکێکە لە "هاوەڵان"، هیزەیەکی بوو ڕۆنی تێ دەکرد و بە دیاری بۆ پێغەمبەری ﷺ دەبرد. پێغەمبەر ﷺ فەرمانی پێ دا کە هەڵی بگرێت و نەیگوشێت. ئنجا هیزەکەی دایەوە بە "ئوم مالیك". سەیری کرد هێشتا هەر پڕە لە ڕۆن. جا هەرکات منالەکانی داوای پێخۆریان لێ دەکرد، ئەگەر هیچیان نەبوایە، دەچوو بۆ لای هیزەکە و ڕۆنی لێ دەردەهێنا. بەم جۆرە مایەوە لایان، تا جارێکیان هیزەکەیان گوشی[1]، ئیتر پاش ئەوە ڕۆنیان تێدا نەبینی‌یەوە.

نموونەی حەوتەم:

ئەم نموونەیە بریتی‌یە لەوەی کە ئاوی تاڵ، بە بەرەکەتی دوعای پێغەمبەر ﷺ و دەست لێدانی، بووە بە ئاوی سازگار و شیرین و بۆنی خۆشی لێ هاتووە. وا لەم بارەیەوە چەند نموونەیەك دەهێنینەوە:

* یەکەم: ئیمامی بەیهەقی و پێشەوایانی تری حەدیث دەگێڕنەوە کە: هەندێ جار بیری "قەبا" ئاوەکەی کەمی دەکرد تا هیچی تێدا نەدەما. پێغەمبەر ﷺ لە پاشماوەی دەستنوێژی خۆی کردە ناوی. لە پاش ئەوە، ئیتر وای لێ نەهاتەوە[2].

* دووهەم: ئەبوو نەعیم لە "دلائل النبوة"دا و، پیاوانی تری فەرموودە، دەگێڕنەوە کە: بیرێك لە ماڵی ئەنەسدا بوو، پێغەمبەر ﷺ ئاوی دەمی خۆی ڕۆ کردە ناو ئەو بیرە و دوعای کرد. پاش ئەوە هیچ بیرێك لە مەدینەدا بە ئەندازەی ئەو بیرە ئاوەکەی خۆش و سازگار نەبوو[3].

* سێهەم: "ئیبن ماجە" دەگێڕێتەوە کە: "دۆڵچەیەك ئاوی زەمزەمیان هێنایە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ ئەویش ئاوی لە دەمی ڕادا و کردیەوە ناوی. لە پاش ئەمە، بۆنی ئەو ئاوە لە بۆنی میسك خۆشتر بوو"[4].

* چوارەم: ئیمامی ئەحمەدی کوڕی حەنبەل دەگێڕێتەوە کە: جارێکیان دۆڵچەیەك ئاویان لە بیرێکەوە بۆ هێنا، ئەویش ئاوی لە دەمی وەردا و کردیەوە ناوی. ئنجا ئەو دۆڵچە ئاوە کرایەوە ناو بیرەکە. لە پاش ئەوە، بۆنی ئاوی ئەو بیرە لە هی میسك خۆشتر بوو[5].

---

(١) صحیح، رواه مسلم واللفظ له، وأحمد.
(٢) رواه البیهقي. بروانە: الشفا ١/٣٣١.
(٣) الشفا ١/٣٣١.
(٤) حدیث صحیح بالحدیث الآتي بعده. رواه ابن ماجه وأحمد.
(٥) صحیح رواه الإمام أحـــمد.

* پێنجەم: "حەممادی کوڕی سەلەمە" کە یەکێکە لە پیاوە باوەڕپێکراوەکان و ئیمامی موسلیم حەدیثی لێ وەردەگرێت، دەگێڕێتەوە کە: جارێکیان پێغەمبەر ﷺ کوندەیەکی لە ئاو پڕ کرد و دوعای بەسەردا خوێند و بەستی، ئنجا دای بە چەند کەسێك لە هاوەڵە بەڕێزەکانی و داوای لێ کردن نەیکەنەوە تا کاتی دەستنوێژ. کە لە ڕێگادا کاتی نوێژ هات، دابەزین و دەمی کوندەکەیان کردەوە، سەیریان کرد دۆیەکی خۆشی تێدایە و دەمەکەشی کەرەی لەسەرە[1]!

ئەم پێنج نموونە هەندەکییەی باسمان کردن: هەندێکیان "مەشهوور"ن و چەند پێشەوایەکی گەورە گێڕاویانەتەوە. جا ئەم نموونانەی باسمان کردن، لەگەڵ ئەوانەی کە لێرەدا باسمان نەکردوون، بە یەکەوە و، بە تەواتوری مەعنەوی و، بە شێوەیەکی ڕەها، ئەم موعجیزەیە دەچەسپێنن.

نموونەی هەشتەم:

ئەم نموونەیە بریتییە لەو مەڕانەی کە گوانیان وشك بووبوو، پاشان بە بەرەکەتی دوعای پێغەمبەر ﷺ و دەستدانی لە گوانیان، لە شیر پڕبوون. ئەمەش گەلێ نموونەی زۆری لەسەر هەیە. وا ئێمەش سێ نموونەی بەناوبانگ و چەسپاویان لێ باس دەکەین.

* یەکەم: کتێبە باوەڕپێکراوەکانی باسی ژیانی پێغەمبەر ﷺ ئەم ڕووداوە دەگێڕنەوە کە: ئەو کاتەی پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ ئەبووبەکری صیددیقدا کۆچیان بۆ مەدینە کرد، لە ڕێگادا ڕێیان کەوتە لای ڕەشماڵەکەی "عاتیکەی کچی خالیدی خوزاعی" کە بە "ئوم مەعبەد" بەناوبانگ بوو. کە گەیشتنە ئەوێ، لای ئوم مەعبەد لایان دا. ئوم مەعبەدیش مەڕێکی لاوازی بێ شیری هەبوو، پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "ئایا شیری تێدا نییە"؟ ئوم مەعبەد وتی: خوێنی تێدا نییە ئیتر شیری لە کوێ بوو؟! پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی بەسەر پشت و گوانەکانی مەڕەکەدا هێنا و پاشان فەرمووی: "قاپێك بهێنن و بیدۆشن". کە دۆشییان ئەوەندە شیری لێهات، کە پێغەمبەر خۆی و حەزرەتی ئەبووبەکر لێیان خواردەوە و، ئەوەندەشیان لێ مایەوە کە خاوخێزانی ئەو ماڵە تا تێر بوون لێیان خواردەوە. ئەم مەڕەش هەتا ما هەر بەو جۆرە بەهێز و بەپیت بوو[2].

* دووهەم: بەسەرهاتی مەڕەکەی ئیبن مەسعوودە، کە بەم جۆرە بووە:

---

(١) الشفا ١/٣٣٤.

(٢) روي الحديث بطرق عديدة، وهو صحيح بطرقه.

ئیبن مەسعوود دەفەرموێ: شوانی ڕانەمەڕی "عوقبەی كوڕی ئەبوو موعەیت" بووم. جارێك پێغەمبەر ﷺ و ئەبووبەكر بە لامدا تێپەڕ بوون. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: شیرت لە لا هەیە؟ وتم: بەڵێ، بەڵام كراوم بە ئەمیندار لەسەری. پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئایا مێیەكیش نییە نێر توخنی نەكەوتبێت؟ ئیبن مەسعوود دەفەرموێ: شەكەمێیەكم بۆ هێنا، پێغەمبەریش ﷺ دەستی بە سەر گوانیدا هێنا و دوعای كرد، ئیتر شیری لێ هاتە خوارەوە و شیرەكەی دۆشییە ناو دەفرێكەوە. ئنجا لە شیرەكەی خواردەوە و، دەرخواردی ئەبووبەكریشی دا[1]..

ئەم ڕووداوە بوو بە هۆی موسڵمان بوونی "ئیبن مەسعوود"، خوای لێ ڕازی بێت.

* سێ‌هەم: بەسەرهاتی مەڕەكانی "حەلیمەی سەعدییە"یە[2]، كە دایكی شیریی پێغەمبەرە ﷺ.

ئەم بەسەرهاتەش گەلێ بەناوبانگە و، بەم جۆرە بووە:

ئەو ساڵەی كە پێغەمبەریان ﷺ بە منداڵی ناردە لای "حەلیمە" بۆ ئەوەی شیری بداتێ و خزمەتی بكات، ساڵێكی بێ‌بارانی بوو، زەوی و زاری ئەو ناوچەیەش وشك بووبوون. بەم بۆنەیەوە مەڕومالاتیان لاواز بوون و گوانیشیان وشكی كردبوو. بەڵام هەر كە پێغەمبەر ﷺ لەو ساڵەدا نێرrایە لای حەلیمە، مەڕەكانیان بە باشی لەوەڕیان دەست دەكەوت و دەلەوەڕان و ئنجا شیری زۆریشیان دەبوو. كەچی لە هەمان كاتدا مەڕومالاتی كەسانی تری هۆزەكەی و ناوچەكەی بە پێچەوانەوە بوون. ئەمەش تەنها بەهۆی بەرەكەتی پێغەمبەرەوە بوو ﷺ.

جگە لەمانەی باسمان كردن، گەلێ نموونەی تر هەن لە كتێبەكانی مێژووی ژیانی پێغەمبەردا ﷺ. بەڵام ئەمانەی باس كران، سەروزیادن بۆ نموونە و ڕوونكردنەوەی مەبەستەكەمان.

نموونەی نۆهەم:

وا چەند نموونەیەك باس دەكەین لە نێوان ئەو نموونە زۆر و بەناوبانگانەی كە هەموویان لەعادەت‌بەدەرن و لەو كاتانەدا ڕوویان داوە كە پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی بە سەر ڕوخسار و دەموچاوی هەندێكدا هێناوە و دوعای بۆ كردوون:

---

(١) صحيح، رواه أحـــمد.

(٢) أخرجه ابن حبان واللفظ له، ورواه ابن اسحاق وابن راهويه وابو يعلى والطبراني والبيهقي وأبو نعيـــم. ورمز محقق: "المطالب العالية" لابن حجر لحسنه.

* یەکەم: پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی بەسەری "عومەیری کوڕی سەعد"دا هێنا و دوعای بەرەکەتی بۆ کرد. کاتێ کە عومەیر کۆچی دوایی کرد تەمەنی هەشتا ساڵ بوو، کەچی هێشتا نیشانەی پیریی لێ دەرنەکەوتبوو[1].

* دووهەم: پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی بەسەری "قەیسی کوڕی زەیدی جوزامی"دا هێنا و دوعای بۆ کرد. کاتێ قەیس لە تەمەنی سەد ساڵیدا کۆچی دوایی کرد، سەری سپی بووبوو، بەڵام جێدەستەکەی پێغەمبەر ﷺ هەر بە ڕەشی مابووەوە. لەبەر ئەوە پێیان دەوت: "الأغرّ" واتە: سەر ماشوبرنج[2].

* سێهەم: "عەبدوڕڕەحمانی کوڕی زەیدی کوڕی خەتتاب" بە منالی ناشیرین بوو. پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی بەسەر سەریدا هێنا و دوعای بەرەکەتی بۆ کرد. کە گەورە بوو، بوو بە پیاوێکی کەڵەگەت و جوانخاس[3].

* چوارەم: ڕوخساری "عائیذی کوڕی عەمر" لە ڕۆژی غەزای حونەیندا بریندار بوو، خوێنی پێدا هاتە خوارەوە. پێغەمبەر ﷺ خوێنەکەی لە ڕوخساری سڕی و دوعای بۆ کرد. ئیتر ئەو جێدەستەی وەك ناوچاوی ئەسپ سپی و دیار بوو[4].

* پێنجەم: جارێکیان پێغەمبەر ﷺ دەستی پیرۆزی بەسەر دەموچاوی "قەتادەی کوڕی میلحان"دا هێنا. لە پاش ئەوە ڕوخساری قەتادە بریقەی لێوە دەهات بە چەشنێ کە چۆن سەیری ئاوێنە دەکرێت بەو جۆرەش سەیری دەموچاوی ئەو دەکرا[5].

* شەشەم: جارێکیان پێغەمبەر ﷺ دەستنوێژی دەگرت، لە ئاوی دەستنوێژەکەی بە دەموچاوی "زەینەبی کچی ئوم سەلەمە"دا پرژاند کە هێشتا مناڵ بوو. لە پاش ئەوە هێندە جوان بوو، دەیانوت هیچ ئافرەتێك نەبینراوە دەموچاوی ئەوەندە جوان بێت[6].

* * *

چەندین نموونەی تری هەندەکی هەن وەك ئەم نموونانەی باسمان کردن، کە پێشەوایانی فەرموودە گێڕاویانەتەوە و، بە گشتی تەواتوری مەعنەوی دەبەخشن و، ڕوونی دەکەنەوە کە ئەم موعجیزە ئەحمەدییە بە بێ هیچ گومانێك ڕووی داوە. تەنانەت گەر بە فەرزی

(١) الشفا ٣٣٤/١.
(٢) الشفا ٣٣٤/١.
(٣) الشفا ٣٣٥/١، الإستيعاب ٨٣٣/٢، الإصابة ٣٦/٥.
(٤) أخرجه الحاكم واللفظ له، والطبراني. بڕوانە: الشفا ٣٣٤/١.
(٥) الشفا ٣٣٤/١ ورواه الامام أحمد بغير هذا السند، ورجاله رجال الصحيح.
(٦) رواه الطبراني. بڕوانە: الشفا ٣٣٤/١.

مەحاڵیش وا دابنێین کە هەریەك لەم نموونانە بە تەنها "خەبەرێکی ئاحاد" و لاوازە، ئەوا هەموویان بە یەکەوە و بە کۆمەڵی لە حوکمی تەواتوری مەعنەویدان. چونکە ئەگەر هەر ڕووداوێك لە چەند ڕێگایەکی جیاجیا و، بە چەند شێوەیەکی جۆراوجۆر بگێڕرێتەوە، ئەوە دەگەیەنێت کە خودی ڕووداوەکە - بە بێ هیچ گومانێك - ڕووی داوە. ئەوەندە هەیە ڕیوایەتەکان و شێوەی گێڕانەوەکەیان جیاجیایە یان لاوازە.

بۆ نموونە: لە مەجلیسێکدا گوێیان لە زرمەیەك بوو. هەندێك لە ئامادەبووان وتیان: خانووی فلان کەس ڕووخا. یەکێکی تریان وتی: خانووی کەسێکی ترە ڕووخاوە. یەکێکی تریش وتی: خانووی فلانە..

بەم جۆرە، دەردەکەوێت کە هەر یەك لەم ڕیوایەتانە هەرچەند بە یەکە یەکە ئاحادن، یان لاوازن، یان پێچەوانەی واقیعن، بەڵام خودی ڕووداوە سەرەکییەکە بێ گومانە، کە بریتییە لە ڕووخانی خانوویەك.

کەواتە هەموو ئەو ڕیوایەتانەی باسمان کردن، بە گشتی و کۆمەڵ، چەسپانی ڕووداوەکە بە یەکدەنگی ڕادەگەیەنن، با یەکە یەکەشیان ئاحاد و لاواز بێت. بەڵام خۆ ئەو نموونە هەندەکییانەی هێنامانن هەموویان ڕیوایەتی صەحیحن. بەڵکو هەندێکیشیان گەیشتوونەتە پلەی "مەشهوور". جا ئەگەر بە فەرزی مەحاڵیش وا دابنێین کە لاواز بن (کە وایش نییە) خۆ بە "تێکڕایی و کۆمەڵ" بەڵگەن لەسەر ڕوودان و بوونی ئەو موعجیزە ئەحمەدییەی باسیان کردووە، وەك لە نموونەکەدا ڕیوایەتەکان بوون بە بەڵگە لەسەر ڕووخانی خانوویەك.

هەروەها هەموو جۆرێك لە جۆرەکانی موعجیزاتی ڕوون و ئاشکرای پێغەمبەر ﷺ، چەسپاوە و هیچ گومانێکی تێدا نییە. ئنجا نموونە هەندەکییەکانیشی بریتین لە چەند وێنە و نموونەیەکی جۆراوجۆری ئەو موعجیزە ڕەهایەی کە ڕووی داوە.

جا هەروەك دەست و پەنجە و فوو و ئاوی دەم و دوعا و گوفتاری پیرۆزی پێغەمبەر ﷺ، سەرچاوەی گەلێ موعجیزەی زۆری ئەون، هەر بە هەمان جۆر: گشت "لطائف" و هەست و نەست و ئەندامەکانی تریشی، سەرچاوەی چەندین موعجیزە و کاری لەعادەتبەدەری تری زۆر و زەبەندەن.

کتێبەکانی باس و مێژووی ژیانی پێغەمبەر ﷺ سەرجەمی ئەو کارە لەعادەتبەدەر و موعجیزانەیان باس کردووە و، هەموو ئەو بەڵگانەشیان ڕوون کردووەتەوە کە لە ژیان و شێوە و هەڵسوکەوت و هەستەکانی پێغەمبەردا ﷺ هەن.

ئاماژەی پازدەهەم

هـەروەك دار و بەرد و خـۆر و مـانگ دەریانـبڕی و ڕایانگـەیاند کـە پێغـەمبەر ﷺ دەنـاسـن و تەسـدیقی پێغەمبـەریتی‌یە کـەی دەکـەن.. بـە هـەمان جـۆر ئاژەڵـەکان و، مـردوان و، جیننی و، مەلائیکەتانیش، ئەو پێغەمبەرە نازدارە ﷺ دەناسن و، بۆ مەبەستی ڕاگەیاندن و تەسدیق کردنی پێغەمبەریتیی ئەو، چەند موعجیزەیەك دەنوێنن.
ئەم ئاماژەی پازدەهەمە، سێ لقی لـێ دەبێتەوە:

لقی یەکەم

ئـەم لقـە بریتی‌یـە لـەوەی کـە "ڕەگـەزی زینـدەوەران" پێغەمبـەر ﷺ دەناسـن و موعجیزەکانی دەردەخـەن. جا ئـەم لقـە نموونـەی زۆری هەیـە، ئێمـەش لـێرەدا تەنـها ئـەو نموونە و ڕووداوانە باس دەکەین کە "مەشهوور"ن و بە "تەواتوری مەعنـەوی" چەسپاون، یان لە لایەن زانا لێکۆڵەرە پێشەواکان و نەتەوەی ئیسلامەوە قبووڵ کراون.

ڕووداوی یەکەم:

ئەم ڕووداوە بریتی‌یـە لـە ڕووداوی ئەشـکەوتەکە، کـە تـا ڕادەی تـەواتوری مەعنـەوی بەناوبانگە و، بەم جۆرەیە:

* کاتـێ پێغەمبـەر ﷺ لەگەڵ حـەزرەتی ئەبووبەکری صیددیـق لـە ئەشـکەوتەکەدا خۆیان حەشار دا تـاکو لـە دەسـت قورەیـش، کـە بـە دوایـاندا دەگـەڕان، خۆیـان ڕزگـار بکەن، لەم کاتـەدا "خواوەنـد فـەرمانی بـە دوو کۆتـر دا کـە لـە دەرگـای ئەشـکەوتەکەدا ڕابووەستن[1]".

لە "حەدیث"ێکی تردا دەڵێت: جاڵجاڵۆکەش دەرگای ئەشکەوتەکەی تەنی[2]".

تـەنـانەت ئـوبەیی کـوڕی خەلەف ـ کە یەکێکـە لـە گـەورە ناودارەکـانی قورەیـش و پاشان بە دەستی پێغەمبەر ﷺ لە بەدردا کـوژرا ـ کـاتێ کافرەکـانی قورەیـش پێیـان وت: بڕۆرە ناو ئەشکەوتەکەوە بزانە لەوێن یان نا؟ پێی وتن: "چ کارێکتان بەم ئەشکەوتەیە، لـە کاتێکدا هێندە تانوپۆی جاڵجاڵۆکەی پێوەیە کە من بە هی پێش لەدایکبوونی محەممەدیشی

---

(١) رواه الطبراني والأصبهاني والبزار.
(٢) الشفا ٣١٣/١.

دەزانم"؟! دوو کۆتریش لە دەرگای ئەشکەوتەکەدا ڕاوەستابوون، کۆمەڵی قورەیش وتیان: ئەگەر ئەم ئەشکەوتە کەسی تێدا بوایە، ئەم دوو کۆترە لە دەرگاکەیدا نەدەبوون"[1]. پێغەمبەریش ﷺ لەناو ئەشکەوتەکەوە گوێی لە دەنگیان بوو. تاکو لە ئەنجامدا ڕۆشتن.

* "ئیبن وەهب" دەگێڕێتەوە کە: "لەو ڕۆژەدا فەتحی مەککە کرا، کۆترەکانی شاری مەککە سێبەریان بۆ پێغەمبەر ﷺ کرد، پێغەمبەریش ﷺ دوعای بەرەکەتی بۆ کردن"[2].

* حەزرەتی عائیشە - خوای لێ ڕازی بێت - دەفەرموێ: "کۆترێکی ماڵیمان هەبوو، تا پێغەمبەر ﷺ لە ماڵەوە بوایە ئەو کۆترە بۆ خۆی لە جێی خۆیدا دەسرەوت؛ نە دەهات و نە دەڕۆشت، بەڵام هەر کە پێغەمبەر ﷺ لە ماڵ دەردەچوو، ئەو دەکەوتە هاتوچۆ و جموجووڵ"[3]. واتە ئەو کۆترە گوێڕایەڵی پێغەمبەر ﷺ بووە و، هەتا پێغەمبەر ﷺ لە ماڵەوە بوایە، ئەو لە جموجووڵ کەوتووە.

ڕووداوی دووهەم:

* بریتییە لە بەسەرهاتی بەناوبانگی "گورگەکە". ئەم بەسەرهاتەش لە چەندین ڕێگاوە گێڕراوەتەوە، بە ڕادەیەك کە حوکمی تەواتوری وەرگرتووە. ئەم ڕووداوە سەیرە، لە گەلێ ڕێگای زۆر و لە هاوەڵە بەناوبانگەکانەوە وەرگیراوە، وەك: ئەبوو سەعیدی خودری[4]، سەلەمەی کوڕی ئەکوەع[5]، ئیبن ئەبی وەهب، ئەبوو هورەیرە[6]، هەروەها ئەو هاوەڵەش کە بەسەرهاتەکەی بەسەردا هاتووە، کە ناوی: "ئوهبان"ی شوانە[7].

هەموو ئەوانە، لە چەند ڕێگایەکی جیاجیاوە دەگێڕنەوە کە:

لەو کاتەدا شوانێك خەریکی لەوەڕاندنی مەڕەکانی بوو، گورگێك هەڵمەتی بۆ یەکێك لە مەڕەکانی برد. شوانەکەش مەڕەکەی لە دەست ئەو گورگە دەرباز کرد. ئنجا گورگەکە لەولاوە هەڵتروشکا و کەوتە قسەکردن و بە شوانەکەی وت: "ئایا لە خوا

---

(١) الشفا ٣١٣/١.
(٢) الشفا ٣١٣/١.
(٣) صحيح، رواه أحمد والبزار وأبو يعلى والبيهقي والطبراني.
(٤) رواه ابن حبان والحاكم وقال: صحيح على شرط مسلم و لم يخرجاه.
(٥) رواه الأصبهاني في دلائل النبوة.
(٦) صحيح رواه البخاري ومسلم.
(٧) رواه البخاري في التأريخ الكبير والبيهقي وأبو نعيم.

ناترسیت وا نەتهێشت ڕۆزی‌یەکەم بخۆم"؟ شوانەکەش وتی: "شتێکی سەیرە! گورگ وەك مرۆڤ قسە بکات". گورگەکەش وتی: "لەوە سەیرترت پێ بڵێم؟ لەوە سەیرتر ئەوەیە کە پێغەمبەری خوا ﷺ لە "مەدینە"دا دەنگوباسی ئەوانەی پێشوو دەگێڕێتەوە و، دەرگاکانی بەهەشتی بۆ خراوەتە سەرپشت و، ئێوەی بۆ بانگ دەکات تاکو لێیانەوە بڕۆنە ژوورەوە".

جا هەرچەند هەموو ئەو ڕێگا و ڕیوایەتانەی کە ئەم ڕووداوە دەگێڕنەوە، لەسەر قسەکردنی گورگەکە یەکدەنگن، بەڵام بەهێزترینیان ئەو ڕیوایەتەیە کە ئەبوو هورەیرە - خوای لێ ڕازی بێت - دەیگێڕێتەوە. لەم ڕیوایەتەدا دەفەرموێ: "لەو کاتەدا کە ئەو گورگە وای بە شوانەکە وت، شوانەکە وتی: جا کێ سەرپەرشتیی مەڕەکانم بۆ دەکات تا دەڕۆم و دێمەوە؟ گورگەکە وتی: من! شوانەش مەڕەکانی پێ سپارد و ڕۆشت. ئنجا لە ڕیوایەتەکەدا بە درێژی بەسەرهاتەکەی و موسڵمان بوونی و بە خزمەت گەیشتنی پێغەمبەری ﷺ لە کاتی جەنگدا، گێڕاوەتەوە[1]. پاشان کە گەڕاوەتەوە بۆ لای مەڕەکانی، سەیری کردووە گورگەکە وەك شوانێکی دەستپاك سەرپەرشتیی مەڕەکانی کردووە و ژمارەیان کەمی نەکردووە، ئنجا لە پاداشتی ڕێنمایی کردنەکەی‌دا مەڕێکی بۆ گورگەکە سەربڕیوە.

* لە ڕێگایەکی ترەوە ڕیوایەت کراوە کە: جارێکیان ئەبووسوفیانی کوڕی حەرب و صەفوانی کوڕی ئومەییە، شتێکی سەیریان بەسەرهات، ئەوەبوو گورگێکیان دی کەوتبووە شوێن ئاسکێك، ئاسکەکەش خۆی کرد بە "حەرەم"دا و ئیتر بەمە گورگەکە وازی لێ هێنا! ئەوانیش سەریان لەم کارە سووڕما! گورگەکە هاتەزمان و وتی: "سەرتان سووڕ نەمێنێت، لەمە سەیرتر محەممەدی کوڕی عەبدوڵلایە ﷺ لە مەدینە، بانگتان دەکات بۆ بەهەشت".

ئەبووسوفیان بە صەفوانی وت: "سوێند بە (لات) و (عوززا) ئەگەر ئەمە لە مەککەدا باس بکەیت، کەسی تێدا نامێنێت و چۆڵ دەبێت"[2]!

لەمانەوە دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە بەسەرهاتی ئەم گورگە، وەك تەواتوری مەعنەوی، قەناعەت و دڵنیایی بە مرۆڤ دەبەخشێت.

---

(١) صحيح، رواه أحمد وغيره.

(٢) الشفا ١/٣١١، نسيم الرياض ٣/٨٤.

ڕووداوی سێهەم:

❁ ئەم ڕووداوە بریتی‌یە لە بەسەرهاتی ئەو حوشترەی كە لە پێنج شەش ڕێگاوە لە هاوەڵە بەناوبانگەكانەوە گێڕراوەتەوە، وەك: ئەبووهورەیرە، ثەعلەبەی كوڕی مالیك، جابیری كوڕی ئەبووئەوفا و، چەند كەسێكی تریش لە هاوەڵانی وەك ئەمان. جا هەموو ئەم هاوەڵانە لەوەدا یەكدەنگن كە: حوشترەكە هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و سوژدەی ڕێزی لە بەردەمدا برد و قسەی لەگەڵ كرد.

هەر ئەم هاوەڵانە لە چەند ڕێگا و ڕیوایەتێكی تردا، دەگێڕنەوە كە: ئەو حوشترە لە باخێكدا هەڵچووبوو، هەر كەسیش بڕۆشتایەتە ناو باخەكە هەڵمەتی بۆ دەبرد، بەڵام كە پێغەمبەر ﷺ ڕۆشتە ناو ئەو باخە، حوشترەكەی بانگ كرد و دەمولمۆزی پێ نایە سەر زەوی و لەغاوی لە دەم كرد(١).

لە فەرموودەیەكی تردا دەگێڕنەوە كە پێغەمبەر ﷺ لێی پرسین: بۆچی وا ئەو حوشترە هەڵچووە؟ لە وەڵامدا عەرزیان كرد: ویستمان سەری ببڕین(٢).

ڕیوایەتێكی تر دەڵێت: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئەم حوشترە سكاڵای ئەوەی لە لا كردم كە لەو كاتەوە بچووك بووە تا ئێستا لە ئیشوكاری قورسدا كارتان پێ كردووە و، ئێستاش ویستووتانە سەری ببڕن. لە وەڵامدا عەرزیان كرد: بەڵێ وایە.

❁ هەروەها حوشترەكەی پێغەمبەر ﷺ كە ناوی: "العضبـاء" بووە، لە پاش كۆچی دوایی پێغەمبەر ﷺ هیچی نەخوارد و نەخواردەوە هەتا مرد(٣).

ئەبوو ئیسحاقی ئیسفرایینی، باسی ئەوە دەكات كە ئەم حوشترە(العضباء) لە كارێكی گرنگدا قسەی لەگەڵ پێغەمبەر ﷺ كرد.

❁ لە ڕیوایەتێكی صەحیح دا(٤) چەسپاوە كە: حوشترەكەی جابیری كوڕی عەبدوڵڵای ئەنصاری لە سەفەرێكدا ماندوو بوو نەیتوانی بڕوات. پێغەمبەریش ﷺ زۆر بە هێواشی چیلكەیەكی لێ دا، حوشترەكە یەكسەر كەوتەڕێ، بە ڕادەیەكی وا كە جڵەوەكەی لە دەست جابیر دەرچووبوو. ئەمەش بەهۆی ئەو هەڵسوكەوتە نەرمونیانەوە كە پێغەمبەر ﷺ لەگەڵی‌دا نواندی.

---

(١) أحاديث تكلم الجمل وردت بأسانيد صحيحة وجيدة.

(٢)صحيح، رواه أحـــمد بإسناد جيد، وأخرجه الحاكم وقال صحيح الإسناد و لم يخرجاه، ووافقه الذهبي.

(٣) الشفا ٣١٣/١.

(٤) صحيح، رواه الشيخان.

ڕووداوی چوارەم:

* ئیمامی بوخاری و پێشەوایانی تری فەرمووده دەگێڕنەوە کە: "شەوێك دانیشتووانی مەدینە لە دەنگێك ڕاچڵەکین، هەندێکیان ڕووەو دەنگەکە ڕۆشتن، لە ڕێگادا گەیشتن بە پێغەمبەر ﷺ کە لەوسەرەوە دەهاتەوە و پێش ئەوان بەرەو دەنگەکە ڕۆشتبوو، دەیفەرموو: مەترسن شتێکی ئەوتۆ نییە مەترسیی بیێت. پێغەمبەر ﷺ بە سواری ئەسپەکەی ئەبووتەڵحە بەرەو دەنگەکە ڕۆشتبوو، کە ئەسپەکەش زینی لەسەر نەبوو شمشێرێکیش کرابووە ملی"[١]. پاشان بە ئەبووتەڵحەی فەرموو: "إنا وجدنا فرسك بحراً". واتە: ئەسپەکەت زۆر تیژڕەوە. ئەم ئەسپەش زووتر لە ڕۆشتندا زۆر سست بوو، بەڵام پاش ڕووداوی ئەم شەوە، هیچ ئەسپێکی تری پێ نەدەگەیشتەوە.

* بە ڕیوایەتێکی صەحیح چەسپاوە کە: پێغەمبەر ﷺ لە سەفەرێکدا هەڵسا نوێژ بکات، بە ئەسپەکەی خۆی فەرموو: خوا فەڕ و بەرەکەتت پێ ببەخشێت، لە جێی خۆت مەجووڵێ هەتا نوێژەکەمان دەکەین. ئەمەی فەرموو، ئنجا لە ڕووی قیبلەوە داینا. هەتا پێغەمبەر ﷺ لە نوێژ بووەوە ئەو ئەسپە هیچ ئەندامێکی خۆی نەجووڵاند[٢].

ڕووداوی پێنجەم:

* ئەویش بریتی یە لە ملکەچ بوونی شێرێك بۆ "سەفینە" کە بەندەی ئازادکراوی پێغەمبەرە ﷺ. ڕووداوەکەش بەم جۆرە بووە:

(پێغەمبەر ﷺ نامەیەکی بە سەفینەدا بۆ "موعاذ" نارد لە یەمەن. لە ڕێگادا شێرێك ڕێی پێ گرت. سەفینەش خۆی بە شێرەکە ناساند کە نێرراوی پێغەمبەرە و نامەی ئەوی پێیە. شێرەکەش دەنگێکی لێ هات و ڕێی بۆ چۆڵ کرد. لەو سەریشەوە کە گەڕایەوە، هەمان شتی بەسەرهات)[٣]. لە ڕیوایەتێکی تردا دەڵێت: سەفینە لە گەڕانەوەکەیدا ڕێی ون کرد، لەو کاتەدا شێرەکەی پێ گەیشتەوە. سەفینە دەڵێت: بە شان ئاماژەی بۆ دەکردم تا خستمیەوە سەر ڕێ.

* لە حەزرەتی عومەریشەوە ڕیوایەت کراوە کە جارێکیان پێغەمبەر ﷺ لەناو کۆمەڵێك لە هاوەڵانیدا بوو، پیاوێکی دەشتەکی بزنمژەیەکی گرتبوو، وتی: ئەوە کێیە؟ وتیان ئەوە پێغەمبەری خوایە ﷺ. ئەویش وتی: سوێند بە (لات) و (عوززا) باوەڕت پێ

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأبو داود والترمذي وابن ماجه وأحمد.
(٢) الشفا ١/٣١٥، نسيم الرياض ٣/٩٥.
(٣) صحيح، رواه البزار والطبراني والحاكم وقال: صحيح على شرط مسلم و لم يخرجاه.

ناکەم تا ئەم بزنمژەیە باوەڕت پێ نەهێنێت. ئەمەی وت و بزنمژەکەی خستە بەردەم پێغەمبەر ﷺ. پێغەمبەریش ﷺ پێی فەرموو: بزنمژەکە! من کێم؟، ئەویش هاتە زمان بە جۆرێ کە هەموو خەڵکەکە گوێیان لێ بوو، وەڵامی دایەوە وتی: بەڵێ، لە خزمەتتدام[1]! بەمە پیاوە دەشتەکی‌یەکە ئیمانی هێنا.

* لە "ئوم سەلەمە"شەوە دەگێڕنەوە کە دەفەرموێ: "جارێکیان پێغەمبەر ﷺ لە بیابانێکدا بوو، لەو کاتەدا ئاسکێك بانگی کرد: ئەی پێغەمبەری خوا!"... تا کۆتایی حەدیثەکە، کە تیای‌دا دەڵێت: "ئاسکەکە ڕای دەکرد و دەیوت: أشهد ان لا إله الاّ الله، وأنك رسول الله"[2].

چەندین نموونەی تری زۆری هاوچەشنی ئەمانە هەن، ئێمە لێرەدا تەنها ئەوانەمان باس کردووە کە "مەشهوور" و بێ گومانن.

دەسا ئەی کاکی مرۆڤ! ئەی ئەو کەسەی کە ئەم پێغەمبەرە نازدارە ﷺ ناناسێت و گوێڕایەڵیی ناکات! پەند وەربگرە! هەوڵ بدە دانەبەزیتە پلەیەك کە لە هی گورگ و شێر نزمتر بێت، چونکە ئەو ئاژەڵانە پێغەمبەر ﷺ دەناسن و گوێڕایەڵیی دەکەن!

لقی دووهەم

ئەم لقە بریتی‌یە لەوەی کە "مردووان" و "جنۆکە" و "مەلائیکەتان" پێغەمبەر ﷺ دەناسن. لەم بارەیەوە گەلێ ڕووداوی زۆر هەیە، ئێمە چەند دانەیەکیان بۆ نموونە باس دەکەین، لەوانەی کە "مەشهوور"ن و، پێشەوا باوەڕپێکراوەکان بۆیان باس کردووین. وا لە پێشدا ئەو نموونانە باس دەکەین کە پەیوەندی‌یان بە" مردووان"ەوە هەیە. ئەوانەشیان پەیوەندی‌یان بە جینني و مەلائیکەتەوە هەیە، ئەوا گەلێ زۆر و موتەواتیرن.

نموونەی یەکەم:

ئیمام حەسەنی بەصری، کە پێشەوای زانایانی ئاشکرا و پەنهانە و ڕاستگۆترینی قوتابی‌یانی ئیمامی عەلی‌یە لە سەردەمی تابیعینەکاندا، دەگێڕێتەوە و دەفەرموێ: پیاوێك هاتە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ و عەرزی کرد کە کچێکی مردووە و لە فلان شیودا ناشتوویەتی. پێغەمبەر ﷺ دڵی بۆی نەرم بوو، لەگەڵی‌دا ڕۆشت بۆ ئەو شیوە. لەوێ

(١) رواه الطبراني. بروانە: نسيم الرياض ٧٩/٣.

(٢) رواه الطبراني والبيهقي، وصححه ابن حجر لوروده من طرائق أُخر.

کچەکەی بە ناوی خۆیەوە بانگ کرد و فەرمووی: ئەی فلانە کەس! بە ئیزنی خوا وەڵامم بدەرەوە. ئەویش هاتە دەرەوە و وتی: "لبيك وسعديك". پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: دایك و باوکت موسڵمان بوون، جا ئەگەر حەز دەکەیت دەتگێڕمەوە بۆ لایان. لە وەڵامدا وتی: هیچ ئیشێکم پێیان نییە، خوا باشترە بۆم تا ئەوان[1].

نموونەی دووهەم:

ئیمامی بەیهەقی و ئیبن عەدی، بە سەنەدەوە دەگێڕنەوە کە ئەنەسی کوڕی مالیك فەرموویەتی: (لاوێك کە تاقانەی دایکە پیرەژنە کوێرەکەی بوو، کۆچی دوایی کرد. ئێمەش بە پارچەیەك داماپۆشی و سەرەخۆشیمان لە دایکی کرد. پیرەژنە وتی: کوڕی من؟! وتمان: بەڵێ. وتی: "خوایە! ئەگەر خۆت دەزانیت من تەنها کۆچم بۆ لای خۆت و پێغەمبەرەکەت کردووە، بۆ ئەوەی لە هەموو تەنگ وچەڵەمەیەکی ژیاندا یارمەتیم بدەیت، ئەوا تووشی ئەم موسیبەتەم مەکە". ئەنەس دەفەرموێ: پێش ئەوەی هەڵبسین، کوڕەکە پارچەکەی لەسەر خۆی لابرد و هەڵسا و نانی خوارد و، ئێمەش بەشداریمان کرد)[2].

ئیمامی بوصیری - خوای لێ ڕازی بێت - لە قەسیدەی بوردەدا ئاماژەی بۆ ئەم ڕووداوە سەرسووڕهێنەرە کردووە، دەفەرموێ:

لو ناسبت قدرَه آياتُه عظماً　　　أحيا اسمُه حين يُدعى دارسَ الرممِ

ڕووداوی سێهەم:

ئیمامی بەیهەقی و غەیری ئەویش، لە عەبدوڵڵای کوڕی عەبدوڵڵای ئەنصارییەوە دەگێڕنەوە دەفەرموێ: (من یەکێك بووم لەوانەی کە "ثابیتی کوڕی قەیس"یان ناشت، کە لە غەزای یەمامەدا شەهید بوو، لەو کاتەدا کە خستمانە ناو گۆڕەکەیەوە گوێمان لێبوو دەیوت: "محمد رسول الله، أبوبكر الصديق، وعمر الشهيد، وعثمان البرّ الرحيم". کە سەیرمان کرد، بینیمان گیانی تێدا نییە)[3]. واتە پێش ئەوەی حەزرەتی عومەریش ببێت بە جێنشین، ئەم هەواڵی شەهیدبوونی ئەوی دا.

(١) بڕوانە: الشفا ١/٣٢٠، نسيم الرياض ٣/١٠٦.
(٢) ضعيف، رواه البيهقي والطبراني. بڕوانە: الشفا ١/٣٢٠.
(٣) رواه البخاري في التأريخ الكبير. بڕوانە: الشفا ١/٣٢٠.

ڕووداوی چوارەم:

"نوعمانی کوڕی بەشیر، دەگێڕێتەوە و دەفەرموێ: (زەیدی کوڕی خاریجە لە یەکێك لە کۆڵانەکانی مەدینەدا کەوت بەلادا و مرد، خەڵکەکەش هەڵیان گرت و دایانپۆشی. لە نێوان شێوان و خەوتناندا کە ژنان بەسەریدا دەگریان، گوێیان لێبوو دەیوت: بێدەنگ بن! بێدەنگ بن! ئنجا سەری خۆی هەڵدایەوە و وتی: "محمـد رسول الله". پاشان وتی: "السلام علیك یارسول الله ورحمة الله وبرکاته". پاشان مردەوە)[1].

جا ئەگەر مردووی بێ ژیان تەسدیقی پێغەمبەریتیی پێغەمبەر ﷺ بکات، دەبێ ئەوانەی کە گیانیان تێدایە و تەسدیقی ناکەن، چۆن بن؟ ئایا ئەو قوڕبەسەرە زیندووانە، لەو مردووانە بێ گیانتر نین؟!

* * *

سەبارەت بەوەی کە "مەلائیکەتان" خزمەتی پێغەمبەریان ﷺ کردووە و خۆیان پیشان داوە، هەروەها سەبارەت بەوەش کە "جیننی" ئیمانیان پێ هێناوە و گوێڕایەڵییان کردووە، ئەوا هەموو ئەمانە بە تەواتور چەسپاون. قورئانی پیرۆز لە زۆر ئایەتی پیرۆزیدا بە ڕاشکاوی باسی ئەمەی کردووە و، لە غەزای بەدردا – وەك قورئان دەفەرموێ – پێنج هەزار مەلائیکەت وەکو هاوەڵان لە ژێر فەرمانی ئەودا بوون. بە ڕادەیەك کە ئەو مەلائیکەتانە لەناو مەلائیکەتانی تردا، شەرەفمەندیی بەشداری کردنی غەزای بەدریان دەست کەوت، وەك ئەو هاوەڵانەی کە لە بەشداری کردنی ئەم غەزایەدا بەو پلەیە بەهرەوەر بوون.

جا لەم مەسەلەیەدا دوو لایەن هەیە:

یەکەم: بریتییە لە بوونی "جیننی" و "مەلائیکەت" و پەیوەندیبوونیان لەگەڵماندا. ئەمەش شتێکی قەتعییە و وەك بوونی مرۆڤ و زیندەوەرانی تر بێ گومان و چەسپاوە. ئەمەشمان بە یەقینێکی تەواوەتی و گومانبڕ لە "وتەی بیست و نۆهەم"دا باس کردووە. کەواتە بۆ لایەنی چەسپاندنی بوونیان داوا لە خوێنەری بەڕێز دەکەین سەر لەو وتەیە بدات.

---

(١) صحيح، رواه الحاكم والبيهقي والطبراني باسنادين رجال أحدهما ثقات وذكره البخاري في التأريخ الكبير مختصراً.

لایەنی دووهەم: بریتی‌یە لە بینینی مەلائیکەت و جینني و قسە لەگەڵ کردنیان لە لایەن چەند کەسێکی ئەم نەتەوەیەوە، بەهۆی شەرەفمەندیی پەیوەندی‌یان لەگەڵ پێغەمبەری نازداردا ﷺ. کە ئەمەش لایەنێکی شوێنەوارەکانی موعجیزاتی ئەو پێغەمبەرە ﷺ دەردەخات.

❊ ئەوەتا بوخاری و موسلیم و پێشەوایانی فەرمووده، هەموویان، لە حەزرەتی عومەرەوە - خوای لێ ڕازی بێت - دەگێڕنەوە دەفەرموێ:

(ڕۆژێکیان کە لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ دانیشتبووین، لە پڕ پیاوێك کە بەرگەکانی بەری یەکجار سپی و مووی جەستەی تەواو ڕەش بوو، هیچ شوێنەوارێکی سەفەریشی پێوە دیار نەبوو، کەسیشمان نەماندەناسی، هات لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ دانیشت و پرسیاری لە بارەی: ئیسلام و ئیمان و ئیحسانەوە لە پێغەمبەر ﷺ کرد و، ئەویش وەڵامی هەموو پرسیارەکانی دایەوە. پاشان فەرمووی: عومەر! ئایا دەزانیت ئەوە کێ‌یە ئەو پرسیارانە دەکات؟ وتم: خوا و پێغەمبەرەکەی باشتر دەزانن. فەرمووی: ئەوە جوبریلە، بۆ ئەوە هات، کە ئایینەکەتان فێر بکات)[1].

❊ هەروەها بە چەند ڕیوایەتێکی صەحیح و بێ گومان کە لە پلەی تەواتوری مەعنەوی‌دان و پێشەوایانی حەدیث ڕیوایەتیان کردوون، چەسپاوە کە: زۆر جار هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ جوبریلیان لەسەر شێوەی هاوەڵی بەڕێز "دحية الكلبي"دا دەبینی کە پیاوێکی گەلێ جوانخاس بووە[2]. هەندێ لەو هاوەڵانە، ئەمانە بوون: ئیمامی عومەر، ئیبن عەبباس، ئوسامەی کوڕی زەید، حاریث، عائیشە، ئوم سەلەمە، خوایان لێ ڕازی بێت. هەموو ئەمانە دەفەرموون: زۆر جار جوبریلمان لەسەر شێوەی "دحية الكلبي"دا دیوە. جا ئایا دەگونجێ شتێکیان نەدیبێت، بڵێن: دیومانە؟!

❊ بە سەنەدێکی صەحیحەوە لە "سەعدی کوڕی ئەبوو وەققاصەوە"، کە یەکێکە لەو دە کەسەی موژدەی بەهەشتیان پێ درا و، فاتیحی وڵاتی فارسە، خوای لێ ڕازی بێت، دەگێڕنەوە کە دەفەرموێ:

---

(١) صحيح، رواه مسلم.

(٢) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحمد والحاكم والطبراني.

(لە غەزای ئوحوددا جوبریل و میکائیلمان لە لای ڕاست و چەپی پێغەمبەرەوە ﷺ دەبینی، کە لەسەر شێوەی دوو پیاودا بوون و بەرگ و پۆشاکی سپییان لەبەردا بوو، بەو شێوەیە پاسەوانی پێغەمبەر ﷺ بوون و، پارێزگارییان دەکرد)[1].

جا ئەگەر پاڵەوانێکی موسڵمانی وەکو "سەعد" بڵێت: "دەمانبینی" ئایا هەرگیز دەگونجێ وا نەبێت و بە پێچەوانەوە بێت؟

* پاشان ئەبوو سوفیانی کوڕی حاریثی کوڕی عەبدولموتەلیب کە ئامۆزای پێغەمبەرە ﷺ، لە ڕۆژی غەزای بەدردا، چەند پیاوێکی سپیی لە نێوان زەوی و ئاسماندا بینی، کە سواری چەند ئەسپێکی بەڵەك بووبوون[2].

* جارێکیان پێغەمبەر ﷺ لە کەعبەدا جوبریلی پیشانی حەمزە دا، ئەویش یەکسەر بووراِیەوە[3].

کەواتە ئەو نموونانەی بینینی مەلائیکەتمان بۆ ڕوون دەکەنەوە، تەواو زۆرن. هەموو ئەم ڕووداوانەش جۆرێکمان لە موعجیزاتی پێغەمبەر ﷺ بۆ دەردەخەن و، بەڵگەن لەسەر ئەوەی کە مەلائیکەتەکان وەك پەپوولە بە دەوری نووری پێغەمبەرێتیی ئەودا دەخولێنەوە.

* * *

سەبارەت بە بینین و قسە لەگەڵ کردنی "جیننی"ش، ئەوا زۆر جار ڕوو دەدات. تەنانەت لەگەڵ زۆربەی خەڵکیشدا، چ جای هاوەڵەکان، خوایان لێ ڕازی بێت. ئەوەندە هەیە کە پێشەوایانی فەرموودە، ڕاسترین هەواڵ و چەسپاوترین ڕووداومان بۆ دەگێڕنەوە.

* "عەبدوڵڵای کوڕی مەسعوود" لەو شەوەدا کە "جیننی" ئیمانیان هێنا، جیننیی بینی و قسەیانی بیست و، دەیشوبهاندن بە پیاوانی (زەط)[4]، کە تیرەیەکی کەڵەگەتی خەڵکی سوودانن.

* پاشان ڕووداوێکی بەناوبانگ هەیە، کە زانایان و پێشەوایانی فەرموودە دەیگێڕنەوە و باوەڕی پێ دەکەن، کە بریتی یە لەوەی: "خالیدی کوڕی وەلید - خوای لێ ڕازی بێت - کاتێ کە بتی: "العُزّى"ی ڕووخاند، ئافرەتێکی ڕووتی ڕەشی بینی قژی

---

(١) صحيح، رواه الشيخان.

(٢) رواه البزار في مسنده: ٩/٣١٧-٣١٨.

(٣) رواه البيهقي مرسلاً وابن سعد في الطبقات ٣/١٢. بڕوانە: الشفا ١/٣٦٢.

(٤) صحيح، رواه الترمذي واللفظ له وقال: حسن صحيح غريب، ورواه أحمد والطبراني.

بڵاو كردبووەوە و لەناو بتەكەوە هاتە دەرەوە، یەكسەر بە شمشێرەكەی لەتی كرد. پاشان ئەمەی بۆ پێغەمبەر ﷺ گێڕایەوە، ئەویش فەرمووی: "ئەوە عوززا بووە"[1] كە خەڵكی دەیانپەرست كاتێ لەناو بتەكەدا بوو، لە دوای ئەوە ئیتر ناپەرسترێت.

* لە حەزرەتی عومەری كوڕی خەتتابەوە - خوای لێ ڕازی بێت - دەگێڕنەوە دەفەرموێ: جارێك لە خزمەتی پێغەمبەردا ﷺ دانیشتبووین، پیاوێكی پیر هات و دارعەسایەكی بە دەستەوە بوو، سەلامی لە پێغەمبەر ﷺ كرد و، ئەویش وەڵامی سەلامەكەی دایەوە و، فەرمووی: ئەم دەنگە لە دەنگی "جیننی" دەچێت، تۆ كێیت؟ وتی: من "هامە"م.. لە "حەدیث"ێكی درێژدا دەفەرموێ: پێغەمبەر ﷺ چەند سوورەتێكیشی لە قورئانی پیرۆز فێر كرد[2].

ئەم ڕووداوە هەرچەند لە لایەن پیاوانی حەدیثەوە ڕەخنەی لێ گیراوە، بەڵام چەند پێشەوایەكی تر بە صەحیحیان داناوە[3]. هەرچۆن بێت بە پێویستی نازانین زۆری لەسەر بڕۆین، چونكە نموونەی ئەم بابەتە گەلێ زۆرە.

دەبێ ئەوەش بڵێین كە:

ئەو كەسانەی بە نووری پێغەمبەر ﷺ ڕووناك بوونەوە و لەسەر بەرنامەكەی ئەو پەروەردە بووبوون، كە لە هەزاران كەس تێپەڕ دەبن، لە ئەولیا و ئەقتاب و زانایان و پیاوچاكانی وەك شێخی گەیلانی، هەموو ئەمانە، بە "مەلائیكەت" و "جیننی" گەیشتوون و قسەیان لەگەڵدا كردوون. ئەم ڕیوایەتانەش كە لەم بارەیەوە هەن، تابڵێی موتەواتیر و زۆر و گومانبڕن.

بەڵێ، گەیشتنی ئوممەتی پێغەمبەر ﷺ بە "مەلائیكەت" و "جیننی" و قسەكردنیان لەگەڵیاندا، یەكێكە لە شوێنەوارەكانی پەروەردەی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ و ڕێنماییە بێوێنەكەی.

(١) صحيح، رواه البيهقي والنسائي وأبو يعلى.
(٢) رواه البيهقي.
(٣) "ابن الجوزي" لە بارەی ئەم فەرموودەیەوە دەڵێت: "موضوع لا أصل له". بەڵام زانایانی تر دەڵێن: "تعدد طرقه يدل على صحته". بڕوانە: نسيم الرياض للخفاجي ٣/٢٨٧.

لقی سێهەم

پاراستن و پارێزگاری کردنی پێغەمبەر ﷺ لە لایەن خـوای گـەورەوە، موعجیزەیـەکی ئاشکرا و ڕاستی‌یەکی یەکجار ڕوونەو، لە دەقـی ئـەم ئایەتـەی قورئـاندا بـاس کـراوە کـە دەفەرموێ:

﴿والله يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (المائدة:٦٧)!

جا لـەم ئایەتـە پـیرۆزەدا موعجیـزاتی زۆر هەیـە، چونکـە لـەو کاتـەدا کـە پێغەمبـەر ﷺ پێغەمبـەرێتیی خـۆی ڕاگـەیاند، تەحـەددای تەنـها تـاقمێك، یـان نەتەوەیـەك، یـان چـەند پێشـەوایەکی ڕامیـاری، یـان چـەند کاربەدەستێکی دیـاری کـراوی نــەکردووە، بـەڵکو تەحەددای هەموو دەستەڵاتداران و خاوەن ئایینەکانی بە گشتی کردووە، لە کاتێکدا کـە جگە لە خوا هیچ پارێزگـارێکی نـەبووە، تەنانـەت مـام و خـزم و کەسـوکار و تیرەکەشـی دوژمنی بـوون. کـەچی سـەرەڕای ئەمـەش، بیسـت و سێ سـاڵی ڕەبـەق، بـە بێ هیـچ پاسەوانێك، ژیانی بەسەر برد و چەندین ڕووداوی سامناکیشی لەو ماوەیەدا بەسەرهات، لەگەڵ هەموو ئەوانەشدا، هەر تەنها خواوەند دەیپاراست و، تا ئەو دەمەی کۆچی دوایـی کرد بەوپەڕی دڵنیایی و ئاسوودەیی‌یەوە ژیا. ئەمەش بە وێنـەی ڕوونـاکیی خـۆری گەشـی ئاسمان، بەڵگەیەکی ڕوونە لەسـەر دامـەزراوی و بەهێزیی ئەو ڕاستی‌یەی کـە لـەم ئایەتـە پیرۆزەدا هەیە:

﴿والله يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ (المائدة:٦٧)!

لـێرەدا - بۆ نموونـە - چـەند ڕووداوێـك بـاس دەکـەین، لەوانـەی کـە بـە شـێوەیەکی گومانبڕ چەسپاون:

ڕووداوی یەکەم:

* زانایانی فەرموودە و شارەزایانی ژیانی پێغەمبەر ﷺ بە یـەکدەنگی دەگێڕنـەوە کـە: لەو کاتەدا قورەیش کۆبوونەوە و بڕیاری کوشتنی پێغەمبەریان ﷺ دا، شەیتان لە شـێوەی پیاوێکی پیردا هات بـۆ لایـان و ڕێنمـایی کـردن کـە: لـە هـەر تیرەیـەکی قورەیـش یـەکێك بەشداریی کوشتنی بکات، بـۆ ئـەوەی لـە پاشـاندا نـاکۆکی نەکەوێتـە نێوانیـان. ئـەوەبوو نزیکەی دووسەد پیاو بە پێشـەوایەتیی: "ئـەبوو جـەهل" و "ئـەبوو لـەهـەب"، بـەرەو مـاڵی پێغەمبەر ﷺ ڕۆشـتن. لـەو کاتەشـدا حـەزرەتی عـەلی لـە خزمـەتی پێغەمبـەردا ﷺ بـوو. بـە

فەرمانی پێغەمبەر ﷺ حەزرەتی عەلی لە جێی پێغەمبەردا ﷺ نوست و، پێغەمبەر ﷺ خۆیشی چاوەڕوانی ئەوانی کرد، تا ئەو کۆمەڵەی قورەیش هاتن و دەورو پشتی ماڵەکەیان گرت. ئنجا پێغەمبەر ﷺ تەشریفی لە ماڵ هاتەدەرەوە و بەسەر سەریانەوە ڕاوەستا و، خواوەند چاوی ئەوانی لە ئاستیدا کوێر کرد. ئنجا پێغەمبەر ﷺ مشتێك خاکی بەسەر دەموچاویاندا وەشاند و خۆی دەرباز کرد[١].

* هەروەها خواوەند پێغەمبەرەکەی خۆی لەوە پاراست کە کافران لە ئەشکەوتەکەدا ببینن، بە بۆنەی ئەو جاڵجاڵۆکەیەوە کە ناردی و دەرگای ئەشکەوتەکەی تەند و، ئەو دوو کۆترەش کە لە دەرگای ئەشکەوتەکەدا ڕاوەستان[٢].

ڕووداوی دووهەم:

* ئەم ڕووداوە بریتی‌یە لە بەسەرهاتی "سوراقەی کوڕی مالیك" کە لە کاتی کۆچی پێغەمبەردا ﷺ بۆ مەدینە، ڕووی دا.. ئەوەبوو هۆزی قورەیش خەڵات و بەخششی بۆ ئەو کەسە ڕاگەیاند کە هەواڵی پێغەمبەر و ئەبووبەکریان بداتێ، یان بیانکوژێت، یان بە زیندوویی بیانگرێت.

سوراقەش کە ئەم ڕاگەیاندنەی قورەیشی پێ گەیشت، یەکسەر بە سواری ئەسپەکەی شوێن پێی پێغەمبەری ﷺ هەڵگرت، تا نزیکی پێغەمبەر ﷺ بووەوە. لەو کاتەدا پێغەمبەر ﷺ دوعای لێ کرد، یەکسەر چوارپەلی ئەسپەکەی لە زەوی‌دا ڕۆچوو و لەسەری کەوتە خوارەوە. پاشان سوار بووەوە و ڕۆشت تا ئەوەندە لێیان نزیك بووەوە، کە گوێی لە پێغەمبەر بوو ﷺ قورئانی دەخوێند و لاشی لێ نەدەکردەوە. بەڵام حەزرەتی ئەبووبەکر لای کردەوە و، عەرزی پێغەمبەری ﷺ کرد: وا گەیشتنە سەرمان. ئەویش، هەروەك لەناو ئەشکەوتەکەدا پێی وت، لێرەشدا فەرموویەوە: "لا تحزن إنّ الله معنا". لەم کاتەدا هەر چوارپەلی ئەسپەکەی سوراقە بۆ جاری دووهەم تا ئەژنۆی ڕۆچوو بەناو زەوی‌دا و لەسەری کەوتە خوارەوە. پاشان زۆری لێ کرد و هەڵی‌ساندەوە، سەیری کرد چوارپەلی ئەسپەکەی شتێکی وەك دووکەڵی لێ هەڵدەسا! ئنجا بانگی لە پێغەمبەر ﷺ و حەزرەتی ئەبووبەکر کرد و وتی: "الأمان"! پێغەمبەریش ﷺ ئەماننامەیەکی بۆ

---

(١) صحيح، رواه الإمام أحمد.

(٢) رواه الطبراني والبزار والأصبهاني.

نووسی و فەرمانی دایێ کە هەرکەسێکی دی ڕێی لێ ون بکات، تاکو نەکەوێتە شوێنیان. پاشان وازی لێ هێنان و ڕۆشت[١].

❊ لە خەبەرێکی تردا دەگێڕنەوە کە شوانێك دەنگوباسی پێغەمبەر ﷺ و ئەبووبەکری دەست کەوت، یەکسەر بە ڕاکردن ڕۆشت تاکو قورەیش ئاگادار بکاتەوە. کە گەیشتە مەککە، دڵی مۆر کرا و نەیدەزانی چی بکات و لە بیری برایەوە بۆچی هاتووە! تا گەڕایەوە جێی خۆی[٢]. لە دوایی‌دا بۆی دەرکەوت کە لە بیری براوەتەوە.

ڕووداوی سێهەم:

❊ پێشەوایانی فەرموودە لە چەند ڕێگایەکی جیاجیاوە دەگێڕنەوە کە: لە غەزای "غەتەفان و ئەنمار"دا سەرۆك هۆزەکەیان، کە ناوی: "غەورەثی کوڕی حاریثی موحاریبی" بووە، ویستی دەست لە پێغەمبەر ﷺ بووەشێنێت. ئەوەبوو پێغەمبەر ﷺ کاتێکی زانی ئەم کابرایە بە شمشێرەوە لەسەر سەری ڕاوەستاوە. فەرمووی: "اللّهم اكفنيه بما شئت". واتە: خوایە! بەهەر شتێك کە خۆت ویستت لەسەری بێت، لە کۆڵمی بکەرەوە! هەر کە پێغەمبەر ﷺ ئەمەی فەرموو، یەکسەر ژانێك بە پشتی ئەو پیاوەدا هات کە لە جموجووڵی خست و، بە دەمدا کەوت و، شمشێرەکەشی لە دەست کەوتە خوارەوە[٣]!

❊ هەروەها دەگێڕنەوە کە جارێك کابرایەکی دەشتەکی بە شمشێرەوە هاتە سەر پێغەمبەر ﷺ و پێی وت: ئێستا کێ لە دەستی من ڕزگارت دەکات؟ پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: "الله". یەکسەر دەستی پیاوە دەشتەکی‌یەکە کەوتە لەرزین و شمشێرەکەی لێ کەوتە خوارەوە[٤]. ئنجا پێغەمبەر ﷺ هەڵی گرتەوە و فەرمووی: "ئەی ئێستا کێ تۆ لە دەستی من ڕزگارت دەکات"؟ هەر لەم ڕیوایەتەدا دەڵێت: لە ئەنجامدا پێغەمبەر ﷺ لێی خۆش بوو، ئەویش گەڕایەوە بۆ ناو هۆزەکەی خۆی و پێی وتن: لە لای باشترین مرۆڤەوە هاتوومەتەوە.

---

(١) صحيح، رواه البخاري ومسلم وأحمد.

(٢) الشفا ١/٣٥١.

(٣) ذكره القاضي عياض باللفظ المذكور، بروانه: الشفا ١/٣٤٨ والحديث أخرجه بنحوه البخاري وابن حبان والحاكم وأحمد وأبو يعلى والطبراني في الأوسط.

(٤) صحيح، رواه البخاري ومسلم.

* بە هەمان چەشنی ئەم بەسەرهاتە، دەگێڕنەوە کە لە غەزای بەدریشدا بەسەری هاتووە. ئەویش ئەوەیە کە دەڵێن: لە ڕۆژی بەدردا بە نیازی دەست بەئاوگەیاندن لە هاوەڵانی دوور کەوتەوە. یەکێك لە مونافیقان شوێنی کەوت. وەکو ڕیوایەتەکەی پێشوو، ئەویش شمشێری لە پێغەمبەر ﷺ بەرز کردەوە، بەڵام کە پێغەمبەر ﷺ ئاوڕی لێ دایەوە، یەکسەر ئەو مونافیقە کەوتە لەرزین و شمشێرەکەی لە دەست داکەوت.

ڕووداوی چوارەم:

* بە ڕیوایەتێکی "مەشهوور"ی نزیك لە تەواتورەوە، لە پێشەوایانی حەدیثەوە دەگێڕنەوە، هەروەها زۆربەی زانایانی تەفسیریش لەوەدا لەگەڵیاندان کە هۆی هاتنەخوارەوەی ئایەتی: ﴿إِنَّا جعلنا في أعناقهم أغلالاً فهي إِلى الأذقان فهم مُقمَحُون ۞ وجَعَلْنا مِن بين أَيديهم سداً ومن خلفهم سداً فأغشيناهم فهم لا يُبصِرون﴾ (يس:٨-٩) ئەوەبوو کە: ئەبووجەهل سوێندی خوارد: ئەگەر هەرکات محەممەد لە سوژدەدا ببینێت، ئەو بەردە گەورەیە بدات بە سەریدا. جارێك پێغەمبەر ﷺ لە سوژدەدا بوو، بەردێکی گەورەی هێنا تاکو بیدات بە سەریدا، لەم کاتەدا قورەیشیش سەیریان دەکرد. بەڵام بەردەکە لکا بە هەردوو دەستیەوە و، دەستەکانیشی تا ملی وشك بوون[1]، کە پێغەمبەر ﷺ لە نوێژەکەی بووەوە، ڕۆشت و دەستی ئەبووجەهلیش بەربوو. ئیتر ئەم دەست بەربوونەی یان لەبەر ئەوە بووە کە پێغەمبەر ﷺ دوعای کردووە بەربێت، یان لەبەر ئەوەی کە هیچ پێویستییەك نەما بەوەی بەردەکەی پێوە بلکێت.

* وەلیدی کوڕی موغیرە، هات بۆ لای پێغەمبەر ﷺ بە نیازی ئەوەی بیکوژێت. بەڵام خواوەند چاوەکانی وا کوێر کرد کە گوێی لە دەنگی پێغەمبەر بوو، کەچی بە چاو نەیدەبینی. ناچار گەڕایەوە بۆ لای هاوڕێکانی، ئەوانیشی نەبینی تا بانگیان کرد[2]! هەر بەم جۆرە مایەوە هەتا پێغەمبەر ﷺ تەشریفی لە مزگەوتدا بوو. بەڵام کە لە مزگەوت ڕۆشتە دەرەوە، چاوی چاك بووەوە، چونکە هیچ پێویستییەك بە کوێریی ئەو نەما.

* هەروەها لە حەزرەتی ئەبووبەکری صیددیقەوە - خوای لێ ڕازی بێت - دەگێڕنەوە کە: دوای ئەوەی سوورەتی: ﴿تَبَّتْ يَدا أَبي لَهَبٍ﴾ نازڵ بوو، "ئوم

(١) أخرجه ابن اسحاق وابن هشام والبيهقي وأبو نعيم بلفظ قريب، وأصله في البخاري والترمذي وأحمد وأبو يعلى.
(٢) الشفا ٣٥١/١.

جەمیل"ی ژنی ئەبوو لەهەب، کە ئەم سوورەتە بە ﴿حَمَّالَةَ الْحَطَبِ﴾ ناوناتۆرەی لێ ناوە، دەستەکانی پڕ کرد لە بەرد و هات بۆ پێغەمبەر ﷺ لەو کاتەدا کە پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ ئەبووبەکر لە "مسجد الحرام"دا بوو. کاتێ گەیشتە سەریان تەنها ئەبووبەکری بینی و، خوای گەورە لە ئاستی پێغەمبەرەکەیدا ﷺ چاوی ئەوی کوێر کرد. ئەوەبوو بە ئەبووبەکری وت: کوا هاوڕێکەت؟ بیستوومە قسەم پێ دەڵێت، بە خوا ئەگەر ببینم ئەم بەردانەی بە دەمدا دەکێشم[1].

بێ گومان "ژنە دارکێشی دۆزەخ" ناتوانێت دەستەلاتدارێکی هێندە گەورە و مەزن ببینێت کە خواوەند بە چەند پلەیەکی ئاوا بەرز لە کەسانی تر جیای کردووەتەوە.

ڕووداوی پێنجەم:

❊ بە نەقڵی ڕاست و دروست ئەو بەسەرهاتە چەسپاوە کە بەسەر "عامیری کوڕی توفەیل" و "ئەربەدی کوڕی قەیس"دا هاتووە، کە بەم جۆرەیە:

"ئەم دوانە بە نوێنەرایەتیی تیرەکەیان هاتنە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ. زووتر عامیر بە هاوڕێکەی وتبوو: من لە پێشەوە محەممەد بە قسە دەگرم، تۆیش لە کاتی قسەکردندا لێی بدە. لە پاشاندا نەیبینی هاوەڵەکەی هیچ کارێك بکات. کە دوایی لێی پرسی بۆ هیچت نەکرد؟ لە وەڵامدا وتی: بە خوا هەرکات دەمویست لێی بدەم، تۆم لە نێوان خۆم و ئەودا دەبینی، ئایا لە تۆ بدەم"[2]؟

ڕووداوی شەشەم:

❊ هەروەها بە نەقڵی صەحیح چەسپاوە کە: "شەیبەی کوڕی عوسمانی حەجەبی" لە ڕۆژی "حونەین" یان "ئوحود"دا گەیشتە سەر پێغەمبەر ﷺ. کاتی خۆیشی حەزرەتی (حەمزە) باوك و مامی ئەمی کوشتبوو. لەبەر خۆیەوە وتی: دەرفەتە، وا ئەمڕۆ تۆڵەی خۆم لە محەممەد دەسێنمەوە! کاتێ خەڵك لە جەنگەکەدا تێکەڵ بە یەکتر بووبوون، ئەم لە پشتەوە هات بۆ پێغەمبەر و شمشێرەکەی بەرز کردەوە بۆ ئەوەی دەستی خۆی بوەشێنێت.. خۆی دەیگێڕێتەوە، دەڵێت: لەم کاتەدا پێغەمبەر ﷺ پێی زانیم، بانگی کردم و دەستی خستە سەرسنگم، لەو کاتەشدا لە هەموو کەسێك زیاتر ڕقم لێی بوو. کە دەستی لەسەر سنگم هەڵگرت، لە هەرچی کەس هەیە زیاتر خۆشم دەویست. ئنجا پێی وتم: وەرە نزیك بەرەوە و لە دژی کافران بجەنگە. دەڵێت: نزیك بوومەوە و بە

(١) رواه البيهقي والحاكم وقال: صحيح الإسناد.
(٢) رواه ابن اسحاق والبيهقي وأبو نعيم والطبراني والأصبهاني واللفظ له.

شمشێرەکەم لەگەڵ کافراندا شەڕم دەکردو، خۆم کرد بە قەڵغان بۆ پێغەمبەر ﷺ خۆ ئەگەر باوکیشم بهاتایەتە بەردەست، دەمکوشت و نەمدەهێشت نزیکی پێغەمبەر ببێتەوە[1].

* "فوضالەی کوڕی عەمر"یش دەڵێت: لە ساڵی فەتحی مەککەدا کە پێغەمبەر ﷺ تەوافی کەعبەی دەکرد، ویستم بیکوژم. کە لێی نزیك بوومەوە، فەرمووی: "ئەوە فوضالەیە"؟ وتم: "بەڵێ". فەرمووی: "ئەوە لە دڵی خۆتدا چیت دەوت"؟ وتم: "هیچ". ئەویش پێکەنی و، داوای لێبوردنی لە خوا بۆکردم و، دەستی خستە سەرسنگم و، بەوە دڵم دامرکایەوە. بە خوا هەر کە دەستی لەسەر سنگم لابرد، لە هەرچی شت هەیە کە خوا دروستی کردووە پێغەمبەرم ﷺ زیاتر خۆش دەویست[2].

ڕووداوی حەوتەم:

* بە نەقڵی صەحیح چەسپاوە و دەگێڕنەوە کە: جارێك پێغەمبەر ﷺ پاڵی بە دیوارێکەوە دابووەوە، جولەکەکان پیلانیان لە دژی پێغەمبەر ﷺ سازکردو، یەکێکیان ویستی بەردێکی گەورەی بە سەردا بکێشێت. پێش ئەوەی دەستی خۆی بوەشێنێت، پێغەمبەر ﷺ هەڵسا و ڕۆشت[3]. بەو جۆرە و بە بۆنەی پارێزگاریی خوای گەورەوە، پیلانەکەیان سەری نەگرت.

ڕووداوی تری هاوچەشنی ئەمە زۆرن. ئەوەتا ئیمامی بوخاری و موسلیم و پێشەوایانی تری حەدیث، لە حەزرەتی عائیشەوە دەگێڕنەوە، کە دەفەرموێت: تا ئەو کاتەی ئایەتی: ﴿والله يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ﴾ نازڵ بوو، پێغەمبەر ﷺ پاسەوانی هەبوو. بەڵام کە ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە، سەری لەماڵەوە هێنایە دەرەوە و فەرمووی: "يا أيها الناس! انصرفوا، فقد عصمني ربي عز وجل"[4]. واتە: خەڵکینە! فەرموون بڕۆن، وا خوا خۆی دەمپارێزێت.

* * *

(١) الشفا ١/٣٥٣. نسيم الرياض ٣/٢٤٨.

(٢) رواه ابن اسحاق وابن هشام وابن سيد الناس. بڕوانە: الشفا ١/٣٥٣، الإصابة ٥/٣٧٢.

(٣) رواه ابن اسحاق. بڕوانە: الشفا ١/٣٥٢.

(٤) رواه الترمذي وعبد بن حميد وابن جرير وأبو نعيم والحاكم وقال: صحيح الإسناد.

ئەم پەیامە، هەر لە سەرەتاوە تا ئێرە، ئەوەی ڕوون کردەوە کە:

هەرچی جۆر و هەرچی جیهانی ناو ئەم بوونەوەرە هەیە، هەموویان پێغەمبەر ﷺ دەناسن و پەیوەندییان لەگەڵیدا هەیە. چونکە ئەمانە موعجیزەکانی پێغەمبەر ﷺ لە هەموو جۆرێك لە جۆرەکانی بوونەوەراندا دەردەخەن. واتە دەری دەخەن کە ئەم پێغەمبەرە بەڕێز و نازدارە ﷺ ڕەوانەکراوی بەدیهێنەری گەردوون و نێرراوی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانە.

بەڵێ، هەروەك فەرمانبەرێکی گەورەی دەوڵەت، یان پشکنیارێکی پایەبەرزی لای پادشا، هەموو فەرمانگەکانی دەوڵەت دەیناسن و، ئەگەر بڕواتە ناو هەرکام لەو فەرمانگەیانە، ئەوا ڕێزێکی گەرم و زۆری لێ دەگیرێت، چونکە لە لایەن پادشای مەزنەوە کاری پێ سپێرراوە. بەڵام ئەگەر وا دابنێین ئەم کار پێسپێرراوە تەنها پشکنیاری "دادگەری" بێت، ئەوا تەنها فەرمانگەکانی "دادگەری" دەیناسن و ڕێزی لێ دەگرن و، فەرمانگەکانی تر بە باشی نایناسن. یان ئەگەر تەنها پشکنیاری گشتیی سوپا بێت، ئەوا فەرمانگە ڕەسمییەکانی تری دەوڵەت نایناسن..

بەڵام خۆ لەو نموونانەی پێشوو، تێدەگەین کە: هەموو فەرمانگەکانی دەستەڵاتداریی خواوەند، زۆر بە باشی ئەو پێغەمبەرە ﷺ دەناسن و، بە غەیری خۆشیانی دەناسێنن. هەر لە مەلائیکەتەوە تا دەگاتە جاڵجاڵۆکە و مێش..

کەواتە – بە بێ هیچ گومانێك – دواهەمین پێغەمبەرە ﷺ و، نێرراوی پەروەردگاری جیهانیانە و، پەیام و پێغەمبەرێتییەکەشی وەك هی پێغەمبەرانی تر نییە، تا تەنها بۆ یەك نەتەوە بێت، بەڵکو بۆ هەموو بوونەوەرانە بە گشتی.

ئاماژەی شازدەهەم

ئەم ئاماژەیە بریتییە لە "ئیرهاصات". واتە ئەو ڕووداوە لەعادەتبەدەرانەی کە لە پێش پێغەمبەرێتییدا دەرکەوتوون. جا لەبەر ئەوەی ئەم ڕووداوانە پەیوەندییان بە پێغەمبەرێتیی پێغەمبەرەوە ﷺ هەیە، ئەوا بە جۆرێك لە بەڵگەکانی پێغەمبەرێتیی ئەو دادەنرێن.. ئەمانەش سێ بەشن:

بەشی یەکەم

ئـەم بەشـە بریتیـیـە لـەو هەوالانـەی کـە "تـەورات" و "ئینجیـل" و "زەبـوور" و "صوحوف"ی پێغەمبەران – درووديان لەسـەر بێـت – لـە بـارەی پێغەمبـەرێتیی حـەزرەتی محەممەدەوە ﷺ رایانگەیاندوون. کە ئەمەش بە دەقی قورئانی پیرۆز چەسپاوە.

بەڵێ، مادەم ئەو کتێبانە "ئاسمانی"ن و خاوەنەکانیشیان (واتە ئەوانەی بۆیان هـاتوون) چەند پێغەمبەرێکی بەڕێزن – درورودی خوایان لەسەر بێت – دەبێ ئـەو کتێبانـە بەوپـەڕی بێ گومانی و بە جۆرێکی پێویست باسی ئەو کەسە بکەن کە بەهۆی ئەو نوورەی لە لایەن خـــواوە بـــۆی دێــت نیــوەی ڕووی زەوی ڕوونـــاك دەكاتـــەوە و ئـاییـنەکانـــی تـــر هەڵدەوەشێنێتەوە و ڕوخساری گەردوونیش دەگۆڕێت..

چونکە ئەو کتێبانـەی کـە ڕووداوە جوزئیـیـەکان لـە بیر ناکـەن و تۆماریـان دەکەن، هــەرگیز ناگونجــێ گرنگــترین و گــەورەترین ڕووداوی مێــژووی مرۆڤایــەتی، کــە پێغەمبەرێتیی حەزرەتی محەممەدە ﷺ، باس نەکەن.

جا مادەم باسی دەکەن، ئەوا باسکردنەکەیان یان بەدرۆخستنەوەی ئـەو دەبێـت تـاکو ئایینـەکانی خۆیـان لـە هەڵوەشـانەوە و تیـاچوون بپـارێزن، یـاخود بریتـی دەبێـت لـە تەسدیق کردنی. واتـە بـۆ ئـەوەی ئایینەکـەیان لـە دەسـتکاری و تـەحریف و خورافـات بپارێزن، تەسدیقی ئەو پێغەمبەرە ﷺ دەکەن. خۆ قسەی هەموو دۆستان و دوژمنان لەوەدا یەکی گرتووە کە هیچ بەڵگە و نیشانەیەکی ئەوتۆ لەو کتێبانەدا نییە بەدرۆخستنەوەی ئەم پێغەمبەرە ﷺ ڕابگەیەنێت. کەواتە دەبێ بەڵگە و نیشانەی تەسدیقی ئەویان تێدا بێت.

ئێستاش مـادەم بـە شـێوەیەکی ڕەهـا "تەسـدیق کـردن" لـە ئارادایـە و هۆکـارێکی سەرەکیش هەیە کـە داخـوازی ئـەم تەسـدیق کردنەیە، ئـەوا لـێرەدا سـێ بەڵگـەی بـەهێز و توندوتۆڵ لەسـەر بوونـی ئـەم تەسـدیق کردنەی پێغەمبـەرێتیی پێغەمبـەر ﷺ لـەو کتێبانـەدا، دەهێنینەوە:

بەڵگەی یەکەم:

پێغەمبـەر ﷺ چـەند ئایـەتێکی بەسـەر شـوێنکەوتەی ئـەو ئایینانـەدا خوێنـدەوە و، بـەو ئایەتانە تەحەددای کردن. وەك بڵێی بە زمانی قورئانی پیرۆزەوە پێیان دەفەرموێ:

(ئەوەتا کتێبەکانتان تەسدیقی پێغەمبەریێتیم و ئەو وەسفانەی من دەکەن کە تیایاندایە و، لەو دەعوایەمدا کە بە هەموو جیهانەکانی ڕادەگەیەنم، بە ڕاستم دادەنێن).

ئەمانەش هەندێکن لەو ئایەتانەی کە ئەم تەحەددییەیان تێدایە:

﴿قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَاةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾ (آل عمران:٢٩٣).

﴿قُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَةَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ﴾ (آل عمران:٦١).

لەگەڵ ئەم تەحەددا ڕوون و ئاشکرایەشدا، هیچ کام لە زانا و قەشەکانی جوولەکە و گاورەکان نەهاتن هیچ شتێك دەربخەن کە پێچەوانەی ئەو ڕاگەیاندنەی پێغەمبەر ﷺ بێت. خۆ ئەگەر هەرشتێکیان پێچەوانەی فەرموودەکەی پێغەمبەر ﷺ لە بەردەستدا ببوایە - با زۆر کەمیش بێت - ئەوا ئەو جوولەکە و کافر و مونافیقە یەکجار حەسوود و سەرسەختانەی کە لە هەموو کات و جێگایەکدا هەن، دەریاندەخست و ئاشکرایان دەکرد.

ناوەرۆکی ئەم تەحەددایەش بریتی بوو لەوەی کە: یان دەبێ بتوانن شتێك لە کتێبەکانیاندا بدۆزنەوە پێچەوانەی ئەوە بێت کە ئێستا ئەم پێغەمبەرە ﷺ لە لایەن خواوە ڕایدەگەیەنێت.. یان پێغەمبەر ﷺ زۆر بە توندی جیهادیان لەگەڵدا دەکات. جا لەبەر ئەوەی نەیانتوانی شتێك بچەسپێنن کە پێچەوانەی ڕاگەیاندنەکەی پێغەمبەر ﷺ بێت، ناچاربوون بە جەنگ و کاولکاری و دەربەدەری ڕازی ببن. واتە شتێکیان دەست نەکەوت کە بیکەن بە بەڵگەی خۆیان و پێغەمبەری پێ بێدەنگ بکەن. چونکە ئەگەر شتێکی لەو جۆرەیان دەست بکەوتایە ئەوا ئاشکراکردنی گەلێ ئاسانتر بوو لەو ماڵ و سامان بەخت کردن و کاولکاری و دەربەدەرییەی کە بەسەریاندا هات.

بەڵگەی دووهەم:

لەبەر ئەوەی "تەورات" و "ئینجیل" و "زەبوور" بۆ چەندین زمانی یەك لە دوای یەك وەرگێڕاون و، قسەی ئەو کەسانەیان تێکەڵ بووە کە تەفسیریان کردوون و بە هەڵە لێکیان داونەتەوە و، چەندین وشەی نامۆیان ئاوێتە بووە.. لەبەر ئەمانە، دەبینیت ئەو ئیعجازەی کە لە ئایەتەکانی قورئاندا هەیە، لەواندا نییە. ئەمە جگە لەو دەستکارییانەش کە نەفامان و دەروون چەپەڵان تیایاندا کردوون و کەموکوڕی و ناتەواوییەکانی ئەو کتێبانەی زیاتر کردووە. تەنانەت گەورە زانای بەناوبانگ: "شێخ

رەحـمەتوڵڵای هیندی"[١] هەزاران دەستکاریی لـەو کتێبـە ناوبراوانـەدا دەستنیشـان کردووە و، زانایانی جوولەکە و گاوری پێ بۆڕداوە.

سـەرەڕای ئـەم هـەموو دەسـتکاری‌یانە، هـەر لـەم سـەردەمەی خۆشمـاندا زانـای بەناوبانگ: "حسین الجسر"[٢] - خوا لێی خۆش بێـت - سـەد و دە بەڵگـەی لەسـەر پێغەمبەرێتیی پێغەمبەرمان ﷺ لـەو کتێبانـەدا دەرهێنـاوە و ئەمەشـی لـە کتێبـی "الرسـالة الحميديـة"دا چەسپاندووە. خـوا لێخۆشـبووش "ئیسماعیل حـەققی مەناسـتەری" وەری گێڕاوە بۆ زمانی تورکی. هەر کەسێك دەیەوێت با سەیری بکات.

پاشـان بەشێکی زۆری زانایـانی جوولەکـە و گـاور، دانیـان بـەم ڕاسـتی‌یەدا نـاوە و وتوویانە: وەسفەکانی محەممەد پێغەمبەر ﷺ لە کتێبەکانماندا هەیە. وەك: "هەرقلی پادشـای ڕۆم" کە دانی بـەم ڕاسـتی‌یەدا نـا و وتی: "حەزرەتی عیسـا - دروودی خـوای لەسـەر بێت - مژدەی هاتنی محەممەدی ﷺ داوە". هەر بەم جـۆرە "موقەوقیسـی پادشـای میسـر" و "ئیبن صۆریا" و "ئیبن ئەختەب" و "کـەعبی کوڕی ئەسـەد"ی برای و "زوبەیری کـوڕی باتیا" و، غەیری ئەمانەش لە زانایانی جوولەکە و سـەرکردەکانیان دانیـان بەمـەدا نـاوە و، وتوویانە: وەسفەکانی ئەم پێغەمبەرە ﷺ لە کتێبەکانماندا هەن.

---

(١) (شێخ رەحـمەتوڵڵای هیندی) لە نێوان ساڵەکانی (١٨١٨ ـ ١٨٩١ز)دا ژیاوە. ئەم دەستکاری‌یانەشی لـە کتێبەکەی‌دا کە ناوی "إظهار الحـــق"ە، باس کردووە. ئەم کتێبە بۆ زۆر زمان وەرگێڕاوە و بە وردترین لێکۆڵینەوەی ڕەخنەیی دادەنرێت لە هەردوو کتێبی تەورات و ئینجیلی ئێستادا. هۆی دانانی ئەم کتێبـەش ئەوە بووە کە لە دەمی داگیرکردنی هیندستان لە لایەن ئینگلیزەوە، موبەششیرەکان زۆر بە توندی هێرشیان دەکردە سەر ئیسلام. بۆیە گەلێ کەس لە زانایان بە توندی بەرەنگاریان بوونـەوە. یەکەم مونـازەرەی ڕەسمی لـە نێوان دانـەری ئـەم کتێبـە و سـەرۆکی موبەششـیرەکان لـە بـەرواری ١٠/٣/١٨٥٤زدا سـازکرا و، سـەرجەمی گفتوگۆکـانی ئـەم مونازەراتانـەش بـە ئامـادەبوونی گـەورە پیـاوانی هیندسـتان تۆمـار کـران. لـە ئـەنجامدا موبەششیرەکە بە بەڵگە بەزێنرا و پێش ئەوەی مونازەرەکـە کۆتـایی پـێ بێـت شکسـتی هێنـا و لـە کـۆڕی مونازەرەکە ڕۆشتە دەرەوە! بۆ زیادە ئاگاداری لە بارەی ئەم کتێبە و دانەرەکەی، بڕوانە کتێبی: "أكبر مجاهد في التأريخ: الشيخ رحمة الله الهندي" دانراوی: محمد سليم محمد سـعيد. وەرگێڕانی بۆ عەرەبی: فخرالديـن أحـمـد و د. أحـمـد حجازي السقا و سيد عبدالله محمد علاّم. الناشر: مكتبة الكليات الأزهرية - مصر - الطبعة الأولى ١٩٧٧. (وەرگێڕ)

(٢) حسين الجسر: لـە (تـەرابلوس)ی لوبنان لـەدایك بووە و هـەر لـەوێش کۆچی دوایی کـردووە. لـە نێوان ساڵەکانی (١٢٦١-١٣٢٧ك/١٨٤٣-١٩٠٩ز)دا ژیـاوە. سـاڵی (١٢٨٤ك) خوێندنـی لـە ئەزهـەر تـەواو کردووە. کە گەڕاوەتەوە بۆ تـەرابلوس یەکە پیـاوی ئەوێ و شـاعیر و زانـا و فەقیـهێکی بەناوبانگی سـەردەمی خۆی بووە. چەند بەرهەمێکی هەیە، بەناوبانگترینیان: (الرسالة الحميدية) و (الحصون الحميديـــة)یە. بڕوانە: (الأعلام)ی زەرکەلی ٢/٢٥٨. (وەرگێڕ)

هەروەها بەشێکی زۆری تر لە زانایانی گاور و جوولەکە، دوای ئەوەی وەسفەکانی پێغەمبەریان ﷺ لە کتێبەکانی خۆیاندا چاو پێ کەوت و بۆ زاناکانی تریشیان ڕوون کردەوە و بەڵگەیان بۆ هێنانەوە، باوەڕیان بە ئایینی ئیسلام هێنا و دەستیان لە ئینکاری و سەرسەختی و دوژمنایەتی هەڵگرت. وەك: "عەبدوڵڵای کوڕی سەلام و وەهەبی کوڕی مونەببیهـ و ئەبوو یاسر و شاموولی هاوڕێی توببەع" هەروەك "توببەع" خۆیشی لە پێش هاتنی پێغەمبەردا ﷺ ئیمانی پێ هێنابوو. هەروەها "ئوسەید و ثەعلەبەی کوڕی سەعیە" ئیمانیان پێ هێنا. ئەوەبوو لەناو هۆزی "بـــني النضـــیر"ی جوولەکەدا بە دەنگی بەرز نارەزایی خۆیان لەوە دەربڕی کە هۆزەکەیان لەگەڵ پێغەمبەردا ﷺ دەجەنگان و، وتیان: "والله هو الذي عهد إليكم فيه ابن هيبان".. واتە: "بەخوا ئەمە ئەو پێغەمبەرەیە کە ئیبن هەیبان بۆی باس کردن". ئەم ئیبن هەیبانەش پیاوێکی خواناس بوو، کاتی خۆی لە پێش ئەوەی پێغەمبەر ﷺ ڕەوانە بکرێت، بووبوو بە میوانی "بەنی نەضیر" و پێی وتبوون: "قريبٌ ظهورُ نبيٍّ هذا دار هجرته". واتە: "پێغەمبەرێك بەم نزیکانە پەیدا دەبێت، کە بۆ ئێرە کۆچ دەکات". بەڵام "بەنی نەضیر" هیچ گوێیەکیان بەم هەواڵەی ئەم دوانە نەدا و، لە ئەنجامدا ئەوەیان تووش بوو کە تووشیان بوو.

هەروەها چەندین زانای جوولەکەی تری وەك: "ابن یاسین و، موخەیریق و، کەعبولئەحبار" و غەیری ئەوانیش، پاش ئەوەی وەسفی پێغەمبەریان ﷺ لە کتێبەکانیاندا بینی، ئیمانیان پێ هێنا.

یەکێك لە زانا گاورەکان کە ئیمانی پێ هێنا: "بوحەیرای ڕەبەن" بوو - وەك لە پێشدا باسمان کرد - ئەمەش لەو کاتەدا کە پێغەمبەر ﷺ لە تەمەنی دوازدە ساڵی‌دا، لەگەڵ ئەبوو تالیبی مامی ڕۆشت بۆ شام. بوحەیرا لەبەر ڕێزنان لە پێغەمبەر ﷺ خواردنی بۆ کاروانەکەی قورەیش ئامادە کرد و بانگێشتی بۆ کردن. پاشان سەیری کرد ئەو پەڵە هەورەی سێبەری بەسەر کاروانەکەوە کردبوو، هەر لە جێی خۆی‌دا ماوە. لەبەر خۆیەوە وتی: وا دیارە ئەو کەسەی کە من مەبەستمە هەر لەوێ ماوە و نەهاتووە! لەبەر ئەوە، یەکێکی نارد بە شوێنی‌دا تاکو لەگەڵ خۆی‌دا بیهێنێت. ئنجا بە ئەبووتالیبی مامی وت: بیبەرەوە بۆ مەککە، چونکە جوولەکەکان زۆر حەسوودن و گەر پێی بزانن بە فرۆفێڵ لەناوی دەبەن، چونکە ئێمە وەسفەکانی ئەم کوڕە لە تەوراتدا دەبینین.

"نەستووری حەبەشە" و "نەجاشی"ی پادشایان دوای ئەوەی کە وەسفەکانی پێغەمبەریان ﷺ لە کتێبەکانیاندا بینی، ئیمانیان پێ هێنا. هەروەها "زەعاتیر"ی زانای بەناوبانگی گاوریش وەسفەکانی پێغەمبەری ﷺ لەناو ڕۆمەکاندا ئاشکرا کرد و لەسەر

ئەمە شەهید کرا! هەروەها زانای دیانی بەناوبانگ و سەرگەورەی ڕۆحانییەکانی شام: "حاریثی کوڕی ئەبوو شەمری غەسسانی" و، پادشاکانی ئیلیا و ناوچەکانی تری شام، وەك: "هەرقل و ئیبن ناطوور و جاروود" و هاوچەشنیان دوای ئەوەی کە وەسفەکانی پێغەمبەریان ﷺ لە کتێبەکانیاندا چاو پێ کەوت، ئیمانیان پێ هێنا. بەڵام "هەرقل" لەبەر ئەوەی نەیدەویست فەرمانڕەوایی‌یەکەی لەدەست بدات، بە ڕەسمی ئیمانەکەی ئاشکرا نەکرد.

هاوچەشنی ئەمانە زۆرن، وەك "سەلمانی فارسی" کە پێشتر دیان بوو، وەسفەکانی پێغەمبەری ﷺ لە کتێبەکانیاندا دیبوو. لەبەر ئەوە، بە شوێن ئەو پێغەمبەرەدا ﷺ دەگەڕا و هەر کە چاوی پێ کەوت موسڵمان بوو! هەروەها وەك "تەمیم" کە زانایەکی بەڕێز و گەورەیە و، نەجاشیی پادشای حەبەشە و قەشەکانی حەبەشە و، ئوسقوفەکانی ناوچەی "نەجران". هەموو ئەوانە بە یەك دەنگ دەڵێن: پاش ئەوەی ئەوسافی ئەم پێغەمبەرەمان ﷺ لە کتێبەکانماندا بینی، ئیمانمان پێ هێنا.

بەڵگەی سێهەم:

وا بۆ نموونە چەند ئایەتێك لە تەورات و ئینجیل و زەبوور[1] دەهێنین، کە مژدەی هاتنی پێغەمبەر ﷺ دەدەن:

ئایەتێك لەزەبووردا دەڵێت:

"اللهم ابعث لنا مقيم السنة بعد الفترة"[2].

خۆ "مقيم السنة"ش یەکێکە لە ناوەکانی پێغەمبەر ﷺ.

ئایەتێك لە "ئینجیل"دا دەڵێت:

"وقال المسيح: إنـــي ذاهب إلى أبـــي وأبيكم ليبعث فيكم الفارقليطا"[3].

---

(١) زۆربەی ئایەتەکانی ئەم کتێبە ناوبراوانە مامۆستا نوورسی لە ئەسڵەکەدا بە عەرەبی هێناونی و، هەندێکیشی بە تورکی. جا ئەوانەی کە ئەو بە عەرەبی هێناونی، هەر بە عەرەبی دامنانەوە و واتاکانیانم بە کوردی لە پەراوێزدا لێك داوەتەوە. ئەوانەش کە لە دەقەکەدا تورکین و وەرگێڕی عەرەبی کردوونی بە عەرەبی، من لە جێگای خۆیاندا کردوومن بە کوردی. بۆ هەردوو حاڵەتەکەش، لە وەرگێڕانی ئایەتەکانی ئینجیلدا پشتم بە دوو ئینجیلی کوردی بەستووە، یەکەم: ئەوەی کە لە ساڵی ١٩١٩زدا لە نیویۆرك لە ئەمریکادا چاپ کراوە. دووهەم: ئەوەی کە لە ساڵی ١٩٧٤ز دا لە سلێمانی لە چاپخانەی ڕاپەڕین لە چاپ دراوە.

(٢) واتە: خوایە پاش ئەو ماوەیە، دامەزرێنەری سوننەتمان بۆ بنێرە.

(٣) واتە: من بۆ لای باوکی خۆم و ئێوە دەڕۆم، تاکو "فارەقلیت"تان تێدا بنێرێت.

واتە: تاکو ئەحمەدتان تێدا بنێرێت بە پێغەمبەر.

ئایەتێکی تر لە "ئینجیل"دا دەڵێت:

"وإنـــي أطلب من ربـــي فيعطيكم فارقليطاً يكون معكم إلى الأبد"[١]. "فارەقلیت" واتە: جیاکەرەوەی حەق لە ناحەق، ئەمەش ناوی پێغەمبەرە ﷺ لەو کتێبانەدا[٢].

ئایەتێکی تەوراتیش دەڵێت:

"إن الله قال لإبراهيم: إن هاجر تلد، ويكون مِن ولدها مَن يدُه فوق الجميع، ويـــد الجميع مبسوطة إليه بالخشوع"[٣].

ئایەتێکی تری تەورات دەڵێت:

"وقال يا موسى: إني مقيم لهم نبيّاً من بني إخوتـــهم مثلك وأجري قولي في فمــــه، والرجل الذي لايقبل قول النبي الذي يتكلم باسمي، فانا أنتقم منه"[٤].

ئایەتێکی تر لە تەوراتدا دەڵێت:

"قال موسى: ربِّ! إني أجد في التوراة أمة هم خير أمة أخرجت للنـــاس، يـــأمرون بالمعروف وينهون عن المنكر ويؤمنون بالله. فاجعلهم أمتي. قال: تلك أمة محمد"[٥].

---

(١) ئینجیلی یۆحەننا (١٤،١٦) واتە: لە پەروەردگارم داوا دەکەم "فارەقلیت"ێکتان بداتێ کە هەتا دنیا دنیایە لەگەڵتاندا بێت. ئینجیلی یۆحەننا دەڵێت: "لە باوکم داوا دەکەم".

(٢) وەرگێڕەکانی ئینجیل وشەی "فـارەقلیت"یان لـە زۆربەی وەرگێڕانەکاندا لابردووە و، وشەی تریان لە جێگەدا داناوە، چونکە دەزانن بۆ موسڵمانەکان دەرکەوتووە کە مەبەســت لـەو وشەیە "محەممەد"ە ﷺ. "شێخ ڕەحمەتوڵڵای هیندی" لە کتێبەکەیدا هەموو جیاوازییەکانی چاپە جیاجیاکـانی ئینجیلی هەر لـە کۆنەوە تـا سەردەمی خۆی دەستنیشان کردووە. مامۆستا "عەبدولوەهاب نەججار"یش لە (قصـــــص الأنبيـــاء)ەکەیدا (ص٣٩٧ – ٣٩٨) باسی ئەوە دەکـات کە پرسیاری لـە خۆرهەڵاتناسی بەناوبانگی ئیتالی "دوکتۆر کارلۆ نلینۆ" لـە بـارەی ئەم وشەیەوە کردووە بەو سیفەتەی کە پسپۆڕی زمانە یۆنانییە کۆنەکانـە. لـە وەڵامـدا وتوویەتی: "فارەقلیت" یەعنی ئەو کەسەی کە زۆر "حەمد" بکرێت. واتـە: کتومـت وشـەی: (محمد، أحمد) دەگرێتەوە!

(٣) سفر التكويـــن: ١٧ واتە: خوا بە ئیبراهیمی فەرموو: هاجەر منـاڵی دەبێـت و، لـەو مناڵـەش کەسێك دەکەوێتەوە، کە دەستی لەسەر هەموانەوە دەبێت و، دەستی هـەموانیش بەوپەڕی ڕێزەوە لـە بـەردەمیدا بڵاو دەبنەوە.

(٤) سفر التثنية: ١٨ واتە: بە مووسای وت: من پێغەمبـەرێکی وەك تۆیـان لـە برازایـانی خۆیـان بـۆ دادەنێـم و، وتـەی خـۆم لەسـەر زاری ئـەو دەردەبڕم، جـا هەر کـەس وتـەی ئـەو پێغەمبـەرە وەرنـەگرێت کـە بـە نـاوی منـەوە دەدوێت، خۆم تۆڵەی لێ دەسێنم.

(٥) واتە: مووسا وتی: ئـەی پـەروەردگار! دەبینـم تـەورات باسـی نەتەوەیـەك دەکـات کـە باشـترین نەتـەوەن لـە مرۆڤدا هەڵبکەون و فەرمان بە چاکە و نەهی لە خراپە دەکەن و باوەڕیان بە خوا هەیە. خوایـە گیـان! داواکـارم ئەوانە بکەیت بە ئوممەتی من. خوا فەرمووی: ئەوە ئوممەتی محەممەدە.

ئاگاداری‌یەك:

ئەو کتێبانەی ناومان هێنان، ناوی "محەممەد"یان ﷺ بە چەند ناوێکی سوریانی و لە نێوان چەند ناوێکی عیبری‌دا دەربڕیوە. وەك: "موشەففەح، مونحەمنا، حمیاطـــا" و چەند ناوێکی تر، کە هەر هەموویان بە عەرەبی واتای: "محەممەد" دەگەیەنن. بەڵام ناوهێنانی "محەممەد" بە ڕاستەوخۆیی بە دەگمەن نەبێ نی‌یە. ئەوانەش جوولەکەکان دەستکاری‌یان کردوون و گۆڕیویانن. وەك ئەو ئایەتەی زەبوور کە دەڵێت:

"يا داود! يأتي بعدك نبـــيٌ يسمى أحمد ومحمداً صادقاً، سيّداً، أمته مرحومة"(١).

چەند زانایەکی ئاگادار، لە پێش دەستکاری کردنی تەوراتدا، ئەم ئایەتـەیان دەرخستووە. وەك: "عەبدوڵڵای کوڕی عەمری کوڕی عاص"، کە یەکێکە لە حەوت "عەبدوڵڵا" ناوە زاناکان و ئاگاداری‌یەکی فراوانیان لەو کتێبانەی زوودا بووە. هەروەها "عەبدوڵڵای کوڕی سەلام" کە پێش هاوەڵانی کەوت و موسڵمان بوو. هەروەها "کەعبولئەحبار" کە یەکێك بووە لە زانایانی جوولەکە. هەموو ئەمانە ئەو ڕاستی‌یەیان ئاشکرا کردووە.

یەکێکی تر لەوانە ئەم ئایەتەیە، کە پاش قسەکردن لەگەڵ حەزرەتی مووسادا – درودی لەسەر بێت – ڕوو دەکاتە ئەو پێغەمبەرەی ﷺ کە لە دوای مووسا دێت و پێی دەڵێت:

"يا أيها النبي! إنّا أرسلناك شاهداً ومبشرًا ونذيراً وحرزاً للأميين. أنت عبدي. سميتُك المتوكل. ليس بفظ، ولاغليظ، ولاسخّاب في الأسواق. ولايدفع السيئة بالسـيئة، بـل يعفو ويغفر. ولن يقبضه الله حتى يقيم به الملّة العوجاء بأن يقولوا: لا إله إلاّ الله"(٢).

---

(١) واتە: ئەی داوود! لە دوای تۆ پێغەمبەرێك دێت کە ڕاستگۆ و گەورەیە و ناوی: "محەممەد" و "ئەحمەد"ە و، ئوممەتەکەشی ڕەحم پێ کراون.

(٢) سفر أشعيا: ٤٣، صحيح البخاري ٥/٢٤١ باب (إنا أرسلناك شـاهداً ومبشـراً ونذيـراً)، هەروەها: المستدرك للحاكم ٢/٦٧٨ الأحاديث المختارة للمقدسـي ٩/٤٦٠. واتە: ئەی پێغەمبەر! وا تۆمان نارد و کردمانیت بە شایەت و مزگێنی‌دەر و ترسێنەر و داڵدەی نەخوێندەواران. تۆ بەندەی منیت و ناوم ناویت بە (پشت‌بەخوابەست) تۆ تووڕە و توندوتیژ و قرەقرکەری ناو بازاڕەکان نیت، پێغەمبەرێکی وەهایت کە لە تۆڵەی کاری خراپدا خراپە ناکاتەوە، بەڵکو لێبوردە دەبێت. خوا نایگێڕێتەوە بۆ لای خۆی هەتا میللەتە لارەکەی پێ ڕاست نەکاتەوە، بەوەی کە بڵێن: "لا إله إلاّ الله".

ئایەتێکی تری تەورات دەڵێت:

"محمد رسول الله. مولده بمكة، وهجرتـــه بطيبـــة، وملكـــه بالشـــام، وأمتـــه الحمـادون"[١]. وشەی "محەممەد" لەم ئایەتەی تەوراتدا بە ناوێکی سوریانی وتراوە کە واتای "محەممەد" دەگەیەنێت.

هەروەها ئایەتێکی تری تەورات دەڵێت:

"أنت عبدي ورسولي سميتُك المتوكل"[٢].

ئەم ئایەتە ڕووی قسەی لەو پێغەمبەرەیە، کە لە نەوەی ئیسماعیلی برازایانی ئیسحاقە و پاش مووسا خوای گەورە دەینێرێت و دەیکات بە پێغەمبەر.

ئایەتێکی تری تەورات دەڵێت:

"عبدي المختار ليس بفظٍ ولاغليظ"[٣].

"المختار" واتە: "المصطفـــــى". کە بە واتای هەڵبژێرراوە و، یەکێکە لە ناوەکانی پێغەمبەر ﷺ.

لە "ئینجیل"دا چەند پێناسەیەکی جیا جیا سەبارەت بە "سەرگەورەی جیهان" هەیە، کە موژدە دراوە ئەو سەرگەورەیە پاش عیسا دێت. یەکێك لەوانە دەڵێت: "معه قضيـــب من حديد يقاتل به وأمته كذلـــك". واتە: "پارچە ئاسنێکی بە دەستەوەیە جەنگی پێ دەکات، هەروەها ئوممەتەکەشی". دیارە مەبەست لە پارچە ئاسنەکە: شمشێرە. واتە: پێغەمبەرێك دێت کە خاوەنی شمشێر دەبێت و نەتەوەکەشی فەرمانی "جیهاد"یان پێ دەدرێت. قورئانی پیرۆز لە کۆتایی سوورەتی "الفتح"دا دەفەرموێ:

﴿وَمَثَلُهُمْ فِي الإِنْجِيلِ كَزَرْعٍ أَخْرَجَ شَطْئَهُ فَآزَرَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى عَلَى سُوقِهِ يُعْجِبُ الزُّرَّاعَ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ﴾ (الفتح:٢٩).

جگە لەمانە، چەندین ئایەتی تری هاوچەشنی ئەمانە لە ئینجیلدا هەیە.

لە بابی سی و سێهەمی کتێبی پێنجەمی تەوراتیشدا ئەم ئایەتە هەیە کە دەڵێت:

---

(١) ورواه الطبراني. بڕوانە: مجمع الزوائد للهيثمي ٨/٢٧١ وقال: فيه من لم أعرفهم. الفـــردوس للديلمـــي ٢/٤٠٠ ورمز لحسنه، وفيض القدير للمنـــاوي ٤/١٩٥. واتە: محەممەد پێغەمبەری خوایە. لەدایکبوونی لە مەککەیە و، کۆچی بۆ (طيبە)یە و، موڵکی لە شامدایە و، ئوممەتەکەشی سوپاسگوزاری خوان.

(٢) ورد أيضاً في الحديث الصحيح الذي رواه البخاري وأحمد والبيهقي. واتە: تۆ بەندە و پێغەمبەری منیت و ناوم ناویت: (پشتبەخوابەست).

(٣) واتە: بەندە هەڵبژاردەکەم تووڕە و توندوتیژ نییە.

(وتی: پەروەردگار لە "سیناء"ەوە هات و، لە "ساعیرا"وە هەڵهات و درەوشایەوە و، لە چیای "فاران"یش حەق ئاشکرا دەکرێت و لە لای ڕاستیەوە هەزاران مرۆڤی پاکی لەگەڵ دەبێت)(١).

ئەم ئایەتە هەروەك بە باسی هاتنی پەروەردگار لە لای "سیناء"ەوە، هەواڵی پێغەمبەرێتیی حەزرەتی مووسا دەگەیەنێت و، بەوەی کە دەڵێت: لە "ساعیرا" درەوشایەوە، هەواڵی پێغەمبەرێتیی حەزرەتی عیسا ڕادەگەیەنێت، لە هەمان کاتیشدا هەواڵی پێغەمبەرێتیی حەزرەتی محەممەدمان ﷺ دەداتێ، بەوەی کە ڕایدەگەیەنێت: حەق لە لای چیای "فاران"ەوە ئاشکرا دەبێت. چونکە بە یەکدەنگیی هەموو شارەزایان: "فاران" ناوی چیاکانی ناوچەی حیجازە.

کەواتە ئەم ئایەتەی تەورات، بە بێ پێویست بوون بە هیچ بەڵگەیەکی تر، هەواڵی پێغەمبەرێتیی حەزرەت ﷺ ڕادەگەیەنێت. ئنجا ئەوەش کە دەڵێت: "لە لای ڕاستیەوە هەزاران مرۆڤی پاکی لەگەڵ دەبێت" تەسدیقی فەرمانی ئەو ئایەتەی کۆتایی سوورەتی "الفتح" دەکات کە دەفەرموێ: ﴿ذلك مَثَلُهُمْ في التَّوْرَاةِ﴾ ، چونکە ئایەتەکەی تەورات وەسفی هاوەڵانی پێغەمبەر ﷺ بە "پاکان" و "قیددیسان" دەکات، کە ئەولیا و پیاوچاکانن.

ئەم ئایەتەش کە لە بابی چل و دووهەمی "کتێبی ئەشعیا"دایە، دەڵێت:

"خوای حەقتەعالا لە ئاخر زەماندا هەڵبژاردەکەی خۆی ڕەوانە دەکات و (روح الأمین) کە جیبریلە، دەنێرێت بۆ لای و فێری دەکات. پاشان ئەویش جیبریل چۆنی فێر کردووە هەر بەو جۆرە خەڵکی فێر دەکاتەوە و، بە حەق و ڕەوا حوکمڕانیی نێوانیان دەکات. ئەو هەڵبژاردەیەی خوای گەورە ڕووناکییەکی وەهایە کە خەڵکی لە تاریکی دەرباز دەکات و بەرەو ڕووناکی دەیانبات. خوای پەروەردگارم، هەموو ئەو شتانەی فێر کردووم کە ڕوو دەدات، وا منیش بە ئێوەی دەڵێم".

کەواتە ئەم ئایەتە بە تەواوی وەسفەکانی پێغەمبەر ﷺ ڕوون دەکاتەوە.

لە بابی چوارەمی کتێبی: "میخائیل پێغەمبەر"دا، ئەم ئایەتە هەیە:

"لە ئاخر زەماندا ئوممەتێکی ڕەحم پێکراو دەبن کە خواوەندی حەق دەپەرستن و لە لای چیا پیرۆزەکە خەڵکێکی زۆر کۆدەبنەوە کە لە هەموو هەرێمێکەوە دێن و پەروەردگار دەپەرستن و هاوبەشی بۆ بڕیار نادەن".

---

(١) سفر التثنية: ٢/٣٣.

ئەم ئایەتە "عەرەفە" دەردەخات و، خەڵکە زۆرەکەش حاجیانن کە بەرەو ئەو چیا پیرۆزە دەچن و خواوەند دەپەرستن. ئوممەتە ڕەحم پێ کراوەکەش ئوممەتی حەزرەتی محەممەدە ﷺ. چونکە ئەم وەسفە - لە ڕاستیدا - دروشمی ئەوانە.

لە بابی حەفتا و دووهەمی زەبووریشدا ئەم ئایەتە هەیە، دەڵێت:

"لە دەریاوە تا دەریا و، لە ڕووبارەکانەوە تا ئەوپەڕی زەوی، موڵکی "ئەو" دەبێت و، لە یەمەن و دوورگەکانەوە دیاریی بۆ دێت و، پادشایان ملکەچی دەبن و شوێنی دەکەون و، لە هەموو کاتێکدا سڵاواتی لەسەر دەدرێت و، لە هەموو ڕۆژێکدا دوعای بەرەکەتی بۆ دەکرێت و، لە مەدینەوە ڕووناکی‌یەکانی ئەو دەدرەوشێتەوە و، هەتا هەتایە ناوی هەر دەمێنێت و، پێش ئەوەی خۆر بەدی‌بهێنرێت ناوی ئەو بووە و، هەتا خۆریش بمێنێت ناوی ئەو هەر دەمێنێت".

ئەم ئایەتە بە ئاشکرا وەسفی پێغەمبەر ﷺ دەکات. چونکە دوای حەزرەتی داوود - دروودی خوای لەسەر بێت - جگە لە محەممەد پێغەمبەر ﷺ ئایا هیچ پێغەمبەرێك هاتووە کە بانگەوازی ئایینی ئاشکرا کردبێت و، بە خۆرهەڵات و خۆرئاوادا بڵاوی کردبێتەوە و، پادشایانی ملکەچ کردبێت کە باجی "جزیە"ی بدەنێ و، پادشا و دەستەڵاتدارەکان - بەوپەڕی خۆشەویستی‌یەوە - سەری ملکەچیی بۆ دابنەوێنن و، هەرچی ڕۆژە لە پێنجیەکی مرۆڤایەتی‌یەوە نزا و سڵاواتی پێشکەش بکرێت و، ڕووناکی‌یەکانی لە مەدینەوە بدرەوشێتەوە.. ئایا جگە لە حەزرەتی محەممەد ﷺ کەسی تر هاتووە وەها بووبێت؟

ئایەتی بیستەمی بابی چواردەهەمی ئینجیلی یۆحەننا (کە بۆ زمانی تورکی وەرگێڕاوە)، دەڵێت:

"لە پاش ئەمە، قسەی زۆرتان لەگەڵ ناکەم، چونکە سەرگەورەی ئەم جیهانە دێت و، هیچی ئەو لە مندا نی‌یە"[1].

دەستەواژەی: "سەرگەورەی جیهان" بریتی‌یە لە "فەخری عالەم"، کە یەکێکە لە ناونیشانە بەناوبانگەکانی پێغەمبەر ﷺ.

هەروەها ئایەتی حەوتەمی بابی شازدەهەمی ئینجیلی یۆحەننا دەڵێت:

---

(١) ئەم ئایەتە لە ئینجیلە کوردی‌یەکاندا بەر ئایەتی "سی‌هەم" دەکەوێت نەك "بیستەم". دوابڕگەی ئایەتەکەش لە چاپەکەی ١٩١٩دا بەم جۆرەیە: "دە مندا هیچی نی‌یە" بەڵام لە چاپەکەی ١٩٧٤دا بەم جۆرەیە: "لە دژی من تانایی نی‌یە".

"من ڕاستیتان پێدەڵێم: بۆ ئێوە باشتر وایە کە من بڕۆم. چونکە ئەگەر نەڕۆم فارەقلیت (دڵدەرەوەکە.. یاریدەدەرەکە)[1] نایەت بۆ لاتان".

جا ئایا دوای حەزرەتی عیسا - دروودی لەسەر بێت - جگە لە حەزرەتی محەممەد ﷺ هیچ دڵدەرەوەیەکی تر هەیە؟ خۆ تەنها هەر ئەوە کە مرۆڤایەتی لە حوکمی نەمان و لەناوچوونی هەمیشەیی ڕزگار دەکات و، بەمەش دڵدانەوە بە مرۆڤایەتی دەبەخشێت و، هەر ئەویشە کە "سەرگەورە" و "مایەی شانازی"ی هەموو جیهان و بوونەوەران بێت.

ئایەتی هەشتەمی بابی شازدەهەمی هەمان ئینجیلی یۆحەننا، دەڵێت:

"کاتێ کە ئەو دێت، لەسەر گوناهـ و، چاکە و، دادوەری، سەرزەنشتی جیهان دەکات".

ئایا کێیە جگە لە حەزرەتی محەممەد پێغەمبەر ﷺ کە خراپە و گوناهی جیهانی گۆڕیوە و بەرەو چاکەی بردوون و، خەڵکی لە گوناهـ و تاوانکاری و بتپەرستی دەرباز کردووە و، بناغەی سیاسەت و دادوەریی لە دنیادا گۆڕیوە و، هی باشتری بۆ داناون؟ کێ هەیە جگە لەو؟

ئایەتی یازدەهەمی بابی شازدەش لە ئینجیلی یۆحەننادا، دەڵێت:

"کاتی هاتنی سەرگەورەی جیهان هاتووە".

یان دەڵێت:

"... وە لەسەر حوکم(داوەری) چونکە سەرگەورەی ئەم جیهانە حوکمڕانە".

کەواتە دەبێ مەبەست لە "سەرگەورەی جیهان"[2]، سەرداری مرۆڤایەتی: حەزرەتی محەممەد بێت ﷺ.

ئایەتی سیازدەهەمی بابی دووهەمی[3] ئینجیلی یۆحەننا، دەڵێت:

"کاتێ کە ئەو "گیانی ڕاستی"یە دێت، بۆ هەموو ڕاستییەك ڕێنماییتان دەکات. چونکە لە خۆیەوە نادوێت، بەڵکو هەرچییەك دەبیستێت پێتان دەڵێت و، هەواڵی ئەو شتانەشتان پێ ڕادەگەیەنێت کە لە داهاتوودا دەبن و ڕوو دەدەن".

---

(١) وشەی (فارەقلیت) کە لە چاپەکەی موسڵ ساڵی ١٨٧٦زدا هەیە، لە هەندێ چاپ و وەرگێڕاوی ئینجیلدا بە (دڵدەرەوە) و، لە هەندێکی تریشدا بە (یاریدەدەر) نووسراوە.

(٢) بەڵێ تابلێی گەورەیە. چونکە وا ماوەی هەزار و سێسەد ساڵە لە هەموو سەردەمێکی ئەم ماوەیەدا سێسەد و پەنجا ملیۆن کەس بەوپەڕی گوێڕایەڵی و خۆشەویستییەوە شوێنی دەکەون و، ملکەچی فەرمانەکانی دەبن و، هەموو ڕۆژێك بە سڵاولێکردنی، پەیمانی لەگەڵ نوێ دەکەنەوە. (دانەر)

(٣) ئەم ئایەتە لە ئینجیلە کوردییەکاندا بەر ئایەتی سیازدەی بابی شازدەهەمی ئینجیلی یۆحەننا دەکەوێت.

ئەم ئایەتە بە ڕوونی لە بارەی پێغەمبەرەوە ﷺ دەدوێت، چونکە ئایا کێیە جگە لەو کە هەموو خەڵکیی بۆ "ڕاستی" بانگ کردبێت و جگە لە "سرووش"ی خوای گەورە هیچی تر نەڵێت و، هەرچی حەزرەتی جوبریل - دروودی لەسەر بێت - پێی بڵێت ئەویش ڕایبگەیەنێت و، هەواڵی ڕووداوەکانی دواڕۆژ و قیامەتی بە درێژی ڕاگەیاندبێت؟

پاشان لە "صوحوف"ی پێغەمبەراندا، چەند ناوێکی پێغەمبەر ﷺ هاتووە، کە بە زمانی سوریانی و عیبری واتای: "محمد" و "أحمد" و "المختار" و "مصطفى" دەگەیەنن.

ئەوەتا لە صوحوفی حەزرەتی شوعەیبدا - دروودی لەسەر بێت - وشەی "موشەففەح" بە واتای: "محەممەد" و.. لە تەوراتیشدا "مونەحەمنا" بە هەمان واتا هاتووە و.. لە زەبووردا وشەی: "حمیاطـا" واتە: "پێغەمبەری حەرەم" هەیە، هەروەها "المختار"یشی تێدایە و.. لە تەوراتدا "الحاتم" و "الخاتم" و.. "مقیم السنة"ش لە تەورات و زەبووردا و.. "مازمار" لە صوحوفی ئیبراهیم و تەوراتدا و.. "ئوحەید" لە تەوراتدا هەیە.

پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: "اسمي في القرآن محمد وفي الإنجيل أحمد وفي التوراة أُحيد. وإنما سميت أُحيد لأني أُحيدُ عن أمتي نار جهنم"(١).

هەروەها لەو ناوانەی پێغەمبەر ﷺ کە لە "ئینجیل"دا هاتووە: "صاحب القضيب والهراوة"یە. گومانیشی تێدا نییە کە پێغەمبەر ﷺ بە بۆنەی (جیهادی خۆی و جیهادی نەتەوەکەیەوە) گەورەی نێوان هەموو پێغەمبەرانە.

هەروەها یەکێکی تر لەو ناوانە بریتییە لە: "صاحب التاج". خۆ ئەم سیفەتە تایبەتە تەنها بە پێغەمبەرەوە ﷺ، چونکە تەنها عەرەبەکانن کە لە ناو هەموو نەتەوەکانی تردا بە مێزەر و عەگاڵ بەناوبانگ بن. دیارە تاج و مێزەریش یەك واتایان هەیە. کەواتە ئەو خاوەن تاجەی ئینجیل ناوی بردووە، جگە لە پێغەمبەر ﷺ کەسی تر نییە.

هەروەها لە "ئینجیل"دا ناوی (بارەقلیت) یان (فارەقلیت) هاتووە. واتا کەشی - وەك لە تەفسیری "ئینجیل"دا نووسراوە - بریتییە لە: جیاکەرەوەی حەق لە ناحەق. کە ناوی ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ خەڵکی بۆ لای "حەق" بانگ دەکات. حەزرەتی عیساش لە

---

(١) بڕوانە: (الأنوار المحمدية من المواهب اللدنية) ص١٤٣ واتە: من ناوم لە قورئاندا "محەممەد"ە و لە ئینجیلدا "ئەحمەد"ە و لە تەوراتدا "ئوحەید"ە. بۆیە (ئوحەید)یشم ناونراوە چونکە ئاگری دۆزەخ لە ئوممەتەکەم دوور دەخەمەوە.

"ئینجیل"دا فەرموویەتی: "من دەڕۆم تاکو سەرگەورەی جیهان بێت". ئایا لە دوای حەزرەتی عیسا - دروودی لەسەر بێت - جگە لە حەزرەتی محەممەد ﷺ کەسی تر هاتووە کە سەرگەورەیی جیهانی کردبێت و حەق و ناحەقی لە یەك جیا کردبێتەوە و خەڵکی بۆ ڕێی خێر و چاکە ڕێنمایی کردبێت؟ واتە حەزرەتی عیسا - دروودی لەسەر بێت - هەمیشە مژدەی هاتنی پێغەمبەرێکی داوە کە لە دوای خۆی دێت و، ئیتر پێوست بەم نامێنێت و، ئەم تەنها پێشەکیی هاتنی ئەوە.

وەك قورئان ئەمە بە ڕوونی دەردەبڕێت کە دەفەرموێ:

﴿وإذ قال عيسى ابنُ مريمَ يا بني اسرائيلَ إني رسولُ الله إليكُم مُصَدِّقاً لما بين يَديَّ مِنَ التَّوْرَاةِ وَمُبَشِّراً بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بعدي اسْمُهُ أَحمد﴾ (الصف:٦).

بەڵێ، زۆر جار حەزرەتی عیسا - دروودی لەسەر بێت - مژدەی بە ئوممەتەکەی دەدا کە وا سەر گەورەی جیهان[1] دێت و، بە چەند ناوێکی سوریانی و عیبری ناوی دەهێنا. زانا لێکۆڵەرەکانیش ئەو ناوانە بە واتای: "ئەحمەد، محەممەد، جیاکەرەوەی حەق لە ناحەق" لێك دەدەنەوە.

پرسیار:

بۆچی حەزرەتی عیسا - دروودی لەسەر بێت - لە هەموو پێغەمبەرانی تر زیاتر مژدەی هاتنی پێغەمبەری داوە، بەڵام پێغەمبەرانی تر تەنها هەواڵی هاتنی ئەویان داوە؟

وەڵام:

چونکە پێغەمبەری بەڕێزمان ﷺ حەزرەتی عیسای لە بەدرۆخستنەوەی جوولەکەکان و ئەو وتە نەشیاوانەی بە دەمیەوە هەڵیان دەبەست، ڕزگار کرد. هەروەك ئایینەکەشی لە دەستکاری کردنە ناشیرین و نارەواکانی ئەوان پاراست. ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە پێغەمبەر ﷺ شەریعەتێکی لێبوردەی هێنا، لە بریی ئەو شەریعەتەی کە نەوەی ئیسرائیلی ماندوو کردبوو، ئەو نەوەی ئیسرائیلەی کە ئیمانیان بە حەزرەتی عیسا

(١) گەشتیاری بەناوبانگی تورك: "ئەولیا چەلەبی" لە گۆڕستانی "شمعون الصفا"دا ئینجیلێکی دیوە کە لە پێستی ئاسکدا نووسراوەتەوە، ئەم ئایەتەی تێدا بووە: (ئیتون) منداڵێك لەدایك دەبێت (ئازەریون) لە نەوەی ئیبراهیم (بروفتون) دەبێتە پێغەمبەر (لوغسلین) درۆزن نییە (بنت ئەفزولات) لە مەککە لەدایك دەبێت (کەکالوشیر) چاکە و ڕێنمایی بۆ خەڵك دەهێنێت (تونومنین) ناوی پیرۆزی (موامیت)(*) ئەحمەد، محەممەدە (ئیسفیدوس) ئەوانەی لەگەڵی دەبن و شوێنی دەکەون (تاکردیس) بناغەی ئەم دنیایەن (بیست بیث) خۆیشی سەرگەورەی ئەم جیهانەیە. (دانەر)

(*) وشەی (موامیت) دەستکاری کراوی وشەی: (محەممەد)ە. (دانەر)

نەدەهێنا. جا ئەم شەریعەتە بێ گەردەی پێغەمبەر ﷺ پڕە لە ئەحکام و تەواوکەری شەریعەتەکەی حەزرەتی عیسایە - دروودی لەسەر بێت - ئیتر لەم ڕوانگەیەوە حەزرەتی عیسا - دروودی لەسەر بێت - ئەو مژدانەی سەبارەت بە هاتنی پێغەمبەرمان ﷺ ڕاگەیاندووە.

* * *

بەم جۆرە بینیمان کە چۆن تەورات و ئینجیل و زەبوور و صوحوفی پێغەمبەران - دروودیان لەسەر بێت - بایەخیان بە پێغەمبەری ئاخرزەمان ﷺ داوە.

ئەوەش بزانە کە ئێمە لێرەدا چەند نموونەیەکی کەممان باس کرد لە نێوانی چەندین ئایەتی زۆری تردا کە لەم بارەیەوە هەن. بۆیە بەمەندەش وازمان هێنا، چونکە ئەو ئایەت و وەسفانەی هێنامانن، سەروزیادن بۆ چەسپاندنی ئەوەی کە پێغەمبەری ئاخر زەمان جگە لە حەزرەتی "محەممەد" ﷺ کەسی تر نییە.

بەشی دووهەم

بەشی دووهەمی ئیرهاص و بەڵگەکانی پێغەمبەریتیی پێغەمبەر ﷺ بریتییە لە هەواڵدانی کاهینان و ئەولیا و خواناسانی سەردەمی "فەترەت" (واتە: سەردەمی پێش پێغەمبەریتیی پێغەمبەر ﷺ) لە بارەی هاتنی پێغەمبەرەوە ﷺ.

ئەوەبوو هەموو ئەوانە، بە ئاشکرا و لە بەرچاوی خەڵکدا هەواڵی هاتنی پێغەمبەریان ﷺ ڕاگەیاندووە. ئەم هەواڵدانەشیان لە شیعرەکانیاندا بۆ بەجێ هێشتووین. هەتا بیشڵێی ئەم هەواڵانە زۆرن، بەڵام ئێمە لێرەدا ئەوانەیان باس دەکەین کە بەناوبانگ و بلاون و، لە لای پیاوانی "سیرەت" و "مێژوو" باوەڕ پێ کراون[١].

(یەکەم): ئەوەیە کە شا توبەع - کە یەکێکە لە پادشاکانی یەمەن - لە بارەی وەسفی پێغەمبەرەوە ﷺ لە کتێبە کۆنەکاندا دیویەتی و، ئیمانی پێ هێناوە و، لە شیعرێکدا ئەمەی ڕاگەیاندووە، کە دەڵێت:

---

(١) ئەوەی جێی سەرنجە لێرەدا ئەوەیە کە مامۆستا نوورسی ئەم نموونانەی ئێرەی لە کتێبەکانی سیرەت و مێژوو وەرگرتووە نەك لە کتێبەکانی فەرموودە، وەك ئەوەی لە ئاماژەکانی پێشوودا لەوان نەقلی دەکرد. ئەمەش لەبەر ئەوەیە کە فەرموودە لە سەرچاوەی فەرموودە و مێژووش لە سەرچاوەی مێژوو وەردەگیرێت.

شـــهدتُ على أحمـــدَ أنّه رسولٌ من الله باري النسم
فلو مُدَّ عمـــري إلى عمره لكنتُ وزيراً له وابنَ عـــم

واتە وەكو حەزرەتی عەلی دەبوو بۆ پێغەمبەر ﷺ.

(دووهـەم): قوسسـی كـوڕی سـاعیدەی ئـەیادی، كـە بـە ڕەوانبێژترینـی وتارخوێنـە عەرەبەكان و یەكتاپەرست بەناوبانگە، لە پێش ئیسلامدا بەم بەیتانەی خـوارەوە هـەواڵی پێغەمبەرێتیی حەزرەتی ڕاگەیاندووە:

أُرسـِـلَ فينا أحمـــد خـــيرُ نبيٍّ قد بُعـــث
صلّى عليه اللهُ مـــا عجَّ له ركبٌ وحث

(سێ‌هەم): كەعبی كـوڕی لوئـەی - كـە یەكێكـە لـە باپیرانی پێغەمبـەر ﷺ لـە بـارەی پێغەمبەرێتیی حەزرەتی محەممەدەوە ﷺ ئەم بەیتەی ئیلهام كراوە:

على غفلة يأتـــي النبيّ محمدٌ فيُخبِرُ أخباراً صدوقاً خبيرها

(چوارەم): بریتی‌یە لەوەی كە (سەیفی كوڕی ذی یەزەن)ی پادشای یەمـەن لـە كتێبـە پێشووەكاندا وەسفی پێغەمبەری ﷺ دیوە و، ئیمانی پێ هێناوە و موشتاقی بووە. كاتێ كە باپیری پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ كـاروانی قورەیشـدا بـۆ یەمـەن ڕۆشـتن، ئەم پادشـایە (سـەیفی كوڕی ذی یەزەن) پێی وتن: "إذا وُلدَ بتهامة ولد بين كتفيه شامة كانت لــه الإمامـــة، وإنك يا عبدالمطلب لَجَدُّهُ"[(١)]!

(پێنجەم): كە یەكەم جار "وەحـی" (واتـە: سـرووش) بـۆ پێغەمبـەر ﷺ هـات، تـرس و سامی لـێ نیشت. خەدیجەی خێزانی - خوای لـێ ڕازی بێـت - بردی بـۆ لای "وەرەقـەی كـوڕی نەوفـەل"ی ئـامۆزای خـۆی و پێی وت: ئـامۆزا! گـوێ لـە برازاكـەت ڕابگـرە. وەرەقـەش بـە پێغەمبـەری ﷺ وت: برازام! چیـت دیـوە؟ پێغەمبـەر ﷺ چیـی دیبـوو بـۆی گێڕایەوە. وەرەقەش وتی: ئەمە ئەو یاسایەیە كە خوا بۆ مووسای نارد. خۆزگا ئەو كاتەی كە قەومەكەت دەرت دەكەن، مرۆڤێكی بەگوڕ و زیندوو بوومایە[(٢)].

یەكێك لەو قسانەی كە وەرەقە كردی، ئەوە بوو وتی: "بشِّرْ يامحمد! إني أشهد أنَّـك أنت النبيُّ المنتظر وبشَّرَ بك عيسى"[(٣)].

---

(١) واتـە: هـەركات لـە توهامـەدا (واتـە: لـە حیجـازدا) منـاڵێك لـەدایك بـوو كـە لـە نێـوان هـەردوو شـانی‌دا نیشانەیەكی پێوە بوو، ئەوا پێشەوایەتی بۆ ئەو دەبێت، تۆیش ئەی "عەبدولموتەلیب"! باپیری ئەویت.

(٢) صحيح، رواه الإمام أحـــمد.

(٣) واتە: محەممەد! مژدە بێ، من شایەتی دەدەم كە تۆ ئەو پێغەمبەرەیت چـاوەڕوان دەكرێـت و عیسـاش مژدەی هاتنی تۆی داوە.

(شەشەم): کاتێ "عەسکەلانی حیمیەریی خواناس" لـە پێـش پێغەمبـەرێتیدا قورەیشـی دی، لێی پرسین: کەستان تێدا هەیە بڵێ من پێغەمبـەرم؟ وتیـان: نـەخێر.. لـە پـاش ناردنی پێغەمبـەر ﷺ هـەمان پرسـیاری لـێ کردنـەوە، وتیـان: بـەڵێ، یـەکێکمان دەڵێـت: مـن پێغەمبەرم. ئەویش وتی: "هەموو جیهان چاوەڕێیەتی"!

(حەوتەم): "ئیبنولعەلا"، کە زانایەکی گاورە، پێش هاتنی پێغەمبـەر ﷺ هـەواڵی داوە کە ئەم پێغەمبـەرە ﷺ دێـت. ئنجـا کـە پێغەمبـەر ﷺ ڕەوانـەکرا، هاتـە خزمـەتی و عـەرزی کرد: "والذي بعثَك بالحق لقد وجدتُ صفتك في الإنجيل وبشَّرَ بك ابن البتول"(١).

(هەشتەم): نەجاشیی پادشای حەبەشە – کە زووتر باس کرا – وتی: "ليتَ لي خدمَتَة بدلاً عن هذه السلطنة"(٢).

* * *

دوای ئەوەی هەواڵدانی ئەو خواناسانەمان باس کرد کە بەهۆی ئیلهامـەوە سـەبارەت بە هاتنی پێغەمبەر ﷺ خوا ئاگاداری کردبوونەوە، هەواڵدانی ئەو کاهینانەش دەهێنین کـە تـابلێی زۆرن و سـەبارەت بـە هـاتنی پێغەمبـەر ﷺ لـە لایـەن جینـی و ڕۆحانییەکانـەوە ئاگـادار کرابوونـەوە. تەنـها ئـەو هەواڵانـەش لـێرەدا بـاس دەکـەین کـە لـە حوکمـی "موتەواتیر"دان و، لە کتێبەکانی سـیرەت و مێـژوودا بـاس کـراون. جـا ئـەو کەسـەی کـە دەیەوێت لە چیرۆك و بەسـەرهاتە درێژەکـان ئاگـادار بێـت، بـا سـەر لـەو کتێبـانە بـدات. چونکە لێرەدا تەنها پوختەکانیان باس دەکەین.

یەکەم: ئەو کاهینەی کە نـاوی "شیق"ە (واتـە: لـەت) کە لەتـە مرۆڤێـك بـووە، واتـە بریتی بووە لە یـەك دەسـت و یـەك پێ و یـەك چـاو و... هتـد.. ئـەم کاهینـە چـەندین جـار هەواڵی هاتنی پێغەمبەری ﷺ ڕاگەیاندووە، بە ڕادەیەك کـە وتـەکانی گەیشـتوونەتە پلـەی تەواتور.

دووهەم: "سەتیح"ی کاهینی "شام"ە، کە یەکێك بووە لە شتە سەرسـووڕهێنەرەکان، چونکە تـەنێکی بێئـەندام و بێ جمگـە و ئێسـك بـووە جگە لەسـەر، دەموچاویشـی لـە سنگیدا بـووە! ئـەم کاهینە زۆر ژیـاوە و، هەواڵدانـە غەیبییـە ڕاسـتەکانی ناوبانگیـان دەرکردووە. بە ڕادەیەك کە کیسرای پادشای فارس لە کاتی لەدایکبوونی پێغەمبەردا ﷺ

(١) واتە: بەو خوایەی کە تـۆی بـە حـەق ڕەوانـە کـردووە! سیفەتی تۆم لـە ئینجیلـدا دیوە و، عیسـای کـوڕی مەریەمیش مژدەی هاتنی تۆی داوە.

(٢) واتە خۆزگا لە بریی ئەم پادشاییەم، خزمەتگوزاری ئەو بوومایە!

خەونێکی ترسناکی بینی، لەو خەونەدا پەنجەرەکانی هەر چواردە هەیوانی کۆشکەکەی بینی شەقوپەق بوون و کەوتنە خوارەوە! کە ئەمەی دی، زانایەکی بە ناوی: "مویزان" بۆ لای (سەتیح) نارد تاکو حیکمەتی ئەم خەونەی لێ بپرسێت، ئەویش وەڵامێکی بەم واتایە بۆ نارد کە: "چواردە پادشاتان حوکم دەکات و، پاشان دەوڵەت و دەستەڵاتداریتان نامێنێت و، یەکێك پەیدا دەبێت کە ئایینێکی نوێ ئاشکرا دەکات و دەبێتە هۆی نەمانی ئایین و دەوڵەتتان".. بەم جۆرە و بە ڕوونی "سەتیح" هەواڵی هاتنی پێغەمبەری ئاخرزەمانی ﷺ ڕاگەیاند.

هەروەها "سەوادی کوڕی قاریبی دەوسی" و "خونافیر" و "ئەفعا"ی پادشایانی نەجران و "جیزلی کوڕی جیزلی کیندی" و "ئیبن خەلصە"ی دەوسی و "فاتیمەی کچی نوعمانی نەجاری" و کاهینە بەناوبانگەکانی تری هاوچەشنیان، هەر هەموویان، هەواڵی هاتنی پێغەمبەری ئاخرزەمانیان ﷺ ڕاگەیاندووە و، وتوویانە کە ئەو پێغەمبەرە حەزرەتی محەممەدە ﷺ، هەروەك کتێبەکانی سیرەت و مێژوو بە درێژی باسیان کردووە.

هەروەها "سەعدی کوڕی بنت کریز" کە خزمی حەزرەتی عوسمانە - خوای لێ ڕازی بێت - بە غەیب و لە ڕێی کاهینییەوە، هەواڵی پێغەمبەرێتیی حەزرەتی محەممەدی ﷺ پێ درابوو. ئەوەبوو لە سەرەتای پەیدابوونی ئیسلامدا داوای لە حەزرەتی عوسمان کرد باوەڕی پێبهێنێت و، پێی وت: "بڕۆ بۆ لای محەممەد و باوەڕی پێ بهێنە". حەزرەتی عوسمانیش ئیمانی هێنا و، سەعدیش ئەمەی لە شیعرێکدا تۆمار کرد و دەڵێت:

هدى الله عثمانَ بقولي إلـى الـتي   بـها رُشده والله يهدي إلى الحقّ[1]

* * *

"هاتیف"یش - کە دەنگێکی بەرزە و دەبیسترێت و سەرچاوەکەی نابینرێت - بە وێنەی کاهینەکان هەواڵی هاتنی پێغەمبەری ﷺ ڕاگەیاندووە.

یەکێك لەوانە ئەو دەنگە بوو کە "ذیابی کوڕی حاریث" لە جینییی بیست و بوو بە هۆی موسڵمان بوونی خۆی و چەند کەسانێکی تر، دەنگەکەش ئەمە بوو:

(١) واتە: بەهۆی ئەوەی کە عوسمان بەگوێی کردم، خوا ڕێنمایی کرد بۆ ئەوەی کە قازانجی عوسمانی تێدایە. دیارە هەر خوا ڕێنمایی خەڵك بۆ سەر ڕێی ڕاستی دەکات.

یا ذیـــاب! یا ذیاب! اسمع العجب العجاب
بُعث محمد بالکتاب یدعو بمکة فلا یُجاب(١)

هەروەها ئەو دەنگەش کە "ئیبن قورڕەی غەتەفانی" بیستی، دەیوت:

جاء الحقُ فســـطع ودُمّر باطلٌ فانقمع(٢)

ئەمەش بوو بەهۆی ئیمان هێنانی هەندێ کەس.

کەواتە مژدەدانی کاهین و هاتیفەکان گەلێ بەناوبانگ و زۆرن.

* * *

هەروەك دەنگی هەواڵدانی هاتنی پێغەمبەر ﷺ لە کاهین و هاتیفەکانەوە بیستراوە، بـە هـەمان جـۆر لـەناو بتـەکان و ئـەو قوربانی‌یانەشـەوە کـە بـۆ بتـەکان سـەردەبڕران، چـەند دەنگێك بیستراوە کە ئەوانیش هەواڵی هاتنی پێغەمبەریان ﷺ ڕاگەیاندووە.

یەکێك لەوانـە ئەوەیـە کـە بتـی هـۆزی "مـازین" هـەواڵی پێغەمبـەریێتیی پێغەمبـەری ﷺ داوە، چونکە ئەم دەنگەی لەناوەوە لـێ دەرچووە:

هذا النبيُّ الْمُرْسَل جاءَ بالحقِ المنـــزَّل (٣)

هەروەها هۆی موسڵمان بوونی "عەبباسی کوڕی میرداس" ئەم ڕووداوە بەناوبانگەیە کە دەگێڕنەوە: عەبباس بتێکی هەبوو ناوی "ضیمار" بوو، ئەم بتە ڕۆژێك وتی:

أودى ضمارٌ وكان يُعبد قبل البيان من النبيّ محمد(٤)

حـەزرەتی عومـەر - خـوای لـێ ڕازی بێـت - پێـش موسـڵمانبوونی گوێـی لـە گوێرەکەیـەك بـوو، پیـاوێك دەیویسـت لـە نزیکی بتێکـەوە سـەری بـبڕێت و بیکـات بـە قوربانی بۆ ئەو بتە، گوێی لـێ بوو ئەو گوێرەکەیە دەیوت: "يا آل الذبيح! أمرٌ نجيـــح، رجلٌ فصيح، يقول: لا إله إلاّ الله"(٥).

چـەند ڕووداوێکـی تـری زۆر و هاوچەشـنی ئەمانـەی هێنامـــانن، لـــە کتێبـــە باوەڕپێ کراوەکانی سیرەت و مێژوودا باس کراون.

---

(١) واتە: ذیاب ذیاب! شتی سەیر ببیستە! محەممەد ﷺ بە کتێبەوە نێرراوە و کراوە بە پێغەمبەر، والـە مەککـەدا خەڵك بۆ ئایینەکەی بانگ دەکات، بەڵام ئەوان بەدەم بانگەوازەکەیەوە نایەن.

(٢) واتە: حەق هات و درەوشایەوە، ناحەقیش سەرکوت و دەمکوت کرا.

(٣) واتە: ئەو پێغەمبەرەی کە ڕەوانە کراوە، حەقی نازڵ کراوی لەگەڵ خۆیدا هێناوە.

(٤) واتە: "ضیمار" تیاچوو، هەرچەند زووتر پێش ڕوونکردنەوەکانی محەممەد پێغەمبەر ﷺ دەپەرسترا!

(٥) واتە: ئەی خاوەنی ئەم قوربانی‌یە! کارێکی سەرکەوتوو ڕووی داوە، ئەویش ئەوەیە کە مرۆڤێکی زمانپاراو دەڵێت: "لا إله إلاّ الله".

هەروەك كاهينان و خواناسان و هـاتيف و تەنانـەت بتـەكان و ئـەو قوربانىيانـەش كـە پێشكەشيان كراون، هەواڵی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەريان ﷺ ڕاگەياندووە و، هـەر يـەك لـەو ڕووداوانەش بووە بەهۆی موسڵمان بوونی هەندێ كەس. هەر بەوجۆرەش هەندێ بەرد و كێلی سـەرگـۆڕ بـە خـەتی كـۆن دەسـتـەواژەی: "محـمـد مصلـح أمـين"ی لەسـەر دۆزراوەتـەوە و، ئەمەش بووە بەهۆی باوەڕهێنانی بەشێكی خەڵك.

بەڵێ: دەستەواژەی: "محمد مصلح أمين" تەنها شايانێ پێغەمبەرە ﷺ. چونكـە سيفەتی سوڵحكاری و ئەمينی هی ئەوە، جگە لەوەی كە پێش پێغەمبەر ﷺ چـەند كەسێكی كـەم نەبێـت، كەس ناوی (محەممەد) نەبووە، ئەوانەش شايانی ئەم ناو و سيفەتە نين.

بەشی سێهەم

بەشی سێهەم لە "ئيرهاص"ەكان ئەو نيشانە و ڕووداوانەن كە لە كـاتی لـەدايكبوونی پێغەمبەردا ﷺ دەركەوتوون. چونكە هەريەك لەو ڕووداوانەی كـە ڕوودانيـان پـەيوەنديی بە لەدايكبوونی پێغەمبەرەوە ﷺ هەيە يان پێـش پێغەمبـەرێتيی ڕوويـان داوە، بـە يـەكێك لـە موعجيزەكـانی پێغەمبـەر ﷺ دادەنرێـن. ئەمانـەش گەلـێ زۆرن. بـەڵام ئێمـە لـێرەدا چـەند نموونەيـەكی بـەناوبانگيان بـاس دەكـەين، لەوانـەی كـە لـە لای زانايـانی فـەرمووده بـە (صەحيح) چەسپاون و، وەريانگرتوون.

(يەكەم): ئەوەيە كـە دايكـی پێغەمبـەر ﷺ ديويـەتی[1] كـە بريتیيـە لـە ڕووناكیيـەك لەگەڵ لەدايكبوونی پێغەمبەردا ﷺ بينراوە. ئەمەش جگە لە دايكـی پێغەمبـەر ﷺ، دايكـی عوسمـانی كـوڕی عـاص و دايكـی عەبدوڕڕەحـمانی كـوڕی عـەوفيش - كـە لـە شـەوی لەدايكبوونی پێغەمبەردا ﷺ لە لای دايكی پێغەمبـەر ﷺ بـوون - ديويانـە و وتوويانـە: "لـە كاتی لەدايكبوونیدا ڕووناكیيەكمان دی نێوان خۆرهەڵات و خۆرئاوای گرتەوە".

(دووهەم): تێكشكان و بەدەماكەوتنی زۆربەی ئەو بتانەيە كە لە كەعبەدا بوون.

(سێهەم): جووڵانی هەيوانی كيسرايە لە جێگای خۆیدا و، داكەوتنی هەر چـواردە پەنجەرەكانيەتی.

(چوارەم): بريتیيە لە ڕۆچوونی دەرياچەی "ساوە" لەو شەوەدا، ئەو دەرياچەيەی كە دەپەرسـترا، هـەروەها كوژانـەوەی "ئـاگری فـارس" كـە تـا ئـەو شـەوە هـەزار سـاڵ بـوو

(١) صحيح، رواه أحـــمد والبيهقي وجماعة، وصححه ابن حبان والحاكم.

نەکوژابووەوە[١]. چونکە هەمیشە لە "ئیستەخراباد" دایاندەگیرساند و مەجووسەکان دەیانپەرست.

ئەم چوار ڕووداوە ئاماژەن بۆ ئەوەی کە ڕۆژێك دێت ئەو تازە لەدایکبووە بتپەرستی ناهێڵێت و، دەستەڵاتی فارسەکان لەناو دەبات و، پەرستن و ڕێزلێنانی شتێك کە خوای گەورە ڕوخسەتی لەسەری نەبێت، حەرام دەکات.

(پێنجەم): بریتی‌یە لە بەسەرهاتی فیلەکە. هەرچەند ئەم بەسەرهاتە لە بەسەرهاتەکانی شەوی لەدایکبوونی پێغەمبەر ﷺ نی‌یە، بەڵام لە نزیکی لەدایکبووندا ڕووی داوە، کەواتە یەکێکە لە ئیرهاصەکان و، قورئانی پیرۆز بە ئایەتی: ﴿أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ﴾ (الفيل:١) تا کۆتایی سوورەتەکە، ڕوونی کردووەتەوە.

کورتەی بەسەرهاتەکەش بەم جۆرە بووە:

شا ئەبرەهەی حەبەشی ویستی کەعبە بڕووخێنێت و، فیلێکی گەورەشی بە ناوی "مەحموود"ەوە پێش ئەو سوپایە خستبوو کە بۆ ئەم مەبەستە خستبوویە ڕێ. ئنجا کاتێ فیلەکە گەیشتە نزیکی مەککە، چوارپەلی بە زەوی‌دا ڕۆچوو و، هەرچەند هەوڵیان لەگەڵ دا، بێ‌سوود بوو نەیتوانی بەرەوپێش بڕوات. کە هیچ چارەیەکیان نەما، گەڕانەوە. بەڵام باڵندەی "ئەبابیل" نەیانهێشت ئەو سوپایە بە ساغی بگەڕێتەوە، ئەوەبوو بە بەردی سواڵەت بەردەباران و زەلیلیان کردن و، بەم جۆرە تێکشکان و ڕسوایی‌یە سەیرە، شکستیان هێنا.

ئەم بەسەرهاتە لە کتێبەکانی مێژوودا زۆر بەناوبانگە و، یەکێکە لە نیشانەکانی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ. چونکە هۆزەکەی و خۆشترین جێگا بە لایەوە کە کەعبەیە، بە جۆرێکی سەیر و لەعادەت‌بەدەر، لە کاولکاریی ئەبرەهە ڕزگاری بوو.

(شەشەم): بریتی‌یە لە سێبەرکردنی هەور بۆ پێغەمبەر ﷺ لە سەفەرەکانی‌دا.

دەگێڕنەوە کە حەلیمەی سەعدی‌یەی (دایەنی) کاتێ پێغەمبەری ﷺ بە منداڵی لە لا بوو، چاوی بە پەڵە هەورێك کەوت سێبەری بۆ پێغەمبەر ﷺ دەکرد[٢]. مێردەکەشی کە ئەمەی دی، خەڵکی تریشی لێ ئاگادار کردەوە و، ئیتر ئەمە بوو بە ڕووداوێکی زانراوی بەناوبانگ.

(١) لەبارەی ئەمەی کە لە (سێ‌هەم) و (چوارەم)دا باس کرا، موحەققیقی (الموضوعات الصغرى) دەڵێت: (ليس بصحيح)..

(٢) رواه الواقدي وابن عساكر وابن سعد في تأريخه عن ابن عباس.

هەروەها کاتێ کە پێغەمبەر ﷺ لە تەمەنی دوازدە ساڵیدا لەگەڵ مامی ڕۆشت بۆ شام، بوحەیرای ڕەبەن پەڵە هەورێکی بەسەر ئاستی سەری پێغەمبەرەوە ﷺ دی و پیشانی کەسانی تریشی دا[١].

لە ڕیوایەتێکدا دەڵێت: کاتێ پێغەمبەر ﷺ لە سەفەرەکەی شام گەڕایەوە، خەدیجە و ژنانی دەوروبەری دوو مەلائیکەتیان دی کە وەك پەڵە هەور سێبەریان بۆ دەکرد. خەدیجە کە ئەمەی دی، بۆ مەیسەرەی غولامی خۆی باس کرد (کە لە سەفەرەکەدا هاوڕێی پێغەمبەر ﷺ بوو) مەیسەرەش بە خەدیجەی ڕاگەیاند کە ئەو پەڵە هەورەی ئەو دیویەتی، ئەمیش بەسەر پێغەمبەرەوە ﷺ دیویەتی لەو کاتەوە بە یەکەوە بۆ سەفەر لە ماڵ دەرچوون[٢].

(حەوتەم): بە نەقلی صەحیح چەسپاوە کە پێغەمبەر ﷺ لە سەفەرێکی پێش پێغەمبەریدا، لایدایە ژێر سێبەری درەختێکی وشك، یەکسەر دەوروبەری سەوز بوو، درەختەکەش گەشەی کرد و، لق و پەلەکانی بەسەریدا شۆڕ بوونەوە[٣].

(هەشتەم): پێغەمبەر ﷺ کە بە منالی لە ماڵی ئەبوو تالیبی مامیدا بوو، هەرکات لەگەڵ مامی و خاوخێزانەکەی مامیدا خواردنی بخواردایە، خاوخێزان هەموویان تێر دەبوون، بەڵام ئەگەر پێغەمبەر ﷺ ئامادەی خواردنەکە نەبوایە، تێریان نەدەخوارد[٤].

ئەمە ڕووداوێکی صەحیح و بەناوبانگە.

"ئوم ئەیمەنی" دایەن و کۆیلەی ئازادکراوی پێغەمبەر ﷺ وتوویەتی: "هیچ کاتێ نەمدیوە پێغەمبەر ﷺ لە دەست برسێتی و تینوێتی سکاڵا بکات، چ بە بچووکی، چ بە گەورەیی"[٥].

(نۆهەم): بریتییە لەو پیت و بەرەکەتەی کەوتە ناو مەڕوماڵات و حوشترەکانی حەلیمەی شیردەریەوە، بە پێچەوانەی کەسانی تری ئەو تیرە و ناوچەیە، ئەمەش ڕووداوێکی بەناوبانگە و هیچ گومانێك لە ڕاستیی ڕوودانیدا نییە[٦].

---

(١) صحيح، رواه الترمذي.
(٢) نسيم الرياض ٣/٣١٨.
(٣) نسيم الرياض ٣/٣١٨، الشفا ١/٣٦٨.
(٤) رواه ابن سعد وغيره. بروانە: نسيم الرياض ٣/٣١٥.
(٥) أخرجه ابن سعد في الطبقات ١/١٦٨ والخفاجي في نسيم الرياض ٣/٣١٥.
(٦) نسيم الرياض ٣/٣١٣.

هەروەها بریتی‌یە لەوەی کە هەرگیز "مێش" بە لەش و بەرگ و پۆشاکی پێغەمبەرەوە ﷺ نەدەنیشتەوە[1] و، هەرگیز ئازاری پێغەمبەری نەدەدا.. شێخ عەبدولقادری گەیلانی - قُدس سره - ئەمەی لە باپیرە گەورەیەوە ﷺ بۆ مابووەوە، چونکە ئەویش هەرگیز مێشی پێوە نەدەنیشتەوە.

(دەهەم): بریتی‌یە لە زۆریی ئەو تیرەستێرانە(شُهُب)ی کە لە کاتی هاتنی پێغەمبەردا ﷺ، بە تایبەتی لە شەوی لەدایکبوونی‌دا، دنیایان ئاگرباران دەکرد.

لە وتەی یازدەهەمدا ڕەجم کردنی شەیتانەکان و کەوتنە خوارەوەی تیرەستێرەکانی ئاسمانمان چەسپاندووە و، ڕوونمان کردووەتەوە کە مەبەست لە کەوتنە خوارەوەی ئەو تیرەستێرانەی ئاسمان، ئامازەکردنە بۆ بڕینی ڕێگای سووسەکردنی هەواڵەکانی ئاسمان لەو جیننی و شەیتانانە. چونکە مادەم پێغەمبەر ﷺ بە سرووشەوە هاتووە بۆ لای هەموو جیهان بە گشتی، ئەوا دەبێ وتەی کاهینان و ئەوانەی بە ناوی غەیبەوە قسە درۆینە و دەمهەڵبەست و دوور لە واقیعەکانی جیننی لەناو خەڵکدا بڵاو دەکەنەوە، قەدەغە بکرێن، تاکو "سرووش" تێکەڵ بە غەیری خۆی نەبێت و، هیچ گومانێك لە مەسەلەی سرووشدا دروست نەبێت. چونکە لە پێش هاتنی پێغەمبەردا ﷺ بەکارهێنانی ئەوانە گەلێ زۆر بووە. بەڵام لە دوای نازڵ بوونی قورئان بە یەکجاری قەدەغە کران. تەنانەت بەشێکی زۆر لەو کاهینانە ئیمانیان بە پێغەمبەر ﷺ هێنا، چونکە ئەو هەواڵدەرە جیننی‌یانەی کە جاران هەواڵی غەیبیان بۆ دەهێنان، نەمان! کەواتە قورئانی پیرۆز ڕێی لێ بڕین و دەرگای لەسەر داخستن.

وا لە سەردەمی ئێستاماندا، جۆرێك لەو کاهینێتی‌یەی کۆن لە ئەورووپادا بڵاو بووەتەوە، لە لای ئەو وەسیتانەی کە دەیانەوێت "ڕۆح" ئامادە بکەن.. بە هەرحاڵ..

بە پوختی:

لە پێش پێغەمبەرێتیی پێغەمبەردا ﷺ ڕووداوی زۆر و کەسانی زۆر پەیدا بوون، کە پشتگیریی پێغەمبەرێتیی حەزرەتی محەممەدیان ﷺ کردووە.

---

(۱) نسیم الرياض ۳/۳۱۹.

بەڵێ، ئەو كەسەی كە لە جیهانی مەعنادا دەبێت بە سەرگەورەی جیهان[1].. ئەو كەسەی كە ڕوخساری مەعنەویی جیهان دەگۆڕێت و دنیا دەكات بە كێڵگەی دوارۆژ و.. پایەی بەرز و پلەی بەنرخی بوونەوەران دەردەخات و ڕایدەگەیەنێت.. ئەو كەسەی كە جینی و ئادەمیزاد بۆ ڕێی ڕاست و بەختەوەری ڕێنمایی دەكات.. ئەو كەسەی كە حیكمەتی بەدیهێنان و مەتەڵی سەرسوورهێنەری جیهان شیتەڵ دەكات.. ئەو كەسەی كە ئامانجەكانی پەروەردگاری هەموو جیهانان دەزانێت و كەسانی تریشیان لێ شارەزا دەكات.. ئەو كەسەی كە بەدیهێنەری مەزن دەناسێت و بە خەڵكیشی دەناسێنێت..

ئەو كەسەی بەم جۆرە بێت، دەبێ هەموو شتێك و هەموو جۆرێك و هەموو تیرەیەكی بوونەوەران، لە تاسەی هاتنی‌دا بن و.. بەوپەڕی گەرمی چاوەڕوانی بن و.. خۆیان بۆ پێشوازی لێكردنی ئامادە بكەن.. بەڵكو هەریەك لەوانە، گەر بەدیهێنەرەكەی ئاگاداری بكاتەوە، مژدەی هاتنی ئەو پێغەمبەرە ﷺ بە غەیری خۆی دەدات. وەك لە ئاماژە و نموونەكانی پێشووەوە بۆمان دەركەوت كە هەریەكە لە جۆرەكانی بوونەوەران بە چەشنێك موعجیزەی خۆی پیشان دا وەك بڵێی بەخێرهاتنی دەكات و، بە زمانی حاڵی ئەو موعجیزەیەی دەڵێت: "ئەی پێغەمبەری خوا! تۆ لەم بانگەوازەتدا ڕاست دەكەیت".

ئاماژەی حەڤدەهەم

گەورەترین موعجیزەی پێغەمبەر ﷺ لە دوای موعجیزەی قورئانی پیرۆز، بریتی‌یە لە پێغەمبەر ﷺ خۆی! واتە بریتی‌یە لە خوو و ڕەوشتە بەرزەكانی.

---

(١) ئەو كەسەی "لولاك.. لولاك"ی لە بارەوە وتراوە، لە ڕاستی‌دا سەرگەورەیەكی گەلێ مەزنە. چونكە وا هەزار و سێ‌سەد و پەنجا ساڵە دەستەڵاتی ئەو كەسە بەردەوامە و، لە هەموو سەردەمێكدا زیاتر لە سێ‌سەد و پەنجا ملیۆن كەس شوێنی دەكەون و، بەسەر نیوەی بەشە ئاوەدانەكەی سەر گۆی زەوی‌دا ئاڵای خۆی هەڵكردووە و، شوێنكەوتووانی ئەو لە هەموو ڕۆژێكدا، بە درووود و سەلام بۆ ناردنی، بەوپەڕی ملكەچی و گوێڕایەڵی‌یەوە، پەیمانی لەگەڵ نوێ دەكەنەوە و فەرمانەكانی جێبەجێ دەكەن(*). (دانەر)

(*) لەسەر "لولاك.. لولاك" زانایان زۆریان وتووە، چ لە بارەی سەنەدەوە و چ لەبارەی واتاكەیەوە. لە هەمووی جوانتر وتەكەی (علي القاري)یە لە شەرحی "الشفاء"دا، كە دەڵێت: "هەرچەند لە سەنەددا لاوازە، بەڵام واتاكەی ڕاستە". بڕوانە: "شرح الشفا لعلي القاري ١/٦".. بۆزانینی ئەوەش كە ئەم وتەیە واتاكەی ڕاستە و خوای گەورە لەبەر پێغەمبەر ﷺ گەردوونی دروست كردووە، بڕوانە: (الفتاوى لإبن تيمية ج ١١/ص٩٦ - ٩٨ مجلد التصوّف). (وەرگێڕ - لە چاپە عەرەبی‌یەكەی ئەم پەیامەوە، ص ١٥١).

هه‌موو دۆستان و دوژمنان به‌ یه‌كده‌نگ قسه‌یان له‌سه‌ر ئه‌وه‌ یه‌كانگیر بووه‌ كه‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ هه‌موو كه‌سێك پایه‌به‌رزتر و گه‌وره‌تر و ڕه‌وشتی جوانتره‌. ته‌نانه‌ت ئیمامی عه‌لی – خوای لێ ڕازی بێت – كه‌ پاڵه‌وانی "ئازایه‌تی"یه‌، ده‌فه‌رموێ: "هه‌ر كات له‌ جه‌نگدا بكه‌وتینایه‌ته‌ ته‌نگانه‌وه‌ و له‌ تاوا چاومان سوور هه‌ڵبگه‌ڕایه‌، په‌نامان به‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌برد و خۆمان به‌و ده‌پاراست"! جا هه‌روه‌ك له‌ "ئازایه‌تی"دا وه‌ها بووه‌، له‌ هه‌موو ڕه‌وشتێكی تری باشدا هه‌ر به‌و جۆره‌ له‌ چڵه‌پۆپه‌یه‌كدا بووه‌ كه‌ جگه‌ له‌و كه‌سی تری پێ ناگات.

ئه‌و كه‌سه‌ی كه‌ ده‌یه‌وێت به‌ درێژی له‌م موعجیزه‌یه‌ ئاگادار بێت، با سه‌یری كتێبی: "الشفا في حقوق المصطفـــى"ی "قاضی عه‌یاضی مه‌غریبی" بكات. چونكه‌ تابڵێی به‌ ڕێكوپێكی و باشی باسی كردووه‌ و به‌ دوور و درێژی چه‌سپاندوویه‌تی.

* * *

پاشان "شه‌ریعه‌تی ئیسلام" كه‌ هیچ شه‌ریعه‌تێكی تر وه‌ك ئه‌و نه‌بووه‌ و نابێت، موعجیزه‌یه‌كی گه‌وره‌ی پێغه‌مبه‌ری خۆشه‌ویسته‌ ﷺ كه‌ دۆستان و دوژمنان گومانیان له‌مه‌دا نی‌یه‌ و قسه‌یان له‌سه‌ر ئه‌مه‌ یه‌كی گرتووه‌.

ئه‌و كه‌سه‌ی ده‌یه‌وێت به‌ درێژی و ڕوونی له‌م موعجیزه‌یه‌ ئاگادار بێت، ڕه‌وانه‌ی ده‌كه‌ین بۆ لای هه‌موو ئه‌و په‌یامانه‌ی نووسیومانن كه‌ برتین له‌ "٣٣" وته‌ و "٣٣" مه‌كتووب و "٣١" بریسكه‌ و "١٣" تیشك.

* * *

ئنجا موعجیزه‌ گه‌وره‌كه‌ی، كه‌ موعجیزه‌ی "له‌ت كردنی مانگ"ه‌ و به‌ چه‌ندین ڕیوایه‌تی موته‌واتیر ڕیوایه‌ت كراوه‌ و موعجیزه‌یه‌كی هێنده‌ چه‌سپاوه‌ كه‌ هیچ گومانێك توخنی ناكه‌وێت، ئه‌م موعجیزه‌یه‌ به‌ شێوه‌یه‌كی موته‌واتیر و له‌ چه‌ندین ڕێگاوه‌ ڕیوایه‌ت كراوه‌، وه‌ك له‌ ڕێگای: (ئیبن مه‌سعوود و ئیبن عه‌بباس و ئیبن عومه‌ر و ئیمامی عه‌لی و ئه‌نه‌س و حوزه‌یفه‌) و زۆرێكی تر له‌ هاوه‌ڵه‌ به‌ڕێزه‌كانی پێغه‌مبه‌ر ﷺ.

ئه‌مه‌ سه‌ره‌ڕای ئه‌وه‌ی كه‌ قورئانی پیرۆز، ئه‌م موعجیزه‌یه‌ی ڕاگه‌یاندووه‌ و پشتی ئه‌و ڕیوایه‌تانه‌ی گرتووه‌ و، ئه‌مه‌شی له‌ ئایه‌تی: ﴿**اقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وانشَقَّ القمر**﴾دا ڕاگه‌یاندووه‌. ته‌نانه‌ت كافره‌كانی قوره‌یش، كه‌ تابڵێی له‌ عینادی و سه‌رسه‌ختی‌دا بوون، كه‌ ئه‌م موعجیزه‌یه‌یان بینی، نه‌یانتوانی ئینكاریی بكه‌ن و، خۆیان به‌وه‌ ده‌رباز كرد كه‌

وتیان: "ئەمە سیحرە"! واتە ڕوودانی "لەت بوونی مانگ" ڕووداوێکی ئەوەندە بێ گومان و چەسپاوە، کە تەنانەت کافرەکانیش دانیان پێدا ناوە و، بەوە خۆیان لێ دەرباز کردووە کە بە "سیحر" لە قەڵەمیان داوە!.

بۆ ئەمە، خوێنەری بەڕێز ڕەوانەی پەیامی: "لەت بوونی مانگ" دەکەین کە پاشکۆی پەیامی "میعراج"ە و، (لە پاشکۆی ئەم پەیامی موعجیزاتەشدا دانراوە).

* * *

پاشان پێغەمبەر ﷺ هەروەك موعجیزەی "لەت کردنی مانگ"ی پیشانی سەرنشینانی زەوی دا، بە هەمان جۆر موعجیزەی گەورەی "میعراج"یشی پیشانی ئاسمان نشینان دا. بۆ ئەمەش خوێنەری بەڕێز ڕەوانەی پەیامی "میعراج" دەکەین کە بریتی‌یە لە وتەی "سی و یەکەم" و پەیامێکە ڕاستیی ئەو موعجیزەیەی چەسپاندووە و بە ڕوونی باسی کردووە. بەڵام لێرەدا تەنها پێشەکیی موعجیزەکە باس دەکەین، کە بریتی‌یە لە سەفەرکردنی پێغەمبەر ﷺ بۆ "بەیتولمەقدیس" و، داواکردنی قورەیش لە پێغەمبەر ﷺ، لە بەرەبەیانی میعراجدا، کە وەسفی "بەیتولمەقدیس"یان بۆ بکات. چونکە ئەوەی لەم سەفەرەدا ڕووی دا، ئەویش موعجیزەیە:

ئەوەبوو پێغەمبەر ﷺ بەرەبەیانی شەوی میعراج هەواڵی ئەم سەفەرەی ڕاگەیاند، قورەیشی‌یەکان بەدرۆیان خستەوە و وتیان: ئەگەر ڕاست دەکەیت کە ڕۆشتوویت بۆ "بەیتولمەقدیس" وەسفی دەرگاکان و دیوارەکان و ئەحوالی "بەیتولمەقدیس"مان بۆ بکە!

پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ:

"فكربتُ كرباً ما كربتُ مثله قط، فرفعه الله لي أنظر إليه"[1].

واتە: "بەیتولمەقدیس" خرایە پێش چاوی و سەیری دەکرد و وەسفی دەکرد بۆیان. ئیتر قورەیش دڵنیا بوون لە ڕاستیی هەواڵەکەی. ئنجا لێیان پرسی: ئەو کاروانەی کە لە ڕێگادا چاوت پێ کەوت کەی دەگاتە بەرەوە؟ فەرمووی: "ڕۆژی چوار شەممە". لە چوار شەممەدا قورەیش چاوەڕوانی کاروانەکە بوون تا نزیکی خۆرئاوا، کەچی کاروانەکە

(١) صحيح، رواه البخاري و مسلم والترمذي والنسائي. واتە: کەوتمە تەنگانەیەکی وەها کە تا ئەو کاتە شتی وام بەسەر نەهاتبوو. یەکسەر خواوەند خستی‌یە پێش چاوم، منیش سەیرم دەکرد.

نەگەیشت. پێغەمبەر ﷺ لە خوا پارایەوە، نزاکەی گیرا بوو و، ئەو ڕۆژە سەعاتێك لە ڕۆژ زیاد کرا و خۆرئاوابوون دواکەوت[١].

ئەوەتا دەبینیت کە گۆی زەوی بۆ ماوەی (یەك سەعات) لە کاری خۆی ڕابووەستێت و تەسدیقی هەواڵەکەی پێغەمبەر ﷺ بکات و، خۆری زەبەلاحیش بێت بە شایەت لەسەر ڕاستیی ئەو.. ئیتر دەبێ ئەو کەسە چەندە بەدبەخت بێت کە فەرموودەی ئەم پێغەمبەرە ﷺ تەسدیق نەکات، لە کاتێکدا کە خۆر و زەوی تەسدیقی دەکەن. هەروەها دەبێ ئەوانە چەندە بەختەوەر بن، کە شەرەفمەندی بەجێهێنانی فەرمانەکانی ئەون؟ سەرنج لەمە بدە و بڵێ:

"الحمد لله على الإيمان والإسلام".

ئاماژەی هەژدەهەم

گەورەترین موعجیزەی پێغەمبەر ﷺ بریتی‌یە لە "قورئانی پیرۆز" کە سەدان بەڵگەی پێغەمبەریێتیی ئەوی تێدایە.

ئیعجازی قورئانیش لە چل ڕووەوە چەسپێنراوە، وەك ئەوەی کە لە: "وتەی بیست و پێنجەم"دا ڕوون کراوەتەوە. جا لەبەر ئەوەی کە ئەو ڕووانەی ئیعجازی قورئان لەو وتەیەدا باس کراون، ئەوا بۆ ڕوونکردنەوەی ئەم گەنجینە گەورە پڕ لە موعجیزەیە خوێنەری بەڕێز ڕەوانەی ئەوێ دەکەین. بەڵام لێرەدا سێ سەرنجی ورد ڕوون دەکەینەوە:

سەرنجی یەکەم

پرسیار:

ئەگەر بوترێت: نهێنیی ئیعجازی قورئانی پیرۆز لە "بەلاغەت"ە هەرە بەرزەکەی‌دایە. بەڵام خۆ مەگەر تەنها یەك لە هەزاری کەڵە زانایانی ڕەوانبێژی پەی بەم نهێنی‌یە ببەن، لە کاتێکدا کە دەبوو هەموو چینێکی خەڵکی بەشی خۆیان لە زانینی ئەم نهێنی‌یەدا ببوایە؟

(١) ئەم ڕووداوە هەندێ لە زانایانی حەدیث دەڵێن: "مەوضووعە"، هەندێکی تر دەڵێن: "ضەعیفە"، هەندێکی تریش بە "صەحیح" لە قەڵەمیان داوە. بڕوانە: پەراوێزی ژمارە (٢)ی لاپەڕە ١٥٤ی چاپە عەرەبی‌یەکەی ئەم پەیامە و ص٢٣٧ "المكتوبات".

وەڵام:

"قورئانی پیرۆز" بۆ هەموو چینێك لـە چینـەکانی کۆمـەڵ و خـەڵکی ئیعجـازی خـۆی هەیە. بەڵام ئەم ئیعجازەی بە جۆرێکی تایبەتی و شێوازێکی دیاری کراو ڕادەگەیەنێت.

بۆ نموونـە: ئیعجـازی ڕەوانبێژیـیە بەرزەکـەی بـۆ ئـەهلی"بەلاغـەت و فەصاحـەت" دەردەخـات.. هـەروەها شـێوازە بـەرز و جوانـە ناوازەکـەی خـۆی پیشـانی "شـاعیران و وتارخوێنان" دەدات، کە شێوازێکە هەموو چینێکی خـەڵکی لـەزەتی لـێ وەردەگرێـت، بێ ئەوەی هیـچ کەسێك بتوانێـت لاسایی بکاتـەوە! شـێوازێکە چ خوێندنـەوەی یـەك لـە دوای یـەك و چ هـاتوچۆ و ئـاڵوگۆڕی ڕۆژگـار کۆنـی ناکـات و، هـەرگیز نـابێزرێت. کەواتە شـێوازێکی هەمیشـە نوێیـە و، هـەردەم لـە تـافی لاویدا دەمێنێتـەوە.. شـێوازێکە ئەندازەیەکی ئەوتۆی پەخشانی لە شیعرچوو و، وتەی هۆنراوی لە پەخشانچووی تێدایە کـە ئاسـتی قورئـان بـە تـەواوی بـەرز دەکاتـەوە و، لـە هـەمان کاتیشـدا خـۆش و بـەتامی دەکات.

ئنجـا قورئـان بـەو هەواڵدانـە غەیبییانـەی کـە ڕایاندەگەیـەنێت، ئیعجـازی خـۆی دەردەخات و بەمەش تەحەددای چینی کاهینان و لاف لێدەرانی غەیبزانی دەکات.

پاشـان هێنـدە ڕووداوی جیـهان بـۆ "مێژووناسـان" و زانایـانی عـەودالی ڕووداوە مێژووییەکان دەگێڕێتەوە کە وایان لـێ بکات هەست بە ئیعجازەکەی بکەن! ئەمەش لە ڕێـی باسـکردنی بەسـەرهات و ڕووداوە دێرینـەکانی نەتـەوە پێشـینەکان و ئـەو ڕووداوانەشەوە کە لە داهاتوودا ڕوو دەدەن، چ لەم ژیانەی دنیادا و چ لە بـەرزەخدا و چ لەودنیادا. بەم ئیعجازە ڕوون و جوانەش تەحەددای هەموو ئەو کەس و چینانە دەکات.

هەروەها "قورئانی پیرۆز" بە باسکردنی ئەو یاسا کۆمەڵایەتی و دەستووورە گشتییانەی کە لە ژیان و کۆمەڵدا کار دەکەن، ئیعجـازی خـۆی بـۆ زانایـانی کۆمەڵناسـی و پیـاوانی سیاسەت و حوکمڕانانیش دەردەخات.. بەڵێ، شەریعەتی پاکی ئیسلام - کە لە قورئانی پیرۆزەوە سەرچاوەی گرتووە - بە تەواوی نهێنیی ئەو ئیعجازە دەردەخات.

بۆ ئەوانەش کە لە "خواناسـی" و "ڕاستییەکانی گـەردوون"دا ڕۆچـوون، بـە بۆنـەی باسکردنی ڕاستییە بەرز و پیرۆزەکانی سـەبارەت بـە خواوەنـدەوە: ئیعجـازێکی ڕوون و ئاشکرایان پیشان دەدات، یان وایان لـێ دەکات کە هەست بەم ئیعجازە بکەن.

سەبارەت بەوانەش کە ڕێگای "ویلایەت و تەصەووف" دەگرنەبەر، قورئانی پیرۆز بە بۆنەی گەنجینەکانی ئەو نهێنییانەی کە لە دەریای بێ بنکی پڕ شەپۆلی ئایەتەکانیدا هەن، ئیعجازی خۆی بۆ ئەوانیش دەردەخات.

بەم جۆرە، بۆ هەر چینێك لە چل چینەکانی خەڵکی، پەنجەرەیەك دەکرێتەوە کە بەسەر ئیعجازی ڕوون و ئاشکرای قورئاندا بڕوانێت..

تەنانەت قورئانی پیرۆز ئیعجازی خۆی بۆ ئەو بەشە زۆرەی خەڵکیش دەردەخات کە تەنها لە توانای بیستن بەولاوە هیچ توانایەکی تر شك نابەن و ناتوانن لە تێگەیشتندا ڕۆبچن. ئەوەتا دەبینین کە ئەوانە باوەڕ بە ئیعجازی قورئان دەهێنن و هەر تەنها بە بیستنی قورئان هەست بەم ئیعجازە دەکەن. چونکە ئەم مرۆڤە نەخوێندەوارە، خۆی بە خۆی دەڵێت:

(ئاشکرایە کە شێوازی ئەم قورئانە لە شێوازی کتێبەکانی تر جیایە.. جا یان ئەوەیە شێوازی ئەم لە هی ئەوان نزمترە، کە ئەمەش گریمانێکی مەحاڵە و تەنانەت ئەو کەسەش کە زۆر دوژمنی قورئانە گریمانی وای لە زار دەرنەچووە.. یان شێوازێکە لە هی هەموویان بەرزترە. کەواتە ئەم قورئانە خاوەن ئیعجازە).

ئەو مرۆڤە نەخوێندەوارەی کە لە بیستن و گوێ ڕاگرتن بەولاوە هیچی تری لە توانادا نییە، بەم جۆرەی باسمان کرد لە ئیعجازی قورئان تێدەگات.

جا بۆ ئەوەی لە تێگەیاندنیدا یارمەتیی بدەین، بەم جۆرەی خوارەوە ڕوونی دەکەینەوە:

کاتێ بۆ یەکەم جار قورئانی پیرۆز هاتە ناو گۆڕەپانی زۆرانەوە، دوو جۆر ئارەزووی بەتینی لە لای خەڵکی وروژاند:

(یەکەمیان): ئارەزووی چاولێکەری لە لایەن شوێنکەوتووانیەوە، واتە حەزێکی زۆر توندوتیژیان لەوە دەکرد کە چاو لە شێوازە بەرزەکەی قورئان بکەن. ئەوەبوو زۆر بە تاسەوە ئارەزوومەندی ئەوە بوون کە شێوازەکانیان لە هی قورئان بچێت.

(دووهەمیان): ئارەزووی ڕەخنەگرتن و نەیاری، کە لە لایەنی دوژمنانیەوە سەری هەڵدا. واتە ئارەزووی نووسینی شێوازێك کە لە هی قورئان بچێت، تاکو دەعوای "ئیعجازی قورئان" هەڵبوەشێننەوە و بەتاڵی بکەنەوە.

جا ئەم دوو ئارەزووە بەتینە بوون بەهۆی سەرهەڵدانی ملیۆنان کتێبی عەرەبی کە ئێستا لەبەر دەستماندان. خۆ ئەگەر ئێمە بەراوردی ڕەوانترین کتێب لە نێوان هەموو ئەمانەدا لەگەڵ قورئانی پیرۆزدا بکەین، واتە ئەگەر بە یەکەوە بیانخوێنینەوە، ئەوا هەموو گوێبیست و خوێنەرێك - بە بێ سێ و دوو - یەکسەر دەڵێت: قورئان لە هیچ کام لەو شێوازانە ناچێت. کەواتە قورئان لە ئاستی ئەو کتێبانەدا نییە. جا یان ئەوەیە شێوازی قورئان لە هی هەموویان نزمترە، کە ئەمەش بە بێ هیچ گومانێك گریمانێکی مەحاڵە و هیچ کەسێك شتی وای نەوتووە و تەنانەت شەیتانیش ناتوانێت قسەی وای لە زار دەربچێت(١). کەواتە بۆمان چەسپا کە شێوازی قورئانی پیرۆز - بەهۆی ئیعجازە جوانەکەیەوە - لە سەرووی هەموویانەوەیە.

تەنانەت مرۆڤی نەزانی عەوامیش، کە هیچ شتێك لە واتاکانی قورئان نازانێت و لێی تێناگات، بەهۆی ئەوەی کە لە "بیستن"ی قورئان بێزار نابێت، هەست بە ئیعجازەکەی دەکات! چونکە ئەم مرۆڤە عەوام و نەزانە، خۆی بە خۆی دەڵێت: بەردەوامبوون لەسەر خوێندنی قورئان هەرگیز مرۆڤ بێزار ناکات، بەڵکو تا زیاتر بخوێندرێتەوە پتر لە بەرچاودا شیرین دەبێت. بەڵام گەر گوێ لە چەند قەسیدەیەکی جوان ڕابگرم، هەست بە بێزاری دەکەم. کەواتە بە بێ هیچ گومانێك قورئان وتەی هیچ مرۆڤێك نییە.

پاشان قورئانی پیرۆز ئیعجازی خۆی بۆ ئەو "منداڵانە"ش دەردەخات کە دەیانەوێت قورئان لەبەر بکەن. ئەوەتا هەرچەندەش چەند جێگایەك لە قورئاندا هەن کە لە یەك دەچن، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا دەتوانن لە عەقڵە ناسك و بچووکەکانیاندا ئەم قورئانە هەڵبگرن و بەوپەڕی ئاسانی لەبەری دەکەن، بەڵام یەك لاپەڕەی غەیری قورئانیان بۆ لەبەر ناکرێت.

تەنانەت "بیماران" و ئەوانەش کە لە "سەرەمەرگ"دان و بە ئاسانترین قسە ئازاریان پێ دەگات، قورئان لە گوێیاندا وەکو ئاوی سەلسەبیل وایە و گوێ بۆ ئایەتەکانی ڕادەگرن. بەمەش هەست بە ئیعجازی قورئان دەکەن.

لەمانەی پێشەوە دەگەینە ئەو ئەنجامەی کە:

"قورئانی پیرۆز" هیچ کەسێك لە چەشتنی ئیعجازی خۆی بێبەش ناکات. چونکە هەر چینێك لە چل چینە جیاجیاکانی خەڵکی بەشی خۆی لەم ئیعجازەدا هەیە، یان قورئان وایان لێ دەکات کە هەست بە ئیعجازەکەی بکەن.

---

(١) بەشی یەکەم و گرنگی مەکتووبی بیست و شەشەم، ئەم بڕگەیە ڕوون دەکاتەوە. (دانەر)

تەنانەت قورئانی پیرۆز جۆرە ئیعجازێکی پیشانی ئەو کەسانەش داوە کە هیچ بەشێکیان لە زانیاریدا نییە و لە "بینین" بەولاوە هیچی تر شك نابەن[(١)] و توانای بیستن و تێگەیشتن و ئیدراکی دڵیان نییە. ئەویش بەم جۆرە:

ئەو قورئانە چاپکراوەی کە بە دەستخەتی (حافظ عثمان) نووسراوەتەوە، هەندێ لە وشەکانی بەرامبەری یەکترن و بۆ یەکتری دەڕوانن.

بۆ نموونە وشەی: ﴿وَثَامِنُهُمْ كَلْبُهُمْ﴾ کە لە سوورەتی (الکهف)دایە، لەگەڵ وشەی ﴿قِطْمِيرٍ﴾ی سوورەتی (فاطر)دا، دەڕواننە یەکتر. خۆ ئەگەر لە وشەی یەکەمەوە لاپەرەکان کونبکرێن تا دەگاتە سەر ئەو لاپەڕەیەی کە وشەی دووهەمی تێدایە، ئەوا لەگەڵ کەمێ لاریدا، وشەی دووهەم دەردەکەوێت و ناوی سەگەکەی "أصحاب الکهف" دەزانرێت!

هەروەها وشەی: ﴿مُحْضَرُونَ﴾ کە دوو جار لە سوورەتی (یاسین)دا دووپات کراوەتەوە، یەکێکیان لە سەرووی ئەوی تریانەوەیە و، هەردووکیشیان بەرامبەری وشەی: ﴿مُحْضَرُونَ﴾ و ﴿مُحْضَرِينَ﴾ی کۆتایی سوورەتی (سبأ)ن! خۆ ئەگەر هەر یەکەیان – لەگەڵ کەمێ لاریدا – کون بکرێن تا دەگەنە سەر وشەکانی سوورەتی (سبأ)، ئەوا وشەکانی ئەوێ دەردەکەون!

هەروەها وشەی: ﴿مَثْنَى﴾ی سوورەتی (سبأ) دەڕوانێتە هەمان وشە کە لە سەرەتای سوورەتی (فاطر)دایە و، دوو جار دووپات بوونەتەوە. چونکە لە قورئاندا سێ دانە وشەی: ﴿مَثْنَى﴾ هەیە. خۆ تەوافوقی دوان لەو سیانە ئەوە دەردەخات کە جێی ئەوە نەبێتەوە بوترێت: کاری ڕێکەوتە!

---

(١) ڕوونکردنەوەی لایەنی ئیعجازی قورئان بۆ ئەم چینەی کە لە بیستن و زانیاری و تێگەشتن بێ بەشن و، لە بینین بەولاوە هیچی تر شك نابەن، هەر بە ناتەواوی و کورتی مابووەوە. بەڵام مەکتووبی بیست و نۆهەم و سیهەم(*) زۆر بە جوانی و تەواوی ئەم جۆرە ئیعجازەیان ڕوون کردەوە، بە چەشنێك کە تەنانەت مرۆڤی کوێریش دەتوانێت – بە دەست لێدان – هەستی پێ بکات. بۆ مەبەستی دەرخستن و پیشاندانی ئەم ڕووە جوانەی ئیعجازی قورئان موصحەفێکمان نووسیوەتەوە، لە خوای گەورە داواکارین کە چاپکردنیمان بۆ ئاسان بکات. (دانەر)

(خوا ئاسانی کرد و چەندین چاپ کرا). (وەرگێڕ)

(*) نیازمان وابوو کە زۆر بە جوانی و ڕێکوپێکی مەکتووبی سیهەم بنووسین. بەڵام جێگاکەی خۆی بۆ: "إشارات الإعجاز" بەجێ هێشت و، بەم پێیە لە مەیدانا دەرنەکەوت. (دانەر)

نموونەی ئەم جۆرە بەرامبەری و بۆ یەکتر ڕوانینە لە موصحەفدا گەلێ زۆرە. بە ڕادەیەك کە وشەی وا هەیە نزیکەی شەش جار دووپات دەبێتەوە. جا ئەگەر کونیان تێبکەین ئەوا ـ لەگەڵ کەمێ لاریدا ـ بە یەکەوە دەبەسترێن و یەکتر دەردەخەن.

لە موصحەفێکدا بینیم ئەو وشانەی کە لە لاپەڕە بەرامبەرەکاندا دەیانڕوانییە یەکتر، بە خەتی سوور نووسرابوونەوە. کە ئەمەم دی، وتم: "خەتی ئەمانە هێمان بۆ جۆرێك لە جۆرەکانی ئیعجازی قورئان". پاش ئەمە سەیری ڕستەکانی قورئانم کرد، بۆم دەرکەوت گەلێ ڕستە لە لاپەڕەکاندا هەن بە جۆرێك دەڕواننە یەکتری کە واتایەکی وردیان تێدا بێت.

جا لەبەر ئەوەی "تەرتیب"ی سوورەت و ئایەتەکانی قورئان تەرتیبێکی فەرمانپێدراوە و بە ڕێنمایی پێغەمبەر ﷺ جێبەجێ کراوە، پاشان خۆشنووسە بەهرەمەندەکانیش بە جوانی نووسیویانەتەوە، ئەوا لە نەخشە بێوێنە و خەتە جوانەکەیدا ئاماژەیەك بۆ جۆرە ئیعجازێکی تایبەتی هەیە. چونکە هەرگیز ناکرێت ئەم دانان و تەرتیبە ـ بەم جۆرە ـ کاری "ڕێکەوت" یان بەرهەمی "بیر"ی هیچ مرۆڤێك بێت. خۆ ئەگەر ناتەواوی لە چاپخانەکانی مرۆڤدا نەبوایە ئەوا ئەو وشانەی کە دەڕواننە یەکتر بە تەواوی لە چاپدا بەرامبەر یەك دەردەچوون.

پاشان لە سوورەتە "مەدەنی"یە درێژ و مامناوەندییەکاندا دووپات بوونەوەیەکی جوان و ڕێکوپێك لە وشەی: "الله"دا دەبینین. چونکە زۆربەی جار ئەم وشەیە بە ژمارەیەکی دیاری کراو بەکاردەهێنرێت. ئیتر یان پێنج، یان شەش، یان حەوت، یان هەشت، یان نۆ، یان یازدە جار دووپات دەبێتەوە. ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە موناسەبەتێکی ژمارەیی ورد و جوان لەم دیو و لەو دیوی پەڕەکان و لەسەر هەردوو لاپەڕە بەرامبەر یەکەکانی قورئاندا دەردەخات(١).

---

(١) (پەراوێزێك لە چوار خالدا):

"١" ئنجا وشە جوان و سەروادارەکانی قورئان و شێوازە ڕەوان و بێوێنەکەی و تایبەتکارییەکانی ڕەوانبێژی کە سەرنج ڕادەکێشن، ئەمانە هەرچەندە زۆرن، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا جیدییەتێکی بەکجار بەرز و دڵبێداری و ئارامی و خاترجەمی بە "ئەهلی زیکر و موناجات و پاڕانەوە" دەبەخشن. لە کاتێکدا ئەم چەشنە تایبەتکارییە ڕەوانبێژی و وشەئارایی و خۆبەستنەوەیە بە سەروا و "هۆنین"ەوە، لە هەر شتێکی غەیری قورئاندا بێت، با جوانکارییەکی وشەیی‌شیان تێدا بێت، کەلێن لە ئیخلاس و لێبڕانی دوعاکەردا پەیدا دەکەن و، ئارامی و لەسەرخۆیی دڵی تێك دەدەن و، بیری مرۆڤ پەرتەوازە دەکەن.

تەنانەت ناسکترین و بە ئیخلاسترین و جیددیترین و ڕێکترین "موناجات" پارانەوەکەی ئیمامی شافیعییە – خوا لێی ڕازی بێت – کە بوو بەهۆی لابردنی گرانی و بێبارانی لەسەر میسر. گەلێ جار ئەم موناجاتەم بۆ خۆم دەخوێندەوە. سەرنجم دا، بەهۆی ئەوەی کە هۆنراوە و سەرواداره، پارێزگاریی ئەو ئیخلاسە تەواوەتی و جیددییەتە بەرزە ناکات کە پێویستە لە موناجاتدا بێت. خۆ هەرچەندە نزیکی نۆ ساڵ ئەم موناجاتە یەکێك بوو لە ویردەکانم، کەچی نەمتوانی تەوفیق لە نێوان جیددییەت و ئیخلاسی موناجات و، هۆنین و سەرواکەی ئەم موناجاتەدا بخەم! ئیتر دڵنیا بووم لەوەی کە سەروا فیتری و تایبەتییەکەی قورئان و وردەکاریی هۆنینی ئەو، جۆرێکن لە جۆرەکانی ئیعجازی قورئان. چونکە پارێزگاریی ئیخلاسی تەواوەتی و جیددی و بێداری و لەسەرخۆیی دڵ دەکات، بێ ئەوەی کە زیان بە هیچیان بگەیەنێت.

جا ئەگەر ئەهلی موناجات و زیکر بە (عەقڵ) هەست بەم جۆرە ئیعجازە نەکەن، ئەوا بێ گومان بە (دڵ) هەستی پێ دەکەن!

"٢" یەکێك لە نهێنییەکانی ئیعجازە مەعنەوییەکانی قورئان ئەمەیە:

یەکەم: قورئانی پیرۆز پلەی بەرز و ڕووناکی ئیمانی پێغەمبەر ﷺ دەردەخات. ئەو پێغەمبەرەی ﷺ کە بە لێدەرکەوتن(تجلی)ی "ئیسمی ئەعزەم" بەهرەمەند بووە.

دووهەم: قورئان وەك نەخشەیەکی پیرۆز وایە و، ڕاستییە مەزنەکانی سەبارەت بە جیهانی دوایی و جیهانی پەروەردگاریی لەسەر دەستنیشان کراوە و، بە جۆرێکی سروشتیش پلەی هەرەبەرزی ئایینی حەق دەردەخات و دەری دەبڕێت.

سێهەم: پاشان قورئانی پیرۆز وتەی خواوەندی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانە. ئەو خواوەندەی کە لەوپەڕی بەرزیی عیززەت و گەورەیی و پەروەردگاریی ڕەهادایە. کەواتە هەر دەربڕین و ڕوونکردنەوەیەك کە لە لایەنی ئەم قورئانەوە بێت، دەبێ عەقڵی هەرچی مرۆڤ هەیە بە گشتی نەتوانن هیچ شتێکی هاوچەشنی ئەو قورئانە بڵێن، با هەر هەموو شیان لە عەقڵی یەکێکیاندا کۆ بنەوە، وەك قورئانی پیرۆز خۆی دەفەرموێ: ﴿قُلْ لَئِنِ اجْتَمَعَتِ الإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى أَنْ يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ لا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ﴾ (الإسراء:٨٨). چونکە بەپێی ئەم "سێ" بناغەیە، هیچ کەسێك ناتوانێت نە لاسایی قورئان بکاتەوە، نە هیچ شتێکی هاووێنەی قورئان بهێنێت.

"٣" لە زۆربەی ئەو موصحەفانەی کە پێیان دەوترێت: "بەرکەنار" لەگەڵ کۆتایی لاپەڕەکاندا ئایەتەکانیش تەواو دەبن و، بەم جۆرە لاپەڕە کە بە سەروایەکی جوان کۆتایی پێ دێت. نهێنیی ئەمەش لەوەدایە کە درێژترینی ئایەتی قورئان، کە ئایەتی "مودایەنە"یە، کراوە بە یەکەی پێوانە بۆ لاپەڕەکان و، سوورەتی "الإخلاص" و "الكوثر"یش کراون بە یەکەی پێوانە بۆ دێڕەکان. بەمەش ئەم تایبەتکارییە جوان و نیشانەی ئیعجازە، لە قورئانی پیرۆزدا دەرکەوتووە.

"٤" لەم مەقامەدا و لەم باسەی ئێرەیدا بە چەند نموونەیەکی جوزئی و کەموکورت واز دەهێنم و تەنها چەند پوختە نیشانەیەکی باس دەکەم. چونکە ناچار بووم لە نووسیندا پەلە بکەم، هەرچەندەش ئەم باسە لەوپەڕی گرنگی و فراوانی و گەورەییدایە. ئەم مەقامەش کەرامەتێکی جوانی لەوپەڕی گرنگیدا – لە ڕوانگەی تەوفیقی خواوەندەوە کە پشتی پەیامەکانی نووری گرت – ڕوون دەکاتەوە. بەڵێ، ئەو کەرامەتە ورد و جوان و ڕاستییە گەورەیە، زنجیرە کەرامەتێکی "پەیامەکانی نوور" لە مەسەلەی تەوافوق و لە پێنج شەش جۆریدا دەردەخات. هەروەك جۆرێك لە ئیعجازەکانی قورئانیش دەخاتە ڕوو کە دەبێت بە سەرچاوەی ئاماژە و هێما غەیبییەکان.

سەرنجی دووهەم

لە سەردەمی حەزرەتی مووسادا - درووودی لەسەر بێت - "سیحر" باو بوو. لەبەر ئەوە، موعجیزە گەورەکانی حەزرەتی مووسا بە جۆرێك بوون کە لە سیحر دەچوون.. لە سەردەمی حەزرەتی عیساشدا - درووودی لەسەر بێت - بایەخ بە "پزیشکی" دەدرا و باو بوو، لەبەر ئەوە، زۆربەی موعجیزەکانی حەزرەتی عیسا - درووودی لەسەر بێت - لەم بابەتە بوون. لە سەردەمی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەریشماندا ﷺ ئەم چوار شتە لەناو دوورگەی عەرەبدا باویان هەبوو:

یەکەم: ڕەوانبێژی و زمانپاراوی.

دووهەم: شیعر و وتارخوێندنەوە.

سێهەم: کەهانەت و هەواڵدان لە غەیب.

چوارەم: لافی زانینی ڕووداوەکانی ڕابوردوو و داهاتوو.

کاتێ کە "قورئانی پیرۆز" هات، تەحەددای خاوەنی ئەم چوار جۆرە زانینانەی کرد! ئەوەبوو - لە پێشدا - ڕەوانبێژ و مرۆڤە زمانپاراوەکان، لە بەردەم ڕەوانبێژیە پڕ لە ئیعجازەکەی قورئاندا چۆکیان دادا و، بە سەرسوورمانەوە گوێیان لێ ڕاگرت.

شاعیر و وتارخوێنەکانیش مات و سەرسام مابوون. تەنانەت قورئان لە شان و شەوکەتی ئەو شتانەشی داگرت کە ئەوان شانازییان پێوە دەکرد، وەك "المعلقات السبعة" کە باشترین نموونەی شیعریان بووە و، بە ئاوی زێڕ نووسیبوویانەوە و بە دیواری کەعبەدا هەڵیانواسیبوون.

ئەمەش لە دوایی‌دا بە ڕاستی ڕووی دا. چونکە موصحەفێکی پیرۆز نووسرایەوە و لەو موصحەفەدا "تەوافوق" لە لەفزی جەلالە(الله)دا لە هەموو لاپەڕەیەکدا دەرکەوت. هەشت نامیلکەی بچووکیش بە ناوی: "هەشت هێماکان" دەرچوون، کە ئەو موناسەبەتە ورد و هێما غەیبی‌یانە ڕوون دەکەنەوە کە لە تەوافوقی نێوان پیتەکانی قورئاندا هەن. پێنج نامیلکەش بۆ تەسدیقی پەیامەکانی نوور و نرخاندنیان دانران لە ڕووی نهێنیی ئەو تەوافوقانەی کە تیایاندایە و، بریتی‌یە لە (کەرامەتی غەوثی). هەروەها سێ نامیلکەی تر لە (کەرامەتی عەلەوی) و پێنج نامیلکەش لە بارەی (ئاماژەکانی قورئان)ەوە نووسران.

کەواتە لە دانانی "پەیامی موعجیزاتی ئەحمەدی"دا هەستم بەم ڕاستی‌یە گەورەیە کرد، بەڵام بە داخەوە دانەر تەنها لایەنێکی لاوازی لێ بینی و، تەنها یەك دڵۆپی لەو دەریایە دەرخست و، ئیتر وازی هێنا و نەگەڕایەوە سەری. (دانەر)

ئنجا قورئان "کاهین و سیحربازەکان"یشی شلەژاند و، هەموو ئەو قسانەی لە بیر بردنەوە کە لە بارەی هەواڵدان لە غەیبەوە دەیانکردن. چونکە ئەو جینیانەی کە دەهاتن بۆ لای کاهین و سیحربازەکان، قورئان دەری کردن و، بە تەواوی پەردەی بەسەر پیشەی "کەهانەت"دا دادایەوە و بۆ هەتاهەتایی دەرگای لەسەر داخست.

ئنجا هەواڵی نەتەوە پێشینەکان و، ڕووداوەکانی داهاتووشی لە خورافات و درۆ و دەلەسە ڕزگار کرد و، ڕێنمایی خوێنەرانی "مێژوو" و گشت ئەو کەسانەشی کرد کە بە دوای ڕووداوەکانی ڕابوردوو و داهاتوودا عەودالن کە چۆن بە دوای حەقیقەتە ڕاستەقینەکەیدا بگەڕێن و بیدۆزنەوە.

بەم جۆرە، هەر چوار چینەکە لە بەردەم گەورەیی قورئانی پیرۆزدا، بەوپەڕی سەرسامی و ڕێزلێنانەوە، بەچۆکدا هاتن و، بەرەبەرە بوون بە قوتابیی قورئان و هیدایەت و ڕێنماییان لێ وەرگرت. ئیتر هیچ کام لەوانە نەیتوانی بە هێنانی شتێك کە وەکو سوورەتێکی قورئان وابێت، بەرەنگاریی قورئان بکات و لە بەرامبەریەوە ڕابووەستێت.

ئەگەر بوترێت:

چۆن دەزانین کە لە گۆڕەپانی بەرەنگاری کردنی قورئاندا کەس پەیدا نەبووە و، کەس نەیتوانیوە شتێکی وەکو قورئان بهێنێت و.. چۆن دەزانین هێنانی هاووێنەی قورئان خۆی لە خۆیدا کارێکی مەحاڵە و لە توانای مرۆڤدا نییە؟

وەڵام:

ئەگەر بەرەنگاری کردنی قورئان شتێکی مومکین بوایە، ئەوا بە بێ هیچ گومانێك هەوڵیان بۆ دەدا و کەسیان سستییان تێدا نەدەکرد، چونکە پێویستییەکی زۆریان بەم بەرەنگارییە هەبوو، تاکو لە مەترسیی تەحەددای قورئان دەرباز بن و، خۆیان و ئایین و ماڵ و منداڵیان ڕزگار بکەن. جا ئەگەر ئەمەیان لە تواناندا بوایە، ئەوا کەسیان سڵیان لێ نەدەکردەوە. ئنجا کافر و مونافیقانیش - کە لەو دەمەدا زۆرینە بوون - هەواڵی ئەم بەرەنگاری کردنەیان لەناو خەڵکیدا بڵاو دەکردەوە، تەنانەت بە هەموو جێگایەکیشیان ڕادەگەیاند، وەك هەموو دوژمنایەتییەکی تریان بەرامبەر بە ئیسلام بڵاو کردەوە. ئنجا گەر ئەم بەرەنگاریکردنە مومکین بوایە و ڕووی بدایە و ئەمانیش بڵاویان بکردایەتەوە، ئەوا مێژوونووسان لە کتێبە زۆرەکانیاندا تۆماریان دەکرد. کەچی ئەوەتا هەموو کتێبەکانی مێژوومان لە بەردەستدان، هیچ شتێکیان سەبارەت بەمە تێدا نابینین، جگە لە

چەند برگەیەکی دەمهەڵبەستی "موسەیلەمەی درۆزن". لە کاتێکدا کە قورئانی پیرۆز بە درێژایی بیست و سێ ساڵ تەحەددای دەکردن و، بە ئایەتە پڕ لە موعجیزەکانی خۆی و، بەم جۆرەی خوارەوە گوێی کاس کردبوون:

ئەوەتا قورئانی پیرۆزتان لە بەردەستدایە، دەسا ئێوە لە لای نەخوێندەوارێکی وەك محەممەدی ئەمینەوە ﷺ قورئانێکی ئاوا بهێنن!

خۆ ئەگەر لەمەدا کۆڵەوارن، دەبا لە لایەن زانایەکی گەورەوە بێت، نەك نەخوێندەوارێك!

خۆ ئەگەر لەمەشدا کۆڵەوارن، ئەوا نەك یەکێکتان بەڵکو هەمووتان بە "کۆمەڵ" شتێکی وەکو قورئان بهێنن و، با هەموو زانا و مرۆڤە ڕەوانبێژەکانتان بۆ ئەم مەبەستە کۆببنەوە و یارمەتیی یەکتر بدەن، تەنانەت ئەوانەش بانگ بکەن کە جگە لە خوا یاریدەدەرتانن و، با بە هەرهەموویان بتوانن شتێکی بە وێنەی قورئان بهێنن.

ئەگەر هەمووتان لەمەشدا دەستەوسان دەمێنن و کۆڵەوارن، ئەوا هەموو کتێبە بەلیغەکانی پێشوو بهێنن و لە بەرەنگاری کردنی قورئاندا پشتیان پێ ببەستن. جگە لەمە، بەرەکانی داهاتووش بانگ بکەن، تاکو یارمەتیتان بدەن!

ئەگەر لەمەشدا دەستەوسانن، دەبا ئەوەی دەیهێنن بە ئەندازەی هەموو قورئان نەبێت، بەڵکو بە ئەندازەی "دە" سوورەتی وەك سوورەتەکانی قورئان بێت.

خۆ ئەگەر ئەمەش ناتوانن، دەبا ئەوەی دەیهێنن لە ڕەوانبێژیدا وەکو قورئان ڕەوان و بەلیغ بێت، هەرچەند لە ناوەڕۆکیشدا "چیرۆکی دەمهەڵبەست و درۆ و دەلەسە" بێت!

ئەگەر ئەمەشتان لە توانادا نییە، ئەوا تەنها "یەك سوورەت" بهێنن، با کورتیش بێت.

ئەگەر لەمەیشدا دەستەوسان ڕاوەستان، ئەوا بزانن کە: هەروەك خۆتان و ئایینتان بۆ قیامەت کەوتوونەتە مەترسییەوە، هەر بەو جۆرە بۆ دنیاش لە مەترسیدان!

بەم چەشنە، قورئانی پیرۆز بە هەشت جار تەحەددای جینی و ئادەمیزادی کردووە. ئەم تەحەددییەشی تەنها لە چوارچێوەی بیست و سێ ساڵدا نەبەستووەتەوە، بەڵکو وا هەزار و سێ سەد ساڵە بەردەوامە و، ئێستاش تەحەددای هەموو جیهان دەکات و، تا دنیاش دنیایە ئەم تەحەددایە هەر دەمێنێت و بەردەوامە.

لەبەر ئەمە، ئەگەر بەرەنگاری کردنی قورئان لە توانادا بوایە، ئەوا ئەو کافرانە ڕێگای جەنگ و کاولکارییان هەڵنەدەبژارد و، خۆیان و ماڵ و منالیان نەدەخستە تەنگانە و

دەردی سەری‌یەوە و، وازیان لە بەرەنگاری کردنی نەدەهێنا، کە ڕێگایەکی کورت و ئاسان بوو.

کەواتە بەرەنگاری کردنی قورئان و لاسایی کردنەوەی، هەرگیز لە توانای کەسدا نی‌یە. چونکە چۆن مرۆڤی ژیر، بە تایبەت خەڵکی دوورگەی عەرەب، لەناو ئەوانیشدا بە تایبەت قورەیش، خۆی و ماڵ و منداڵی دەخاتە مەترسی‌یەوە و ڕێی جەنگ و کاولکاری هەڵدەبژێرێت، گەر بەرەنگاری کردنی قورئانی (بە سوورەتێکی بچووك) لە توانادا بێت و، بتوانێت ئەم ڕێیەوە خۆی و ماڵ و منداڵی لە تەحەددای قورئان ڕزگار بکات، گەر ئەم بەرەنگاری کردنە کارێکی ئاسان بوایە؟

پوختەی قسە، ئەوەیە کە (جاحظ) وتوویەتی:

"لَمّا لم يمكن المعارضة بالحروف، اضطروا إلى المقارعة بالسيوف"(١)!

ئەگەر بوترێت:

هەندێ لە زانا لێکۆڵەرەکان وتوویانە: "بەرەنگاری کردنی هیچ ئایەت و وشە و ڕستەیەکی قورئان - چ جای سوورەتێك لە سوورەتەکانی - هەرگیز مومکین نی‌یە و، تا ئێستاش کەس نەهاتووەتە ئەم مەیدانەوە، واتە تا ئێستا لاسایی نەکراوەتەوە".. بەڵام ئەم وتەیە زیادەڕەوی‌یەکی ئەوتۆی تێدایە کە ژیریی مرۆڤ قبوولی ناکات. چونکە زۆر ڕستە لەناو گوفتاری مرۆڤدا هەن کە لە ڕستە و دەستەواژەکانی قورئان دەچن. جا ئایا واتا و حیکمەتی ئەم وتەیەی زانا لێکۆڵەرەکان چی‌یە؟

وەڵام:

لە بارەی ڕوونکردنەوەی ئیعجازی قورئانەوە دوو ڕێڕەو هەن:

ڕێڕەوی یەکەم: ڕێڕەوێکی "ڕاجیح"ە و زۆربەی زانایانی لەسەرە. ئەم ڕێڕەوە دەڵێت: وردەکاریی ڕەوانبێژی و تایبەتکاریی واتاکانی قورئان لە سەرووی توانای مرۆڤەوەن.

ڕێڕەوی دووهەم: کە ڕێڕەوێکی "مەرجووح"ە، دەڵێت: لاسایی کردنەوە و بەرەنگاری کردنی یەك سوورەتی قورئان، شتێکە لە توانای مرۆڤدا هەیە، بەڵام خواوەند ئەم توانایەی لە خەڵکی قەدەغە کردووە، تاکو قورئانی پیرۆز ببێت بە موعجیزەی پێغەمبەر ﷺ.

---

(١) واتە لەبەر ئەوەی بەرەنگاری کردنی قورئانیان بە پیت (واتە بە وتە) لە توانادا نەبوو، ناچار دەستیان دایە شمشێر و جەنگیان هەڵبژارد!

دەتوانین بەم نموونەیەی خوارەوە ئەم ڕێڕەوە ڕوون بکەینەوە:

هەڵسان و دانیشتنی مرۆڤ لە چوارچێوەی توانای خۆیدایە. جا ئەگەر پێغەمبەرێك، بۆ دەرخستنی موعجیزەی خۆی، بە کەسێکی وت: "یاخوا نەتوانیت هەڵبسیتە سەرپێ" و، ئەویش لە ڕاستیدا پەکی کەوت و نەیتوانی هەڵبسێت، ئەوا موعجیزەکەی ئەو پێغەمبەرە هاتووەتە دی.

بەم ڕێڕەوە "مەرجووح"ە دەڵێن: (مذهب الصَّرفة) واتە: خواوەند جینێی و ئادەمیزادی لە بەرەنگاری کردنی قورئان "صەرف" کردووە، واتە دووری خستوونەتەوە و نەیانتوانیوە بەرەنگاریی قورئان بکەن. دەنا گەر خواوەند لە هێنان و وتنی هاوچەشنی قورئان دووری نەخستنایەتەوە، ئەوا دەیانتوانی لە وێنەی قورئان شتێك بڵێن.

جا ئەو زانایانەی کە بەپێی ئەم ڕێڕەوە دەڵێن: "ناتوانرێت بە تەنها یەك وشەیش بەرەنگاریی قورئان بکرێت". وتەکەیان حەقە و گومانی تێدا نییە. چونکە خوای گەورە لەبەر دەرخستنی ئیعجازی قورئان ئەوانی لەو بەرەنگاری کردنە قەدەغە کردووە و، بە هیچ جۆرێك ناتوانن دەم بکەنەوە و بەرەنگاریی بکەن. خۆ ئەگەر بیانەوێت بۆ ئەم مەبەستە شتێك بڵێن، ئەوا بە بێ ویستی خوا هەرگیز ناتوانن.

سەبارەت بە ڕێڕەوی یەکەم، کە ڕێڕەوە ڕاجیحەکەیە و ڕای زۆربەی زانایانی لەسەرە، ئەوا ئەو زانایانە ڕوویەکی وردیان تێدا مەبەستە، کە بریتییە لەوەی: وشە و ڕستەکانی قورئان ڕووەو یەکتر ڕاوەستاون و دەڕواننە یەکتری. جاری وا دەبێت تەنها (یەك) وشە دەڕوانێتە (دە) جێگا و بەم پێیە (دە) سەرنجی وردی ڕەوانبێژی و (دە) پەیوەندیت لەگەڵ وشەکانی تر، هەر لەم وشەیەدا، دەست دەکەوێت. ئەم پەیوەندییانەشمان لە تەفسیرەکەماندا: "إشارات الإعجاز في مظان الإيجاز" ڕوون کردووەتەوە، چ لە تەفسیری سوورەتی (فاتحة)دا، چ لە سەرەتای سوورەتی (البقرة)دا:

﴿الم۞ ذلك الكتابُ لاريبَ فيه﴾ (البقرة:١-٢).

با بە نموونەیەك ئەمە ڕوون بکەینەوە:

ئەگەر وا دابنێین دیوارەکانی کۆشکێکی گەورە بە چەند نەخش و نیگارێکی جوان و دڵڕفێن ڕازابنەوە، ئەوا دانانی ئەو بەردەی کە بناغەی ئەو هەموو نەخش و نیگارانەیە، لە شوێنە شیاوەکەی خۆیدا، کە پەیوەندیی بەو نەخشانەوە ببێت و بە سەریاندا بڕوانێت.. دانانی ئەم بەردە لەم جێگایەدا، پێویستی بە شارەزاییەکی تەواو

دەبێت لە بارەی سەرجەمی ئەو نەخش و نیگارانەی کە لەو کۆشکەدان.

نموونەیەکی تر کە لە جەستەی مرۆڤ وەری دەگرین:

دانانی بیلبیلەی چاوی مرۆڤ لە جێگای شیاوی خۆیدا، پشت بە زانینی پەیوەندیی (چاو) بە (جەستە)وە بە شێوەیەکی گشتی و، پەیوەندیشی بە هەموو بەشێك لە بەشەکانی ئەو جەستەیە و کارمەندییەکانیەوە، دەبەستێت.

بۆ خۆت نموونەکانی تر بە پێوەری ئەم دوو نموونەیە لێك بدەرەوە، تاکو بزانیت کە چۆن زانا پێشینەکانی ئەهلی حەقیقەت لایەن و ڕووە زۆرەکان و پەیوەندییەکانی نێوان ڕستە و ئایەتەکانی قورئانیان ڕوون کردووەتەوە، بە تایبەت زانایانی: "پیتزانیی قورئان – علم حروف القرآن" کە لەم باسەدا زۆر ڕۆچوون و، بە چەندین بەڵگە چەسپاندوویانە کە هەر پیتێك لە پیتەکانی قورئان هێندە نهێنیی وردی تێدایە، کە ڕوونکردنەوەی هەر یەکەیان پێویستی بە لاپەڕەیەکی تەواو هەیە.

بەڵێ، مادەم قورئانی پیرۆز گوفتاری پەروەردگاری هەموو جیهانەکان و بەدیهێنەری سەرجەمی شتانە، ئەوا دەبێ هەموو وشەیەکی وەك "تۆو" وا بێت، واتە دەگونجێ هەریەك لەو وشانە تۆوێك بێت و درەختێکی مەعنەویی لە نهێنی و واتای ورد لێ سەوز ببێت. یان وەك دڵێك وابێت کە واتا و نهێنییەکان بووبن بە جەستەی و دەورەیان دابێت.

لەبەر ئەوە دەڵێین: بەڵێ، لە وتەی مرۆڤدا شتی وا هەیە کە لە وشە و ڕستە و ئایەتەکانی قورئان بچێت. بەڵام ئەو ئایەت و وشە و ڕستەیەی قورئان لە شوێنە شیاوەکەی خۆیدا دانراوە، بە ڕادەیەك کە هێندە پەیوەندیی زۆری تێدا ڕەچاو کراوە، کە پێویستیان بە زانیارییەکی فراوانی گشتی دەبێت تاکو لەو جێگایانەدا دایانبنێت.

سەرنجی سێهەم

ڕۆژێکیان خوای گەورە بیرکردنەوەیەکی ڕاستەقینەی سەبارەت بە پوختەی ماهییەتی "قورئانی پیرۆز" پێ بەخشیم. جا ئەو بیرکردنەوەیەم چۆن – بە زمانی عەرەبی – بە دڵدا هات هەر بە هەمان شێوە لە خوارەوە وەکو خۆی دەینووسمەوە، ئنجا واتاکەشی باس دەکەم:

(سُبحانَ من شَهِدَ على وحدانيَّته وصرَّحَ بأوصافِ جمالِه وجلالِه وكمالِه: القـــرآنُ الحكيمُ: المنوّرُ جهاتُه الستُ، الحاوي لسرِّ إجماعِ كلِّ كُتُبِ الأنبياءِ والأولياءِ والموحدينَ المختَلِفين في الأعصارِ والمشاربِ والمسالكِ، المتفِقين بقلوبِهم وعقولِهم علـــى تصديـــقِ

أساسات القرآن وكلّيات أحكامِه على وجه الإجمالِ، وهو محـضُ الوحـي بإجماعِ الْمُنْزِلِ والْمُنْزَلِ والْمُنَزَّلِ عليه، وعينُ الهدايةِ بالبداهة، ومعـدنُ أنـوارِ الايمانِ بالضرورة، ومجمعُ الحقائقِ باليقين، ومُوصِلٌ الى السعادةِ بالعيان، وذو الأثمارِ الكـاملين بالمشاهدة، ومقبولُ المَلَكِ والإنس والجان بالحَدْسِ الصادقِ من تفاريقِ الأمارات، والمؤيَّدُ بالدلائلِ العقلية باتفاق العقلاء الكاملين، والمصدّقُ من جهةِ الفطرةِ السليمة بشهادة اطمئنان الوجدان، والمعجزةُ الأبديةُ الباقي وجه إعجازِه على مرِّ الزمـانِ بالمشاهدة، والمنبسطُ دائرةُ إرشاده من الملأ الأعلى إلى مكتبِ الصبيان، يستفيدُ مـن عـينِ درسِ الملائكةُ مع الصبيين، وكذا هو ذوالبصرِ المطلقِ يرى الأشياءَ بكمالِ الوضوحِ والظهورِ ويُحيطُ بـها ويُقلّبُ العالَمَ في يدِه ويُعَرِّفُه لنا كما يُقلّبُ صانعُ الساعةِ الساعةَ في كفِه ويُعَرِّفُ للناس. فهذا القرآنُ العظيمُ الشأن هو الذي يقولُ مكرراً: الله لا إله الاّ هـو. فاعلم أنه لا إله الاّ الله).

واتای ئەم بیرکردنەوەیە بەم جۆرەی خوارەوەیە:

هەر شەش لاکەی قورئان هێندە ڕووناکن کە هیچ گومانێکیان لێ نزیك نابێتەوە، چونکە قورئان:

عەرشی هەرە گەورەی پەروەردگاری لە (پشتەوە)یە و پاڵی پێوە داوە. کەواتە لەوێوە "ڕووناکیی سرووش"ی بۆ دێت.

(بەردەمی)شی بەختەوەریی هەردوو دنیایە، کە ئامانجی بنەڕەتیی قورئانە. چونکە پەیوەندییەکانی قورئان ئەوەندە زۆر و دوور و درێژ و بڵاون کە ژیانی هەمیشەیی و ئەودنیاشیان گرتووتەوە. دیارە ئەوێش ڕووناکیی بەهەشت و بەختەوەریی لێیە.

لە (سەروو)شیەوە نیشانە و مۆری ئیعجازی لێ دەدرەوشێتەوە.

لە (ژێر)یشیەوە چەندین ستوونی توندوتۆڵ و دامەزراوی "بەڵگەی بێ گومان و بەهێز" هەن. کەواتە ئەم لایەی یەکپارچە ڕێنمایی ئاشکرا و بێ گومانە.

لە لای (ڕاست)یشیەوە، دەبینین قورئان ئەوەندە ﴿أفلا تعقلون﴾ی بەکارهێناوە کە عەقڵانی خستووەتە گۆ و تەسدیقی ژیریشی لەم ڕێیەوە بەدەست هێناوە.

لە لای (چەپ)یشیەوە، دەبینین قورئان داوای شایەتی لە "ویجدان" دەکات، بە ڕادەیەك کە ئەم ویجدانە - بەهۆی ئەو سروەیەی بەسەر دڵدا هەڵیدەکات - لە

سەرسوورماندا دەم دەکاتەوە و دەڵێت: "تبارك الله".

ئایا ئیتر لە کوێوە دوودڵی و گومان دەتوانن توخنی ئەم قورئانە بکەون؟

چونکە قورئانی پیرۆز نهێنیی یەکدەنگیی کتێبی هەموو پێغەمبەران و پیاوچاکان و یەکتاپەرستانی لەخۆدا کۆکردووەتەوە، هەرچەندەش هەموو ئەمانە سەردەم و مەشرەب و ڕێبازیان لە یەکتر جیایە. واتە سەرجەمی ژیران و خاوەن دڵانی دامەزراو پوختەی فەرمانەکانی قورئانی پیرۆز و ئەو شتە بنەڕەتی‌یانەی کە قورئان خەڵکیان بۆلا بانگ دەکات، تەسدیق دەکەن. چونکە ئەوانیش باسی هەمان شت لە کتێبەکانیاندا دەکەن. کەواتە ئەمان وەك ڕەگ و ڕیشەی درەختە ئاسمانی‌یەکەی قورئان وان.

پاشان قورئان پشت بە "سرووش"ی خواوەند دەبەستێت، تەنانەت هەر قورئان خۆی سەرتاپا سرووشە. چونکە خواوەند بە سرووش بۆ سەر دڵی حەزرەتی محەممەد ﷺ نازڵی کردووە و، بە موعجیزاتی پێغەمبەرە خۆشەویستەکەشی ﷺ و بە سرووشی ڕووت و بێ گومان ڕوونی دەکاتەوە. قورئان کە لە لایەن خواوەندەوە نازڵ بووە، بە ئیعجازە ئاشکراکەی دەری دەخات کە لە عەرشی هەرە مەزنی خواوەندەوە هاتووە. ئنجا قۆناغەکانی ژیانی ئەو کەسەی قورئانی بۆ نازڵ بووە (کە پێغەمبەرە ﷺ) هەروەها شڵەژانی لە سەرەتا و کاتی نازڵ بوونی قورئاندا و، ئەو هەموو ڕێزەی کە لە قورئانی دەگرێت کە زۆر لە ڕێزگرتنی بۆ شتی تر زیاترە.. هەموو ئەمانە، دەری دەخەن کە "قورئانی پیرۆز" سەرتاپا سرووشی خوایە و لە لای پادشای ئەزەلەوە دێت و دەبێتە میوانی.

هەروەها بە چەشنێکی بەڵگەنەویست دەردەکەوێت کە قورئان یەکپارچە سرووشی خوایە، چونکە ئەو شتەی پێچەوانەی قورئانە، بریتی‌یە لە کوفر و گومڕایی.

پاشان بە بێ هیچ گومانێك دەردەکەوێت کە قورئانی پیرۆز کانگا و سەرچاوەی ڕووناکی‌یەکانی ئیمانە. دیارە جگە لە تاریکی هیچ شتێکی تر دژ و پێچەوانەی ڕووناکی نی‌یە. ئەم حەقیقەتەشمان لە زۆر "وتە"دا چەسپاندووە.

ئنجا بەوپەڕی دڵنیایی‌یەوە دەرکەوتووە کە قورئان کۆگای حەقیقەتەکانە و، هەرچی خەیاڵ و خورافاتیشە تابڵێی لە قورئانەوە دوورە. چونکە ئەو جیهانی ئیسلامەی کە قورئان پێکی‌هێناوە و، ئەو شەریعەتەی ئەو هێناویەتی و، ئەو ڕەوشتە بەرزانەی کە ڕوونی کردوونەتەوە، تەنانەت باسەکانی سەبارەت بە جیهانی پەنهان(الغیب)ەوە کتومت وەکو

باسەکانی سەبارەت بە جیهانی بینراو(الشهادة) عەینی حەقیقەتن و هەرگیز هیچ شتێکی دژ و پێچەوانەی حەقیقەت تو خنیان ناکەوێت.

پاشان "قورئانی پیرۆز" مرۆڤ دەگەیەنێتە بەختەوەریی هەردوو دنیا و، مرۆڤایەتیش بەرەو ئەم بەختەوەرییە دەبات. ئەو کەسەی گومانی لەمەدا هەیە، تەنانەت گەر بۆ یەك جاریش بووە، با سەرێك لە قورئان بدات و گوێی لێ رابگرێت، ئنجا با بزانێت قورئان چی دەفەرموێت؟

پاشان ئەو بەروبوومانەی کە مرۆڤ لە قورئانی پیرۆز دەیانچنێت، چەند بەروبوومێکی پێگەیشتوو و زیندوون. ئەمەش سەیر نییە، چونکە رەگەکانی درەختی قورئان لەناو حەقیقەتەکاندا رۆچوون و لەناو ژیاندا بڵاو بوونەتەوە. خۆ ژیانی بەروبوومیش بەڵگەی ژیانی درەختەکەیە. ئەگەر دەتەوێت ئەمەت بۆ دەربکەوێت، فەرموو بڕوانە قورئانی پیرۆز چەندە بەرهەمی بە مرۆڤایەتی پێشکەش کردووە، کە بریتین لەو بەندە پاك و پیاوچاك و دڵ روناکە کاملانەی کە بە درێژایی هەموو چەرخ و سەردەمەکان قورئانی پیرۆز وەکو بەروبووم بە مرۆڤایەتیی بەخشیون.

پاشان قورئانی پیرۆز جێی رەزامەندیی جینی و ئینس و مەلائیکەتانە، ئەمەش بە چەشنێکی راست و بە "حەدس"[1] هەستی پێ دەکەین، چونکە لە کاتی خوێندنەوەی قورئاندا وەك چۆن پەپوولە بە دەوری رووناکیدا کۆ دەبنەوە، هەموو ئەمانەش بە هەمان جۆر لە دەوری ئەو قورئانە کۆ دەبنەوە.

پاشان هەروەك قورئان سرووشی خوایە، لەگەڵ ئەوەشدا بەڵگە عەقڵییەکان پشتی دەگرن. شایەتیش لەسەر ئەمە: یەکگرتنی مرۆڤە تێگەیشتووە خاوەن ژیرییە تەواوەکانە، کە لە پێشەنگی ئەوانەوە زانایانی زانستی کەلام و بلیمەتەکانی فەلسەفەن، وەکو "ئیبن سینا" و "ئیبن رۆشد" کە هەر هەموویان بە جۆرێکی یەکگرتووانە بناغە و بنچینەکانی قورئانیان بە بەڵگەکانی خۆیان چەسپاندووە.

ئنجا قورئانی پیرۆز لە لایەن سروشتی ساغ و بێعەیبی مرۆڤەوە - بە مەرجێ ناتەواوی و نەخۆشی رووی لەو سروشتە نەکردبێت - تەسدیق کراوە. چونکە دڵنیایی "ویجدان" و سرەوتنی دڵی مرۆڤ، لە رووناکیی قورئانەوە پەیدا دەبن. واتە سروشتی ساغ بە دڵنیایی "ویجدانی" خۆی تەسدیقی قورئان دەکات. بەڵێ، سروشت(الفطرة) بە زمانی حاڵی خۆی روو دەکاتە قورئان و دەڵێت:

---

(١) (حەدس) واتە: خێرایی زەینی مرۆڤ لە تێگەیشتندا.

"بە بێ تۆ کامڵ بوونی ئێمە نایەتە دی".

ئەم ڕاستی‌یەشمان لە چەند جێگایەکی جیاجیای پەیامەکاندا چەسپاندووە.

پاشان وەکو ئاشکرا و دیارە، قورئانی پیرۆز موعجیزەیەکی بەردەوام و هەمیشـەیی‌یە، ئـەوەتا لـە هـەموو کـاتدا ئیعجازەکـەی خـۆی دەردەخـات و، وەکـو موعجیزەکـانی تـر ڕووناکی‌یەکەی ناکوژێتەوە و، کاتەکەشـی تـەواو نـابێت، بـەڵکو هـەتا هەتایـە هـەر موعجیزەیەکی بەردەوامە.

پاشان پلەوپایەی قورئانی پیرۆز ئەوەندە گشتی و فراوانـە کـە تەنـها یـەك دەرس لـەو قورئانـە "حـەزرەتی جیـبریل" لـەگـەڵ منـاڵێکدا پێکـەوە وەری دەگـرن و، چـەندین فەیلەسووفی بلیمەتی وەك "ئیبن سینا" لەگەڵ ئاسـایی‌ترین نـەخوێندەواردا وەکـو یـەك لـە بەردەم قورئاندا چۆك دادەدەن و هەمان دەرسی لـێ وەردەگرن. تەنانـەت لەوانەیـە مرۆڤـە نەخوێندەوارەکە، بەهۆی هێز و پاکیی ئیمانەکەی، زۆر لـە "ئیـبن سینا" زیـاتر سـوود لـە قورئانی پیرۆز وەربگرێت!

پاشان چاوێکی بینەری تیژ لە قورئانی پیرۆزدا هەیە، کە هەرچی شـت لـە بوونـەوەردا هەیـە دەیـانبینێت و، هـەموو ئـەو بوونەوەرانـە وەك لاپـەڕەکانی کتێـب دەخاتـە بەردەسـتی خۆی. ئیـتر هـەموو چین و جیهانـەکانی بوونـەوەران ڕوون دەکاتـەوە. هـەروەك گـەر سەعاتچی‌یەك سەعاتێکی بچووك لـە کەسێك وەربگرێـت، ئـەوا سـەیری ئـەم دیـو و ئـەو دیوی دەکات و لێی دەدوێت و دەیکاتـەوە، گـەردوونیش لـە بـەردەم قورئـاندا بـە هـەمان جۆرە، قورئانی پیرۆز باسی دەکات و لایەنەکانی بۆ گوێبیستان ڕوون و والآ دەکاتەوە.

جا ئەم قورئانە گەورەیە، بە ئایەتی: ﴿فَاعْلَمْ أَنَّهُ لا إِلَـهَ إِلاّ اللهُ﴾ (محمـد:١٩) یـەکتایی خواوەند دەچەسپێنێت.

* * *

اللهم اجعل القرآن لنا في الدنيا قريناً، وفي القبر مونساً، وفي القيامة شفيعاً، وعلـى الصراط نوراً، ومن النار ستراً وحجاباً، وفي الجنة رفيقاً، وإلى الخيرات كلـها دليـلاً وإماماً. اللهم نوّر قلوبنا وقبورنا بنور الإيمان والقرآن. ونوّر برهان القرآن بحق وبحرمـة من أُنزل عليه القرآن، عليه وعلى آله الصلاة والسلام من الرحمن الحنّان. آمين.

ئاماژەی ڕەوانی نۆزدەهەم

لە ئاماژەکانی پێشوودا، بەوپەڕی دڵنیایی و بە چەندین بەڵگەی بەهێزی گومان لێ نەکراو، بۆمان چەسپا کە پێغەمبەری ئازیز ﷺ نێرراوی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانە.

جا ئەم محەممەدە ئەمینەی ﷺ کە بە هەزاران بەڵگەی بێ گومان پێغەمبەرێتی‌یەکەی چەسپاوە، هەر خۆی لە خۆی‌دا بەڵگەیەکی ڕووناکە لەسەر "یەکتایی" خوای گەورە و "بەختەوەریی هەمیشەیی" (کە ئەودنیایە).

وا لەم ئاماژەیەدا بە جۆرێکی کورت و لە شێوەی "پوختەی ئەم باسەدا" لەو بەڵگە ڕاست و ڕوونەی یەکتایی خوای گەورە دەدوێین. چونکە مادەم ئەم پێغەمبەرە ﷺ بەڵگەیەکە لەسەر ناسینی خوا، ئەوا دەبێ ئەو بەڵگەیە و چۆنێتیی بوونی بە بەڵگە بزانرێت.. لەبەر ئەوە، بە کورتی‌یەکی زۆر پوخت ئەوە ڕوون دەکەینەوە کە چۆن پێغەمبەر ﷺ دەبێت بە بەڵگە لەسەر "یەکتایی" خواوەند، هەروەك باسی ڕادەی ڕاستیی پێغەمبەریش ﷺ دەکەین و، دەڵێین:

هەروەك هەموو یەکێك لە بوونەوەرانی ناو گەردوون دەبن بە بەڵگە لەسەر "بوون" و "یەکتایی" خواوەندی گەورەی بەدیهێنەر، بە هەمان جۆر پێغەمبەریش ﷺ دەبێت بەو بەڵگەیە. ئنجا هەر خودی پێغەمبەر ﷺ چۆنێتیی بوونی خۆی و گشت بوونەوەرانی بەم بەڵگەیە ڕاگەیاندووە.. جا لەبەر ئەوەی پێغەمبەر ﷺ بەڵگەیە لەسەر "یەکتایی خواوەند" ئەوا لە نێوان پازدە بنچینەدا ئاماژە بۆ ڕاستی و دروستی و لەسەرحەق بوونی ئەم بەڵگەیە دەکەین.

بنچینەی یەکەم:

ئەم بەڵگەیەی کە بە زمانی خۆی و زمان و بەڵگەی حاڵەتەکانی و زمانی حاڵی قۆناغەکانی ژیانی، دەبێت بە بەڵگە لەسەر بەدیهێنەری گەردوون، بەڵگەیەکی ڕاستگۆیە و، لە لایەن ڕاستی‌یەکانی گەردوونیشەوە تەسدیق کراوە. چونکە بەڵگەکانی هەموو بوونەوەران لەسەر یەکتایی خوا، وەکو شایەتی‌دان و تەسدیق‌کردن وان بۆ ئەو کەسەی کە لە بارەی یەکتایی خواوە دەدوێت، واتە ئەو شتەی کە ئەم پێغەمبەرە ﷺ خەڵکی بۆ لا بانگ دەکات - کە یەکتایی خوایە - لە لایەن هەموو گەردوونەوە تەسدیق

کـراوە. ئـەوەتا ڕوونکردنـەوەکانی ئـەم پێغەمبـەرە ﷺ سـەبارەت بـە یـەکتایی خـوا - کـە کەماڵی ڕەهایە لە گەردووندا - مزگێنییەکانی سـەبارەت بـە بەختـەوەریی هەمیشـەیی - کـە خێری ڕەهایـە - بـە تـەواوی لەگـەڵ ئـەو جوانـی و کەماڵـەی کـە لـە ڕاسـتییەکانی جیـهاندان، یەکاویـەك دەردەچـن. واتـە ئـەم پێغەمبـەرە ﷺ بـە بـێ هیـچ گومـانێك، لـە دەعواکـەیدا ڕاستگۆیە. کەواتـە پێغەمبـەر ﷺ بەڵگەیـەکی ڕاست و تەسـدیق کـراوی وەهایە کە لە "یەکتایی خوای گەورە" و "بەختەوەریی هەمیشەیی" دەدوێت.

بنچینەی دووهەم:

پاشان ئەم پێغەمبەرە ڕاستگۆ و تەسدیق کراوەی ﷺ کە هەزاران موعجـیزەی هەیـە و، ئەم موعجیزانەشی زۆر لە هی پێغەمبەرانی پێشوو - درووودیـان لەسـەر بێـت - زیـاترن و، شـەریعەتێکی وای هێنـاوە کـە هـەرگیز گۆڕانکـاری و نـەمانی بەسـەردا نایـەت و، بانگەوازەکەشی بۆ هەموو گرۆی جینني و ئادەمیزادە.. دەبێ ئەم پێغەمبـەرە گەورەیـە ﷺ کە خاوەنی پلەوپایەیەکی ئاوا بەرزە، پێشەوای هەموو پێغەمبەران بێت.

لەبەر ئەوە، هەرچی دانست و نهێنی لە موعجـیزە و یـەکگرتنی پێغەمبـەرانی پێشـوودا هەیە، هەموویان لە لای ئەم کۆبوونەتەوە. کەواتە هێزی یەکدەنگیی هەموو پێغەمبـەران و شایەتیدانی موعجیزەکـانی ئـەوان، هـەموویان دەبـن بـە بەڵگـە و پاڵپشـتێکی توندوتـۆڵ و دامەزراو بۆ ڕاستگۆیی و ڕاستیی بانگەوازەکەی ئەم پێغەمبەرە ﷺ.

پاشـان هەموو پیاوچـاکان و هـەڵبژاردە و ئەولیـاکان، تەنـها بـە بـۆنەی پـەروەردەی بەرز و ڕێنمایی شـەریعەتە ڕاستەقینەکەی ئەم پێغەمبەرەوە ﷺ گەیشـتوونەتە ئـەو پلـە و پایـە بەرزەی کەماڵات کە بەدەستیان هێناون. چونکە هەر ئەم پێغەمبەرە ﷺ ڕابـەر و پێشـەوا و گەورەیانە. کەواتە نهێنیی کەرامەتەکانیان و یەکدەنگییان لە تەسدیق کردنیدا و هـێزی لێکۆڵینەوەکانیان، هەموو لەم پێغەمبـەرەدا ﷺ کۆبووەتـەوە. چونکـە ئـەوان ڕێگایـەکیان گــرتەبەر کـە مامۆسـتاکەیان ڕچـەکەی شـکاندووە و دەرگاکـەی بـۆ خسـتوونەتە سـەرپشـت و بە کراوەیی خستیە بەردەستیان و، ئنجا ئەوانیش لەم ڕێیەوە "ڕاسـتی"یـان دۆزیـیـەوە و دەسـتیان کەوت. کەواتـە هـەموو کەرامەتـەکانیان و لێکۆڵینـەوە زانستییەکانیان و یەکدەنگییان، دەبن بە پاڵپشتێکی بـەهێز و دامـەزراو بـۆ ڕاستگۆیی مامۆستا خاوێن و پاکەکەیان و ڕاستیی بانگەوازەکەی.

ئنجا ئـەم پێغەمبـەرەی ﷺ کـە بەڵگەیـەکی ئاشـکرا و ڕوونـە لەسـەر "یـەکتایی خـوای گـەورە" - وەك لـە ئامـاژەکانی پێشـوودا دەرکـەوت - هێنـدە مـوعجیزەی ئاشـکرا و ڕوون و بێ گومـان و، ئیرهـاصی لـەعادەت بـەدەر و، بەڵگەی پێغەمبـەرێتیی گومـان لـێ نـەکراوی هەیـە، کـە هەریەکـەیان بـە جۆرێکی گـەورە و گرنـك تەسـدیقی دەکـەن، بـە چەشنێ کە ئەگەر هەموو گەردوون کۆ ببێتەوە و بیەوێت کـەلێنێك بخاتـە ئـەم تەسـدیقە و زامداری بکات، ئەوا هەرگیز لە توانایدا نابێت.

بنچینەی سێهەم:

پاشـان ئـەم پێغەمبـەرەی ﷺ کـە بانگـەواز بـۆ "یـەکتایی خـوای گـەورە" دەکات و مزگێنیی "بەختـەوەریی هەمیشـەیی" ڕادەگەیـەنێت و ئـەم هـەموو موعجیـزە ئاشـکرایانەی هەیـە، هێنــدە ڕەوشــتی بەرزیشــی تێدایــە - چ لــە خــودی خــۆیدا و چ لــە گــەیاندنی پەیامەکەیدا و چ لەو شەریعەت و ئایینەدا کە لە لایەن خواوەندەوە ڕایدەگەیەنێت - کە دوژمنە سەرسەختەکانیشی ناچار دەکات تەسدیقی بکەن و ڕێگای ئینکاری کردنیان بـۆ نەمێنێتەوە.

جا مادەم بەرزترین و جوانترین و کاملترین و بەنرخترین ڕەوشــت لـە خـۆی و ئـەرکی سەرشـانی و ئایینەکـەیدا هەیـە، ئـەوا دەبێ ئـەو پێغەمبـەرە خۆشەویستە ﷺ هــەر خـۆی نموونـەی کـەماڵی هـەموو بوونـەوەران و، نوێنــەر و نموونـەی بەرجەسـتەی ڕەوشـتیان و پێشەوای باشی هەموویان بێت.

لەبەر ئەوە، ئەو کەماڵاتانـەی کـە لــە خـۆی و ئـەرکی سەرشــانی و ئایینەکەیــەوە دەدرەوشێنەوە، پاڵپشتێکی هێنـدە گـەورە و بـەهێزن بۆ تەسـدیق کردنـی کـە هیـچ شتێك نەتوانێت جێیان پێ لێژ بکات.

بنچینەی چوارەم:

پاشان هەڵگر و خاوەنی ئەم بانگەوازی "یەکتایی" و "بەختەوەریی هەمیشەیی"یە، کـە کانگا و سەرچاوەی هەموو کەماڵات و مامۆستای هەموو ڕەوشتێکی بەرزە، هەرگیز لــە خۆیەوە و بە ئارەزووی خۆی نادوێت. بەڵکو قسەکانی هەموو "سرووشی خواوەنـد"ن و لەویان وەردەگرێت و بە خەڵکییان ڕادەگەیەنێت. چونکـە ئـەو هـەزاران بەڵگانـەی کـە لەسەر پێغەمبەرێتییەکەی هەن - وەك لە بنچینەکانی پێشـوودا هـەندێکیان بـاس کـران و ڕوون کرانەوە - ئەوە دەچەسپێنن کە پەروەردگاری هەموو جیهانەکان ئەو موعجیزانەی

بۆیە لەسەر دەستی پێغەمبەردا ﷺ بەدیهێناوە و دەری خستوون تاکو ڕوونی بکاتەوە کە ئەم پێغەمبەرە خۆشەویستەی ﷺ لەبەر خوا و لە پێناوی خوادا دەدوێت و گوفتاری خواوەند بە خەڵکی ڕادەگەیەنێت..

هەروەها چەسپاوە کە ئەو قورئانەی بۆی نازڵ بووە، بە ئیعجازە ئاشکرا و پەنهانەکانی، دەری دەخات کە ئەم پێغەمبەرە ﷺ مرۆڤێکی ڕاگەیەنەرە لە لایەن خواوەندی پەروەردگاری جیهانیانەوە..

هەروەها چەسپاوە کە زاتی پیرۆزی پێغەمبەر ﷺ خۆی و.. ڕەفتار و ڕەوشتە جوانەکانی، وەك ئەو ئیخلاسە گەورە و خواپەرستی و جددییەت و لێبڕان و ئەمانەتە ڕاستەی کە لە گەیاندنی فەرمانەکانی خوادا هەیبوون.. هەموو ئەمانە، دەری دەخەن کە ئەم پێغەمبەرە گەورەیە ﷺ لە هیچ قۆناغ و حاڵەتێکی ژیانی پێغەمبەرێتیدا بە ناوی خودی خۆیەوە نادوێت و ئەو شتانەی دەیانفەرموێ لە بیری خۆی وەریان ناگرێت. بەڵکو بە ناوی خواوەندی پەروەردگاری جیهانیانەوە دەدوێت و فەرموودەی ئەون ڕایاندەگەیەنێت.

پاشان هەموو ئەو کەسانەی کە لە ئەهلی حەقیقەتن و گوێیان لەم پێغەمبەرە ﷺ ڕاگرتووە، هەر هەموویان بە "کەشف" و "لێکۆڵینەوەی زانستی"ی خۆیان تەسدیقی فەرموودەکانی پێغەمبەریان ﷺ کردووە و، باوەڕێکی بێ گومانی پڕ لە دڵنیایی‌یان بەوە هێناوە کە ئەم پێغەمبەرە ﷺ لە خۆیەوە و بە ئارەزووی خۆی نادوێت، بەڵکو ئەوەی دەیڵێت سرووشی خوایە بۆی دێت و، ئەو تەنها ڕاگەیەنەرێکی ئەمینە لە لایەن پەروەردگاری هەموو جیهانەکانەوە و، بە سرووشی خوای گەورە خەڵکی بۆ ڕێی ڕاست بانگ دەکات.

بەم جۆرە، دەرکەوت کە ڕاستی و لەسەرحەق بوونی ئەم بەڵگەیە (کە پێغەمبەرە ﷺ) پشت بە چوار بنچینەی توندوتۆڵ و دامەزراو دەبەستێت.

بنچینەی پێنجەم:

ئەم ڕاگەیەنەرە ئەمینەی گوفتاری ئەزەلیی خواوەند، ڕۆحیانەتەکان دەبینێت و.. لەگەڵ مەلائیکەتەکاندا دەدوێت و.. ڕێنمایی جینی و ئینس دەکات.. لەگەڵ ئەوەشدا لە جیهانی ئەو مەلائیکەت و ڕۆحیانەتانە - کە لە جیهانی ئینس و جینی بەرزترن - زانیاری وەرناگرێت، بەڵکو لە سەرووی هەموو ئەو جیهانانەوە زانیاری‌یەکانی

وەردەگرێت، تەنانەت سەیری ئەو کاروبارە خواییانەی سەرووی ئەوانیشەوە دەکات و ئاگای لێیانە. چونکە ئەو موعجیزانەی کە لە پێشدا باس کران و ژیان و ڕەوشتە پیرۆزەکەشی کە بە تەواتور بە ئێمە گەیشتووە، ئەم ڕاستییە دەچەسپێنن. لەبەر ئەوە، نە جینیی و ڕۆحیانەتەکان و نە مەلائیکەتان دەست ناخەنە ناو کاروباری ڕاگەیاندنەکانیەوە، بەڵکو حەزرەتی جیبریل نەبێ - دروودی لەسەر بێت - مەلائیکەتە نزیکەکانی خواوەندیش توخنی ئەم ڕاگەیاندنە ناکەون. کەواتە هەواڵدانەکانی پێغەمبەر ﷺ وەك هی کاهینان و ئەوانە نییە کە گوایا هەواڵی غەیب دەزانن. تەنانەت جیبریلی هاوەڵیشی کە زۆر کات لەگەڵیدا بووە، پێشی نەکەوتووە. بەڵکو لە هەندێ کاتدا پێغەمبەر ﷺ پێشی دەکەوت.

بنچینەی شەشەم:

پاشان ئەم بەڵگەیەی کە سەرداری "مەلائیکەت" و "جینیی" و "مرۆڤ"ە، ڕووناکترین و کامڵترین بەروبوومی درەختی بوونەوەران و.. میهرەبانیی بەرجەستەی خواوەند و.. نموونەی خۆشەویستیی پەروەردگار و.. بەڵگەی ڕووناکی حەق و.. چرای درەخشانی ڕاستی و.. کلیلی تەلیسمی بوونەوەران و.. دەرخەر و حەلکەری مەتەڵی بەدیهێنراوان و.. ڕوونکەرەوەی حیکمەتی جیهان و.. بانگەوازکاری دەستەڵاتداریی خوای گەورە و.. ڕابەر و ڕێنمای شارەزا و لێزانی جوانکارییەکانی سنعەتی پەروەردگارە!

ئەو زاتە پیرۆزەی کە چەندین سیفەتی ئاوا گرنگی تێدا کۆبووەتەوە، لە ڕاستیدا کامڵترین نموونەیە بۆ کەماڵاتی بوونەوەران..

لەبەر ئەوە، هەموو ڕەوشت و سیفەتەکانی ئەو پێغەمبەرە بەڕێزە ﷺ و کەسێتییە مەعنەوییەکەشی، بە ئاشکرا ئەوە دەردەخەن کە:

ئەم پێغەمبەرە ﷺ مەبەست و ئامانج و هۆکاری سەرەکیی بەدیهێنانی گەردوونە.

واتە کاتێ خواوەند گەردوونی بەدیهێناوە، سەیری ئەوی کردووە و ئەوی لە بەرچاودا بووە. تەنانەت دەتوانرێت بوترێ کە: خوای گەورە گەر ئەو پێغەمبەرەی ﷺ دروست نەکردایە گەردوونیشی دروست نەدەکرد و ئەم گەردوونە هەر نەدەبوو.

بەڵێ، "ڕاستییەکانی قورئان" و "ڕووناکییەکانی ئیمان" کە ئەم پێغەمبەرە خۆشەویستە ﷺ بۆ هەموو ئادەمیزاد و جینیی هێناون، هەروەها ئەو ڕەوشتە بەرز و

کەمالاتە زۆرانەش کە لە زاتی پیرۆزیدا دەبینرێن، هەموویان شایەتێکی گومان لێ نەکراوی ڕاستن لەسەر ئەم حەقیقەتەی کە باسمان کرد.

بنچینەی حەوتەم:

ئەو بەڵگە ئاشکرا و ڕوونەی "حەق" و چرا ڕووناکیبەخشەی "حەقیقەت" (کە پێغەمبەری پێشەوایە ﷺ) ئایینێکی بەنرخ و شەریعەتێکی گشتیی ئەوتۆی هێناوە کە هێندە یاسا و دەستووری لە خۆدا کۆکردووەتەوە مایەی بەختەوەریی هەردوو دنیای مرۆڤ بن. هەروەها ئەم پێغەمبەرە ﷺ بە تەواوی و ڕێکوپێکی حەقیقەت و فەرمانبەریی گەردوون و، سیفەت و ناوەکانی بەدیهێنەری مەزنی گەردوونی ڕوون کردووەتەوە.

جا هەرکەس بە وردی سەرنجی ئەم ئایین و شەریعەتە پاکەی ئیسلام بدات، کە بۆ هەموو گەردوونە، ئەوا بە دڵنیایی دەزانێت کە ئەم ئایینە هی بەدیهێنەری ئەم گەردوونە ڕەنگینەیە، کە ئەویش (واتە: گەردوون) لە شوێنی خۆیدا بەدیهێنەرەکەی بە غەیری خۆی دەناسێنێت! چونکە هەروەك وەستایەکی "بەننا"ی زانا و کارامە کاتێ کۆشکێك دروست دەکات، بۆ مەبەستی دەرخستنی کارامەیی ناوازەی خۆی، پێناسەیەکی شیاو بۆ کۆشکەکە دادەنێت و دەینووسێتەوە.. هەر بەو جۆرەش، ئەم ئایینە گەورە و شەریعەتە لێبوردەیە و، ئەو هەمەلایەنگری و بەرزی و گشتیبوونەی کە لەم ئایینەدا هەیە، بە ئاشکرا ئەوە دەردەخەن کە ئەو کەسەی بەم وێنە نایاب و جوانە دایناوە هەر ئەو کەسەیە کە گەردوونیشی بەدیهێناوە. بەڵێ، ئەو کەسەی کە بەم چەشنە ڕێکخستنە جوانە گەردوونی جوان و ڕەنگین ڕێك بخات، دەبێ هەر ئەویش بێت کە ئەم ئایینە هەرەکامڵەی ئاوا بەم ڕێکوپێکییە جوانە ڕێك خستبێت!

بنچینەی هەشتەم:

ئەو کەسەی کە ئەم سیفەتە جوانە ناوبراوانەی تێدایە و، پێغەمبەرێتییەکەشی پشتی بەو بەڵگە و پاڵپشتە مەحکەم و پتەوانەوە داوە - کە پێغەمبەری خۆشەویستە ﷺ - بە ناوی جیهانی پەنهان(غیب)ەوە ڕووەو جیهانی دیار و بینراو دەدوێت و، بە ئاشکرا و لە بەرچاوی هەموو ئەوانەی کە دەبینن و دەبیستن لە گرۆی جینی و ئادەمیزاد، ڕاسپاردەکەی ئەستۆی ڕادەگەیەنێت و لەگەڵ هەموو ئەو وەچانەی مرۆڤ دەدوێت کە لە پشتی پەردەی چەرخەکانی ئایندەوە ڕیزیان بەستووە و، بە شێوەیەکی هێندە بەرز و جوان بانگیان دەکات کە هەموویان - لە هەر کات و شوێنێکدا بن - گوێیان لێیەتی و دەنگی دەبیستن.. بەڵێ، ئێمەش دەنگی دەبیستین!

بنچینەی نۆهەم:

پاشان ئەم بانگ لێکردن و دوانەی ئەوەندە بەرزە، کە خەڵکی هەموو سەردەمێك گوێیان لێیەتی.. بەڵێ، هەموو چەرخ و سەردەمێك زایەڵەی دەنگی ئەو دەبیستێت.

بنچینەی دەهەم:

پاشان لە حاڵەت و ژیانی خاوێن و پیرۆزیدا دەبینین ئەو شتەی کە ڕایدەگەیەنێت، لە پێشدا دەیبینێت ئنجا لەبەر تیشکی بینینەکەیدا ڕایدەگەیەنێت! چونکە لەو کاتانەشدا کە مەترسی لە هەموو لایەکەوە سەری تێ دەکات و دەوری دەدات، ئەو بە بێ هیچ دوودڵی و دڵەتەپێیەك و بەوپەڕی باوەڕ بەخۆبوون و دڵنیایی‌یەوە هەر لەسەر ڕاگەیاندنی خۆی بەردەوامە. بەڵکو هەر بە تەنها خۆی تەحەددای هەموو جیهان دەکات!

بنچینەی یازدەهەم:

پاشان بەهۆی ئەو هێزەی کە خواوەند پێی بەخشیوە، بە ئاشکرا بانگەوازەکەی ڕاگەیاندووە. بە ڕادەیەك کە نیوەی خەڵکی سەرزەوی و پێنجیەکی گرۆی مرۆڤ بەدەم بانگەوازەکەیەوە ڕۆشتوون و فەرمانەکانی جێبەجێ دەکەن و، بۆ هەر وشەیەك لە زاری ئەو دەربچێت، "سمعنا وأطعنا" دەڵێن!

بنچینەی دوازدەهەم:

پاشان بە ئیخلاسێکی کامڵ و لێبڕانێکی تەواوەتی‌یەوە بانگەوازەکەی ڕادەگەیەنێت، تاکو پەروەردەیەکی ڕەگداکوتاو لە ناخدا جێگیر بکات و دایمەزرێنێت، بە ڕادەیەك کە یاساکانی ئەو پەروەردەیە لەسەر ناوچاوانی چەرخەکان و لاپەڕەکانی وڵاتانی دنیا و ڕووی ڕۆژگاردا، نەخش دەکرێن.

بنچینەی سیازدەهەم:

پاشان بەوپەڕی دڵنیایی و باوەڕ بەخۆبوونەوە قسەکانی دەکات! دەبینیت متمانە و باوەڕی تەواوی بە ڕاستی و دروستیی ئەو فەرمانانەی خواوەند هەیە کە ڕایاندەگەیەنێت و، زۆر بە ئاشکرا و ڕوونی و بە بێ هیچ پێچوپەنایەك خەڵکیان بۆ لا بانگ دەکات. تەنانەت گەر هەموو جیهان لە دژی کۆ بینەوە، هێشتا هەر ناتوانن نە لە بانگەوازەکەیدا و نە لە هیچ کام لەو فەرمانانەی ڕایاندەگەیەنێت، دووری بخەنەوە یان پەشیمانی بکەنەوە.

ڕەفتار و مێژووی ژیانی پاك و پیرۆزی، ڕاستگۆترین شایەتن لەسەر ئەم ڕاستی‌یە.

بنچینەی چواردەهەم:

پاشان بە دڵنیاییەكی لەرادەبەدەر و پشت بەخوابەستنێكی كامڵ و باوەڕ بەخۆبوونێكی تەواوەتییەوە بانگەوازەكەی ڕادەگەیەنێت، بە جۆرێ كە واز لە هیچ شتێكی ئەو بانگەوازەی ناهێنێت و، لە بەردەم هیچ چەشنە گیروگرفتێكدا دوودڵی سەری تێناكات و ترس و بیم و سەرسامیش هەرگیز نارۆنە ناو دڵ و دەروونیەوە. بەڵكو بەوپەڕی پاكی و ئیخلاسی تەواوەتی لە بانگەكەیدا بەردەوامە و، ئەو فەرمانانەش كە خەڵكیان بۆ لا بانگ دەكات، پێش هەموو كەسێك لە خۆیدا بەرجەستە و جێبەجێیان دەكات و ملكەچیان دەبێت، ئنجا خەڵكیان لێ تێدەگەیەنێت و فێریان دەكات! شایەتیش لەسەر ئەمە: زوهدی بێوێنە و گەورەی و، پێویستینەبوونی بە خەڵكی و، پشت هەڵكردنیەتی لە زرق و برقی بێ بەقای دنیا. وەك لە لای دۆست و دوژمنانی ڕوون و ئاشكرایە.

بنچینەی پازدەهەم:

پاشان ئەم پێغەمبەرە مەزنە ﷺ لە هەرچی كەسە زیاتر لە خوا دەترسا و.. لە هەموویان زیاتر ملی بۆ فەرمانەكانی كەچ دەكرد و.. لە هەموو كەسێك زیاتر خوای گەورەی دەپەرست و دوورەپەرێزیی لەو شتانە دەكرد كە خوای گەورە نەهیی لێ كردوون. ئەمەش تێماندەگەیەنێت كە ئەم پێغەمبەرە ﷺ ڕاگەیەنەرێكی ئەمینی پادشای ئەزەل و ئەبەدە. چونكە پێغەمبەری خۆشەویستی و، موخلیسترینی بەندەكانی و، ڕاگەیەنەری پەیامەكانی ئەو خواوەندەیە.

لەم پازدە بنچینەیەوە دەگەینە ئەم ئەنجامەی كە:

ئەم پێغەمبەرە مەزنەی ﷺ ئەو هەموو سیفەتە ناوبراوانەی تێدایە: "یەكتایی" خوای گەورەی ڕاگەیاندووە و.. بە درێژایی هەموو ژیانی پیرۆزی خۆی و بە هەموو هێزێكی كە خوا پێی بەخشیوە، فەرموویەتی:

"لا إله إلاّ الله".

اللّهم صلّ وسلّم عليه وعلى آله عدد حسنات أمته.

﴿سبحانك لاعلمَ لنا إلاّ ما عَلَّمْتَنا إنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ﴾.

* * *

ڕێزلێنانێکی خوایی و شوێنەوارێکی چاودێریی پەروەردگار

بە هیوای ئەوەی کە بە نهێنیی ئایەتی پیرۆزی: ﴿وأمّا بنعمةِ ربِّكَ فحـدّثْ﴾ شـاد و بەهرەمەند ببین، دەڵێین:

یەکێك لە شوێنەوارەکانی چاودێریی پەروەردگار و بەزەیی خواوەند ئەوەبوو کە لە کاتی دانانی ئەم پەیامەدا دەرکەوت. وا بۆ خوێنەرە بەڕێزەکانی ئەم پەیامەی باس دەکەم، بەڵکو بە گرنگی و بایەخ پێدانەوە ئاوڕی لێ بدەنەوە:

لەبەر ئەوەی وتەکانی "سی و یەکەم" و "نۆزدەهەم" - کە لە باسی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەر ﷺ دەدوێن - دانرابوون، ئەوا لە بارەی دانانی ئەم پەیامەوە هیچ نیازێکم لە دڵدا نەبوو.. بەڵام کتوپڕ ختوورەیەکم بە دڵدا هات و ئەم ختوورەیەش بۆ دانانی ئەم پەیامە جەختی لێ کردم. ئەمەش لە کاتێکدا بوو کە ڕوونیی زەینم لە ژێر کۆڵی قورسی بەڵا و موسیبەت و گیروگرفتەکاندا کز و لاواز بووبوو. سەرەڕای ئەوەش کە من لە نووسینەکانمدا و بەپێی مەشرەبی خۆم، ڕێبازی گێڕانەوەم لە کتێبەوە نەگرتووەتە بەر وەك: (فلان وای وت و.. وەها وتراوە). جگە لەمانەش، هیچ سەرچاوەیەکی فەرموودە پیرۆزەکان و بەسەرهاتی ژیانی خاوێنی پێغەمبەرم ﷺ لە لا نەبوو..

کەچی سەرەڕای هەموو ئەمانە، ناوی خوام لێ هێنا و وتم: "توكّلْـتُ علـى اللهِ" و تەنها بە پشتیوانی خوای گەورە دەستم دایە دانانی ئەم پەیامە..

کە دەستم پێ کرد، هێندە پشتگیری و یارمەتیم لە لایەن خـوای گەورەوە بۆ ڕەخسا کە زۆر لە زەین ڕۆشنیی "سەعیدی کۆن" زیاتر زەینم بەدەممەوە دەهات و لەو شتانەدا کە

زووتر لەبەرم کردبوون یارمەتیی دەدام. ئەمەش لە ئەندازەیەکی وادا بوو کە زۆر بە پەلە و لە نزیکەی چوار سەعاتدا نزیکەی چل لاپەڕەمان دەنووسی! تەنانەت لە ماوەی یەك سەعاتدا پازدە لاپەڕە نووسرا! ئنجا زۆربەی ئەو شتانەش کە لەبەر نەقڵمان دەکردن هی کتێبەکانی فەرمووده بوون، وەك: "بوخاری و موسلیم و بەیهەقی و تیرمیزی و شیفای قازی عەیاز و ئەبوو نەعیم و تەبەرانی و هاوچەشنیان". خۆ ئەگەر "فەرموودە"یەکم بە هەڵە بهێنایە، ئەوا لە ترسی گوناهەکەی دەکەوتمە دڵەتەپێیەکی سەختەوە. بەڵام بە فەزڵی خوای گەورە، هەر هەموو فەرموودەکان بە تەواوی و صەحیحی نووسران.

لەمەوە دڵنیا بووین کە چاودێریی خواوەندمان لەگەڵدایە و، زانیشمان پێویستییەکی لەڕادەبەدەر بەم پەیامە هەیە. لەگەڵ ئەمانەشدا، گەر لە وشەی فەرموودە پیرۆزەکانیدا، یان ناوی ئەو کەسەدا کە ڕیوایەتی کردووە، هەر هەڵەیەك پێش چاو کەوت، ئەوا تکا لە برایانی بەڕێزمان دەکەین ڕاستی بکەنەوە و، لێمان ببورن[1].

سەعیدی نوورسی

(١) بەڵێ، کاتێ مامۆستا ئەم پەیامەی دانا، ئێمە لەخزمەتیدا بووین، ئەو دەیوت و ئێمەش دەمانووسییەوە. هیچ سەرچاوەیەکیشی لە لا نەبوو. هەروەك بەسەر قسەکانیدا نەدەڕۆشتەوە و لەوپەڕی پەلە و خێراییدا دەیوت و ئێمەش نزیکەی چل لاپەڕەمان لە ماوەی دوو سێ سەعاتدا دەنووسییەوە. ئیتر لەمەوە دڵنیا بووین کە ئەم تەوفیق و یاریدەیەی خوای گەورە کە لە دانانی ئەم پەیامەدا دیمان، یەکێکە لە کەرامەتەکانی موعجیزاتی پێغەمبەر ﷺ.

(حافظ تۆفیق) نووسەرەوەی ڕەشنووس و پاکنووسی ئەم پەیامە
(سلێمان سامی) خزمەتگوزاری دانەر و نووسەرەوەی ڕەشنووسەکە
(حافظ خالید) برای ئاخیرەتی دانەر و نووسەرەوەی ڕەشنووسی ئەم پەیامە
(عەبدوڵڵا چاوش) خزمەتگوزاری موقیمی دانەر

پاشکۆی یەکەمی

پەیامی (موعجیزاتی ئەحمەدی)

لەبەر گونجاویی ئەم شوێنە، وا "وتـەی نۆزدەهـەم" کـە تایبەتـە بـە "ڕیسـالەتی ئەحـمەدی"یەوە لەگەڵ پاشکۆکەیدا، کـە لـە بـارەی موعجـیزەی لـەت بوونـی مانگەوە دەدوێت، لێرەشدا پێشچاو دەخرێنەوە.

ئەم وتەیە (بریسکەی چواردەهەم) چواردە "نم"ی تێدایە:

❑ **نمی یەکەم:**

سێ ناسێنەری گەورە هەن کە پەروەردگاری خۆمانمان پێ دەناسێنن:

یەکەمیان: پەڕاوی گەردوونە، کە بەشێکمان لـە شـایەتیدانی ئەم پـەڕاوە بیسـت، لـەو سیازدە "بریسکە"یەی کە لە "مەسنەویی نووری" (المثنوي العربي النوري)دا باس کران.

دووهـەمیان: ئایـەتی هەرەمـەزنی نـاو ئـەم کتێبـە گەورەیـەی گەردوونـە، کـە کۆتـایی پێهێنەری کاروانی پێغەمبەرێتی‌یە ﷺ.

سێهەمیان: قورئانی پیرۆزە.

ئێستا دەبێ ئەم دووهەم بەڵگە گۆیایەی کە دواهەمین و سەرداری هـەموو پێغەمبەرانە ﷺ بناسین و، بە ئەدەب و ڕێزەوە گوێی لـێ ڕابگرین:

بزانە کە ئەو بەڵگەیە "کەسێتی‌یەکی مەعنەوی"ی گەورەی هەیە. جا ئەگەر پرسیارت کرد و وتت: ئەو بەڵگەیە کێ‌یە و، ماهییەتەکەی چی‌یە؟

ئەوا لە وەڵامدا پێت دەوترێت:

ئـەوە ئـەو کەسـەیە کـە لەبـەر گـەورەیی مەعنـەویی ئـەو: سـەر ڕووی زەوی بـووە بـە مزگەوتی و، مەککە بە میحرابی و، مەدینە بە مینبەری و، خۆیشی پێشنوێژی سـەرجەمی

ئیماندارانه كه له پشتیەوه ڕیزیان بەستووه و، وتاربێژی هەموو مرۆڤایەتی‌یه و، یاساكانی بەختەوەری‌یان بۆ ڕوون دەكاتەوه و، سەروەری گشت پێغەمبەرانه، تەزكیەیان دەكات و بەوەش كه ئایینەكەی ئەم سەرجەم بناغەكانی هەموو ئایینەكانی ئەوانی له خۆیدا كۆ كردووەتەوه، ئەوا تەسدیقی هەموویان دەكات.. ئنجا گەورەی هەموو ئەولیاكانه، چونكه بەهۆی ڕووناكیی خۆری پێغەمبەریتی‌یەكەیەوه پەروەرده و ڕابەری و ڕێنمایی هەموویان دەكات.. ئەم پێغەمبەره ﷺ جەمسەرێكه له ناوەندی بازنەیەكی زیكردا كه له پێغەمبەران و صیدیقان و پیاوچاكان پێكهاتووه و هەموویان به یەكدەنگ ئەو وشەیە دەڵێنەوه كه پێغەمبەر ﷺ پێی ڕاگەیاندوون. درەختێكی نوورانیی وەهایه كه ڕەگ و ڕیشه مەحكەم و زیندووەكانی بریتین له پێغەمبەران - علیهم السلام - بەهۆی ئەوەی كه بناغەی بانگەكانیان له لایەن خواوەندەوەیه. لق و پەل و گەڵا سەوز و بەروبوومه جوان و بەتامەكانیشی ئەولیاكانن، كه بەهۆی ئەو زانیاری‌یانەی له ڕێی ئیلهامەوه سەبارەت به ناسینی خوای گەوره دەستیان كەوتووه، بوون به لق و پەل و بەری ئەو درەخته. كەواته ئەم پێغەمبەره ﷺ هەر دەعوایەك بلێت، هەموو پێغەمبەران به موعجیزاتیان و، ئەولیاكان به كەرامەتەكانیان تێكڕا و به یەكدەنگ شایەتیی بۆ دەدەن و تەسدیقی دەكەن.

بەم جۆره، هەموو دەعوایەكی ئەم پێغەمبەره ﷺ مۆری هەموو مرۆڤه كامڵەكانی گرۆی مرۆڤایەتیی به سەرەوەیه. ئەوەتا دەبینیت كه ئەو دەفەرموێ: "لا إله الا الله" و بەمەش دەعوای "یەكتایی" خواوەند ڕادەگەیەنێت، ئەوا له لایەن ڕابوردوو و ئاینده و له هەردوو ڕیزه نوورانی‌یەكەوه، واته له خۆر و ئەستێرەكانی گرۆی مرۆڤایەتی‌یەوه كه له بازنەی زیكرەكەدان، هەمان وشه دەبیستیتەوه كه هەموویان دەیلێنەوه و دووپاتی دەكەنەوه و، گشتیان لەمەدا یەكیان گرتووه، هەرچەندەش مەشرەب و ڕێبازیان له یەكتر جیاوازه. وەك بلێی ئەوان بەم یەكدەنگی‌یەیان بەم پێغەمبەره ﷺ دەڵێن: "صدقتَ وبالحق نطقتَ"! ئیتر ئایا چ وەهم و خەیاڵێك دەتوانێت بۆ بەرپەرچدانەوەی دەعوایەكی وەها دەست درێژ بكات كه شایەتیدانی كەسانێكی لەژمارەبەدەری ئەوتۆ پشتی گرتبێت كه موعجیزه و كەرامەتەكانیان تەزكیەیان بكات؟

❑ نمی دووهەم:

بزانه ئەم بەڵگه نوورانی‌یەی كه بوو به بەڵگه لەسەر "یەكتایی" خوا و، ڕێنمایی مرۆڤایەتیی بۆ "تەوحید" كرد، هەروەك به ئەندازەی هێزی ئیجماع و تەواتوری هەردوو

بـاڵی "پێغەمبـەرێتی" و "ویلایـەت" پشـتگیری کـراوە، سـەدان ئامـاژەی نـاو کتێبـە ئاسمانی‌یـەکانیش، وەك ئـەو مزگێنی‌یانـەی نـاو (تـەورات و ئینجیـل و زەبـوور و زەبوورەکانی پێشین) تەسدیقی دەکەن[1].

هەروەها هێمای هەزاران ئیرهـاصی زۆر، کـە هـەموویان بـە چـاو بینـراون، تەسدیقی دەکەن.

هەروەها مژدەدانی چەندین دەنگ(هاتف) و شـایەتی‌دانی موتـەواتیری کاهینـەکانیش تەسدیقی دەکەن.

هـەروەها موعجیزەکانیشـی دەبـن بـە بەڵگـەی تەسـدیقی ئـەو. وەك موعجـیزەی: لەت‌بوونی مانگ و، هەڵقوڵانی کانیاو بە وێنەی کەوسەر لـە نێوان پەنجەکانی و، هـاتنی درەخت بەدەم بانگ کردنیەوە و، بارینی باران یەکسەر لەگەڵ دوعای ئەودا و، تێربوونی خـەڵکێکی زۆر لـە خۆراکـی کـەمی و، قسەکردنی سووسـەمار و گـورگ و ئاسـك و حوشـتر و بـەرد لـە خزمـەتی‌دا.. تـا دەگاتـە ئـەو هـەزاران موعجیزانـەی کـە زانایـانی لێکۆڵەری فەرموودەی پێغەمبەر ﷺ ڕوونیان کردوونەتەوە.

هەروەها شەریعەتەکەشی، کە بەختەوەریی هەردوو دنیای لە خۆدا کۆ کردووەتـەوە، تەسدیقی دەکات.

ئەوەش بزانە کـە هـەروەك ئـەم بەڵگـە ناوبراوانـەی نـاو گـەردوون تەسـدیقی دەکـەن، هەروەها خۆیشی وەك خۆر وایە و، بەڵگەیە لەسەر خۆی، کەواتە بەڵگـە خۆیی‌یـەکانیش تەسـدیقی دەکـەن! چونکـە کۆبوونـەوە و یـەکگرتنی هـەرچی ڕەوشـتی جـوان هەیـە، بـە یەکدەنگیی هەموو لایەنێك، لە زاتی ئەودا..

هەروەها کۆبوونـەوەی بەرزترینی هـەرچی ڕەوشـتی بـەنرخ و ڕەفتـاری پـاك هەیـە لـە کەسێتی‌یە مەعنەوی‌یەکەی‌دا کە بریتی‌یە لە "فەرمانبەری"یەکەی (ڕیسالەتەکەی)..

هەروەها هێزی ئیمانەکـەی، کـە هـێزی زوهـد و بەندایـەتی و تەقواکـەی شـایەتیی بۆ دەدەن..

هەروەها کەماڵی باوەڕ بـەخۆبوونی، کـە ئەمـەش بەسـەرهاتەکانی ژیـانی شـایەتیی بۆ دەدەن..

---

(١) "حسين الجسر" سەد و چواردە مزگێنیی لەو کتێبانە دەرهێناوە و لە کتێبی "الرسالة الحميديـة"دا تۆماری کردوون. جا ئەگەر دوای دەستکاری و تەحریفی ئەو کتێبانە تـا ئـەم ڕادەیـە مزگێنی‌یـان تێـدا مابێت، ئەوا بێ گومان دەبێ پێش دەستکاری و تەحریف کردنیان مزگێنیی گەلێ زیاتریان بە ڕاشکاوی تێدا بووبێت! (دانەر)

هەروەها كەمالی لێبڕان و توندوتۆڵیی لە كارەكانیدا و، هێزی نەترسانی لە هیچ هەڵسوكەوتێكیدا، كە ئەمەش هێزی دڵنیاییەكەی شایەتیی بۆ دەدات..

هەموو ئەمانە، وەك ڕۆژی ڕووناك، شایەتی دەدەن لەسەر ئەوەی كە: بەڵێ ڕاستە، ئەم پێغەمبەرە ﷺ دەستی بە حەقەوە گرتووە و ڕێگای حەقیقەتیشی گرتووەتەبەر.

❑ **نمی سێهەم:**

بزانە كە "سەردەم" و "شوێن" ڕۆڵێكی گەورە و گرنگیان لە داوەریی ژیرییەكاندا هەیە. جا ئەگەر حەزت لەم چەشنە داوەرییە هەیە، ئەوا فەرموو با پێكەوە بڕۆین بۆ باشترین سەدە و چەرخی بەختەوەریی پێغەمبەرێتی، تاكو - با بە ئەندێشەیش بێت - بە خزمەتی پێغەمبەر ﷺ شاد و بەختەوەر ببین، لە كاتێكدا كە لەسەر كارەكەی بەردەوامە و لە ئەنجامدانی ئەركی سەرشانیدا كار دەكات. كەواتە چاوت بكەرەوە و بڕوانە..

یەكەم شت دەیبینین ئەوەیە كە:

كەسێكی لەعادەت بەدەر، دیمەنێكی لەڕادەبەدەر جوانی لەگەڵ ڕەوشتێكی لەڕادەبەدەر بەرزدا هەیە، ئەوەتا كتێبێكی خاوەن ئیعجازی بەنرخی بە دەستەوەیە و وتارێكی ئەزەلی ڕادەگەیەنێت كە بەسەر هەموو گرۆی ئادەمیزاددا، بگرە بەسەر هەموو جینیی و ئادەمیزاد و، تەنانەت بەسەر هەموو بوونەوەرانیشدا دەیخوێنێتەوە.

چەندە سەرسووڕهێنەرە! ئایا لەم وتارەدا چی دەڵێت؟

بەڵێ، شتێكی گرنگ دەڵێت و، لە هەواڵێكی گەورە دەدوێت. چونكە ئەو مەتەڵە حەل دەكات كە لە نهێنیی بەدیهێنانی جیهاندایە و، ئەو گرێ كوێرە و تەلیسمە داخراوەش دەكاتەوە كە لە نهێنیی حیكمەتی بوونەوەراندا هەیە و، لە بارەی ئەو سێ پرسیارە گرنگ و قورسەوە دەدوێت و وەڵامیان دەداتەوە كە ژیریی مرۆڤیان تێدا مات و سەرسام بووە، چونكە هەر ئەو سێ پرسیارەن كە هەموو بەدیهێنراوان دەیانكەن و، دەڵێن: تۆ كێیت؟.. لە كوێوە هاتوویت؟.. بەرەو كوێ دەڕۆیت؟

❑ **نمی چوارەم:**

تەماشای ئەم مرۆڤە نوورانییە بكە و بزانە كە چۆن ڕووناكی لە حەق و ڕاستییەوە بڵاو دەكاتەوە و، شەوگاری مرۆڤایەتیی كردووە بە ڕۆژی ڕووناك و زستانەكەشی بۆ كردووە بە بەهار. وەك بڵێی بوونەوەران شێوە و ڕوخساریان گۆڕاوە و ڕووگرژی لە ڕووی جیهاندا نەماوە و ئێستا دەم بە خەندە و دڵخۆش و كامەرانە.

چونکە ئەگەر لە دەرەوەی ڕووناکیی ڕێنماییەکانی ئەودا سەیری بوونەوەران بکەیت، ماتەمینگایەکی گشتیی تێدا دەبینیت و، بوونەوەرانی ناو گەردوون بە دوژمن و بیانی و نامۆ دێنە بەرچاوت و پێت وایە یەکتری ناناسن، تەنانەت دوژمنایەتیش لەگەڵ یەکتردا دەکەن و، تەنە بێ گیان و وشك و بێدەنگ و سەنگەکانیشی بە چەند تەرمێکی سەرسووڕماوی حەپەساو دەبینیت و، زیندەوەران و مرۆڤەکانیش لەتاو لێدان و ئازاری نەمان و جودایی دەگرین و هەتیو کەوتوون..

ئەمەیە چییەتی(ماهية)ی بوونەوەران لە دید و ڕوانینی ئەو کەسەی کە نەڕۆشتێتە ناو بازنەی نووری ئەو کەسێتییە و لەو ڕوانگەیەوە نەڕوانێتە بوونەوەران.

ئنجا وەرە لە ڕوانگەی نووری ئایین و بازنەی شەریعەتەکەی ئەم کەسێتییەوە سەیری بوونەوەران بکە، بزانە چۆنی دەبینیت؟ بڕوانە چۆن وێنە و ڕوخساری جیهان لە شێوەی ماتەمینگا گشتییەکەوە گۆڕرا و بوو بە مزگەوتی زیکر و یادکردنەوە و کۆڕی جەزبە و شوکرانەبژێری و.. ئەو بوونەوەرانەش کە دوژمن و بیانی بوون، گۆڕران بە هاوڕێ و برای خۆشەویست و.. تەنە بێدەنگ و گیانە مردووەکانیش بوون بە زیندووی دڵنەوایی‌بەخش و کار پێ سپێرراوی ژێربارخراو کە بە زمانی حاڵ دەستەڵات و توانای بەدیهێنەریان دەردەبڕن و.. زیندەوەرە چاو بە گریان و هەتیوەکانیش گۆڕران بە زیکرخوێن و دەمپاراو بە تەسبیحات و شوکرانەبژێری خوای گەورە، لەسەر ئەوەی کە کۆتایی بە فەرمانبەری و کاری ئەوان هێناوە و حەواندوونیەتەوە.

☐ نمی پێنجەم:

جموجووڵ و ئاڵوگۆڕ و جۆراوجۆرییەکانی بوونەوەران، بەهۆی ئەم نوورەوە، لە: (بێمەبەستی و بێنرخی و گاڵتەجاڕیی ڕێکەوت)ەوە، گۆڕان بە چەند نووسراوێکی پەروەردگاری و لاپەڕەکانی ئایەتە تەکوینییەکان و ئاوێنەی دەرخستن و پیشاندانی ناوە جوانەکانی خواوەند، بە ڕادەیەك کە پلە و پایەی جیهان بەرز بووەوە و گەیشتە ئەوەی کە بوو بە کتێبی پڕ لە دانستی صەمەدانیی خواوەند.

ئنجا سەیری "مرۆڤ" بکە کە چۆن لەو پایە ئاژەڵییە نزم و پەستەوە کە بە بۆنەی "کۆڵەواری" و "هەژاری" و، بەهۆی ئەو عەقڵەیەوە تێی کەوتبوو کە خەفەتەکانی ڕابوردوو لەگەڵ مەترسییەکانی ئایندەی بۆ کاتی ئێستای دەگواستەوە، بڕوانە کە چۆن ئەو نوورە هات و ئەو کۆڵەواری و هەژاری و، عەقڵەی ڕووناك کردەوە و، وای لەو مرۆڤە کرد کە بەرەو چڵەپۆپەی بڵندی "جێنشینی" سەربکەوێت و بەرز بێتەوە! سەیر

بكەو بزانە كە چۆن ئەو شتانەی بووبوون بەهۆی كەوتن و بەربوونەوەی - وەك كۆڵەواری و هەژاری و ژیری‌یەكەی - هەر ئەو شتانە بوون بەهۆی سەركەوتن و بەرزبوونەوەی، بە بۆنەی ڕووناك بوونەوەیان بە نووری ئەم مرۆڤە نوورانی‌یە!

كەواتە ئەگەر ئەم كەسە نەبوایە، مرۆڤ و بوونەوەران و هەموو شتێك بەردەبوونەوە بۆ پلەی "نەبوون" و، نرخ و بەها و بایەخیان لە دەست دەدا! كەواتە ئەم جۆرە بوونەوەرە ناوازە و جوان و ڕەنگینانە پێویستیان بە كەسێكی وەك ئەم مرۆڤە لە عادەت‌بەدەر و ناسێنەر و لێكۆڵەرە هەیە، تاكو ئاوا بیانناسێنێت. جا ئەگەر ئەم كەسە وجوودی نەبێت، دەبا بوونەوەرانیش هەر نەبن! چونكە ئەو كاتە بوونەوەران، سەبارەت بە ئێمە، هیچ واتا و ناوەرۆكێكیان تێدا نامێنێت.

❑ نمی شەشەم:

ئەگەر دەڵێیت: باشە ئایا ئەم كەسە كێ‌یە كە وا بووە بە خۆری گەردوون و، بە ئاوێنەكەشی كەماڵاتی بوونەوەران دەردەخات و، ئایا چی دەفەرمویٚ؟

لە وەڵامدا پێت دەوترێت:

سەیر بكە و گوێ ڕابگرە، بزانە چی دەفەرموێ:

ئەوەتا هەواڵ و مزگێنیی بەختەوەری‌یەكی هەمیشەیی ڕادەگەیەنێت و.. پەردە لە ڕووی میهرەبانی‌یەكی بێ سنووردا لادەدات و بە ئاشكرا خەڵكی بۆ لا بانگ دەكات و.. شارەزا و ڕێ پیشاندەر و سەرپەرشتیكاری جوانكاری‌یەكانی دەستەڵاتی پەروەردگارێتیی خواوەندە و، ناسێنەر و دەرخەری نهێنی‌یەكانی گەنجینەی ناوە جوانەكانی خوای گەورەیە.

فەرموو لە ڕووی فەرمانبەری‌یەكەیەوە (كە پێغەمبەرێتی‌یەكەیەتی) سەیری بكە، دەبینیت: بەڵگەی حەق و، چرای ڕاستی و، خۆری هیدایەت و، هۆكاری بەدەستهێنانی بەختەوەری‌یە..

ئنجا لە لایەنی كەسایەتی‌یەكەیەوە (واتە بەندایەتی‌یەكەی بۆ خوای گەورە) سەیری بكە، دەبینیت: نموونەی میهرەبانیی خوایی و، پەیكەری بەزەیی پەروەردگاری و، شەرەفی حەقیقەتی مرۆڤایەتی و، ڕووناكترین گوڵی بەری درەختی بەدیهێنراوانی خوای گەورەیە.

پاشان سەیر بكە و بزانە كە چۆن ڕووناكیی خۆی و ئایینەكەی، بە خێرایی هەورە بروسكە، دەورەی خۆرهەڵات و خۆرئاوای دا و، نزیكەی نیوەی گۆی زەوی و پێنج

یه‌كی گرۆی ئاده‌میزاد، به‌ خواستی دڵ، دیاریی هیدایه‌ته‌كه‌ی ئه‌ویان به‌ ڕاده‌یه‌ك وه‌رگرت، كه‌ گیانی خۆشیانی له‌ پێناودا به‌خت ده‌كه‌ن!

جا ئایا ده‌روون و شه‌یتان توانای ئه‌وه‌یان هه‌یه‌ كه‌ – به‌ بێ ئه‌وه‌ی خۆیان به‌ هه‌ڵه‌دا به‌ن – موناقه‌شه‌ی ئه‌و بیروباوه‌ڕانه‌ بكه‌ن كه‌ ئه‌م مرۆڤه‌ ڕایگه‌یاندوون؟ به‌ تایبه‌ت له‌و ده‌عوایه‌یدا كه‌ بناغه‌ی هه‌موو بیروباوه‌ڕه‌كانی تریه‌تی و، بریتی‌یه‌ له‌ :"لا إله الا الله" به‌ هه‌موو پله‌كانیه‌وه‌؟!

❑ نمی حه‌وته‌م:

ئه‌گه‌ر ده‌ته‌وێت بزانیت ئه‌و شته‌ی كه‌ پێغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌ڵده‌سووڕێنێت و ده‌یخاته‌كار، ته‌نها هێزێكی قودسیی به‌رزه‌ و هیچی تر نی‌یه‌، ئه‌وا سه‌یری ئه‌و هه‌ڵسوكه‌وتانه‌ی بكه‌ كه‌ له‌م دوورگه‌ فراوانه‌دا كردوونی!

ئایا نابینیت ئه‌و هۆز و تیره‌ سه‌ره‌تایی و دواكه‌وتووانه‌ی ناو ئه‌م بیابانه‌ به‌رینه‌، كه‌ سه‌باره‌ت به‌ داب و نه‌ریتیان توندوتیژن و له‌ ده‌مارگیری و ناكۆكیی نێوانیاندا تابڵێی سه‌رسه‌ختن، چۆن ئه‌م كه‌سه‌، ڕه‌وشته‌ خراپه‌ سه‌ره‌تایی‌یه‌كانی ئه‌وانی له‌ ماوه‌یه‌كی زۆر كه‌مدا لابرد و به‌ یه‌كجاری ڕیشه‌كه‌نی كردن و، له‌ بریی ئه‌وانه‌، ڕه‌وشتی جوان و به‌رزی پێ به‌خشین و، كردنی به‌ مامۆستا و ڕابه‌ری جیهانی مرۆڤ و نه‌ته‌وه‌ پێشكه‌وتووه‌ خاوه‌ن شارستانێتی‌یه‌كان!

ئنجا بڕوانه‌! ئه‌م ده‌سته‌ڵاته‌شی ته‌نها به‌سه‌ر ڕووی ده‌ره‌وه‌دا نی‌یه‌! به‌ڵكو ده‌رگای "دڵان" و "ژیری‌یه‌كان"یش ده‌كاته‌وه‌ و "ڕۆح" و "ده‌روونه‌كان"یش ده‌هێنێته‌ ژێر بار، به‌ ڕاده‌یه‌ك كه‌ بووه‌ به‌ خۆشه‌ویستی دڵان و، مامۆستای ژیری‌یه‌كان و، په‌روه‌رده‌كاری ده‌روونه‌كان و، پادشای گیانه‌كان!!

❑ نمی هه‌شته‌م:

شتێكی ئاشكرایه‌ كه‌ لابردنی عاده‌تێكی بچووك – بۆ نموونه‌ وه‌ك جگه‌ره‌كێشان – به‌ ته‌واوی، له‌ناو ده‌سته‌ و تاقمێكی كه‌مدا، كه‌ كاربه‌ده‌ستێكی گه‌وره‌ بیه‌وێت لایببات، له‌وانه‌یه‌ زۆر دژوار بێت، با هیممه‌تێكی گه‌وره‌شی تێدا به‌كاربهێنێت.. كه‌چی ئه‌وه‌تا پێغه‌مبه‌ر ﷺ چه‌ندین عاده‌تی گه‌وره‌ و زۆری له‌ نێوان چه‌ندین هۆز و تیره‌ی گه‌وره‌دا به‌ ته‌واوی لابرد، كه‌ سه‌باره‌ت به‌ نه‌ریت و هه‌ست و نه‌سته‌كانیان گه‌لێ سه‌رسه‌خت و ده‌مارگیر بوون. كه‌چی ئه‌م پێغه‌مبه‌ره‌ ﷺ به‌ هێز و هیممه‌تێكی وا كه‌ به‌ چاوی ڕواڵه‌ت‌بینی به‌ "كه‌م" دیاره‌ و له‌ ماوه‌یه‌كی كورتیشدا، ئه‌و هه‌موو عاده‌تانه‌ی له‌ لا

هەڵگرتن و، لە بریی ئەوانە و لە سروشت و ڕەفتاریاندا چەندین نەریتی بەرز و ڕەوشتی بەنرخی تێدا دامەزراندن!

هەر كە سەیری ئەم پێغەمبەرە ﷺ دەكەین، هەزاران كاری ئاوا لە عادەتبەدەر لە هەڵسوكەوتەكانیدا دەبینین.

جا هەر كەسێك ئەم سەردەمە پڕ لە بەختەوەرییەی پێغەمبەر ﷺ نەبینێت، ئەوا ئەم دوورگەیە دەكەین بە چاویدا و، تەحەددای دەكەین، دەبا خۆی تێدا تاقی بكاتەوە.. با سەد كەس لە فەیلەسووفەكانیان لەگەڵ خۆیاندا بەن و بڕۆن بۆ ناو ئەو دوورگەیە و لەوێ سەد ساڵی ڕەبەق كار بكەن و هەوڵ بدەن، با بزانین ئایا لە ماوەی ئەو سەد ساڵەدا دەتوانن یەك لە سەدی ئەوەی پێغەمبەر ﷺ لە ساڵێكی ئەو كاتەدا ئەنجامی داوە، ئەوان بەو سەد ساڵە ئەنجامی بدەن؟!

❑ نمی نۆهەم:

ئەگەر بە باشی شارەزای سروشتی مرۆڤ بیت، ئەوا دەزانیت كە هەرگیز بۆ هیچ مرۆڤێكی ژێر ئەوە مەیسەر نابێت كە: قسەیەك بكات بواری موناقەشەی تێدا بێت و، قسەكەش درۆیەكی وا بێت كە ئەگەر ئاشكرا بێت ئەو كەسەی پێ شەرمەزار ببێت و، ئنجا بە بێ هیچ شەرم و شكۆ و دوودڵی و دڵەتەپێیەك (كە ئەوە بگەیەنن فێڵ لە قسەكەیدایە) و بە بێ هیچ ڕیا و زۆر لەخۆكردنێك (كە ئەوە بگەیەنێت درۆ دەكات) لە بەردەم دوژمنە ڕەخنەگرەكانیدا ئەو قسەیە بكات. با ئەو مرۆڤەش كەسێكی بچووك بێت و، قسەكەشی لە بارەی كار و فەرمانبەرییەكی بچووك و، بە جۆرێكی بێنرخ و، لەناو كۆمەڵێكی كەم و، لە بابەتێكی بێ بایەخدا بێت..

بەڵێ، شتی وا هەرگیز بۆ مرۆڤی ژێر مەیسەر نابێت.

ئیتر ئایا چۆن فرتوفێڵ یان شتی پێچەوانەی ڕاستی، تێكەڵ بە قسە و دەعوای ئەم جۆرە كەسە دەبێت كە: فەرمانبەرێكی مەزنە، لە كارمەندییەكی گەورە و بوارێكی گەورەدا و، بە چۆنێتییەكی گەورە، لە كاتێكدا كە پێویستی بە پاراستنێكی گەورەیە، لەناو كۆمەڵێكی گەورە و زۆردا و، لە بەرامبەر دوژمنایەتییەكی یەكجار سەخت و، لە مەسەلە و دەعوایەكی گرنگ و گەورەدا؟!

ئەوەتا ئەو كەسە (كە پێغەمبەرە ﷺ) بە بێ ئەوەی گوێ بە كەس بدات، قسەی خۆی دەكات و سڵ لە هیچ شتێك ناكاتەوە و دوودڵی و شەرم و ترس و بیم و دڵەتەپێ لە هەڵسوكەوتیدا نییە و، ئنجا زۆر بە پاكی و لێبڕان و دڵسۆزی قسەی خۆی دەكات، بە

ڕادەیەك کە دەماری دوژمنانی پێ گـرژ ببێـت، چـونکـە دەروون و ژیریـی دوژمنانی بـە لاواز و بێنرخ دادەنێت و، عیززەتیـان دەشـکێنێت و، هـەموو ئەمانەشیان بـە شـێوەیەکی توند و تیژی تابلێی بەرز، ئاراستە دەکات!

باشە ئایا ئیتر دەگونجێ فڕوفێڵ تێکەڵ بە دەعوایەکی ئاوا ببێـت، کە دەعوای کەسێکی وابێت و، لەو حاڵەتەشدا بێت کە باس کرا؟.. نەخێر، ﴿إِنْ هُـوَ إِلاَّ وَحْـيٌ يُوحَـى﴾ (النجم:٤).

بەڵێ، حەق زۆر لەوە بلند و گەورەترە کە فێڵ بەکاربهێنێت و، ڕوانینـی حەقیقـەتیش گەلـێ لەوە بەرزترە کە فرتوفێڵی لـێ بکرێت. بـەڵێ، ڕێبـازە ڕەوا و حەقەکـەی ئـەو هـیچ پێویسـتیەکی بـە فرتوفێـڵ نییـە و، ڕوانینـە تیژبینەکەشـی لـەوە بـەرزترە کـە خـەیاڵ و ڕاستیی لـێ تێکبچێت و لە بەرچاویدا بئاڵۆزێن!

❑ نمی دەهەم:

سـەیری بکـە و گوێـی لـێ ڕابگـرە، بزانـە چـی دەفـەرموێ. ئـەوەتا لـە بـارەی چـەند ڕاسـتییەکی سەرسـووڕهێنەر و، چـەند مەسـەلە و کێشـەیەکی وەهـا دەدوێـت و دەکۆڵێتەوە، کە دڵی مرۆڤ ڕادەکێشـن و سەرنجی ژیریـەکانیش بـەرەو بیرکردنـەوە و تێڕامان ڕادەپێچن. چونکە وەك زانراوە، زۆر کەس لەوانەی کە حەزیان لە هەواڵ زانینی شتی نادیـار و نـەزانراوە، لـە پێنـاوی ئـەم حـەزەیاندا بـۆ دەرخسـتنی ڕاسـتیی شـتان، گەیشتوونەتە ئەوەی گیانیشیان بەخت بکەن!

ئایا نابینیت گەر پێت بوترێت:

ئەگەر نیوەی تەمەنت یان نیوەی سامانەکەت بەخت بکەیت، ئەوا لە "مانگ" یـان لـە ئەستێرەی بارام(مشـتری)ەوە، یەکێك دێت و هـەواڵی بارودۆخـە سەرسووڕهێنەرەکانی ئەوێ و، هەواڵی دواڕۆژی خۆیشت دەداتێ. ئەگـەر کەسێك وات پێ بڵێت، لام وایـە ئامادەیت نیوەی تەمەنت بەخت بکەیت یان نیوەی سامانت لەو پێناوەدا دابنێیت!

شتێکی گەلـێ سەیرە کە ئامـادە بیت لـە پێنـاوی زانینی شـتێکدا ـ کـە زۆر پەرۆشـی بیزانیت ـ نیـوەی تەمـەن و سـامانت بـەخت بکـەیت، بـەڵام بایـەخ بـە هـەواڵدانی ئـەم پێغەمبەرە بەڕێزە ﷺ نەدەیت کە یـەکدەنگیی "ئەهلی شـهوود" و تـەواتوری پسپۆڕان لـە پێغەمبەران و صیددیقان و ئەولیا و زانا لێکۆڵەرەکان تەسدیقی دەکەن، لـە کـاتێکدا کـە ئەو پێغەمبەرە ﷺ لە بارەی ئیشوکاری پادشایەکەوە دەدوێت کە "مانگ" لە وڵاتی ئـەودا لـە مێشێك زیـاتر نییـە کـە بـە دەوری پەپوولەیـەکدا بسـووڕێتەوە کـە ئـەویش بـە دەوری

چرایەك لە نێوان هەزاران چرادا هەڵدەسووڕێت كە ئەو پادشایە لە مەنزڵێكدا دایگرساندوون لە نێوان هەزاران مەنزڵی میوانداری‌یەكدا كە بۆ میوانەكانی ئامادەی كردوون.. هەروەها هەواڵی جیهانێكی پڕ لە شتی سەرسووڕهێنەر و لە عادەت‌بەدەر و، ڕووداوێكی گەردوونیی وەها سەیر ڕادەگەیەنێت كە ئەگەر گۆی زەوی پارچە پارچە ببێت و چیاكانیشی وەك هەور بچن بە حەوادا، هێشتا هێندەی یەك لە دەی ئەو ڕووداوە گەردوونی‌یە سەیرە دەرناچێت!

جا ئەگەر دەتەوێ ئەمانە بزانیت، ئەوا لەسەر زمانی ئەو پێغەمبەرەوە ﷺ گوێ لەم جۆرە سوورەتانە ڕابگرە:

﴿إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ﴾.

﴿إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ﴾.

﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾.

﴿اَلْقَارِعَةُ ۞ مَا الْقَارِعَةُ﴾!

هەروەها بە جۆرێكی ڕاست هەواڵی داهاتوویەك بە ئێمە دەدات، كە داهاتووی هەموو دنیا لە بەرامبەریەوە وەك دڵۆپێك سەرابی بێ‌سوود وایە لە بەرامبەر زەریایەكی بێ لێوارەوە.. هەروەها مزگێنیی ئەوەمان پێ دەدات كە بە چاو دیویەتی، لە بارەی بەختەوەری‌یەكی ئەوتۆ كە بەختەوەریی دنیا لە چاویا وەك بریسكەیەكی لەناوچوو وایە لە بەرامبەر خۆرێكی هەمیشەیی‌یەوە!

❑ غی یازدەهەم:

بەڵێ، لە پشت پەردەی ئەم بوونەوەرە پڕ لە نهێنی و شتە سەرسووڕهێنەرانەوە، چەندین شتی سەرسووڕهێنەرتر چاوەڕێمانن و، دەبێ كەسێكی سەرسووڕهێنەری لەعادەت‌بەدەریش هەبێت كە هەواڵی ئەو شتە سەرسووڕهێنەرانە ڕابگەیەنێت و، لە ئەحواڵەكانی ژیانی ئەو كەسەوە بە ئاشكرا دەربكەوێت كە ئەو شتانەی باسیان دەكات، دەیانبینێت ئنجا هەواڵەكانیان ڕادەگەیەنێت و شایەتی‌یان لەسەر دەدات.

بەڵێ، لە هەڵسوكەوت و ڕەفتارەكانیەوە دەبینین كە ئەو شتانەی لێیان دەدوێت، لە پێشدا دەیانبینێت ئنجا شایەتی‌یان لەسەر دەدات و هەڕەشە و مزگێنی‌یەكانیش ڕادەگەیەنێت.

هەروەها ئەو شتانەش كە باسیان دەكات، هەموویان مایەی ڕەزامەندیی ئەو خواوەندەن كە پەروەردگاری هەموو جیهانەكانە و نیعمەتە ئاشكرا و پەنهانەكانی خۆی

بەسەردا باراندووین. هەروەها پێمان ڕادەگەیەنێت کە ئەو پەروەردگارە چیی لە ئێمە دەوێت تاکو ئەنجامی بدەین، هەروەها... هتد. جا داخ بۆ ئەوانەی کە بێئاگان و، زەرەرمەندییش بۆ ئەوانەی ڕێگایان ون کردووە!

مرۆڤ سەری لە گەلحۆیی و بێئاگایی زۆربەی خەڵکی سوور دەمێنێت کە چۆن سەبارەت بەم حەق و ڕاستییە خۆیان کەڕ و کوێر ڕاگرتووە و، بایەخ بە فەرموودەی ئەم پێغەمبەرە بەڕێزە ﷺ نادەن، لە کاتێکدا کە دەبێ مرۆڤ ڕۆحی خۆی بۆ مرۆڤی وا بەخت بکات و، واز لە هەموو دنیا بهێنێت و بە پەلە ڕووەو ئەو بڕوات؟!

❑ نمی دوازدەهەم:

بزانە ئەم پێغەمبەرە بەڕێزەی ﷺ کە ئێمە کەسێتییە مەعنەوییەکەی دەبینین و لە جیهانیشدا بە ئیشو کارە بەرزەکانی تابلێی بەناوبانگە، هەروەك بەڵگەیەکی گۆیا و ڕاستگۆیە لەسەر "تەوحید" و، ڕێپیشاندەرێکی ئەوەندە حەق و ڕاستە بە ئەندازەی ڕاستیی "یەکتایی خوا"، هەر بەو جۆرەش بەڵگەیەکی بێ گومان و ڕوونە لەسەر "بەختەوەریی هەمیشەیی". بەڵکو هەروەك چۆن بە بۆنەی بانگەوازەکەی و ڕێنمایی کردنەکەیەوە بووە بەهۆی هاتنەدی و گەیشتنی مرۆڤ بە بەختەوەریی هەمیشەیی، هەر بەو جۆرەش، بە بۆنەی نزا و پاڕانەوە و بەندایەتییەکەیەوە بۆ خوای گەورە، بووە بەهۆی بەدیهێنان و دروستکردنی ئەو بەختەوەرییە هەمیشەییە..

جا ئەگەر دەتەوێت ئەمە بزانیت، ئەوا فەرموو سەیری نوێژە گەورەکەی بکە، کە ئەوەندە گەورە و فراوانە خەڵکی دوورگەی عەرەب. بەڵکو دانیشتووانی گۆی زەویش لە پشت سەریەوە ڕیزیان بەستووە و ئەم نوێژەی لەگەڵدا دەکەن. ئنجا سەیری بکە، دەبینیت ئەو نوێژە بەو کۆمەڵە زۆرەوە بە شێوەیەك دەکات کە خۆی ئیمامە و لە میحرابی سەردەم و چەرخەکەیدا ڕاوەستاوە و لە پشت سەریشیەوە هەموو مرۆڤە بەڕێزەکانی گرۆی ئادەمیزاد هەر لە ئادەمەوە - دروودی لەسەر بێت - تا ئێستا و تا دنیاش دنیایە، لە ڕیزی سەردەمەکاندا نوێژیان لە پشت سەریەوە دابەستووە و "ئامین" بۆ پاڕانەوە و نزاکانی دەکەن. ئنجا گوێ ڕابگرە و بزانە لەو نوێژەدا کە بەو کۆمەڵە زۆرەوە دەیکات، چی دەڵێت؟ ئەوەتا بۆ شتێکی زۆر گەورە و پێویست و گشتیی وا دەپاڕێتەوە کە زەوی و ئاسمان و هەموو بوونەوەران بەشداریی ئەم پاڕانەوەیەی دەکەن و، هەموو بە زمانی حاڵیان دەڵێن: بەڵێ ئەی پەروەردگارمان! نزاکەی گیرا بکە، چونکە ئێمەش و

هەموو ئەو درەوشانەوانەی ناوە جوانەکانی خۆیشت لە ئێمەدا، هەموومان داوای هاتنەدیی هەمان خواست دەکەین کە ئەو پێغەمبەرە ﷺ لە نزاکەیدا داوای دەکات.

ئنجا سەیری چۆنێتیی پاڕانەوەکەی بکە، بزانە چۆن بە هەژارییەکی گەورە و، تاسەیەکی توندوتیژ و، خەمێکی قووڵ و، خۆشەویستییەکی خەفەتاوییەوە دەلاڵێتەوە، بە جۆرێك کە سۆز و هەستی بوونەوەرانی هەژاندووە و ئەوانیشی خستووەتە گریانەوە و، لە نزا و پاڕانەوەکەی خۆیدا بەشداری کردوون!

ئنجا سەیر بکە و بزانە بۆ چ مەبەستێك وا بەو جۆرە دەلاڵێتەوە. ئەوەتا بۆ ئامانج و مەبەستێك دەپاڕێتەوە کە ئەگەر نەیەتەدی ئەوا پایەی مرۆڤ، بەڵکو دنیا و تەنانەت هەموو بوونەوەران بۆ نزمترین پلە دادەبەزێتە خوارەوە و، هیچ نرخ و بایەخێکیان نامێنێت، بە هاتنەدیی ئەو مەبەستەش بوونەوەران بەرز دەبنەوە و پلەی کەماڵی خۆیان وەردەگرن.

پاشان بڕوانە چۆن بە داوای یارمەتیدانێکی دوور و درێژ و لالانەوەیەکی بەکوڵ و داوای بەزەییەکی خەماوییەوە، لە خوا دەلاڵێتەوە. بە جۆرێك کە تاسە و شەوقی عەرش و ئاسمانەکانیشی هەژاندووە و دەڵێی عەرش و ئاسمان پێکەوە هاوار دەکەن و دەڵێن: "خوایە گیان! پاڕانەوەکەی گیرا بکە"!

ئنجا بڕوانە ئەم داخوازییەی لە کێ داوا دەکات؟ بەڵێ، لەو خوایەی داوا دەکات کە بەتوانا و بیسەر و بەخشندە و زانا و بینەر و میهرەبان و بە بەزەییە.. ئەو خواوەندەی کە شاراوەترین نزای نادیارترین زیندەوەر لە پەنهانترین پێویستیدا، دەبیستێت و، وەك لە بەرچاودایە پاڕانەوەکەی گیرا دەکات و کارەکەی بۆ ئەنجام دەدات.. هەروەها لەو خواوەندەی کە کەمترین هیوای کەمترین زیندەوەر لە کەمترین مەبەستدا دەبینێت و، وەك لە بەرچاودایە، ئەو زیندەوەرە بەو ئاوات و مەبەستەی خۆی دەگەیەنێت، بە جۆرێکی پڕ لە دانست و شێوازێکی ڕێکوپێکیش کەرەم و میهرەبانیی خۆی بەرامبەریان دەردەخات. کەواتە هیچ گومانێك لەوەدا نامێنێت کە ئەم پەروەردەکردن و کارئەنجامدانە، تەنها لە لایەن خوایەکی بیسەر و زانا و بینەر و داناوەیە.

❑ **نمی سیازدەهەم:**

چەندە جێی سەرسووڕمانە!.. ئەم پێغەمبەرە ﷺ داوای چی دەکات کە وا لە سەرزەویدا ڕاوەستاوە و مرۆڤە بەڕێزەکانی گرۆی مرۆڤایەتیی لە پشت سەری خۆی کۆ کردووەتەوە و، ڕووەو عەرشی مەزنی پەروەردگار دەستی بەرز کردووەتەوە و خەریکی

دوعـا و پاڕانەوەیەکی وایـە کـە هـەموو جیننـی و ئـادەمیزاد "ئـامین"ی بـۆ دەکـەن و، لـە کاروبارەکانیەوە دەردەکەوێت کە ئەم مرۆڤە مایـەی شـەرەفمەندیی ڕەگـەزی مـرۆڤ و هەڵکەوتەی بێ وێنەی هەموو کات و گەردوونە و مایەی شانازیی هەموو بوونەوەرانە لـە هەموو کاتێکدا..

لە پاڕانەوەکەشیدا هەموو ناوە جوانەکانی خواوەنـد، کە لـە ئاوێنـەی بوونـەوەراندا دەردەکـەون و دەدرەوشێنەوە، دەکـات بـە تکاکـاری نزاکـانی، تەنانـەت خـودی ئـەو ناوانەش هەمان پاڕانەوە و داواکارییان هەیە کە ئەو داوایان دەکات!

گـوێ ڕابگـرە، ئـەوەتا داوای ژیـانی هەمیشـەیی و بەیـەك گەیشـتن و بەهەشـت و ڕەزامەندیی خواوەند دەکات!

خۆ ئەگـەر ئـەو هۆکـارە لەژمارەبەدەرانـەی وەك: میـهرەبانی و چـاودێری و دانـایی و دادگەری، کە بە چاو دەبینرێن و لەسەر بوونی ئاخیرەت بـەندن، ئەگـەر ئـەم هۆکارانـە و ناوە پیرۆزەکانی خواوەندیش کە چەند هۆکارێکی تری داخوازی قیامـەتن، گـەر هـەموو ئەمانە نەبوونایە، ئـەوا هـەر تەنـها پاڕانەوەکەی ئەم کەسە نوورانی‌یـە سـەروزیاد بـوو بـۆ ئەوەی کە پەروەردگاری، بـە تایبـەتی بەهەشـت بـۆ ئـەو و هاوڕەگـەزی ئـەو (کـە گـرۆی مرۆڤە) بـەدی بـهێنێت و دروسـتی بکـات، وەك لـە هـەموو بـەهارێکدا چـەندین بەهەشتی ڕازاوە بـە موعجیزاتی بەدیـهێنراوانی، بـۆ ئێمـە دروسـت دەکـات! کەواتـە هـەروەك پێغەمبەرێتی‌یەکەی بوو بەهۆی کردنەوەی دەرگای ئەم دنیایە بۆ تاقیکردنەوە و بەندایەتی، هـەر بـەو جـۆرەش نـزا و پاڕانـەوەی بەندایەتی‌یەکەی، بـوو بـەهۆی کردنـەوەی دەرگـای ئەودنیا بۆ تۆڵەسەندنەوە و پاداشت بەخشین.

جا ئایا دەگـونجێ ئـەم ڕێکوپێکی‌یە زۆر و، بەرزی‌یـە فـراوان و، سـنعەتە جـوان و بـێ عەیب و، جوانی‌یە دوور لە ناشیرینی‌یەی کە لە ڕادەیەکی وەهادایـە وا لـە کەسـێکی وەك (غەزالـی) دەکات کە بلێت: "ليس في الإمكان أبدع مما كان"، هەموو ئەمانە بگۆڕرێن و ناشیرینی‌یەکی عەیبدار و، ستەمێکی ناڕەوا و، ئـاڵۆزبوونێکی گـەورە جێیـان بگرێتـەوە، واتـە: قیامـەت نەیەتەکایـەوە؟ چونکـە گـوێ لێبوونـی نزمـترین دەنـگ لـە نزمـترین بەدیـهێنراوەوە لـە بـارەی نزمـترین پێویسـتی و مەبەسـتیەوە و، گـیرابوونی ئـەو نـزا و داواکاری‌یەی بەوپەڕی بایەخ پێدانەوە، ئەم کارە – وەك لـە بەرچاودایـە – ڕوو بـدات..
بـەڵام لـە هـەمان کـاتدا گـوێ لـە بـەرزترین دەنـگ و پاڕانـەوە لـە بـارەی گرنگـترین و پێویستترین ئامانج و پێویستی‌یەوە نەگیرێت و، جوانترین داواکاری لـە جوانـترین هیـوا و

ئومێددا قبووڵ نەکرێت، کارێکی ئەوەندە ناشیرین و ناتەواوە کە هیچ ناتەواوی و ناشیرینییەکی تری پێ ناگات. ئەوەش شتێکی یەکجار دوور و نەگونجاوە و، هەرگیز ئەم جوانییە بێعەیبە، ئەو ناشیرینییە لەڕادەبەدەرە قبووڵ ناکات!

دەسا ئەی هاوەڵەکەم لەم گەشتە سەیرەدا!

ئایا ئەمانەی کە بینیتن سەروزیاد نین؟ خۆ ئەگەر دەتەوێت هەرچی شت هەیە لە بارەی ئەم زاتەوە بیانزانیت، ئەوا باش بزانە کە ئەو کارە شتێکی مەحاڵە و بۆ کەس نایەتەدی، تەنانەت ئەگەر سەد ساڵی ڕەبەقیش لەم دوورگەیەدا بمێنینەوە، هێشتا ناتوانین لە سەیر کردنی یەك لە سەدی کاروبار و فەرمانبەرییە سەیر سەرسووڕهێنەرەکانی ببینەوە و، بێزاریش نابین.

کەواتە با بەرەو دواوە بگەڕێینەوە و، چەرخ بە چەرخ و سەردەم بە سەردەم بڕوانین و بزانین چۆن ئەم چەرخانەی تر لە ڕووناکیی چەرخەکەی ئەویان وەرگرتووە و پێی گەشاونەتەوە و، وەکو بەهار پێی سەوز و ڕەنگین بوون..

بەڵێ، دەبینیت گوڵانی هەر چەرخێك لەم چەرخانەی بەسەریاندا تێپەڕ دەبین، دەمیان بە ڕووناکیی خۆری چەرخی بەختەوەری پشکووتووە و، هەریەك لەو چەرخانە چەندین بەرهەمی بەرز و بەنرخی بووە، وەك: ئەبوو حەنیفە و، شافیعی و، ئەبوو یەزیدی بەستامی و، جونەید و، شێخ عەبدولقادری گەیلانی و، ئیمامی غەزالی و، شاهی نەقشبەند و، ئیمامی ڕەببانی و، هەزاران بەروبوومی ڕووناکی تری وەك ئەو زانایانە، کە لە ڕووناکیی ڕێنمایی ئەو زاتە نوورانییە بەهرەمەند بوون. جا با ئێستا باسکردنی ئەوەی کە لە گەڕانەوەکەماندا دیومانە، بە درێژی بۆ کاتێکی تری هەڵبگرین و، ئێستا صەلات و سەلام پێشکەش بەو زاتە نوورانییە بکەین کە خاوەنی موعجیزاتە و گەورە و سەروەرمان حەزرەتی محەممەدە ﷺ لەو صەلات و سەلامانەی کە هێما بۆ هەندێ لە موعجیزەکانی دەکەن:

"علی مَنْ أُنزِلَ علیه الفرقان الحکیم من الرحمن الرحیم من العرش العظیم سیدنا محمد ألفُ ألفِ صلاةٍ وسلامٍ بعدد حسنات أمته.

علی مَن بشّر برِسالته التوراة والإنجیل والزبور والزبر، وبشّر بنبوته الإرهاصاتُ وهواتفُ الجن وکواهن البشر وانشق باشارته القمر: سیّدنا محمد ألفُ ألفِ صلاةٍ وسلامٍ بعدد أنفاس أمته.

علـــى مَن جاءت لدعوته الشجر، ونزل سرعةً بدعائه المطر، وأظلّته الغمامة مـــن الحرّ، وشبع من صاعٍ من طعامه مئات من البشر، ونبع الماء من بين أصابعه كـــالكوثر، وانطق الله له الضبّ والظبي والذئب والجذع والذراع والجمل والجبل والحجر والمَـــدَر والشجر، صاحب المعراج ومازاغ البصر، سيدنا وشفيعنا محمد ألفُ ألف صلاة وســلام بعدد كل الحروف المتشكلة في الكلمات المتمثلة باذن الرحمن في مرايا تموجات الهـــواء عند قراءة كل كلمة من القرآن من كل قارئ من أول النـــزول الـــى آخر الزمـــان، واغفرلنا وارحمنا يا إلهنا بكل صلاة منها. آمين".

(بزانە! ئەو شتانەی کە دەبن بە بەڵگەی پێغەمبەرێتیی حەزرەت ﷺ لە ژمـارە نایـەن و، زانـا لێکۆڵـەرە مەزنـەکان لـەم بارەیـەوە کتێبیـان دانـاوە، منیـش لەگـەڵ کۆڵـەواری و کەمتوانایی خۆمدا چەند تیشکێکی ئەو خۆرەم لە نامیلکەیەکی تورکیدا بـە ناونیشـانی: "چـەند تیشـکێك لـە ناسینی پێغەمبـەرەوە ﷺ" و، لــە مـەکتووبی نۆزدەهەمیشـدا ڕوون کردووەتەوە. بە کورتیش لایەنەکانی ئیعجـازم لـە موعجیزە گەورەکەیدا کـە قورئانـە، ڕوون کردووەتـەوە و، بـە پێـی تێگەیشـتنی کـەموکورتی خۆیشـم لـە پـەیامی "چـەند بریسکەیەك"دا ئاماژەم بـۆ چل ڕووی ئیعجـازی قورئـان کـردووە، یەکێکیشـم لـەو چل ڕووە، کـە لایـەنی ڕەوانبێژییـە بـەرزە بێ وێنەکەی دارِشتنی قورئانـە، لـە نزیکـەی چل لاپەڕەیەکدا لـە تەفسیرە عەرەبییەکەم کـە نـاوی: "اشـارات الاعجـاز"ە، بـە ڕوونـی بـاس کردووە.. جا ئەگەر حەز دەکەیت ئاگاداری ئەمانـە بیـت، ئـەوا فـەرموو سـەر لـەو سێ کتێبە بدە).

❑ **نمی چواردەهەم:**

بزانە! قورئانی پیرۆز، کە خـۆی لـە خـۆیدا دەریـای موعجیزاتـە و موعجیـزەی هـەرە گـەورەی پێغەمبـەرە ﷺ، "پێغەمبـەرێتی"ی حـەزرەت و، "یـەکتایی" خـواوەنـد بـە جوانـی دەچەسپێنێت و، ئـەوەندە بەڵگـەی زۆر و زەبـەندەش لەسـەر ئـەم مەسـەلانە دەردەخـات و دەهێنێتەوە، کە ئیتر پێویست بە هیچ بەڵگەیەکی تر نامێنێتەوە، وا ئێمەش لێرەدا ئامـاژە بـۆ پێناسەکەی دەکەین و، پاشان پەنجە بۆ چـەند بریسـکەیەکی ئیعجازەکـەی درێـژ دەکـەین، لەوانەی کە هەندێ کەس پرسیاریان لە بارەوە دەکەن:

ئەگەر دەڵێیت: قورئان چییە؟

لە وەڵامدا پێت دەوترێت:

قورئان سەرگوزەشتەی ئەزەلیی ئەم بوونەوەرانەیە و، وەرگێڕی ئەبەدیی ئەو زمانانەی بوونەوەرانــە کــە ئایەتــە تەکوینی‌یــەکانی گــەردوون دەخوێننــەوە و، موفەســـیر و ڕوونکەرەوەی کتێبی جیهانە.. هەروەها دەرخەر و ئاشکراکەری ئەو گەنجینە پەنهانانەی ناوەکانە کە لـە نێــوان زەوی و ئاسمانــەکاندا شــاررراونەتەوە.. هــەروەها کلیلێکـە بـۆ کردنەوەی ڕاستیی ئەو کاروبارانـەی کە لـە نـاوەندی دێڕەکـانی ڕووداوەکـاندا حەشـار دراون.. هـەروەها زمـانی جیـهانی پەنهانـە لـە جیــهانی بیــنراودا.. هـەروەها گەنجینـەی گفتوگۆ ئەزەلی‌یە پـاك و بێ‌گـەرد و، ئاوڕدانـەوە میهرەبانی‌یــە ئەبەدی‌یـەکانی خوایـە.. هـەروەها بناغـە و نەخشـە و ئـەندازە و خـۆری ئـەم جیهانـە مەعنەوی‌یـە ئیسـلامی‌یەیە.. هەروەها نەخشەی جیــهانی ئەودنیایـە.. هـەروەها وتەیەکی ڕوونکـەرەوە و، تەفسیرێکی ئاشکرا و وتەیەکی ڕوون و، بەڵگەیـەکی یەکلایی کـەرەوەی توندوتۆڵ و تـەرجومانێکی ڕووناکی زات و سیفات و نـاو و کاروبارەکـانی خواوەنـدە.. هـەروەها پـەروەردەکاری جیــهانی مرۆڤایەتی‌یــە و.. وەك ئــاو و ڕوونــاکیش وایــە بــۆ مرۆڤایــەتیی گــەورە کــە ئیسلامەتی‌یە.. هەروەها وەك دانایی ڕاستەقینەیە بۆ جۆر و ڕەگەزی مـرۆڤ، ڕابـەر و ڕێ پیشاندەریشیانە بۆ ئەو شتانەی کە مرۆڤیان لە پێناودا دروست کراوە.. هـەروەها قورئـان وەك کتێبی شەریعەتە بۆ مرۆڤ، کتێبی دانستیشە.. هەروەك کتێبـی دوعـا و بەندایەتی‌یـە، بە هەمان جۆر کتێبی فەرمان و بانگەوازیشە.. هەروەك کتێبی زیکرە، کتێبـی فیکریشـە.. هەروەك تەنها یەك کتێبە، بەڵام لە بەرامبەر پێویستی‌یە مەعنەوی‌یـەکانی مرۆڤەوە چەندین کتێبی تێدایە.. هەروەها ئەم قورئانە وەك مەنزلێکی پیرۆزی پڕ لــە نامـە و کتێـب وایـە، بە ڕادەیەك کە بۆ مەشرەبی هەر یەکە لە ئـەهلی مەشـەرەبە جۆراوجۆرەکـان و ڕێبـازی هـەر یەکـە لـە خـاوەنی ڕێبــازە جیاجیاکــان، لــە ئــەولیا و صیدیقــان و خواناســان و زانـا لێکۆڵەرەکان، بۆ هەر یەك لەمانە، نامەیەکی پیشان داوە کە شیاوی چێژی مەشرەبەکەی ئەو بێت و، ئەو مەشرەبەی پێ ڕووناك ببێتەوە و لەگەڵ ڕێڕەوی ڕێبازەکەیدا بگونجێــت، بە ڕادەیەك کە دەڵێی ئەم قورئانە لە کۆمەڵە نامەیەك پێکهاتووە!

◆ سـەیری ڕوونکردنـەوەی بریسـکانەوەی ئیعجـاز بکـە لــە دووپــات کردنــەوەکانی قورئاندا، کە نـەفامان، بـە خـەیاڵی خۆیـان، بـە ناتـەواویی لـە قەڵـەم دەدەن لـە ڕەوانبێژیی قورئاندا:

بزانـە کـە لەبـەر ئـەوەی قورئـان کتێبی زیکــر و دوعــا و بانگــەوازە، ئــەوا دووپـات بوونەوەی جوانتر و ڕەوانتر و تەنانەت پێویستترە. کەواتـە بـەو جـۆرە نی‌یـە کـە نـەفامان و

کەسانی بیر کورت گومان دەبەن. چونکە زیکر دووپات دەبێتەوە و، دوعا دەوترێتەوە و بانگەوازیش جەختی لەسەر دەکرێتەوە، ئەمەش لەبەر ئەوەی کە دووپات بوونەوەی زیکر ڕووناکی دەبەخشێت و، بە وتنەوەی دوعا و دووپات بوونەوەی بانگەوازیش، دوعاکە جێگیر دەبێت و بانگەوازەکەش جەختی لەسەر دەکرێت.

جا لەبەر ئەوەی کە قورئان دەرمان و شیفای هەموو کەسێکە لە هەموو کاتێکدا و، هەموو کەسێکیش لە هەموو کاتێکدا بۆی نالوێت کە هەموو قورئان بخوێنێتەوە، ئەوا خواوەندی دانای میهرەبان زۆربەی مەبەستەکانی قورئانی لە زۆر سوورەتدا، بە تایبەت لە سوورەتە درێژەکاندا، داناوە. بە ڕادەیەك کە هەریەك لەو سوورەتانە وەك قورئانێکی بچووکی لێ هاتووە و، بەم جۆرە ڕێگای بۆ هەموو کەسێك ئاسان کردووە بێ ئەوەی کەس بێبەش بکات. لەبەر ئەوە، باسی "تەوحید" و "حەشر" و چیرۆکی "حەزرەتی مووسا"ی - درووودی لەسەر بێت - دووپات کردووەتەوە.

پاشان بزانە! هەروەك پێویستییەکانی لەش، بەپێی کات دەگۆڕێن و جیاجیان، هەر بەو جۆرەش پێویستییە مەعنەوییەکانی مرۆڤ کاتەکانیان جیاجیایە. ئەوەتا پێویستیی مەعنەویی مرۆڤیش بۆ بەشێکیان بە وێنەی پێویستیی لەش وایە بۆ "هەوا" و لە هەموو چرکەیەکدایە وەك "هو الله" بۆ ڕۆح و، بۆ بەشێکی تر لە هەموو کاتێکدایە وەك "بسم الله".. ئیتر بەم جۆرە ئەوانی تریش بۆ خۆت لێك بدەرەوە.

کەواتە دووپات بوونەوەی ئایەت و وشەکان بۆ دەرخستنی دووپات بوونەوەی پێویستییە و، ئاماژەیە بۆ زۆری و توندیی ئەو پێویستییە، هەروەها بۆ بێدارکردنەوە و لەخەو هەڵساندنی دەماری پێویستییە و، بۆ شەوق دروستکردنی مرۆڤە بۆ ئەو پێویستییە و، بۆ جووڵاندنی ئیشتیهای پێویستییە سەبارەت بەو خۆراکە مەعنەوییانە.

بزانە کە: قورئان دامەزرێنەری ئەم ئایینە گەورە و توندوتۆڵە و بنیاتنەری بنچینەکانیەتی. هەروەها بناغەکانی ئەم جیهانە ئیسلامییەیە و، هەڵگێڕ و ئاڵوگۆڕکەری لایەنە کۆمەڵایەتییەکانی ژیانی گرۆی مرۆڤە و، وەڵامی گشت پرسیارە دووپاتبووەکانی سەرجەم چین و توێژە جیاجیاکانی گرۆی مرۆڤی تێدایە کە چ بە زمانی دەم و چ بە زمانی حاڵ دەیانکەن. خۆ دووپات کردنەوەش کارێکی گەلێ پێویستە بۆ "دامەزرێنەر"، تاکو ئەوەی دایدەمەزرێنێت جێگیری بکات و.. پێویستی بە وتنەوەی یەك لە دوای یەك هەیە، تاکو ئەو شتەی مەبەستیەتی جەختی لەسەر بکات و پشتی بگرێت.

بزانە! کە قورئان لە بارەی چەند کێشەیەکی گەورەوە دەدوێت و، دڵان بانگ دەکات کە باوەڕیان پێ بکەن و.. چەند ڕاستییەکی وردیش ڕوون دەکاتەوە و داوا لە ژیرییەکان دەکات کە بیانزانن. کەواتە بۆ ئەوەی ئەم کێشانە لەناو دڵاندا دابمەزرێنرێن و لە بیری زۆربەی خەڵکیشدا جێگیر بکرێن، پێویستە لە چەند شێوە و شێوازێکی جیاجیادا دووپات بکرێنەوە.

ئنجا بزانە کە هەموو ئایەتێکی قورئان بەر و پشت و سنوور و هەڵاتگە(مطلـــع)ی خۆی هەیە و، هەر چیرۆکێکیش چەندین حوکم و سوود و مەبەست و ڕووی تێدایە. دەبینیت لە جێگایەکدا لەبەر یەکێك لەو ڕووانە باس دەکرێت، بەڵام لە جێگایەکی تردا لەبەر ڕوویەکی تر، لە سوورەتێکدا لەبەر یەکێك لەو مەبەستانە باس دەکرێت، کەچی لە سوورەتێکی تردا لەبەر مەبەستێکی تر. کەواتە دووپاتبوونەوەکە، تەنها لە ڕواڵەتدایە.

* سەبارەت بەوەش کە قورئان باسی هەندێ بابەت و مەسەلەی گەردوونی بە کورتی و پوختی دەکات و، لە هەندێکی تریدا بە شێوەیەکی تەماوی دەدوێت، لە ڕاستیدا ئەم کارەی قورئان، بریسکەیەکی درەوشانەوەی ئیعجازە و، ئەهلی ئیلحاد بە هەڵەدا چوون کە بە وەهمی خۆیان ئەمەیان بە نەنگی لە قورئاندا داناوە و، کردوویانە بە جێی ڕەخنەیان.

◆ ئەگەر دەڵێیت:

بۆچی قورئان وەکو فەلسەفە و حیکمەت لە بارەی بوونەوەرانەوە نادوێت و، هەندێ مەسەلە بە کورتی باس دەکات و، هەندێکی تریشیان بە شێوازێك باس دەکات کە لەگەڵ هەست و بیری زۆرینەی خەڵکیدا بگونجێت و، بیریان ماندوو ناکات و ئازاریان نادات. بەڵکو لە ڕواڵەتدا زۆر بە ڕەوانی و ئاسایی باسیان دەکات؟

لە وەڵامدا دەڵێین:

چونکە فەلسەفە لە ڕێی حەق لایداوە و ڕێی لێ ون بووە!

دیارە بە حەتمی لەو دەرس و وتانەی پێشوو تێ گەیشتیت لەوەی کە: قورئانی پیرۆز کاتێ باسی بوونەوەران دەکات، بۆ ئەوە باسیان دەکات کە بیانکات بە بەڵگە لەسەر زات و سیفات و ناوە جوانەکانی خوای گەورە. واتە: ناوەڕۆك و واتاکانی کتێبی گەورەی گەردوون لە خەڵك تێدەگەیەنێت، تاکو بەدیهێنەری گەردوونیان پێ بناسێنێت. بەو واتایەی کە قورئانی پیرۆز "بوونەوەران" لە پێناوی بەدیهێنەرەکەیاندا

بەکار دەهێنێت، نەك لە پێناوی خودی ئەو بەدیهێنراوانەدا! ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە قورئان لە قسە و گوفتاریدا ڕوو لە جەماوەر دەکات.

کەواتە مادەم قورئان لە باسەکانیدا بوونەوەران بۆ ئەوە بەکار دەهێنێت کە بیانکات بە بەڵگە لەسەر بەدیهێنەریان، ئەوا مەرجی "بەڵگە" ئەوەیە کە لە بەرچاوی جەماوەردا لە "ئەنجام"ەکەی ڕوون و ئاشکراتر بێت.

پاشان مادەم قورئان ڕابەرە، ئەوا بەلاغەتی ڕابەرایەتی کردن لەوەدایە کە لەگەڵ بیرکردنەوە و ڕوانینی عەوام(زۆرینە)ی خەڵکیدا بڕوات و، هەستەکانیان ڕەچاو بکات و، بێزاری لە بیری جەماوەردا لابات، تاکو ڕوانینیان بە بێهوودە و بێ سوود گرفتاری بێزاری و نەشازی نەبێت و، بیرکردنەوەشیان چەواشە نەکات و، هەستیان - بە بێ هیچ سوودێك - پەرتەوازە نەبێت..

کەواتە ڕەوانترین گوفتارێك ئاراستەی ئەوان بکرێت و، باشترین ڕێنمایی بۆیان ئەوەیە کە ئاشکرا و ئاسان و کورت بێت، تاکو بە ئاسانی لێی تێبگەن و لێی بێزار نەبن و، لەو شتانەدا کە ئەوان پێویستیان بە درێژەپێدانی نییە، ئەم بە کورتی بۆیان باس بکات و، بۆ شتە وردەکانیش نموونە بهێنێتەوە، تاکو بەم کارە لە تێگەیشتنی ئەوان نزیکیان بخاتەوە.

جا لەبەر ئەوەی کە قورئان ڕابەرە بۆ هەموو چینەکانی مرۆڤایەتی، ئەوا بەلاغەتی ڕابەرایەتی وا پێویست دەکات کە شتێك باس نەکات زۆربەی خەڵك بخاتە هەڵەکاری و سەرپێچی کردنەوە سەبارەت بەو شتانەی کە بە گوێرەی ڕواڵەتبینیی خۆیان بە بەدیهیی دەزانن و، ئەو شتە هەست پێکراو و باوانەی ناو ئەوان - بە بێ هیچ پێویست کردنێك بە گۆڕین - نەگۆڕڕێن و، ئەو شتانەش کە ئەوان لە کار و فەرمانبەری و ئەرکە سەرەکییەکەیاندا پێویستیان پێیان نییە، ئەم هەر باسیان نەکات، یان ئەگەر باسیشی کردن، بە پوختی لە بارەیانەوە بدوێت..

بۆ نموونە:

قورئان باسی "خۆر" دەکات، بەڵام نەك لەبەر خۆر خۆی و چییەتییەکەی، بەڵکو لەبەر ئەو کەسەی کە ڕووناکی کردووەتەوە و کردوویەتی بە چرا و، لەبارەی کارمەندییەکەی خۆرەوە دەدوێت کە لەوەدایە بووە بە تەوەرەیەك بۆ دەرخستنی سنعەتی کردگار و ڕێکوپێکیی بەدیهێنراوان. خۆ ڕێکخستن و ڕێکوپێکیش بریتین لە چەند ئاوێنەیەك کە بەدیهێنەری مەزنمان پێ دەناسێنن.

کەواتە قورئان بە پیشاندانی ڕێکوپێکی لە تان و پۆی چنینی بەدیهێنراواندا، کەمالاتی بەدیهێنەری دانا و زانامان پێ دەناسێنێت و، کە دەفەرموێ: ﴿والشَّمْسُ تجري﴾ (يس:٣٨) تێمان دەگەیەنێت و بێدارمان دەکاتەوە بۆ هەلسوکەوتەکانی توانستی گەورەی خواوەند لە جیاوازیی نێوان شەو و ڕۆژ و، یەك لە دوای یەك هاتنی هاوین و زستاندا. بەم سەرنج ڕاکێشانەش گوێبیست بۆ گەورەیی دەستەلات و توانای کردگار و یەکتایی لە پەروەردگاریەکەی خوادا بێدار دەکاتەوە. جا ئیتر حەقیقەتی هاتوچۆی خۆر هەرچۆن و بە هەر شێوەیەك بێت، هیچ کارێك ناکاتە سەر مەبەستەکەی قورئان، کە بریتی‌یە لە پیشاندان و دەرخستنی ئەو ڕێکخستنە دیار و چنراوە(منسوج)ی کە لە کاروباری خۆردا هەیە.

هەروەها دەفەرموێ: ﴿وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِراجاً﴾ (نوح:١٦)..

کە قورئان وشەی: "سراج" لەم دەستەواژەیەدا بەکاردەهێنێت، جیهان لە شێوەی کۆشکێکدا دەردەخات و، کەرەسەکانی ناو جیهانیش لە شێوەی پێداویستی‌یەکانی ناو ئەو کۆشکەدا پیشان دەدات و، شتە ڕازاوەکان و خۆراکەکانی ناویشی بە هی دانیشتووان و میوانەکانی ناو ئەو کۆشکە لە قەلەم دەدات و، لەو دەربڕینەدا وا لە مرۆڤ دەکات کە هەست بکات و پەی بەوە ببات کە دەستێکی ڕەنگین و سەخاوەتمەند و میهرەبان بۆ میوانەکان و خزمەتگوزارەکانی ناو ئەو کۆشکە ئامادەی کردوون. "خۆر"یش لەو کۆشکەدا بریتی‌یە لە کار پێسپێرراوێکی بەردەست و چرایەکی ڕووناککەرەوە.

کەواتە بەکارهێنانی وشەی "سراج" لەم گوزارشتەدا، مرۆڤ بۆ بەزەیی و میهرەبانیی بەدیهێنەر لە نێوان گەورەیی پەروەردگاریتی‌یەکەیدا بێدار دەکاتەوە و، مرۆڤیش لە چاکەکاری‌یەکانی ئەو خواوەندە لە نێوان فراوانیی میهرەبانی‌یەکەیدا تێدەگەیەنێت و، وایان لێ دەکات کە هەست بەو سەخاوەتمەندی‌یانەی خواوەند بکەن کە لە گەورەیی پادشایی‌یەکەیدا هەیە.

ئنجا ئێستا گوێ لەو مرۆڤە فەلسەفی‌یە زۆربلێ‌یە ڕابگرە، بزانە لە بارەی خۆرەوە چی دەلێت ؟

ئەوەتا دەلێت :

(خۆر پارچەیەکی زەبەلاحی تەواوەی ئاگرە و، هەر لە جێی خۆی بە دەوری خۆیدا دەخولێتەوە و، چەند پزیسکێکی لێ جیا بووەتەوە، کە بریتین لە زەوی‌یەکەمان و

هەسارە گەڕۆکەکانی تر. جا ئەم قەبارە گەورە و جیاجیانەش، کە یەکجار زەبەلاحن، گەورەیی‌یان ئەوەندەیە و.. ماهییەتیان ئەوەیە).

جا بڕوانە ئەم مەسەلەیە جگە لە سەرسووڕمان و واق وڕمان چ سوودێکی پێ گەیاندیت؟

خۆ نە کەمالێکی زانستی و، نە چێژێکی ڕۆحی و، نە ئامانجێکی ئادەمی‌یانە و، نە سوودێکی ئایینیی پێ نەگەیاندیت..

لەمەوە قیاس و بەراوردی مەسەلەکانی تریش بکە، تاکو نرخ و بەهای ئەو مەسەلە فەلسەفی‌یانە بزانیت کە بە ڕواڵەت شتێکی ڕازاوەن، کەچی لە ڕاستی‌دا ناوەڕۆکەکەیان نەزانی‌یەکی خاڵی و بەتاڵە!

کەواتە با زرق و برقە ڕواڵەتی‌یەکەی فەلسەفە لە خشتەت نەبات و، هەرگیز پشت لە ڕوونکردنەوەکانی قورئانی خاوەن ئیعجاز هەڵنەکەیت.

اللّهم اجعل القرآن شفاءً – لنا ولكاتبه وأمثاله – من كل داء ومؤنساً لنا ولهم في حياتنا وبعد موتنا، وفي الدنيا قريناً، وفي القبر مونساً، وفي القيامة شفيعاً، وعلى الصراط نوراً، ومن النار ستراً وحجاباً، وفي الجنة رفيقاً، والى الخيرات كلها دليلاً وإماماً، بفضلك وجودك وكرمك ورحمتك يا أكرم الأكرمين ويا أرحم الراحمين. آمين.

اللّهم صلّ وسلم على مَن أُنزل عليه الفرقان الحكيم وعلى آله وصحبه أجمعين. آمين. آمين.

بێداری:

لەو چل جۆرانەی ئیعجازی قورئان پازدە جۆرمان لە "مەسنەویی نووری"دا باس کردووە، لە شەش دڵۆپی نمی چوارەم، بە تایبەت لە شەش سەرنجە وردەکانی دڵۆپی چوارەمدا. لەبەر ئەوە لێرەدا بە کورتی باسمان کردن. جا هەر کەسێك دەیەوێت بە درێژی ئاگادار بێت، با سەرێك لەوێ بدات.

الباقي هو الباقي

سەعیدی نوورسی

پاشکۆی وتەی نۆزدەهەم و سی و یەکەم

موعجیزەی لەت بوونی مانگ

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿إِقْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ ❁ وإِنْ يَرَوْا آيَةً يُعْرِضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُسْتَمِرٌّ﴾

(القمر:١-٢)

چەند فەیلەسووفێکی ماددی و ئەوانەش کە کوێرانە چاویان لێ دەکەن، دەیانەوێت پەردە بەسەر ڕووی موعجیزەی "لەت بوونی مانگ"دا، کە وەك مانگی چواردە دەدرەوشێتەوە، بگێڕن و لە بەرچاودا لایبەن. ئەوەتا چەند وەهمێکی هەڵە و دوور لە ڕاستی لە بارەیەوە بڵاو دەکەنەوە و دەڵێن: (ئەگەر موعجیزەی لەت بوونی مانگ لە ڕاستیدا ڕووی بدایە، ئەوا سەرانسەری جیهان دەیزانی و، هەموو کتێبەکانی مێژوویش باسیان دەکرد)!

وەڵام:

موعجیزەی لەت بوونی مانگ لە بەردەم کۆمەڵێکدا ڕووی داوە کە دەعوای پێغەمبەرێتیی پێغەمبەریان ﷺ بیست و ئینکارییان کرد، ئەم موعجیزەیەش بۆ چەسپاندنی ئەو دەعوایە ڕووی داوە. ڕوودانەکەشی لە شەودا و لە کاتێکدا کە خەڵکی بێ ئاگابوون و بە شێوەیەکی کاتیش بووە. ئەمە سەرەڕای ئەوەی کە جیاوازیی هەڵاتگەکان(مطالع) و پەڵە هەور و، هۆکارەکانی تری جگە لەمانەش، ڕێ لە بینینی مانگ دەگرن. شتێکی ئاشکرایشە کە هۆکارە شارستانییەکانی نوێ و کاروباری ڕوانین و سەیرکردنی بۆشایی ئاسمان، وەك ئێستا، باو نەبووە.

کەواتە مەرج نییە کە هەرچی کەس هەیە لە هەموو جێگایەکدا ئەم لەت بوونەی مانگ ببینێت و، ئەم ڕووداوەش بچێتە ناو کتێبەکانی مێژووەوە!

ئێستا لە نێوان چەندین خاڵی زۆردا گوێ بۆ پێنج خاڵ ڕابگرە، کە گوێت ڕاگرت، ئەوا پشت بەخوا، هەموو ئەو پەڵە هەورە وەهمییانەی کە لەسەر ڕووی ئەم موعجیزەیە کەڵەکە بوون، دەڕەوێنەوە:

● **خاڵی یەکەم:**

سەرسەختی و ملـنـەدانی کافـرانی ئـەو کاتـە - بـەپێی هـەواڵی مێـژوو - شـتێکی بەناوبانگ و زانراوە. جـا کاتێ کـە قـورئــانی پـیرۆز ئــەم مـوعـــجیزەیەی بـە ئایـەتی: ﴿**وانشَقَّ القمر**﴾ ڕاگەیاند و، دەنگدانەوەی ئەم ئایەتەش بە هەموو لایەکدا بڵاو بووەوە، هیچ کام لەو کافرانەی کە باوەڕیان بە قورئان نـەدەکرد، نـەیانتوانی و پڕ کێشیی ئـەوەیان نـەکرد کـە ئـەم ئایەتـە بـە درۆ بخەنـەوە، واتـە: بڵێـن: درۆیـە، ڕووداوی وا ڕووی نـەداوە. چونکە ئەگەر لە ڕاستی‌دا ئەو موعجیزەیە ڕووی نەدایە و، شتێکی چەسپاو نەبوایە لایـان، ئەوا بە توندی بۆ بەدرۆخستنەوەی و بەتاڵکردنـەوەی دەعـوای پێغەمبـەریێتیی پێغەمبەر ﷺ ڕادەپەڕین. خـۆ ئـەوەتا هـەموو کتێبـەکانی مێـژوو بگـەڕێ، هیچ‌کامیـان چ قسـەیەکی کافرانی سەبارەت بە ئینکاری کردنی لـەت بوونـی مـانگ نـەقڵ نـەکردووە، مەگـەر ئـەوە نەبێ کە قورئان خۆی لە ئایەتی: ﴿**ویقولوا سحرٌ مستمر**﴾دا ڕوونی کردووەتەوە. ئـەویش بریتی‌یە لەوەی کە: ئەو کافرانەی ئەم موعجیزەیـان بـە چـاوی خۆیـان دی، وتیـان: "ئەمـە سیحرە" کەواتە با چەند کەسێك بڕۆن بۆ شوێنانی تر و بپرسن ئایا خەڵکی ئەو شوێنانەش ئەمەیان دیوە یان نا؟ کە ڕۆژ بووەوە لە "یەمەن" و شوێنانی ترەوە کاروان گەیشـتە ئـەوێ، کافرەکانیش هەواڵی ئەمـەیان لـێ پرسـین، ئـەوانیش وتیـان: بـەڵێ، ئەمـەمان دیـوە. ئنجـا کافرەکان وتیان: (سیحری هەتیوەکەی ئەبوو تالیب گەیشتووەتە ئاسمانیش)!

● **خاڵی دووهەم:**

زۆربەی پێشـەوایانی زانسـتی کـەلام، وەك سـەعدی تـەفتازانی، وتوویانـە: (ڕوودانـی لـەت بوونـی مـــانگ موتـەواتیرە، وەك هـەڵقوڵانی ئـاو لـە نێـوان پەنجـە پیرۆزەکـانی و تێراوبوونی سـوپایەکی تـەواو لـەو ئـاوە و، وەك گریـان و بێ‌تاقـەتیی بنەدارەکـەی نـاو مزگەوت لە دووریی پێغەمبەر ﷺ کە لە کاتی خوتبەدا پاڵی پێوە دەدایـەوە و، کـە ئەمـەش کۆمەڵی ناو مزگەوت هەموویان گوێیان لـێ بوو.. واتە: ئـەم ڕووداوە کۆمـەڵێکی زۆر لـە کۆمـەڵێکی زۆرەوە، کـە هـەرگیز ناگونجێ لەسـەر درۆ یـەکیان گرتبێـت، دەمـاودەم هێناویانـە و بـەم جۆرە بـە ئێمـەش گەیشـتووە. کەواتـە ڕووداوەکـە موتـەواتیری قـەتعی و بێ‌گومانە، وەك گومان نەبوون لـە هـەواڵی دەرکـەوتنی ئەسـتێرەیەکی کلکـدار لـە پێـش هەزار ساڵدا و، بوونی دوورگەی: سەرەندیب، هەرچەندەش نەماندیوە).

بەم جـۆرە بـۆت دەركـەوت كـە وورووژاندنـی گومـان لـە دەوری ئـەم مەسـەلە بـێ گومانە و هاوچەشنی ئەمەدا كە بە چاو دەبینرێن، لە نەفامی و بێعەقڵی بەولاوە هیچی تـر نی‌یە.

چونكە لەم مەسەلانەدا ئەوەندە بەسە كە بزانرێت یەكێكە لە گونجاوەكان(الممكنـات) نەك لە نەگونجاوەكان(المستحیلات). خۆ لەت بوونی مانگیش شتێكی گونجـاوە و وەكـو ئەوە وایە كە چیایەك بە تەقینەوەی گڕكانێك لەت ببێت.

● **خاڵی سێهەم:**

موعجیزە بـۆ ئـەوە پیشـان دەدرێـت كـە ئەوانـەی ئینكـاریی پێغەمبـەرێتیی پێغەمبـەر ﷺ دەكەن، قەناعەت بە پێغەمبەرێتی‌یەكەی بكەن، نەك بۆ ئەوەی ناچاریان بكات ئیمـانی پـێ بهێنن! كەواتە هـەر هێنـدە پێویستە كە ئـەو موعجیزەیـە پیشـانی ئەوانـە بدرێـت دەعـوای پێغەمبـەرێتیان بیستووە، بـەو ئەندازەیـەی كـە بیانگەیەنێتـە دڵنیـایی و قەناعـەتی تـەواو لـە ڕاستیی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەردا ﷺ.

بەڵام دەرخستنی ئەو موعجیزەیە لە هەموو جێگایـەكدا و بـە ڕوونـی، بـە جۆرێـك كـە خەڵكی ناچار بكات بۆ ئیمان هێنان و ملكەچ كردن، ئەم كارە، شـتێكە دژی حیكمـەتی خواوەندی دانای شـكۆمەندە و پێچەوانـەی نـهێنیی "تـەكلیف"ە كە خـوا لـە بەندەكانی دەكات. چونكە نهێنیی ئەو تەكلیفەی خواوەند داخوازی ئەوەیە كـە دەرفـەت بـە ژیریـی مرۆڤ بدات و "ویست" و "ئیختیار"ی لـێ دانەماڵێت!

خۆ ئەگەر خواوەنـدی بەدیهێنـەر موعجیـزەی لـەت بوونـی مـانگی بـۆ مـاوەی دوو سـەعات بهێشـتایەتەوە و پیشـانی هەموو جیهانی بدایە و بچوایەتە ناو كتێبەكانی مێـژوو ـ وەك فەیلەسووفەكان دەیانەوێت ـ ئەوا ئـەو كاتـە كـافران دەیـانوت: ئەمـە دیاردەیـەكی گـەردوونیی ئاسـایی‌یە و، ئیـتر ئـەو كاتـە نـەدەبوو بـە بەڵگـە لەسـەر ڕاستیی پێغەمبـەرێتیی پێغەمبـەر ﷺ و بـە موعجیزەیـەكی تایبـەتیی پێغـەمبەری مـەزن ﷺ دانـەدەنرا، یـان دەبـووە موعجیزەیەكی بەدیهیی وا كە عەقڵی ناچار دەكرد باوەڕ بهێنێت و ئیختیار و ویستی لـێ دەسـەندەوە و ئـەو كاتـەش ڕۆحـە نزمـە خەڵووزئاسـا بێنرخـەكانی وەك هـی ئەبووجـەهل لەگەڵ ڕۆحە پاك و بەرز و ئەڵماسئاساكانی وەك هی حەزرەتی ئەبووبەكری صیدديـق ـ خوای لـێ ڕازی بێـت ـ یەكسـان دەبـوون! واتـە ئـەو كاتـە نـهێنیی تـەكلیفی خـوا لـە بەندەكانی، لەناودەچوو.

لەبەر ئەوە، ئەم موعجیزەیە بە شێوەیەكی كاتی و، لە شەودا و، لـە كـاتی بێ ئاگـایی‌دا ڕووی داوە و، جیاوازیی هەڵاتگەكان و، هەور و شتی تریش بـوون بـە پەردە و ڕێیـان لەوە گرتووە كە هەموو خەڵكی بیبینن. لەبەر ئەوانەیـە كـە ئـەم موعجیزەیـە نەڕۆشتووەتە ناو كتێبەكانی مێژووەوە.

● **خاڵی چوارەم:**

ئەم موعجیزەیە كە لە شەودا و، بە شێوەیەكی كاتی و، لە وەختی بێ ئاگـایی‌دا ڕووی داوە، دیارە بێ هیچ گومانێك هـەموو كەسێك لـە هـەموو جێگایـەكدا نـایبینێت. بـەڵكو ئەگەر هەندێ كەسیش بیبینێت، باوەڕ بە چاوی خۆی ناكات! خۆ ئەگەر باوەڕیشـی پـێ بكات، ئەوا ڕووداوێكی وا كە لە دەمی یەك كەسەوە بگێڕرێتەوە، لە لای مێـژوو بایـەخی پێ نادرێت.

زانا لێكۆڵەرەكان ئەو زیادەیەیان ڕەتداوەتەوە كە لە ڕیوایەتی ئـەم موعجیزەیـەدا زیـاد كـراوە كـە گوایـا: (دوای لـەت بـوون، مـانگ هاتووەتـە سـەرزەوی)! ئـەو زانایانــە ئــەم زیادەیەیان لە لا نەچەسپاوە و فەرموویانە: لەوانەیە هـەندێ لـە مونافیقـان ئەمـەیان لەسـەر ڕیوایەتەكە زیاد كردبێت تاكو بایـەخ بـۆ هـەموو ڕیوایەتەكـە نـەهێڵن و، نـرخ و بەهایشـی دابگرنە خوارەوە!

ئنجا دەبێ بزانین لەو كاتەدا كە موعجیزەكە ڕووی داوە، پەڵە هەوری نـەزانی ڕووی ئاسمانی ئینگلتەرای داپۆشیبوو، كاتیش لە ئیسپانیا لە خۆرئاوابووندا بوو، ئـەمریكاش لـە ڕۆژی ڕوونـاكدا بـوون و، لـە چین و ژاپۆنیـش تـازە بەرەبـەیان سـەری دەرهێنـابوو، لـە وڵاتەكانی تریشدا چەند ڕێگرێكی تر هەبوون لە ڕێی بینینی ئەم موعجیزەیەدا، كەواتە ئەم موعجیزەیەیان تێدا نابینرێت!

جا كە ئەمەت زانی، ئنجـا سـەرنج لـە قسـەی ئـەو كەسـە بـدە كـە دەڵێـت: (مێـژووی ئینگلتەرا و چین و ژاپۆن و ئەمریكا و وڵاتانی تری وەك ئەوان، ئەم ڕووداوە باس نـاكـەن، كەواتە ڕووی نەداوە)!

ئەمە چ چەنەبازی‌یەكە ئەوانە دەیكەن؟!

دەسا زەرەرمەندی و ڕسوایی بۆ ئەوانەی كە بە پاشخوانی ئەوروپا دەژین!

● **خاڵی پێنجەم:**

"لـەت بوونـی مـانگ" ڕووداوێـك نی‌یـە كـە هـەر لـە خۆیـەوە و لەسـەر بناغـەی چـەند هۆكارێكی سروشتی و لە ڕێگای ڕێكەوتەوە ڕووی دابێت. نەخێر.. بـەڵكو بەدیهێنـەری

دانا - کە پەروەردگاری خۆر و مانگە - ئەم ڕووداوەی بەسەر مانگدا هێناوە و کردوویەتی بە ڕووداوێکی بازدەر بەسەر هەموو یاسا گەردوونییەکاندا، لە پێناوی تەسدیق کردنی پێغەمبەرێتیی پێغەمبەرە خۆشەویستەکەیدا ﷺ و، بۆ ئەوەی کە دەری بخات بانگەوازی ئەم پێغەمبەرە ﷺ بانگەوازێکی ڕاستە. کەواتە خواوەندی گەورە بەپێی دانایی و، داخوازیی نهێنیی ڕێنمایی و تەکلیف و، حیکمەتی ڕاگەیاندنی پەیامەکانی خۆی کە پێغەمبەر ﷺ ڕایاندەگەیەنێت، ئەو موعجیزەیەی پیشان داوە و، بۆ ئەوەی بیانووی ئەو کەسانەش ببڕێت کە موعجیزەکەیان دیوە.. لە هەمان کاتیشدا خواوەند بەپێی خواستی حیکمەت و ویستی خۆی، ئەم موعجیزەیەی پیشانی دانیشتووانی شوێنەکانی تری جیهان نەداوە، لەو شوێنانەی کە بانگەوازی پێغەمبەرەکەی خوایان پێ نەگەیشتووە و، بە پەڵە هەور و جیاوازیی هەڵاتگەکان و مانگ هەڵنەهاتن یان خۆر هەڵهاتن لە هەندێ وڵاتدا و بوونی ڕۆژ لە هەندێکی تردا و خۆرئاوابوون لە غەیری ئەواندا، بەمانە و غەیری ئەمانە لەو هۆکارانەی کە دەبنە هۆی نەبینینی مانگ، ئەو موعجیزەیەی پێش چاوی ئەوان نەخستووە.

جا ئەگەر ئەو موعجیزەیە پیشانی هەموو خەڵکی جیهان بدرایە، ئەوا یان: لە ئەنجامی ئیشارەتی پێغەمبەری مەزنەوە ﷺ و بۆ مەبەستی دەرخستنی موعجیزە پێغەمبەرانەکەی پیشانیان دەدرا، دیارە ئەو کاتە دەبوو بە شتێکی بەدیهی و خەڵکی ناچار دەبوون باوەڕی پێ بکەن. واتە "ویست" و "ئیختیار"یان لێ دەسەندرایەوە و نهێنیی تەکلیف تیا دەچوو. لە کاتێکدا کە ئیمان پارێزگاری لە سەربەستیی "عەقڵ" دەکات و نایەوێت ویست و ئیختیاری لێ داماڵێت.. یان: وەك ڕووداوێکی ئاسمانیی ڕووت پیشانیان دەدرا، ئەو کاتەش پەیوەندیی بە پێغەمبەرێتیی پێغەمبەرەوە ﷺ دەپچڕا و، هیچ تایبەتکارییەکی تێدا نەدەما.

بە کورتی:

هیچ دوودڵییەك لە ڕوودانی "لەت بوونی مانگ"دا نییە و، بە جۆرێکی بێ گومان بۆمان چەسپا. وا ئێستاش دوای ئەمە، لە نێوان بەڵگە بێ گومان و زۆرەکاندا بە شەش بەڵگە[1] ئاماژە بۆ ڕوودانی ئەم موعجیزەیە دەکەین، کە ئەمانەن:

---

(١) واتە شەش بەڵگەی توندوتۆڵی بێ گومان لە نێوان شەش جۆر یەکدەنگیدا هەن لەسەر ڕوودانی لەت بوونی مانگ. بەڵام بەداخەوە لەم مەقامەدا مافی خۆیمان نەداوە و بە کورتی مایەوە. (دانەر)

* یەکدەنگیی هەموو هاوەڵە دادوەرەکانی پێغەمبەر ﷺ.

* یەکگرتنی زانایانی لێکۆڵەر و تەفسیرنووسان، کاتێك کە تەفسیری ئایەتی: ﴿وانشق القمر﴾یان کردووە.

* زانا ڕاستگۆکانی "فەرموودە" لە ڕیوایەتەکانیاندا ڕوودانی ئەم موعجیزەیەیان بە چەندین سەنەد و ڕێگای جیاجیا نەقڵ کردووە(١).

* شایەتیدانی هەموو ئەهلی "کەشف" و "ئیلهام" لە ئەولیا و پیاوچاکە ڕاستگۆکان.

* تەسدیق کردنی ئەم موعجیزەیە لە لایەن پێشەوا هەرە زاناکانی زانستی کەلامەوە، هەرچەند مەشرەب و ڕێبازەکانیشیان جیاوازن.

* قبووڵ کردنی ئەم موعجیزەیە لە لایەن نەتەوەی ئیسلامەوە، کە هەروەك لە فەرموودەدا هاتوە: "لەسەر گومڕایی هەرگیز کۆ نابنەوە و یەك ناگرن".

هەموو ئەمانە، ڕوودانی لەت بوونی مانگ ڕوون دەکەنەوە و، وەك خۆری ناوجەرگەی ئاسمان دەیچەسپێنن.

پوختەی ئەم قسانە:

ئەوەی تا ئێستا باسمان کرد، شتێك بوو بە ناوی لێکۆڵینەوەی زانستییەوە و بۆ مەبەستی بێدەنگ کردنی لایەنی بەرامبەر باسمان کرد. وا دوای ئەمە، بە ناوی "حەقیقەت" و لە پێناوی "ئیمان"دا دەدوێین. زانیمان کە لێکۆڵینەوەی زانستی چی دەڵێت..

بەڵام حەقیقەت دەڵێت:

کۆتاییهێنەر بە دیوانی پێغەمبەریتی و مانگی درەخشانی ئەو ئاسمانە کە حەزرەتی "محمد المصطفى"یە ﷺ، ویلایەتی بەندایەتییەکەی ئەو تا پلەی "مەحبووبییەت" بەرز

---

(١) لێرەدا سێ فەرموودە دەهێنین لەوانەی کە ئیمامی بوخاری و موسلیم ڕیوایەتیان کردوون:
١- عن عبد الله بن مسعود رضي الله عنه قال: انشق القمر على عهد رسول الله ﷺ شقين فقال النبي ﷺ: "اشهدوا". متفق عليه. ٢- وعن انس رضي الله عنه أن أهل مكة سألوا رسول الله ﷺ أن يريهم آيةً، فأراهم انشقاق القمر. متفق عليه. ٣- وعن ابن عباس رضي الله عنهما إن القمر انشق في زمان النبي ﷺ متفق عليه راجع: مسند الإمام أحمد ١/ ٣٧٧، ٤١٣، ٤٤٧، ٤٥٦، ٢٠٧/٣، ٢٢٠، ٢٧٥، ٢٧٨، ٨١/٤ ورواه الطيالسي برقم ٢٩٥، ١٨٩١، ١٩٦٠. وتفسير ابن كثير (٤٦٩/٦) لمعرفة تواتر الحادثة. وانظر كذلك: اللؤلؤ والمرجان فيما اتفق عليه الشيخان. ج٣/ص٢٨٠ (وەرگێڕ)

بووەوە، ئەوەتا کەرامەت و موعجیزە هەرە گەورەکەی ئەوی بە "میعراج" دەرخست، واتە بە: هاتوچۆکردن و ڕۆشتنی جەستەیەکی سەر ڕووی زەوی بەناو ئاسۆکانی ئاسمانە بەرزەکاندا و خۆناساندنی بە ئەهلی ئاسمانەکان و، بەو موعجیزەیەی ویلایەتە گەورەکەی خۆی و، خۆشەویستی‌یە بێ‌گەردەکەی بۆ خوا و، بەرزبوونەوەی بەسەر ئەهلی ئاسماناندا بۆ ئاسمان نشینان چەسپاند..

هەر بەو جۆرەش خواوەند ئەو مانگەی کە بە ئاسماندا هەڵی واسیوە و پەیوەندیی بە زەوی‌یەوە هەیە، تەنها بە ئیشارەتێکی بەندەکەی خۆی لەسەر زەوی‌یەوە، کرد بە دوو لەتەوە و، بۆ مەبەستی چەسپاندنی پێغەمبەرێتیی ئەو بەندە خۆشەویستەی خۆی، ئەم موعجیزەیەی ئەوی پیشانی زەوی‌نشینان دا، بە ڕادەیەکی وا کە پێغەمبەر ﷺ وەك دوو بەشە ڕووناکەکەی مانگی لێ هات، چونکە بە هەر دوو باڵی نوورانیی: "ویلایەت" و "پێغەمبەرێتی" بۆ بەرزترین پلەی کەمالات بەرز بووەوە تا گەیشتە "قاب قوسین" یان نزیکتر..

جا هەروەك مایەی شانازیی زەوی نشینانە، هەروەها بوو بە مایەی شانازیی ئەهلی ئاسمانیش!

علیه وعلى آله وصحبه الصلاة والتسليمات ملء الأرض والسموات.

﴿سبحانك لا علمَ لنا إِلاّ ما علَّمتنا إنك أنت العليم الحكيم﴾.

پارچەیەك لە پاشكۆی پەیامی
موعجیزاتی ئەحـمەدی

بۆچی تەنها "محەممەدی ئەمین" ﷺ بەم میعراجە مەزنە تایبەتمەند كرا؟

ئەم باسە لە نێوان باسی بەڵگەكانی پێغەمبەرێتی پێغەمبەری سەروەرماندا ﷺ و لە وەڵامی پرسیارێكدا نووسراوە كـە لـە دەمی باسـكردنی گرفتـی یەكـەمی سـێ گرفتەكەی كۆتایی بناغەی سێهەمی پـەیامی (میعـراج)دا كـرا. كەواتـە ئەمـە وەك پوختە پێڕستێك وایە.

پرسیار:

بۆچی تەنها "محەممەدی ئەمین" ﷺ بەم میعراجە مەزنە تایبەتمەند كرا؟

وەڵام:

ئەم گرفـت و ئیشـكالەی یەكـەمتان، بە درێژی لـە هـەر سی و سێ وتەكـەی كتێبـی سۆزلەر (وتـەكان)دا شـی كراوەتـەوە. بەڵام لـێرەدا و بـە پوختـە پێڕسـتێك سـەبارەت بـە كـەماڵاتی ئـەم پێغەمبـەرە بـەڕێزە ﷺ و، بەڵگـەكانی پێغەمبەرێتییەكـەی و، دەرخسـتنی ئـەوەی كـە تەنـها ئـەم پێغەمبـەرە ﷺ شایانی ئـەم میعراجـە بەرزەیە، ئاماژەیـەكی پوخـت پێش چاو دەخەین.

یەكـەم: كتێبــە پیرۆزەكـانی وەك تـەورات و ئینجیـل و زەبـوور، چـەندین ئامـاژە و مزگێنییان سەبارەت بە پێغەمبەر ﷺ تێدایە، هەرچەندەش بـە درێژایـی مێـژوو دەسـتكاری كراون. لەم چەرخەی خۆماندا زانای لێكۆڵەر: "حسين الجسر" سەد و دە مزگێنیـی لـەو كتێبانە دەرهێناوە و، لە كتێبەكەیدا كە ناوی: "الرسالة الحميدية"یە تۆماری كردوون.

دووهـەم: بـەپێی هـەواڵی "مێـژوو" هـەروەها بـە گەڵـێ ڕیوایـەتی صـەحیح، چـەندین مزگێنیـی زۆری كاهینـەكان چەسپاوە. وەك ئـەو دوو كاهینـە بەناوبانگـەی كـە ناویـان (شـیق) و (سـەتیح)ە و، پێـش نـاردنی پێغەمبـەر ﷺ مزگێنییـان داوە و هـەواڵی هـاتنی پێغەمبەری ئاخر زەمانیان ڕاگەیاندووە.

سێهەم: ئەو ڕووداوانەی لە شەوی لەدایکبوونیدا ڕوویان داوە، وەك: ڕووخانی بتەکانی ناو کەعبە و، ڕووخانی هەیوانی کیسرا و، سەدان ئیرهاص و ڕووداوی لە عادەت بەدەری تری وەك ئەمانە، کە تەواو بەناوبانگن و "کتێبەکانی مێژوو" باسیان کردوون.

چوارەم: هەڵقوڵانی ئاو لە نێوان پەنجە پیرۆزەکانی و تێراوکردنی سوپا لەو ئاوە و، تاسە و گریان و ناڵەی بنداره‌کەی ناو مزگەوت و، لەت بوونی مانگ، وەك دەقی ئایەتی: ﴿وانْشَقَّ الْقَمَرُ﴾ دەری بڕیوە و، چەندین موعجیزەی تری وەك ئەمانە کە لە لای زانا لێکۆڵەرەکان چەسپاون و هەزار موعجیزەی وەها دەبن و، کتێبەکانی بەسەرهاتی ژیانی پێغەمبەر ﷺ و مێژوو تۆماریان کردوون.

پێنجەم: هەموو دۆستان و دوژمنان، بە جۆرێکی بێ گومان، لەوەدا یەکیان گرتووە کە: ئەو ڕەوشتە جوانانەی لە پێغەمبەردان ﷺ لە بەرزترین پلەدان و، ئەو سیفەتە باشانەی کە لە بانگەوازەکەیدا هەن لە ئاستێکی گەلێ بلنددان و، هەڵسوکەوتیشی لەگەڵ خەڵکیدا باشترین شایەتە لەسەر ئەمە. شەریعەتە پاك و بێ گەردەکەشی کاملترین ڕەوشتی بەرزی لە خۆدا کۆکردووەتەوە، هەروەك بەرزی و شکۆمەندیی ئایینەکەی شایەتە لەسەری.

شەشەم: لە ئاماژەی دووهەمی وتەی دەهەم(پەیامی حەشر)دا ئاماژەمان بۆ ئەوە کردووە کە:

زاتی پیرۆزی ئەم پێغەمبەرە بەڕێزە بوو ﷺ کە بۆ جێبەجێ کردنی ویستی خوا لە بارەی پیشاندانی خوایەتیی خوای گەورە و بەپێی خواستی حیکمەتی ئەو خوایە، بەو بەندایەتییە گەورەیەی کە لە ئایینەکەیدایە، بەرزترین پلەکانی "بەندایەتی"ی پیشان دا.

هەروەها وەك شتێکی بەڵگەنەویستە هەر تەنها ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ کە بەڕێزترین ڕابەر و ڕێ پیشاندەرە بۆ جوانیی کەماڵی ڕەهای بەدیهێنەری جیهان و، باشترین و بەرزترین ناسێنەرە کە بەدەم بانگی ئەو ویستەی خواوە ڕۆشتووە سەبارەت بە دەرخستن و پیشاندانی ئەو جوانییە لە ڕێی نیرراوێکەوە، وەك "ڕاستی" و "دانایی" داخوازی ئەمەن.

هەروەها، وەك شتێکی لەبەرچاو و بینراوە، هەر ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ کە گەورەترین ڕێ پیشاندەرە و شارەزای کەماڵی سنعەتی بەدیهێنەری جیهانە، ئەو کەماڵەی کە لەوپەڕی جوانیی ڕەهادایە، ئەم ڕێنماییەشی بەوپەڕی گەورەیی دەرخستووە و بە زوڵاڵترین دەنگ ڕایگەیاندووە. بەم کارەشی بە دەم ویستی خوای گەورەوە ڕۆشتووە و

سەرنجی دنیای بۆ کەماڵی سنعەتی خواوەند ڕاکێشاوە و خەڵکی لێ ئاگادار کردووەتەوە.

هەروەها، وەك شتێکی پێویستە، هەر تەنها ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ کە کاملترین کەسێك بێت هەموو پلەکانی "تەوحید"ی بە خەڵك ڕاگەیاندبێت و بەم پێیە، بە دەم ویستی پەروەردگاری هەموو جیهانەکانەوە ڕۆیشتبێت و، "یەکتایی" خواوەندی بەسەر هەموو چینە زۆرەکانی بەدیهێنراواندا ئاشکرا کردبێت.

هەروەها، وەك شتێکی پێویستە، هەر ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ کە خاوێنترین و ڕووناکترین ئاوێنەیە بۆ پیشاندان و ڕەنگدانەوەی جوانکارییەکانی جوانیی خاوەنی جیهان و وردەکارییەکانی جوانییە بێ وێنە و بەرزەکەی، وەك ئەو شایەتییەی کە ئاسەوارە بێ وێنەکانی دەستەڵاتی ئەو دەیدەن لەسەری. هەروەها ئەم پێغەمبەرە ﷺ بەرزترین و چاکترین کەسێکە خواوەند خۆشی ویستبێت و لە لای غەیری خۆیشی خۆشەویستی کردبێت. پێغەمبەریش ﷺ بەدەم ویستی خواوەندەوە ڕۆشت لەوەدا کە ئەو جوانییە بەرز و پیرۆزەی خواوەندی دی و، بەپێی داخوازیی "حەقیقەت" و "حیکمەت" پیشانی غەیری خۆیشی دا.

هەروەها وەك شتێکی بەڵگەنەویستە، هەر ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ مەزنترین کەسێك بێت کە هەر شتێك لە گەنجینە پەنهانەکانی بەدیهێنەری جیهاندایە، بە جیهانی ناساندبێت، ئەو گەنجینانەی کە بە ناوازەترین موعجیزە و بەنرخترین گەوهەر پڕ کراون. ئەم پێغەمبەرە ﷺ گەورەترین و بەرزترین کەسە کە ئەمەی ئاشکرا کردووە و دەری خستووە و وەسفی کردووە. بەم کارەشی بە دەم ویستی خواوەندەوە ڕۆشتووە لەوەدا کە دەیەوێت ئەم گەنجینە شارراوانە دەربخات و ئاشکرایان بکات.

هەروەها، وەك شتێکی بەڵگەنەویستە، هەر ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ کە کاملترین ڕابەر بێت بۆ جینیی و ئادەمیزاد، تەنانەت بۆ ڕۆحانی و مەلائیکەتانیش.. هەر تەنها ئەو مەزنترین کەسێکە واتای ئاسەوار و جێدەستەکانی بەدیهێنەری ئەم بوونەوەرانەی ڕوون کردبێتەوە، کە بە جوانترین ئارایشتکاری ڕازاندوونیەتەوە و، دەرفەتی بە خاوەن هەستانی ناو بەدیهێنراوانیشی داوە کە بە بیرکردنەوە و پەند لێ وەرگرتن سەرنجی بدەن. بەمەش ئەم پێغەمبەرە ﷺ بەدەم ئەو ویستەی خواوەندەوە ڕۆیشتووە کە دەیەوێت واتای

ئەو ئاسەوارانەی سنعەتی خۆی و دەستنیشان كردنی نرخیان بۆ ئەهلی بینین و بیر كردنەوە ڕوون بكاتەوە.

هەروەها وەك شتێكی ئاشكرا و بەڵگەنەویستە، هەر ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ كە باشترین كەسێك بێت، لە ڕێی حەقیقەتەكانی قورئانەوە، ناوەڕۆكی ئەو "ئامانجە"ی ئاشكرا كردبێت كە لە ئاڵوگۆڕەكانی بوونەوەراندا هەن و، هەر ئەویشە كە مەتەڵ و گرێ كوێرەی سەرسووڕهێنەری گەردوونی حەل كردبێت و كردبێتیەوە، كە بریتییە لە سێ پرسیارە سەختەكەی : (تۆ كێیت؟.. لە كوێوە هاتوویت؟.. بۆ كوێ دەڕۆیت)؟!

بەمەش ئەو ویستەی خوای گەورەی جێبەجێ كرد كە دەیویست ئەو نهێنی و گرێ كوێرەیە بەهۆی نێرراوێكی خۆیەوە بۆ خاوەن هەستان دەربخات و بیكاتەوە.

هەروەها، وەك شتێكی ئاشكرا و بەڵگەنەویستە، هەر ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ كە كامڵترین كەسێك بووبێت بەهۆی قورئانی پیرۆزەوە، ئامانجەكانی خوای گەورەی دەرخستبێت و، هەر ئەویشە ئەو ڕێگایەی ڕوون كردبێتەوە كە مرۆڤ دەگەیەنێتە ڕەزامەندیی پەروەردگار. بەمەش ئەو ویستەی خواوەندی بەجێهێنا كە دەیویست بەهۆی نێرراوێكی خۆیەوە ڕوونی بكاتەوە كە: چیی لە خاوەن هەستان دەوێت و بە چی لێیان ڕازی دەبێت، دوای ئەوەی كە لە ڕێی بەدیهێنراوە بێ وێنە و ناوازەكانیەوە خۆی پێ ناساندن و، بە نیعمەت و بەخششە بەرز و بەنرخ و لە ژمارە بەدەرەكانیشی خۆی لە لا خۆشەویست كردن.

هەروەها، وەك شتێكی ئاشكرا و بەڵگەنەویستە، هەر ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ كە بەهۆی قورئانی پیرۆزەوە، مەزنترین كەسێكە ئەركی پێغەمبەرایەتیی بە تەواوی جێبەجێ كردبێت و، لە بەرزترین پلە و جوانترین و ڕێكترین شێوەدا و بەوپەڕی باشی ڕایگەیاندبێت. بەمەش بەدەم ئەو ویستەی پەروەدگارەوە ڕۆشت كە دەیویست ڕووی مرۆڤ لە "زۆری"یەوە بەرەو "یەك" و، لە "فانی"یەوە بەرەو "باقی" وەربگێڕێت..

ئەو مرۆڤەی كە خواوەندی بەدیهێنەر كردوویەتی بە بەروبوومی جیهان و.. هێندەش توانا و قابلییەتی پێ بەخشیوە كە جێی هەموو جیهانی تێدا ببێتەوە و.. بۆ بەندایەتییەكی گشتی ئامادەی كردووە و.. بە چەند هەست و شعوورێكیش تاقیی كردووەتەوە كە ڕوویان لە "زۆری" و "دنیا"یە..

جا لەبەر ئەوەی كە بەرزترین پلەی بوونەوەران: زیندەوەرانن و.. بەرزترینی زیندەوەرانیش: خاوەن هەستانن و.. بەڕێزترینی خاوەن هەستانیش: مرۆڤە ڕاست و كامڵەكانن.. ئەوا لەبەر هەموو ئەمانە، ئەو كەسەی كە لە نێوان هەموو مرۆڤە

بەڕێزەكاندا ئەو فەرمانبەرییە ناوبراوانەی ئەنجام داوە و، بە شێوەیەكی جوان و پلەیەكی بەرز مافی خۆیانی پێ داون.. بە بێ هیچ گومانێك ئەو مرۆڤە بەهۆی میعراجی مەزنەوە بۆ بەرزترین پلەی وەك: (قاب قوسين أو أدنى) بەرز دەكرێتەوە و، لە دەرگای بەختەوەریی هەمیشەیی دەدات و، دەرگای گەنجینەكانی میهرەبانیی فراوانی خواوەند دەكاتەوە و، ڕاستییە پەنهانەكانی ئیمان بە بینینی چاو دەبینێت..

جا دەبێ ئەو كەسە كێ بێت جگە لەو پێغەمبەرە بەڕێزە ﷺ ؟

حەوتەم: هەر كەسێك سەرنجی خۆی ئاراستەی ئەم بەدیهێنراوە پەرش و بڵاوانەی ناو گەردوون بكات، بە حەتمی جوانكاری و ئارایشتكاریی لە ئەندازەبەدەر و ناوازەیان تێدا دەبینێت. خۆ شتێكی ئاشكرایشە كە ئەم جوانكاری و ئارایشتانە بەڵگەن لەسەر ئەوەی كە بەدیهێنەری ئەو بەدیهێنراوانە ویستی لەسەر جوانكاری و ئارایشتدانی ئەو بەدیهێنراوانەیەتی، جا ئەو ویستە توندوتیژەی ئەو - بە بێ هیچ گومانێك - دەبێت بە بەڵگە لەسەر ئەوەی كە ئەو بەدیهێنەرە حەزێكی بەرز و خاوێن و خۆشەویستییەكی پیرۆزی لە بەرامبەر ئەو بەدیهێنراوانەی خۆیەوە هەیە..

لەبەر ئەوە، شتێكی ئاشكرا و بەڵگەنەویستە كە: خۆشەویستترین كەس لە لای ئەو بەدیهێنەرەی كە بەدیهێنراوانی خۆی خۆش دەوێت، ئەو كەسەیە كە هەموو ئەو سیفەتانەی تێدا جەم بوو بێت و، لە خودی خۆیشیدا وردەكارییەكانی سنعەتی خواوەند بە جوانی و تەواوی دەربخات و بیانزانێت و بە غەیری خۆیشیانی بناسێنێت..

كەسێك بێت كە خۆی لای خوای گەورە خۆشەویست بكات و، بەوپەڕی ڕێز و سەرسوورمانەوە دان بە جوانیی بوونەوەرانی تردا بنێت و، ئەو جوانییانەیان دەربخات.

جا ئەو كەسە كێیە كە بەرامبەر ئەو جوانكاری و وردەكاری و كەماڵاتەی كە بوونەوەران جوان دەكەن و دەیانڕازێننەوە و ڕووناكییان تێدا پەخش دەكەن، وای لە زەوی و ئاسمانان كردبێت كە بە زایەڵەی دەنگی: (سبحان الله.. ماشاء الله.. الله اكبر) و، بە (زیكر و تەسبیحات و الله أكبر) كردنی سەرسوورمانەوە، دەنگ بدەنەوە؟

ئەو كەسە كێیە كە بە ئاوازی قورئانی پیرۆز سەرانسەری بوونەوەرانی ڕاتەكاندووە و، وشكایی و دەریاكانیشی خستووەتە جۆش و خرۆشێكی تابڵێی توندوتیژەوە و شەوق و تاسەیەكی یەكجار زۆریشی بەرامبەر بەو قورئانە پیرۆزەوە تێدا هەژاندوون و، وای لێ كردوون كە ڕێزلێنان و سەرسوورمانی خۆیان بەرامبەر جوانیی ئەو قورئانە بە بیر كردنەوە و ئاشكرا كردن و، بە زیكر و تەهلیلەوە دەرببڕن؟ دەبێ ئەو زاتە پیرۆزەی كە ئەم كارانە ئەنجام دەدات كێ بێت جگە لە حەزرەتی محەممەدی ئەمین ﷺ؟

جا پێغەمبەرێکی ئاوا مەزن ﷺ کە بەهۆی تهێنیی: "السبب کالفاعل"ەوە هەردەم بە ئەندازەی ئەو کردەوە چاکانەی نەتەوەکەی کردوویانە و دەیکەن، کردەوەی چاک دەخرێتە سەر تای تەرازووی کردەوە چاکەکانی.. ئەو پێغەمبەرەی ﷺ کە سەرجەمی ئەو سڵاواتانەی نەتەوەکەی لەسەری دەدەن، دەخرێنە سەر کەماڵاتە مەعنەوییەکانی.. ئەو پێغەمبەرەی ﷺ کە هێندە میهرەبانی و خۆشەویستیی خواوەندی بەسەردا دەبارێت کە نەتوانرێت سنووری بۆ دیاری بکرێت، سەرەڕای ئەو بەروبوومانەش کە پاداشتی گەورە و مەعنەوین و هی بەئەنجامگەیاندنی ئەرکی پێغەمبەرایەتین..

بەڵێ، ڕۆیشتنی پێغەمبەرێکی گەورەی ئاوا ﷺ - بە بێ هیچ گومانێك - بۆ بەهەشت و "سدرة المنتهى" و "قاب قوسين أو أدنى": عەینی حەق و حەقیقەتە و، سەرتاپا حیکمەتی خواوەندە و، کارێکە هیچ گومانێکی تێدا نی‌یە[1].

---

(١) ڕۆژنامەیەکی ئیسلامی کە بایەخ بە بارودۆخی موسڵمانان دەدات، دەڵێت:
پیاوە بەناوبانگەکانی یاسا و سیاسەت لەوانەی کە گرنگی بە ژیانی کۆمەڵایەتیی مرۆڤ دەدەن، ساڵی ١٩٢٧ز لە ئەوروپا کۆنگرەیەکیان بەستووە کە چەندین فەیلەسووفی بیانی لەو کۆنگرەیەدا لە بارەی شەریعەتی ئیسلامەوە دواون. وا لە خوارەوەدا دەقی وتەکانیان دەهێنین. بەمەش ژمارەی ئەو شایەتی‌یانەی کۆمان کردوونەتەوە لەسەر ئەوەی کە شەریعەتی ئیسلام لە هەموو یاسایەك حەق و ڕەواترە دەگەنە بیست و پێنج شایەتی، دوای ئەوەی کە ئەم دوو شایەتی‌یەش دەخەینە سەر ئەو بیست و سێ شایەتی‌یە ڕاستەی لە کۆتایی "پەیامی نوور"دا باس کراون. (والفضلُ ما شهدتْ به الأعداءُ)!

ئەوەتا تەنانەت زانایانی خۆرئاواش دانیان ناوە بە بەرزیی بیروباوەڕەکانی ئیسلام و چاکی و شیاوییدا بۆ هەموو جیهان. مامۆستا "شبوول"ی ڕاگری کۆلیجی "مافەکان"ی زانکۆی ڤییەننا لە کۆنگرەی ساڵی ١٩٢٧ی یاسازاناندا دەڵێت:

"مرۆڤایەتی شانازی دەکات بەوەی کە پیاوێکی وەك محەممەد ﷺ یەکێکە لە ڕۆڵەکانی، چونکە هەرچەندە محەممەد ﷺ کەسێکی نەخوێندەوار بووە بەڵام دوازدە سەدە پێش ئێستا توانیی یاسایەك بهێنێت کە ئێمەی ئەوروپایی ئەوپەڕی بەختەوەر دەبین گەر پاش دوو هەزار ساڵی تر بتوانین پێی بگەین"!

"بەرناردشۆ"ش دەڵێت: "ئایینی محەممەد ﷺ هەمیشە جێی بەرزترین ڕێزم بووە، لەبەر ئەوەی ژیان و تین و گوڕێکی سەرسووڕهێنی تێدایە، چونکە وەك بۆم دەرکەوتووە تاکە ئایینێکە توانای هەرس کردنی گشت قۆناغە جیاجیاکانی ژیانی بیێت و بتوانێت هەموو بەرەیەکی مرۆڤ بەرەو خۆی کێش بکات. بە پێویستی دەزانم کە بە محەممەد ﷺ بوترێت: "ڕزگارکەری مرۆڤایەتی". من لەو باوەڕەدام کە ئەگەر پیاوێکی وەك ئەو سەرکردەیی جیهانی نوێی پێ بسپێررێت ئەوا لە چارەسەرکردنی کێشەکانی جیهاندا سەردەکەوێت و ئاسایش و بەختەوەری (واتە ئاسایش و سوڵحی گشتی) لە جیهاندا بڵاو دەکاتەوە. ئای چەندە جیهانی ئەمڕۆ پێویستی بەم بەختەوەری و ئاسایشەیە"! (دانەر)

پلەی شازدەهەمی پەیامی:

(الآية الكبرى)

کە سەبارەت بە پێغەمبەرێتیی پێغەمبەری خۆشەویست ﷺ دەدوێت

لەبەر ئەوەی ئێرە جێیەکی گونجاوە بۆ ئەم پلەیە، ئەوا کرا بە پاشکۆی ئەم باسە.

......

پاشان ئەو گەشتیارەی کە لە دنیادا خەریکی گەشتوگوزار بوو، بە "عەقڵ"ی خۆی وت:

مادەم من بە دوای بەدیهێنەر و خاوەنی خۆمدا دەگەڕێم و لەم پێناوەدا پرسیار لە بەدیهێنراوانی ناو گەردوون دەکەم، ئەوا باشتر وایە سەر لەو کەسە بدەم کە کامڵترین مرۆڤی ناو بوونەوەرە و مەزنترین کەسێکە بە شایەتیی دوژمنانیشی - چ جای دۆستانی - خەڵکی بەرەو چاکە دەبات و، بەناوبانگترین و ڕاستگۆترین و پلە بەرزترین و خاوەنی ڕووناکترین ژیرییە کە بریتییە لەو محەممەدە ئەمینەی ﷺ کە بەهۆی ڕەوشتە بەرزەکانی و قورئانەکەیەوە چواردە سەدەی ڕەبەقی ڕووناك کردەوە.. جا لەبەر ئەوەی بە سەرلێدانی شاد بیم و لە بارەی ئەو شتانەی بە دوایاندا عەودالم پرسیاری لێ بکەم، ئەوا دەبێ بە یەکەوە (واتە خۆی و عەقڵی) بڕۆین بۆ باشترین سەردەم و سەدە و کات، کە چەرخی بەختەوەرییە، چەرخی پێغەمبەرێتیی ئەو پێغەمبەرەیە ﷺ.

بەم جۆرە ئەو مرۆڤە گەشتیارە، بە "عەقڵ" ڕۆشتە ناو چەرخی بەختەوەرییەوە. کە ڕۆشت، بینیی:

ئەم چەرخە بەهۆی پێغەمبەرەوە ﷺ بە ڕاستی بووە بە چەرخی بەختەوەریی مرۆڤایەتی. چونکە بە بۆنەی ئەو نوورەی کە ئەم پێغەمبەرە ﷺ هێنابووی، لە ماوەیەکی کورتدا نەتەوەیەکی نوقم بووی ناو نەخوێندەواری و ڕەگداکوتاوی ناو ژیانی "دەشتەکێتی"ی گۆڕی و، کردنی بە مامۆستا و سەرکردەی جیهان!

هەروەها ئەم گەشتیارە بە عەقڵی خۆی وت:

دەبێ پێش هەموو شتێك، سەبارەت بە مەزنیی ئەم زاتە خاوەن ئیعجاز و پیرۆزەوە شتێك بزانین، ئەمەش لە ڕێی ڕاستگۆیی و حەق بوونی گوفتار و هەواڵدانەکانیەوە. ئنجا لە بارەی بەدیهێنەرمانەوە پرسیاری لێ بکەین.

پاش ئەمە، ئەو گەشتیارە دەستی بە لێکۆڵینەوە کرد. لە ئەنجامدا ئەوەندە بەڵگەی سەبارەت بە ڕاستیی پێغەمبەرێتیی ئەو دەست کەوت کە لە ژمارە نەدەهاتن، بەڵام توانیی (نۆ) دانەیان دەستنیشان بکات:

یەکەم:

ئەوەیە کە: هەرچی سیفەت و ڕەوشتی بەرز و جوانە لەم پێغەمبەرەدا ﷺ هەیە، بە ڕادەیەك کە دوژمنانیشی شایەتی لەسەر ئەمە دەدەن. هەروەها دەرکەوتنی هەزاران موعجیزە لەم پێغەمبەرەوە ﷺ وەك: لەت بوونی مانگ کە بە پەنجە بۆ ڕاکێشانی پێغەمبەر ﷺ بوو بە دوو کەرتەوە و لە دەقی قورئاندا بە: ﴿وانْشَقَّ الْقَمَرُ﴾ باس کراوە.. هەروەها وەك ئەوەی کە سوپایەکی تەواوی دوژمنانی، تەنها بەوەی کە مشتێك خاکی بە سەر و چاودا وەشاندن، هەموو یەکێکی ئەو دوژمنانە لەو گڵ و خاکە ڕۆشتە ناو چاویانەوە، هەروەك دەقی ئایەتی: ﴿وما رَمَيْتَ إِذْ رميتَ وَلَكِنَّ اللهَ رَمَى﴾ باسی دەکات.. هەروەها وەك تێراوبوونی هاوەڵەکانی لەو کانیاوەی کە وەك کەوسەر لە کاتی تینوێتیی سەختدا لە نێوان هەر پێنج پەنجە پیرۆزەکانیەوە هەڵدەقوڵا و.. جگە لەمانەش سەدان موعجیزەی تر کە لەسەر دەستی ئەو پێغەمبەرەدا ﷺ ڕوویان داوە و، بە نەقڵی صەحیح و بێ گومان، یان بە تەواتور پێمان گەیشتوون.

ئیتر ئەم گەشتیارە داوای لە "عەقڵ"ی خۆی کرد کە: بڕوات مەکتووبی نۆزدەهەم(موعجیزاتی ئەحمەدی) بخوێنێتەوە، کە پەیامێکی وەهایە خۆی لە خۆیدا کارێکی لەعادەتبەدەر و خاوەنی کەرامەتە و، زیاتر لە سێسەد موعجیزەی لە موعجیزەکانی پێغەمبەر ﷺ لەگەڵ بەڵگە بێ گومان و سەنەدە باوەڕ پێ کراوەکانیاندا لەخۆ گرتووە.

پاشان ئەم گەشتیارە لەبەر خۆیەوە بە خۆی وت:

کەسێك بەم ئەندازەیە ڕەوشتی جوان و بەم زۆرییەش موعجیزەی ببێت، بێ هیچ گومانێك ئەو کەسە خاوەنی ڕاسترین گوفتارە و، بە هیچ جۆرێك ناگونجێ ئەو مرۆڤە

لـەو پلەیـەی خـۆی دابـەزێت و، وەك خراپکـاران دەســت بـە سـاختە و درۆ و دەلەسـە بکات.

دووهەم:

ئەوەیە کە: ئەو قورئانەی بە دەستیەوەیەتی، لە حەوت ڕووەوە خاوەنی ئیعجازە.. ئـەو قورئانەی کە فەرمانێکە لە لایەن خاوەنی گەردوونەوە دەرچووە و، لە هەموو چەرخێکدا سێ‌سەد ملیۆن کەس باوەڕیان پێ‌یەتی.

جـا لەبـەر ئـەوەی وتـەی بیسـت و پێنجەم، واتـە: پـەیامی (موعجـیزاتی قورئـانی) کـە خۆری پەیامەکانی نوورە، بە چەندین بەڵگەی بەهێزی دامـەزراو چەسپاندوویەتی کـە بـە چـل ڕوو قورئـانی پـیرۆز خـاوەنی ئیعجـازە و فـەرموودەی پـەروەردگاری هـەموو جیهانەکانە.. لەبەر ئەوە، گەشتیارەکە ئەم کارەی بەو پەیامە ناوبراوە سپارد، چونکە ئەو پەیامە بە درێژی ئەو ئیعجازەی ڕوون کردووەتەوە.

پاشان وتی: ئەو کەسەی کە خواوەند بیکات بـە ئـەمیندار لەسـەر وتـەکانی خـۆی و، ئەویش ئەم وتانەی خوای گـەورە لـە خـۆیدا جێبەجێ بکـات و بـەم کـارەش واتاکـانی ڕوون بکاتەوە.. ئەو کەسەی کە خوای گەورە ئەرکی ڕاگەیاندنی ئەم قورئانە مەزنەی بە هـەموو خـەڵکی پێ سپاردبێت، کـە ئەمـەش کـارێکی تـەواو حـەق و ڕەوایـە، هـەرگیز مومکین نی‌یە مرۆڤێکی وا درۆی لـێ ببینرێت یان جێی گومان بێت.

سێ‌هەم:

ئەوەیـە کـە: ئـەم پێغەمبـەرە ﷺ بـە شـەریعەتێکی پـاك و ئـایینێکی سروشـتی و بەندایەتی‌یەکی خاوێن و نزا و لاڵانەوەیەکی بەکوڵ و بانگـەوازێکی گشتی و بـاوەڕێکی دامـەزراوەوە ڕەوانـە کـراوە، کـە هیـچ شـتێك نی‌یـە هاوچەشـنی ئەوانـە بێـت کـە ئـەم هێناونی و، هەرگیز لەوانە باشتر نەبووە و نابێت..

چونکە ئەو شەریعەتەی کە ئەو نەخوێندەوارە ﷺ هێنـای و پێنـج یـەکی مرۆڤایـەتیی بـە درێژایی چـوارده سـەدەی ڕەبەق لەسەر بناغەی حەق و دادگـەری و بـە یاسـا پـڕ لـە وردەکاری و زۆرەکانی بەڕێوەبرد، هەرگیز هاوتای نی‌یە و ناشی‌بێت.

هـەروەها ئـەو "ئیسـلام"ەی کـە لـە کـردار و گوفتـار و هەڵسـوکەوتی ئـەو کەسـە نەخوێندەوارەوە دەرچووە، پێشەوا و جێی پرس و ڕای سێ‌سەد ملیۆن مرۆڤە لـە هـەموو چەرخێکدا و، مامۆستا و ڕابـەری عـەقڵ و، ڕووناککـەرەوەی دڵ و، پـەروەردەکار و

پاكژ كەرەوەی دەروون و، هـۆی بەرزبوونـەوەی ڕۆحیانـە.. ئـەم ئیسلامە، نـە هاووێنـەی بووە، نە هەرگیز دەیشی بێت.

هەروەها پێشكەوتن و بەرزبوونەوەی بەسەر هەموو كەسێكدا لەو پەرستنانەی كـە لـە ئایینەكەیدا هەن و، تەقوا مەزنەكەی كە لە هەموو كەسێك زیـاترە و، ترسـانە زۆرەكـەی لە خواوەند و، موجاهەدە بەردەوامەكەی و، چاودێرییە لەڕادەبەدەرەكـەی بـۆ وردتریـن نهێنییـەكانی بەندایـەتی، تەنانـەت لـە ناخۆشـترین بارودۆخیشـدا و، بەندایەتی كردنـە بـێ گەردەكەی هەر لە سەرەتاوە بە جوانترین شێوە، بێ ئەوەی لاسـایی كـەس بكاتـەوە و، لـە سەرەتا و كۆتاییدا هەر یەكتاپەرست بێت، بێ گومان هاوچەشـنی مرۆڤـی وا نـە تـا ئێستا بینراوە و نە لەمەولاش دەبینرێت.

هـەروەها بـە دوعـا و لالآنـەوەی "الجوشـن الكبـیر" كـە یەكێكـە لـەو هــەزاران نـزا و پاڕانەوانەی ئەو، وەسفی پەروەردگاری خۆی لە پلەیەكی عارفانەی وەهـادا دەكـات كـە هیـچ كـام لـە عارفـان و ئـەولیاكان لـە خواناسـیدا نەگەیشـتوونەتە ئـەو پلەیـە و، هــەر لــە كۆنەوە تا ئێستا وەسفی كەسیان نەگەیشتووەتە ڕادە و پایـەی ئـەو وەسـفەی كـە ئـەو هـی خواوەندی دەكات، هەرچـەندەش ئـەوان دەیـانتوانی یـەك لـە دوای یـەك سـوود لـە بـیری یەكتر و پێشینانیان وەربگرن. ئەمەش ئەوەمان بۆ دەردەخـات كـە هیـچ كەسـێك نییـە لـە پاڕانەوەدا وەكو ئەو وابێـت. هەركـەس سـەیری ئـەو ڕوونكردنـەوە كورتـەی بڕگەیـەكی نـەوەدونۆ بڕگەكـــەی موناجـــاتی "الجوشـــن الكبـــیر" بكـــات لـــە ســـەرەتای پـــەیامی "موناجـات"دا، هیچـی بـۆ نامێنێتـەوە جگـە لـەوەی كـە بلێـت: هیـچ نـزا و پاڕانەوەیـەك هاوچەشنی ئەم دوعا بەرز و جوانە نییە كە لە چڵەپۆپەی خواناسیدایە.

هەروەها لە گەیاندنی پێغەمبەرێتییەكەی و ڕاگەیاندنی بانگەوازەكەیدا بە خـەڵكی، دامـەزراوی و ئازایەتییـەكی ئـەوتۆی پیشـانداوە كـە هیـچ كەسـێك - بـا بـە ئـەندازەی گەردیلەیەكیش بووبێـت - لـەمەدا نزیكی نابێتـەوە و پێینەگاتـەوە و لەگـەڵیدا بـەراورد ناكرێت. هیـچ جۆرە دوودڵی و دڵەتەپێیەكیشی تووش نەبووە و هەرگیز تـرس نـەیتوانیوە زەفەری پێ ببات، خـۆ هـەرچـەندە دەوڵەتە گەورە و ئایینە مەزنەكانی ئەو دەمە و تەنانەت هۆز و مام و خزمانیشی ئەوپەڕی دوژمنایەتییان لەگەڵدا دەكرد، كەچی ئەم هەر بە تەنها خۆی تەحەددای گشت دنیـای دەكرد و، خواوەندیـش پشتی گـرت و سـەری خسـت و

سەربەرزی کرد و، ئەویش سەری گێتیی بە تاجی ئیسلام ڕازاندەوە.. کەواتە کێ هەیە لە گەیاندنی ئەو ڕاسپاردانەی خوای گەورەدا وەك محەممەد ﷺ وا بێت؟!

هەروەها ئەم پێغەمبەرە ﷺ ئیمانێکی توندوتۆڵی مەحکەم و، یەقینێکی دامەزراوی لە عادەتبەدەر و، دەرخستنی حەقیقەتی سروشتی مرۆڤی بە جۆرێکی دەراسا و، بیروباوەڕی بەرزی ئەوتۆی لەگەڵ خۆیدا هێناوە کە نە بیروباوەڕ و نە دانایی دانایان و سەرگەورە ڕۆحییەکانی ئەو سەردەمە، نەیانتوانی هیچ گومانێك یان دوودڵییەك یان لاوازییەك یان تەنانەت وەسوەسەیەکیش لە دڵی ئەودا دروست بکەن! بەڵێ، هەموو ئەوانە نەیانتوانی هیچ کارێك بکەنە سەر هیچ شتێکی ئەو، چ یەقینی، چ بیروباوەڕی، چ پشت بەخوا بەستنی، چ ئەو دڵنیایییەی کە بە خوای گەورە هەیبوو، هەرچەندەش گشت ئەو بیروباوەڕ و دانایییانەی باس کران، هەموویان دژ و پێچەوانەی ئەو بوون و دوژمنایەتییان لەگەڵدا دەکرد! جگە لەمەش: سەرجەمی ئەولیا و پیاوچاکان کە لە پلە و پایە مەعنەوییەکاندا بەرزبوونەتەوە، لە پێشەکیی هەموویانەوە: هاوەڵە بەڕێزەکانی پێغەمبەر ﷺ هەموویان بەهۆی ئیلهام و دەرس وەرگرتن لە پێغەمبەر ﷺ و سوود وەرگرتنیان لە پلەی ئیمانەکەی و بەوەی کە پێغەمبەریان ﷺ لە بەرزترین پلەدا دیوە، بەرز بوونەوە و گەیشتن بەو پلە بڵندانە..

هەموو ئەمانە، بە جۆرێکی ئاشکرای بەڵگەنەویست، دەری دەخەن کە ئیمانی ئەم پێغەمبەرە ﷺ ئیمانێکە هەرگیز هاوتا و هاووێنەی نییە.

ئیتر گەشتیارەکە تێ گەیشت و تەسدیقی عەقڵی خۆی کرد، کە: کەسێك خاوەنی شەریعەتێکی ئاوا بێ وێنە و، ئیسلامێکی پاکی بێ هاوتا و، بەندایەتییەکی خاوێنی بێ گەرد و، پاڕانەوەیەکی جوانی ناوازە و، دەعوایەکی گشتیی گەردوونی و، ئیمانێکی موعجیزی بەم چەشنە بێت، هەرگیزاو هەرگیز جێی درۆی لانابێتەوە و خەڵکیش ناخەڵەتێنێت.

بەڵگەی چوارەم:

یەکدەنگیی هەموو پێغەمبەران، درووددیان لەسەر بێت و، یەکگرتنیان لەسەر ئەو ڕاستییانەی ئیمان کە ئەم پێغەمبەرە ﷺ هێناونی، بەڵگەیەکی بێ گومانە لەسەر "بوون" و "یەکتایی" خواوەندی گەورە، هەروەها شایەتییەکی ڕاستیشە لەسەر ڕاستی و پێغەمبەرێتیی ئەم پێغەمبەرە ﷺ. چونکە هەر شتێك ببێت بە بەڵگە لەسەر پێغەمبەرێتیی پێغەمبەرانی تر و لە خولگەی پێغەمبەرێتیی ئەواندا بخولێتەوە، وەك سیفاتی بەرز و پیرۆز و

موعجیزاتیان و ئەو كارانەی ئەنجامیان داون، كتومت وەك ئەوانە و لەوانەش تەواوتر لەم پێغەمبەرەدا ﷺ هەیە، هەروەك مێژوو تەسدیقی ئەمە دەكات..

چونكە ئەو پێغەمبەرانە - درووديان لەسەر بێت - بە زمانی تەورات و ئینجیل و زەبوور و ئەو "صوحوفانەی" لە بەردەستیاندا بوون، هەواڵ و مزگێنیی هاتنی ئەم زاتە پیرۆزەیان بە خەڵكی داوە (تەنانەت بیست ئاماژەی ڕوون و ئاشكرا زیاترمان ڕوون كردووەتەوە كە لەو كتێبە پیرۆزانەدا هەن و، لە پەیامی "موعجیزاتی ئەحمەدی"دا تۆمارمان كردوون). جا هەروەك ئەوان مزگێنیی هاتنی ئەمیان بە خەڵكی داوە، بە زمانی حاڵیشیان - واتە زمانی پێغەمبەرێتی و موعجیزاتیان - تێكڕا تەسدیقی دەكەن و مۆری پشتگیری لەسەر ڕاستیی بانگەوازەكەی دەدەن. چونكە هەر ئەو پێغەمبەرەیە كە لە بانگەوازەكەی‌دا بۆ لای خواوەند، پێش هەموو پێغەمبەرانی تر كەوتووەتەوە.

لەمەوە گەشتیارەكە تێ گەیشت كە ئەو پێغەمبەرانە - درووديان لەسەر بێت - هەروەك بە زمانی گوفتار و یەكدەنگی‌یان دەبن بە بەڵگە لەسەر "یەكتایی" خواوەند، بە هەمان جۆر، بە زمانی حاڵیشیان و یەككرتنیان شایەتی لەسەر ڕاستی و ڕاستگۆیی ئەم پێغەمبەرە ﷺ دەدەن.

بەڵگەی پێنجەم:

گەیشتنی هەزاران ئەولیا بە "حەق" و سەرچاوەی "حەقیقەت".. هەروەها ئەو كەماڵات و كەرامەت و كەشف و موشاهەدانەش پێیان بەهرەمەند بوون، تەنها بەهۆی شوێنكەوتنی دەستوورەكان و، پەروەردەی پێغەمبەر ﷺ و، شوێن پێ هەڵگرتنیەوە هەموو ئەمانەیان دەست كەوتووە.. جا هەروەك هەموو ئەمانە بەڵگەن لەسەر "یەكتایی" خواوەند، هەروەها بە یەكدەنگی و یەككرتنیشیان شایەتن لەسەر ڕاستیی مامۆستا و پێشەواكەیان، كە ئەم پێغەمبەرە بەڕێزەیە ﷺ و، لەسەر ئەوەش كە پێغەمبەرێتی‌یەكەی لەوپەڕی حەق و ڕاستی‌دایە.

جا گەشتیارەكە لەمەوە تێ گەیشت كە ئەم پیاوچاكانە بە "نووری ویلایەت" هەندێكیان لەو شتە غەیبی‌یانە دیوە كە پێغەمبەر ﷺ لە بارەیانەوە دواوە و هەواڵیانی ڕاگەیاندووە، بە نووری ئیمانیش هەموو هەواڵدانەكانی ئەویان دیوە و باوەڕیان پێ هێناوە و، چ بە "علم اليقين" و چ "عين اليقين" و چ "حق اليقين" تەسدیقیان كردووە. ئەمەش وەك خۆری ڕووناك دەری دەخات كە: تا چەندە ئەم پێشەوا و ڕابەرە گەورە و مەزنەیان ڕاستگۆیە و، تا چەندەش لەسەر حەقە.

بەڵگەی شەشەم:

ملیۆنان زانای هەڵبژاردەی وردەکار و صیدیقانی لێکۆڵەر و دانایانی بلیمەتی ئیماندار، لەوانەی کە بە بەرزترین پلە گەیشتوون، تەنها بەهۆی ئەوەی کە قوتابیێتیی ئەو پێغەمبەرە نەخوێندەوارەیان ﷺ کردووە و وانەی حەقیقەتە بەرز و پیرۆزەکانیان لە لا خوێندووە و لەمەشەوە چەندین زانیاریی بەرزیان بەدەست هێناوە و چەندین پلەیان لە خواناسیدا بۆ دەرکەوتووە.. گشت ئەو مرۆڤانە، هەروەك هەموویان بناغەی بانگەوازەکەی پێغەمبەر ﷺ (کە یەکتاپەرستیی خواوەندە) دەچەسپێنن و بە بەڵگە بێ گومانەکانیشیان و بە یەکدەنگی تەسدیقی دەکەن.. هەر بەو جۆرەش هەموویان یەك دەگرن و، لەسەر ڕاستی و ڕاستگۆیی ئەم مامۆستا مەزنە و لەسەر ئەوەی کە سەرجەم فەرموودەکانی حەق و ڕاستن، شایەتی دەدەن.

جا ئەم شایەتیدانەی ئەوان، وەك ڕۆژی ڕووناك، بەڵگەیەکی ڕوونە لەسەر ڕاستگۆیی ئەم زاتە و ڕاستیی پەیامەکەی. بۆ نموونە: "پەیامەکانی نوور" بە هەموو بەشەکانیەوە کە لە سەد تێدەپەڕن، تەنها یەك بەڵگەن لەسەر ڕاستی و دروستیی ئەم پێغەمبەرە خۆشەویستە ﷺ!

بەڵگەی حەوتەم:

ئەو کۆمەڵە مەزنەی کە پێیان دەوترێت: "ئال و ئەسحاب" و، سەبارەت بە فیراسەت و زانست و کەمالاتەوە لە دوای پێغەمبەران - درووودیان لەسەر بێت - بەناوبانگترین مرۆڤن و لە هەموو کەسێك وریاترن و لە پلە و پایە و کەمالاتیشدا پلەیان بەرزترە و، بەناوبانگتر و وردبینترن و لە هەموو کەسێکیش زیاتر دەستیان بە ئایینەوە گرتووە..

جا کە ئەم کۆمەڵە مەزنە بەوپەڕی تاسە و شەوق و لێبڕان و وردەکارییەوە بە شوێن هەموو حاڵەت و بیر و هەڵسوکەوتێکی ئاشکرا و پەنهانی پێغەمبەردا ﷺ بە وردی گەڕاون و، ئنجا بە یەکدەنگی و یەکگرتن تەسدیقی ئەوەیان کردووە کە پێغەمبەر ﷺ لە قسە و گوفتارەکانیدا لە گشت کەسێکی ئەم دنیایە ڕاستگۆترە و، لە هەموویان پلەی بەرزترە و، لە هەموشیان زیاتر و توندتر دەستی بە حەق و حەقیقەتەوە گرتووە.. جا ئەم تەسدیقەی ئەوان کە هێندە دامەزراوە هەرگیز لە جێگای خۆیدا نابزوێت، لەگەڵ ئەو ئیمانە قووڵەش کە هەیانە، بەڵگەیەکی گەلێ ڕوونە و وەك ئەوە وایە کە ڕۆژی ڕووناك دەبێت بە بەڵگە لەسەر ڕووناکیی خۆری ناوجەرگەی ئاسمان.

بەڵگەی هەشتەم:

هەروەك ئەم گەردوونە بەڵگەیە لەسەر ئەو بەدیهێنەر و نووسەر و وێنەكێشەی كە دروستی كردووە و بەڕێوەی دەبات و كاری دەسازێنێت و بە وێنەكێشان و ئەندازەدانان و ڕێكخستن دەستكاریی دەكات، وەك بڵێی گەردوون كۆشكێكی ڕەنگین، یان پەڕاوێكی گەورە، یان پیشانگایەكی جوانی ناوازە، یان جێگای دەرخستن و ناوبانگ پێ دەركردن بێت بۆ ئەو شتانەی كە تیایدایە..

هەروەك ئەم گەردوونەی كە بەم جۆرەیە، بەڵگەیە لەسەر بەدیهێنەری خۆی، بە هەمان جۆر و بە چەشنێكی بێ گومان، داخوازی ئەوەش دەبێت كە یەكێك بێت ئەو واتایانە دەرببڕێت كە لەم كتێبە گەورەیەی گەردووندان و، ئامانجەكانی خواوەندیش لە بەدیهێنانی گەردووندا بزانێت و بەخەڵكیشیان بڵێت و، ئەو دانستە پەروەردگارییانەش كە لە ئاڵوگۆڕی گەردووندان و ئەنجامی فەرمانبەری و هەڵسوكەوتەكانی گەردوونن، بە دەرس بیانڵێتەوە و، نرخ و بایەخ و كەماڵاتی ئەو شتانەش لە گەردووندا ئاشكرا بكات. واتە داخوازی ئەوە دەبێت كە بانگەوازكارێكی مەزن و ڕاستگۆ و مامۆستایەكی لێكۆڵەر و كارامە، بۆ ئەم كارانە بێت.

گەشتیارەكە لەم وانەیەوە تێ گەیشت لەوەی كە گەردوون بەڵگە و شایەتە لەسەر ڕاستی و دروستیی ئەم پێغەمبەرە ئەمینەی كە بەڕێزترین و بەرزترین كەسە ئەم فەرمانبەری و ئەركانەی بە تەواوی ئەنجام دابێت و، بەڵگەیە لەسەر ئەوەش كە ئەم پێغەمبەرە ﷺ بەڕێزترین و ڕاستگۆترین نێرراوی پەروەردگاری هەموو جیهانەكانە.

بەڵگەی نۆهەم:

مادەم لە پشت پەردەوە یەكێك هەیە كەماڵی بێ وێنە و وردەكاریی سنعەتی خۆی لە ڕێی ئەم بەدیهێنراوە پڕ لە وردەكاری و دانایییانەوە ئاشكرا دەكات و.. بەو بەدیهێنراوە لەژمارەبەدەر و ڕازاوە و ناسكۆڵە و جوانانەش، خۆی بە غەیری خۆی دەناسێنێت و خۆشەویستی دەكات لە لایان و.. بەو نیعمەتە بەنرخ و خۆش و لە ژمارەبەدەرانەش كە بەخشیونی، سوپاس و شوكرانە لەسەر ئەو بەدیهێنراوانەی خۆی پێویست دەكات و.. بەدیهێنراوانی دەخاتە تاسە و شەوقەوە و هانیان دەدات كە لە بەرامبەر پەروەردگارێتییەكەی ئەودا پەرستشێكی ئەوتۆ ئەنجامبدەن كە پڕ بێت لە خۆشەویستی و سوپاس و شوكرانەبژێری بۆ ئەم پەروەردگاری و ژیاندنە گشتییەی خواوەند كە بەدیهێنراوانی خۆی پێ پەروەردە دەكات و بە جۆرێكی پڕ لە شەفەقەت و

چاودێری دەیانژییەنێت (بە ڕادەیەك کە خۆراك و میوانداریی پەروەردگاریانەی وا ئامادە و ساز دەکات کە پێویستییەکانی وردترین هەستی چەشتنی ناودەمەکان و هەموو جۆرە ئیشتیهاکان دابین دەکات) و.. داوا لە بەدیهێنراوانیشی دەکات کە باوەڕ و تەسلیم بوون و ملکەچی و گوێڕایەڵییان لە بەرامبەر ئەو خوایەتییەی خواوەندەوە بێت کە بە گۆڕینی وەرزەکان و، شەو بە دوای ڕۆژدا هێنان و، جیاوازییان و، هاوچەشنی ئەم کاروبارە مەزن و هەڵسوکەوتە گەورە و کردارە پەروەردگارییە سەرسووڕهێنەر و پڕ لە داناییانەوە، ئەو خوایەتییەی خۆی پیشانی ئەوان دەدات و، دادگەری و حەقڕەویی خۆیشی بەوە دەردەخات کە هەمیشە پەنای چاکەخوازان دەدات و، خراپە و خراپکاران لەناودەبات و، بە بەلا و گیروگرفتە ئاسمانییەکانیش ستەمکاران و ئەوانەی پێغەمبەران بە درۆ دەخەنەوە، لەناو دەبات.

کەواتە بێ هیچ گومانێك، خۆشەویسترین بەدیهێنراو و ڕاستگۆترین بەندە لە لای ئەو خواوەندەی کە پەردەی غەیبی بەسەر خۆیدا داداوەتەوە، ئەو کەسەیە کە بە جۆرێکی پاك و بێ گەرد و خاوێن بۆ ئەو ئامانج و مەبەستە باسکراوانەی خواوەند کار بکات و نهێنیی هەرە گەورەی بەدیهێنان لە گەردووندا بدۆزێتەوە و ئەو مەتەڵە حەل بکات و گرێ کوێرەکەی بکاتەوە و دەری بخات و، هەمیشە بە ناوی بەدیهێنەرەکەیەوە تێبکۆشێت و، لە هەموو شتێکدا داوای هێز ویارمەتی لەو بکات و، بەم جۆرە یارمەتی و سەرکەوتنی لەوەوە دەست کەوتبێت..

جا دەبێ ئەو کەسە کێ بێت جگە لە حەزرەتی محەممەد ﷺ؟

پاشان ئەم گەشتیارە بە "عەقڵ"ی خۆی وت:

مادەم ئەم (نۆ) حەقیقەتە شایەتی ئیسپاتن لەسەر ڕاستیی ئەم پێغەمبەرە مەزنە ﷺ، ئەوا هیچ گومانێك لەوەدا نییە کە پێغەمبەر ﷺ تەوەرەی ڕیزی مرۆڤایەتی و، مایەی شانازیی جیهانە و، ئەوپەڕی شایانی ئەوەیە کە ناوی: "مایەی شەرەفی ئادەمیزاد" و نازناوی: "جێی شانازیی هەموو جیهان"ی لێ بنرێت. ئەو فەرمانەی خواوەندی میهرەبانیش کە لە دەستیدایە، بریتییە لەو قورئانە پیرۆزەی کە باڵی شکۆمەندی و دەستەڵاتی مەعنەویی خۆی بەسەر نیوەی گۆی زەویدا ڕاکێشاوە. ئنجا کەماڵاتی کەسی و ڕەوشتە بەرزەکانی خۆیشی، لەگەڵ ئەو قورئانەدا، دەری دەخەن کە مەزنترین مرۆڤ لە جیهاندا ئەم پێغەمبەرە مەزنەیە ﷺ. کەواتە وتە و گوفتاری حەقی باوەڕ پێ کراو لە بارەی بەدیهێنەرمانەوە، تەنها وتە و گوفتاری ئەوە!

دەسا ئەی عەقڵەکەم! وەرە سەرنج بدە لەوەی کە بناغەی هەموو دەعواکانی ئەم پێغەمبەرە مەزنە ﷺ و ئامانجی سەرەکیی هەموو ژیانی بریتی‌یە لە: شایەتی‌دان لەسەر "بوون" و "یەکتایی" خواوەند و، ڕوونکردنەوە و دەرخستنی "سیفەتە مەزن" و "ناوە جوانەکان"ی بەدیهێنەرمان. ئەوەتا هەموو ئەمانەی چەسپاندووە و ئاشکرای کردوون و، لەمەشدا پشتی بەو هەزاران ڕاستی‌یە ڕەگداکوتاوە دامەزراوانە بەستووە کە لە ئایینەکەی‌دان و، هێزی ئەو سەدان موعجیزە ڕوون و ئاشکرایانەش کە خواوەند لەسەر دەستی ئەو دەری خستوون.

واتە: ئەو خۆرە مەعنەوی‌یەی کە ئەم گەردوونەی ڕووناك کردووەتەوە و، بەڵگەی ڕوون و ئاشکرای "بوون" و "یەکتایی" خواوەندی بەدیهێنەرمانە، تەنها ئەم پێغەمبەرە بەرێزەیە ﷺ کە نازناوی: "خۆشەویستی خوا"ی خەڵات کراوە. چونکە سێ جۆر یەکدەنگیی گەورەی ئەوتۆ هەن کە هەرگیز پشت گوێ ناخرێن و خۆیشیان شت پشت گوێ ناخەن، پشتی ئەم شایەتی‌دانە دەگرن و تەسدیقی دەکەن:

یەکدەنگیی یەکەم:

یەکدەنگیی ئەوانەیە کە لە جیهاندا بە ناوی "ئالی بەیتی محەممەد ﷺ" ناسراون و ناوبانگیان دەرکردووە. ئەو کۆمەڵە نوورانی‌یەی کە پێشەواکەیان ئەو ئیمامی عەلی‌یە بەرێزەیە کە دەفەرموێ: "ئەگەر پەردە لە ڕووی پەنهاندا هەڵبدرێتەوە، یەقینم هەروەك خۆی دەمێنێتەوە" و.. لە دوای خۆیشی هەزاران ئەولیای گەورەی خاوەن بەسیرەتی تیژ و پەنهان‌بینیان تێدا هەڵکەوتووە، لە پیاوانی وەك شێخی گەیلانی (قُدِّسَ سِرُّهُ) کە هێشتا لەسەر زەوی و لە ژیاندا بووە بە چاوی تیژی بەسیرەتی خۆی سەیری عەرشی مەزن و حەزرەتی ئیسرافیلی، بەو گەورەیی‌یە، کردووە!

یەکدەنگیی دووهەم:

بریتی‌یە لە یەکدەنگیی ئەو کۆمەڵەی کە بە "هاوەڵە بەرێزەکانی پێغەمبەر ﷺ" بەناوبانگ و ناسراون، کە بە یەکگرتنیان و ئیمانە دامەزراوەکەیان تەسدیقی ئەم پێغەمبەرە مەزنە ﷺ دەکەن. ئەم تەسدیقەشیان لە ڕادەیەکی وادا بوو کە گەیاندنیە ئەوەی گیان و سامان و باوك و تیرە و هۆزیان لە پێناوی ئەودا بەخت بکەن. ئەوانەی کە پێش پێغەمبەر ﷺ کۆمەڵێکی دەشتەکیی ناو جێگایەکی دوور لە خوێندەواری و بێ بەش لە هەموو ڕواڵەتێکی ژیانی کۆمەڵایەتی و بیری سیاسی بوون و، خاوەنی هیچ پەڕاو و ڕێبازێکی ڕوون نەبوون و، لە تاریکستانی چەرخی "فەترەت"دا ون بووبوون و هەر

ناویان نەدەهێنرا، کەچی لە پاش موسڵمان بوونیان و لە ماوەیەکی کەمدا بوون بە مامۆستا و ڕابەر و سیاسی و کاربەدەستی دادوەری ئەو نەتەوانەی کە لە باری شارستانێتی و بواری زانستی و ژیانی کۆمەڵایەتی و ڕامیاریەوە پێشکەوتووترین نەتەوەی ئەو کاتەی سەرزەوی بوون، بەم جۆرە فەرمانڕەوایی خۆرهەڵات و خۆرئاوایان گرتە دەست و، ئاڵای دادگەری‌یان لە دەریا و وشکایی جیهاندا دەشەکایەوە.

یەکدەنگیی سێهەم:

بریتی‌یە لە تەسدیقی ئەو کۆمەڵە مەزنەی کە لە زانایانی بەڕێز و لەژمارەبەدەری ئەوتۆ پێکهاتوون کە لە زانستەکانیاندا وەك دەریا وان و تابلێی لێکۆڵەر و وردەکار بوون و، لەناو نەتەوەی ئەم پێغەمبەرەدا ﷺ هەڵکەوتوون و گەشەیان کردووە و، لە هەموو چەرخێکدا هێندە مرۆڤی کامڵ و کارامە و لێهاتوویان هەیە کە لە گشت زانیاری‌یەکدا پێش هەموو کەسێك کەوتوونەتەوە.

جا تەسدیقی هەموو ئەو زانایانە، پێکەوە و بە پلەی "علـم اليقين" - لە ڕاستی‌دا - یەکدەنگی‌یەکە لە وێنەی نی‌یە.

لەمانەوە گەشتیارەکە بڕیاری دا کە: شایەتیدانی ئەم پێغەمبەرە نەخوێندەوارە ﷺ لەسەر "یەکتایی خواوەند" شایەتیدانێکی جوزئی و تاکە کەسی نی‌یە، بەڵکو شایەتیدانێکی هەمەکی و گشتیی ئەوتۆیە کە هێندە مەحکەم و دامەزراوە هەرگیز لە جێی خۆی نەبزوێت و گەر سەرجەم شەیتانەکانیش لە هەموو لایەکەوە لێی کۆبینەوە، ناتوانن خۆیان لە بەرامبەریەوە ڕابگرن.

هەر بەم جۆرەش لە پلەی شازدەهەمی مەقامی یەکەمدا، ئاماژەیەکی کورت بۆ ئەم ڕاستی‌یە کراوە کە ئەو گەشتیارە لە گەشتە عەقڵی‌یەکەی‌دا بە ناو لایەنەکانی ژیان لەو قوتابخانە نوورانی‌یەی چەرخی بەختەوەری‌دا دەستی کەوت. ئەو ئاماژەیەش بەم جۆرەیە:

(لا إله إلاّ اللهُ الواجبُ الوجودُ الواحدُ الأحدُ الذي دلَّ على وجوبِ وجودِهِ في وحدتِه: فخرُ عالمٍ، وشرفُ نوعِ بني آدمَ، بعظمةِ سلطنةِ قرآنِـهِ، وحشمةِ وسعةِ دينِهِ، وكثرةِ كمالاتِه، وعلويّةِ أخلاقِه، حتى بتصديقِ أعدائِـه، وكذا شَهِدَ وبَرْهَنَ بقوةِ مئآتِ المعجزاتِ الظاهراتِ الباهراتِ الْمُصَدَّقَةِ وبقوةِ آلافِ حقائقِ دينِهِ الساطعةِ القاطعةِ، بإجماعِ آلِـهِ ذوي الأنـوارِ، وباتفـاقِ أصحابِهِ ذوي الأبصارِ. وبتوافقِ محققي أُمَّتِهِ ذوي البراهينِ والبصائرِ النّوارة).